

GRONINGEN. MAGAZIJN EN KANTOORGEBOUW EENDRACHTSWEG HOEK WILLEM BARENDT SZSTRAAT. (BEKROOND IN DEN GEVELWEDSTRIJD). ARCH. P. M. A. HUURMAN

XIIE JAARGANG No. 1

1 JANUARI 1913

DE BOUWWERELD

RÉD.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

1912. TERUGBLIK EN GEVOLGTREKKING

Ioen bij een maaltijd ten huize van SCARRON'S weduwe, de latere Mad. DE MAINTENON, een tekort van een der gerechten dreigde, verwachtte de maitre d'hôtel eene afleiding van de gave der gastvrouw een geestig onderhoud te voeren: „Madame, encore une histoire; le rôti nous manque”. Wie het bouwkundig overzicht van 1912 samenstelt, heeft echter niet te vreezen dat de hoofdschotels slecht voorzien zouden blijken en hij met een verhaaltje de aandacht zou hebben te boeien. Integendeel, er is overdaad van stof voor beschouwingen en slechts een enkel punt daaruit kan hier worden opgevat.

In een vorig jaaroverzicht werd als de voornaamste zorg voor onze bouwkundige wereld aangegeven het streven naar meerdere samentrekking van krachten,

meer eenheid in de behartiging der vakbelangen en hare vertegenwoordiging naar buiten.

In die richting heeft 1912 ons niet verder gebracht. Wellicht echter zal het volgend jaar te boeken zijn de lang beraamde samensmelting der „Mij. tot Bev. der Bwk.” met den „Bond van Ned. Arch.”, die zich beide zuivere architecten-vakverenigingen achten. „Architectura et Amicitia” en „Bouwkunst en Vriendschap” zullen, als gemengde vereenigingen, wel niet tot het vertrouwelijk samenzijn worden toegelaten. De eenheid naar buiten is dan zeker bevorderd, want het ligt voor de hand dat bij de bespreking van bouwkundige vraagstukken de beide laatstgenoemden in de waardeering der buitenwereld naar het tweede plan worden teruggedrongen.

Zou echter speciaal de bouwkundige samenleving

tot verbrokkeling zijn voorbeschikt? Eenheid schijnt ook elders moeilijk. In Engeland althans is de met groote voldoening aangekondigde samensmelting der twee leidende vereenigingen, het „Royal Institute of British Architects” en de „Society of Architects”, afgesprongen. Men had op die fusie zoo gaarne willen wijzen tot voorbeeld der hier beraamde.

In Duitschland schijnt het al niet beter. Want ook in het groote „Verband deutscher Architekten- und Ingenieur-Vereine” vreest men volgens het verslag der jaarvergadering (13 September 1912) voor scheuring en afscheiding. De innerlijke hechtheid dezer veelal benijde organisatie laat dus blijkbaar te wenschen over.

In groote landen beschikken de afzonderlijke groepen toch nog over belangrijker materiële middelen — die nu eenmaal onmisbaar zijn — dan bij onze kleinere verhoudingen aan het geheel ten dienste staan en hebben zij bovendien een omvang die clique- of coterievorming bemoeilijkt. Een beginsel waarvoor in Duitschland 500 leden warmlopen, leidt bij ons tot een groep van 40 of misschien 50, te zwak dus om, zonder buitensporige contributies, veel te kunnen utruchten. Daarom zal, wie elders naar voorbeelden omziet, bij de navolging in onzen kring wel degelijk moeten blijven rekenen op grooter plooibaarheid en inschikkelijkheid.

Daarenboven schijnt de „Bund deutscher Architekten” — wier stichting destijds waarschijnlijk niet geheel vreemd was aan onzen naar overeenkomstig beginsel opgezetten B. N. A. — niet te beantwoorden aan de verwachting dat hij zou worden de centrale en zuivere beroepsvertegenwoordiging. Althans, klachten dat de leden — in kliekgeest bevangen en om de drie lettertjes B. D. A. achter hun naam zoo voordeelig mogelijk te kunnen uitbuiten — hun kring opzettelijk beperkten, daardoor weinig kunnende utruchten, terwijl aan den anderen kant het beginsel toch niet zuiver wordt hoog gehouden, leidden in 1912 tot de stichting der „Freie deutsche Architektenschaft” die zich aanstonds over geheel Duitschland met afdeelingen verspreidde.

Deze nieuwste vereeniging ziet — en zou dat ook eene vingerwijzing voor ons moeten zijn? — minder kwaad in de door den B. D. A. verboden combinatie van ontwerp en uitvoering, maar sluit daarentegen de in Duitschland zeer talrijke architect-ambtenaren uit, omdat zij deze — die ambtshalve de monumentaalste en voor de ontwikkeling der bouwkunst beteekenisvolste opdrachten verwerven — als de grootste vijanden beschouwt van den vrijen bouwmeester. Bij ons is een dergelijk sterk antagonisme tusschen den vrijen en den ambtelijken architect nog niet tot uiting gekomen. Maar als men nagaat hoe het zich bijna overal elders openbaart — in België zeer sterk, terwijl het vraagstuk in Engeland voortdurend aan de orde is — dan mag men veilig aannemen dat het hier slechts sluimert en dat nu of later, ook ten onzent de stelling wordt aanvaard dat bouwkundige ambtenaren niet thuis behooren in eene architecten-

vakvereeniging, aangezien de wederzijdsche belangen daarvoor te zeer uiteenloopen.

Dat oogenblik zal mogelijk aanbreken zoo onze openbare bouwkunst, die sinds een eeuw verarmd en verwaarloosd is, herleeft onder den invloed van gunstige economische toestanden, van buitenlandsche voorbeelden en van steeds klimmende eischen. Hoe smakelijker de taart wordt, hoe heftiger ook het begeeren der vrije bouwmeesters om er ook een part van te orberen — 'tgeen niet alleen begrijpelijk, maar ook billijk is en waarschijnlijk strekken zou in het belang der bouwkunst.

In Amerika is de kwestie — voornamelijk door het beleid van den zoo ongelukkig aan zijn einde gekomen CARBÈRE — beslist in dien zin, dat principieel de openbare gebouwen aan particuliere architecten ('t zij in opdracht of na een prijsvraag) worden toevertrouwd. Hebben zij ook in bijna alle landen van Europa menige kans door het uitschrijven van prijsvragen, deze is ten onzent vrijwel nihil. Dat, gelijk nu te Rotterdam voor het raadhuis, een prijsvraag wordt uitgeschreven is zeldzame uitzondering en . . . zal, naar zich laat aanzien — et pour cause! — dat voorshands ook wel blijven.

Eenheid en samenwerking alleen kunnen echter niet het succes waarborgen. Voor enkele gevallen heeft ook in 1912 incidenteel samenwerking tusschen de bouwkundige vereenigingen bestaan maar deze kon toch niet verhouden dat het optreden der architecten bijna steeds ongunstig verliep. Het opvallendst bleek dat bij de actie tegen den DRUCKER-uitbouw.

Het heeft echter behalve aan stelselmatige eenheid en continuïteit van actie ook ontbroken aan beleid. De brute wijze waarop met star doordrijvende „Principienreiterei” de onvolprezen P. P. C. bij de stadion-prijsvraag meende de Regelen te moeten handhaven (daarbij door de vereenigingsbesturen gesteund) heeft niet slechts een fiasco uitgelokt, maar bovendien de neiging om prijsvragen uit te schrijven om zeep gebracht. Dat optreden heeft meer aandacht getrokken dan vermoed wordt en zal blijken veel kwaad gesticht te hebben. Enerzijds wordt beweerd dat het niet de bedoeling der Regelen is om het prijsvraagstelsel populair te maken, Anderzijds mag o.i. toch wel door de architecten — en met name door de jongeren die met prijsvragen het meeste gebaat zijn — ernstig worden overdacht of het niet van veel meer belang is om wat water bij den wijn te voegen dan door, ter wille van theoretisch en eenzijdig vastgestelde denkbeelden, de gasten te willen nopen een vocht te drinken dat deze niet lusten en waarvoor zij anderen zullen waarschuwen. Er zijn natuurlijk zekere grenzen, maar die zullen naar gelang van omstandigheden voor elk geval afzonderlijk en met ruime opvatting dienen te worden bepaald. Willen inderdaad onze architecten — en ik bedoel hiermede den stand in zijn geheel en niet alleen enkele bevoorrechten — ter zijner tijd aandeel krijgen aan de openbare bouwwerken, dan zal dat alleen kunnen

geschieden door het prijsvraagstelsel. aanlokkelijk te maken.... en zulks ook voor de uitschrijvers. Dat doel wettigt o. i. ruimschoots enkele offers. In een prijsvraag van reusachtigen omvang als die van de nieuwe Kon. Opera te Berlijn, een gebouw van meer dan tien miljoen mark, kregen de uitgenoodigden — zonder dat zij, noch de vereenigingen hun felste geluid deden hooren — een honorarium van 3000 M. Men gelieve dit cijfer eens te toetsen aan onze normen!

De ervaring over 1912 leert dat het woord der architecten nog altijd het noodige gezag mist zelfs over onderwerpen die tot hun bijzonderen werkkring behooren. Voor een deel is de verklaring niet ver te zoeken: gemis aan zeker diplomatiek beleid en vooruitziende taktiek. De verdeeldheid — die, naar men zegt, onder deskundigen veelal bestaat — wordt door architecten niet zelden op onnoodige wijze aan de groote klok gehangen. Hun „esprit de corps” blijkt — gelijk hun begrip voor discipline — zwak en zij ontzien elkander doorgaans allerminst. Het moet soms den indruk maken als werden bij voorkeur de verschillen naar voren gebracht. Is het wonder zoo dit aan het publiek en de autoriteiten (met inbegrip van de pers) — gewoon dat vakgenooten, hoezeer ook oneens, elkander ter wille van het gezag van hun gilde, toch in het publiek de hand hoffelijk boven het hoofd plegen te houden — onbegrijpelijk voorkomt? Men vraagt zich af „à quel Saint se vouer” zoo de deskundigen hunne meeningsverschillen met alle scherpte publiek maken en daarmee uitlokken dat de buitenstaander zijn eigen inzicht volgt.

Daarbij komt dat de architecten zich in de laatste jaren met de algemeene en openbare belangen te weinig inlieten. Zij hebben geene neiging om publieke personen te worden. Door zich echter in hun engeren kring op te sluiten hebben zij noodwendig de meening gevestigd dat het zonder hen ook best ging.

In Zwitserland werd tot een der zeven leden van den Bondsraad — het permanente ministerie des lands — een oud-architect gekozen (ter vervanging van een overleden lid, eveneens architect). Zoo iets zou hier schier ondenkbaar zijn waar het aantal architecten dat in openbare lichamen zitting heeft, minimaal is.

En de waarde daarvan kon nog onlangs blijken toen de Gedeputeerden van Noord-Holland het beambtendorpje bij Meerenberg zonder architect wilden bouwen. Denkt men soms dat tien architecten-adressen aan de Provinciale Staten — ditmaal was er evenwel geen enkel! — den invloed hadden geoefend van het gesproken woord der beide architect-leden der Staten, gevolgd door een voorstel van den heer POSTHUMUS MEYJES... dien P. P. C. en vereenigingsbesturen N.B. kort te voren — in de Stadion-prijsvraag — door schoolmeesterachtige herhaalde „afkeuringen” als 't ware buiten de architecten gemeenschap hadden gesteld!

Het is een levenskwestie dat de architecten het hunne doen om meer dan tot dusver hun woord direct

te kunnen doen hooren. Men mag in hunne kringen echter weinig neiging verwachten om als het pas geeft aan een kollega — of zouden wij dan heusch slechts „konkurenten” zijn? — en vooral aan een jongere opkomende kracht, *con amore* eene zoodanige positie in te ruimen dat hij daaraan eventueel het gezag kan ontleenen zijn stand te vertegenwoordigen zonder gevaar aanstonds te worden bekissebist of gedesavoueed ter wille van een futiliteit. Dat zou wellicht veranderen indien ons vereenigingsleven meer aandacht wijdde aan de stelselmatige bevordering der kollegiale onderlinge verstandhouding door — op de wijze waarop dat ook in Engeland o.a. op de presidentiële „conversations” van het R. I. B. A. vaak geschied — de leden vriendschappelijk en ongedwongen te vereenigen.

Er is echter nog een omstandigheid. Hoe meer de architect — met miskenning van de ontwikkeling van zijn werkkring — zich naar buiten toe uitsluitend als „kunstenaar” wenscht voor te doen, hoe minder kans er althans voorshands bestaat, dat hem het gewenschte gezag zal worden toegekend. De belangrijke openbare vraagstukken immers, die den architect kunnen worden voorgelegd, zijn doorgaans tevens van zoo eminent praktisch belang, dat artistieke zin alleen niet kan volstaan, ja, dat de technische, economische, finantiële overwegingen minstens gelijkwaardig zijn. En zoolang de architect niet ook deze factoren beheerscht, zal hij slechts als één der adviseurs, maar niet als leidende en beslissende autoriteit aanvaard worden. Een der onderwerpen, waarbij dat geval zich voordoet, is de stedenbouw, dien de architecten, geprikkeld door 't geen de Dusseldorfsche tentoonstelling voor stedenwezen te zien bood, gaarne meer dan tot dusver tot hun domein zouden zien gerekend.

Op de „quaesties” zullen wij niet diep ingaan. Er zijn er vele. Brandende en koele, zoo oude als nieuwe. En in 1912 werden er meer opgeworpen dan afgedaan. Den Haag sukkelt met den schouwburg, het Paleis, het Raadhuis, het Binnenhof, het Museum; Amsterdam met zijn uitbreiding, zijn Paleis-Raadhuis, zijn Dambebouwing, zijne schoonheidscommissie, zijn Koloniaal Instituut, zijne verkeerswegen en — in verband daarmee — de totale verandering van het aspect der oude wijken.

De quaesties-Dr. CUYPERS.... glissons, n'appuyons pas.

Het auteursrecht is vastgesteld. Welke voordeelen het den architect kan brengen, zal te zijner tijd wel blijken. Voor het oogenblik schijnt het nut o. i. niet geëvenredigd aan de beweging die er voor gemaakt werd.

Op het gebied van Heemschut is niet stilgezeten. Trouwens er waren aanleidingen te over om zich te roeren. Revolutiebouw en wansmaak tieren welig. Verknoeiing, versjachering en vandalisme zijn aan de orde van den dag. Heemschut staat weliswaar nog voor menige teleurstelling, die vooral treft wanneer zij, terwille van winstbejag of onverstand, uitgaat van personen wier beschaving en opleiding de verwachting

van andere opvatting wettigden. Maar aan den anderen kant vermeerderen toch ook de aanwijzingen dat het denkbeeld van Heemschut in steeds brederen kring steun vindt... helaas echter nog niet bij onze regeering, aan wie deze materie van weinig belang schijnt voor te komen. Tegenover dit, bij het buitenland kwalijk afstekend blijk van onverschilligheid, staat dat de ergerlijke ontsiering door reclame althans in twee provincies, Noord-Holland en Zeeland, door een provinciale verordening is gebreideld. Dat is een begin der overheidsbemoeiing die — het kan niet uitblijven — steeds omvangrijker zal worden. Rees is, steunende op een nieuwere wetsopvatting door den Hoogen Raad, eene poging gewaagd om in eene gemeentelijke bouwverordening ook eene schoonheidscontrole in te voeren (Laren N.-H.) en het verluidt dat de desbetreffende bepaling geene bezwaren bij Gedeputeerden ondervond.

Dat zou eene inderdaad zéér principiële beslissing zijn. Wie echter zal in kleine plaatsen zoodanig aesthetisch toezicht uitoefenen? De vraag wordt aktueel of thans het oogenblik niet gekomen is over te gaan tot de officiële stichting van een of meer openbare bouwkundige adviesbureaux of „Bauberatungsstellen”, gelijk zij in Duitschland — daar echter steunend op de wetgeving tegen de ontsiering — met zooveel succes werken. Tot zekere hoogte is de bouwkundige commissie van den Bond Heemschut reeds als zoodanig werkzaam, maar het instituut verdient door organisatie te worden bevestigd en uitgebreid.

Ten slotte moge hier nog één punt worden aangeroerd, dat voor den architect van bijzonder belang kan worden. Het is een opvallend verschijnsel dat de aannemers — meerendeels krachtig georganiseerd in hun goed geleiden Bond — stelselmatig hunne risico verminderen om die af te wentelen op den bouwheer, en in den daaruit voortspruitenden belangenstrijd zal de architect als tusschenpersoon licht beklemd raken. Trouwens, reeds is onomwonden de stelling verkondigd: „De aannemer is de bouwmeester der toekomst”. Het kan hier geheel in het midden blijven of bij dat

streven der aannemers de billijkheid al dan niet wordt betracht, want ook als dit wél het geval is, zal niettemin door menigeen deze slotsom worden getrokken: dat de aannemer zeer wel kan worden uitgeschakeld. De voornaamste grondslag van zijn bestaan is voor velen dat hij, tegen een relatief hooge verdienste, een risico aanvaardt. Onttrekt hij zich aan deze laatste en beperkt hij hoe langer zoo meer zijne aansprakelijkheid, dan vermindert voor wie zoo denkt, tevens de aanleiding van het aanneemstelsel en zal hij nagaan of niet in vele gevallen eigen-beheer of partiële aanbesteding en voordeliger en aangenamer arbeid beloven zoowel voor den architect als voor den bouwheer en zeker niet het minst ook voor de onderaannemers. Het ware raadzaam om bij de hangende herziening der honorarium-tabel rekening te houden met de daarin thans niet voorziene uitvoering in eigen beheer, door eene regeling te treffen voor de vermeerderde administratieve bemoeiingen van den architect. Het zal echter voor een deel van de onderaannemers afhangen — van de wijze waarop zij het denkbeeld propageeren en waarop zij het, vooral in den overgangstijd, bij zijne invoering door onderlinge goede samenwerking helpen bevorderen — of eigen beheer en partiële besteding binnenkort in toenemende mate ingang zullen vinden.

Is dit het geval, dan zal de architect als van ouds wederom in veel nauwer aanraking worden gebracht met de uitvoering van het werk en zijne zakelijke en administratieve regeling. De daaruit voortvloeiende aanhoudende en direkte aanraking met de praktijk zal daarenboven zijne positie in de samenleving versterken, zijn inzicht en veelzijdigheid vergrooten, hem meer en meer onttrekken aan de te enge — te uitsluitend artistieke — sfeer, waartoe hij thans slechts al te vaak zich gaat beperken. Het is dan ook van belang dat de architecten meer dan tot dusver aandacht wijden aan de beweging in de aannemerswereld om daaruit bijtijds hunne konklusies te trekken.

■ J. VAN DER BREGGEN. C.-I. HET UITBREIDINGSPLAN IN DE PRAKTIJK ■

In artikel 28 der Woningwet staat: In gemeenten, die meer dan 10.000 zielen tellen, alsmede in gemeenten, wier zielental in de laatste 5 jaren met meer dan een vijfde is toegenomen, stelt de raad behoudens vrijstelling van Gedeputeerde Staten een plan van uitbreiding vast, waarbij de grond wordt aangewezen, die in de naaste toekomst voor den aanleg van straten, grachten en pleinen is bestemd.

Op grond van dit artikel mocht men nu algemeen verwachten, dat een betere bebouwing onzer gemeenten te wachten stond. Doch de ervaring leert anders.

Onlangs kwam bij den raad der gemeente X op grond van art. 5 lid 4 een verzoekschrift in van een

bouwondernemer, wien door B. en W. geen vergunning tot bouwen verleend was, omdat deze niet verkoos te bouwen aan de door B. en W. vastgestelde rooilijn, die dit college aannam overeenkomstig het vastgestelde uitbreidingsplan. Van het recht tot het leggen van een bouwverbod op gronden, die in het bestaande uitbreidingsplan begrepen zijn, heeft bedoelde raad tot heden geen gebruik gemaakt. Het uitbreidingsplan is dus niets anders dan een mooi prentje ter versiering van de raadszaal. Dit vond blijkbaar ook de raad, en hij besloot aan den bouw-aanvrager vergunning tot bouwen te verleen in de rooilijn van een bestaande straat, die veel breeder op het uitbreidingsplan projecteerd is.

Dit besluit opende den weg voor anderen en aan het uitbreidingsplan stoort men zich in het geheel niet meer.

Is dit niet jammer? Van hoeveel belang is toch het uitbreidingsplan. Elke gemeente, die zich uitbreidt, dient dat te doen volgens wel doordachte plannen. Dan alleen is te verzekeren, dat betere toestanden uit een esthetisch, architectonisch en hygiënisch oogpunt in de toekomst zullen optreden.

Duidelijk is dit uiteengezet in het onlangs verschenen werk van JOHN NOLEN te Cambridge in Massachusetts getiteld: „Replanning small Cities”. De schrijver zet daarin duidelijk uiteen, wat onder stadsuitbreiding te verstaan is en waarmede men rekening heeft te houden bij het ontwerpen dier plannen als: verkeerswegen, straten, havenwerken, spoor- en tramwegen, parken, boulevards, pleinen, in het oog vallende ligging van openbare gebouwen, verbetering van woningtoestanden, schooltuinen, juiste aanleg van telefoon- en telegraafnet enz. enz.

Daardoor komt men tot het besef, dat het ontwerpen van een uitbreidingsplan niet ieders werk is en dat dit een speciale studie vereischt. Men wil in ons land ook dien weg op, getuige het onlangs aan de Regeering aangeboden verzoek om een leerstoel voor dat speciale vak aan onze Technische Hoogeschool te verbinden.

Uit de bijgevoegde uitbreidingsplannen is op te maken, dat elk geval een andere oplossing vereischt. Men vindt er van een kleine stad in het zuiden (Roanoke, Virginia); een havenplaats (San Diego, Californië); een voorstad van New-York (Montclair, New-Jersey); een kleinere gemeente (Glen Ridge, New-Jersey); een industrie- en fabrieksplaats (Reading, Pennsylvania) en een hoofd- en tevens universiteitsplaats (Madison, Wisconsin).

Daaruit ziet men, hoe bij elk uitbreidingsplan rekening is gehouden met het plaatselijk karakter van de betrokken gemeente. Zoo doet het uitbreidingsplan voor Diego zien, dat in verband met hare ligging, klimaat en natuurschoon, zij een bij uitstek aantrekkingspunt voor de streek is, waarmede rekening is gehouden.

Door haar gunstige ligging biedt Madison ontelbare punten voor verfraaiing en getracht is om het kapitaal alsmede de bestaande universiteitsgebouwen met het landschap een harmonisch geheel te doen vormen.

Madison is bestemd om een der mooiste en meest moderne steden van Amerika te worden.

Gaat men sommige uitbreidingsplannen na, dan ziet men, dat deze zich niet aan bestaande toestanden aanpassen. Het is bepaald een fout, als men wil trachten van de plaats iets anders te maken, dan met haar oorspronkelijk karakter overeenkomt. Door juiste aanpassing aan bestaande toestanden, verkrijgt men een mooi geheel. Afhankelijk van dat karakter is de breedte voor hoofd- en zijstraten, het gebruik van rivieroeveren voor handel, verkeer en ontspanning, de soort van bebouwing, de aanleg van woningen enz. te kiezen.

Op het gebied van stadsuitbreiding en verfraaiing is er nog veel te leeren. Gelukkig ontstaat er in ons land ook een streven om dit te bevorderen. Laat ons hopen, dat die poging slaagt. Tot welke gunstige resultaten heeft dat niet bij onzen oostelijken buur geleid. Wat treffen ons in vele duitsche steden niet de mooie straten, de mooie openbare gebouwen, de vele mooi aangelegde pleinen, tuinen, parken, monumenten, musea en theaters enz. alsmede de nooit ontbrekende speelplaatsen voor de jeugd.

Werkelijk uit het aangehaalde voorbeeld met het uitbreidingsplan te X komt het ons voor, dat men in ons land nog zoo heel weinig voor zulke dingen gevoelt en is het geen leemte in de wet, dat het mogelijk is, ondanks het bezit van een uitbreidingsplan, men kan bouwen en herbouwen zonder zich aan dat uitbreidingsplan te storen?

Krachtens de bevoegdheid neergelegd in art. 8, lid 8 en 9 der Woningwet, kan de gemeenteraad door Ged. Staten uitgenoodigd worden om de voorschriften, als bedoeld in art. 1 der W. W. aan te vullen, dus in dit geval b.v. met eene bepaling, waarbij het verboden is te bouwen op grond, bestemd in het uitbreidingsplan voor straat of plein.

Maar blijkbaar is deze bepaling niet doeltreffend, zooals uit het aangehaalde voorbeeld blijkt.

Waar men in het algemeen belang een uitbreidingsplan voorschrijft, dient de overheid ook zulke maatregelen te treffen, dat daaraan uitvoering wordt gegeven. Nu het bouwverbod in verband met het uitbreidingsplan, dat verplicht is, alleen tot de bevoegdheid van den raad behoort, zal men dikwijls weinig bereiken, ondanks de goede bedoeling van den wetgever.

— OUD EN NIEUW —

Wanneer men meermalen een lans breekt voor het in stand houden van oude gebouwen of het betreurt, dat ze door onoordeelkundige verbouwing worden bedorven, wekt men allicht den indruk van den „would-be” liefhebber, van een, die, onder geen beding, toestaat, dat men aan iets ouds raakt, die iedere slooping en elke verbouwing afkeurt en tot elken prijs zal trachten te verhinderen.

Toch is dit volstrekt niet met alle strijders voor het behoud van ons oud architectonisch schoon het geval en ook wij voor ons stellen er prijs op te verklaren niet te behooren tot de groep van liefhebbers door-dik-en-dun heen.

Alles, wat bestaat is nu eenmaal tot ondergang gedoemd, elk werk, elke schepping besluit in zich de kiem tot ondergang. Door conserveeren, vervangen,

herstellen enz. kan men het levenstijdperk verlengen, onnatuurlijk hoog opvoeren zelfs, maar eens slaat toch het uur, waarop het gedaan is. Wanneer het wél is moet men het loven.

Maar wanneer een gebouw door den slooper wordt bedreigd voordat zijn tijd dáár is, wanneer het nog hecht en sterk staat, wanneer zijn vormen nog tientallen van jaren tot leering en genot van den aanschouwer kunnen strekken, dan staan we op den bres. Wanneer een gebouw „gemoderniseerd” dreigt te worden in de gruwelijke beteekenis, waarin we de bewerking kennen, wanneer zijn sierlijke lijn voor de botte vormen van den modernist, onbegrepen navolging van onbegrepen meesters, moeten plaats maken, wanneer de bezonken, rustige versiering wordt opgegeven om vervangen te worden door schreeuwerig glazuur, 'twelk het publiek bevrediging schenkt, dan voegt een woord van ernstig protest. We verkiezen dan ook slooping in 't algemeen verre boven verbouwing.

Staat een gebouw het verkeer inderdaad in den weg, is het zooals het daar staat in geen geval bruikbaar voor het doel, waarvoor de eigenaar het kocht of zich op andere wijze het bezit verzekerde, dat het valle, wanneer 't niet anders kán. 't Is nu eenmaal van niemand te verlangen, dat hij, met voorbijgaan van de belangen van bedrijf of zaak, een offer zal brengen aan den kunstzin van de helaas weinigen, welke het behoud van zijn pand op prijs zouden stellen.

Bovendien kunnen we ons voorstellen, dat, in bepaalde gevallen, het vervangen van een gebouw, al heeft dit kunst- of architectuur-historisch waarde, door een nieuw, ons met vreugde zal vervullen. Immers, wanneer de stichting van het nieuwe pand wordt opgedragen aan bekwame hand, wanneer een werkelijk architect, een kunstenaar, de verzorging van het bouwwerk ter hand neemt, dan kan veel van het verloren gegane vergoed, ja zelfs méér daarvoor in de plaats gegeven worden.

Het zal dan gaan met het nieuwe huis als met het verschijnen van een nieuw boek, een boek op het gebied met voorliefde bestudeerd. Naar welks verschijnen we met ongeduld uitzien, 'twelk we zoo spoedig mogelijk in ons bezit willen zien, om er in te lezen, van te genieten, om er in na te gaan, hoe de scheppende kunstenaar zich de verschillende oplossingen dacht, ervan genietende hoe hij, geniaal, het moeielijk gegeven uitwerkte.

Zóó zullen we staan voor het nieuwe gebouw, wanneer schuttingen en steigers niet langer het vrij bezien belemmeren. Telkens en telkens weer zullen we verrast zijn door kleur- of vormcombinatie. Zullen we genieten van het kunstwerk, zooals iemand, welke de letteren bemint van een gedicht, zooals de musicus smaakt het genot van de meestercompositie, kortom, genietend zooals iemand die kunst wéét te genieten.

Zelfs een verbouwing behoeft volstrekt niet altijd te worden afgekeurd. Immers, hoe vaak ziet men niet

dat, hoewel de geveltop oorspronkelijk bleef, het onderstedeelte herhaaldelijk gewijzigd werd. Vaak zelfs mist men het geringste verband tusschen de beide geveldeelen, niet zelden zijn ze zelfs in flagranten strijd met elkaar.

Doelmatige verbouwing, geleid door den kunstenaar, kan ook hier iets goeds tot stand brengen. 't Behoeft niet gezegd, dat dit een moeielijk werk is. De getemperde kleur en de rustige lijnen van den ouden gevel vragen veel fijn gevoel voor een harmonische aanvulling.

Waren de toestanden op het gebied van de architectuur ideaal, dan zouden we dus bij het vervangen van een oud gebouw door een nieuw of door het gedeeltelijk veranderen van gevels er niet altijd op achteruit behoeven te gaan, we zouden zelfs er in vele gevallen bij kunnen winnen.

Wat komt er evenwel meestal van terecht! Juist de eigenaar van het meer bescheiden pand ziet er meestal tegen op zich tot den architect te wenden, waarvan een gewettigd goede roep uitgaat. De enkele procenten, waarmede het architectenhonorarium zijn bouwsom zal bezwaren, acht hij veelal een vrijwel onnut besteed bedrag. De hogere artistieke verzorging van zijn pand begrijpt hij veelal niet, zelfs zal de beschaafde eenvoud van het ontwerp voor hem synoniem aan „armoedig” zijn. Bij intuïtie voelt hij dat een minder gevoelig mensch hem beter zal kunnen treffen, dies wend hij zich tot den „bouwkundige”, welke hem spoedig met zijn kleurig ontwerp komt verrassen. 'n Bescheiden sommetje, evenwel geheel evenredig aan de innerlijke waarde van den geleverden arbeid, vormt zijn belooning en ieder is tevree. Weldra zien we het pand verrijzen, ter juister plaatse worden de banden, strekken en wat niet al van geglazuurde steen ingevoegd, een gemetselde balustrade of geveltop met origineele lijnen dekt den boel af. Alweer klaar.

Zóó worden onze straten, grachten en pleinen bedorven. De volslagen anarchie op het gebied van de architectuur maakt den toestand schier hopeloos. Zal er ooit weer redding dagen? En voor welke zijde? Kan het recht van een eigenaar, zijn recht om zijn huis zoo leelijk te maken als hij zelf verkiest, worden verkort? Wat komt er van stadsverfraaiing terecht, wanneer het element, het huis, waaruit de stad bestaat, bedorven wordt? Spreken we nog niet van grotere bouwwerken, niet te ontkennen is het, dat daarin, trots alles wat op de onjuistheid van deze meening zou wijzen, meer lijn komt. Meer dat te waardeeren valt. Maar dringend vraagt het kleiner huis, 'twelk onze minder aanzienlijke straten en grachtjes sieren moet, cultuur.

Hierboven gebruikte we het woord „bouwkundige” in den zin als tegenstelling voor het begrip „architect”. Dit vraagt aanvulling. 't Is toch lang niet uitgemaakt, waar men den kunstenaar zoeken moet. Vaak wordt hij daar ondersteld, waar hij absoluut niet te vinden is en wordt hij aangetroffen, waar hij niet werd

verwacht. Neen, zoolang nog ieder, welke het op een goeden dag invalt, zijn naamkaartje met den titel „architect” mag laten drukken en ongestraft dezen titel voeren kan, zoolang is deze titel ons niet de minste waarborg, dat we in den „architect” den man vinden, welken we zoeken. 't Komt er voor ons niet op aan, waar en hoe iemand zijn kennis opdeed en of die gedekt wordt door een titel of diploma of niet. Om 't kunnen gaat het. Een meer of minder wetenschappelijke opleiding kan van veel nut zijn voor den technicus, een kunstenaar vormt zij niet.

Censuur moet er wezen: 'n artisticeits-„zeef”. De overheid zorgt thans voor het uiterlijk aanzien van straten, grachten en pleinen. Plant boomen en bloemen

daar waar ze meent, dat die aan het stadsbeeld ten goede komen. Zij zorgt, dat de gebouwen stevig en dat de kamers goed verlicht en geventileerd zijn. De rioleering moet afdoend wezen en het dak waterdicht. Alle materiële eischen. Nog één stap verder! Nu nog gezorgd, dat het huis ook zijn „steentje” bijdrage tot verhooging van den schoonheidszin.

Voor enkele jaren werd den speculatiebouwer het „halt!” toegeroepen. Moord en brand is er geschreeuwd, 't kon niet en 't ging niet. Thans evenwel kan het wél en gaat wél.

Waar is de NAPOLEON, welke even radicaal de artistieke verzorging, vooral van het kleinere huis, in betere banen leidt?

Dec. '12.

C. V.

GEMENGDE BERICHTEN

GRONINGEN. Magazijn en kantoorgebouw
Arch. P. M. A. Huurman. [Op pag. 1 geven wij de afbeelding van een der bekroonde gevels van den wedstrijd die uitgeschreven werd door „De Centrale” en de „Ver. tot bev. der Bouwk.” te Groningen voor gevels gebouwd in het tijdvak 1909—1912.

Alle drie de bekroonde gevels zijn thans in „de Bww.” afgebeeld. De beide andere verschenen in Nr. 47 van den vorigen jaargang.

De R.-C. kerk te Kuik wordt dus toch afgebroken! Met de werkzaamheden is reeds begonnen, naar het „Alg. Ned. Adv. Bl.” bericht. Wie zich het artikel uit „De Bww.” 1911, Nr. 26, met het bijbehorend plaatje herinnert, zal deze volkomen noodeloze vernieling van een mooi en karaktervol kerkgebouw en van een prachtig oud dorpsgezicht ten sterkste blijven betreuen. Het roekeloos voornemen is doorgedreven. Kuikenaren? Kuikens! De fraaie oude dorpskerken onzer zuidelijke provincies zijn toch waarlijk al voldoende in aantal verminderd door slooping en door smakeloos herstel, dan dat niet eenige zuinigheid geraden zou zijn. En wat er voor in de plaats komt, is, ondanks de allures van eene kathedraal, doorgaans zoo troosteloos, zoo arm van geest en onzichtelijk in zijn povere praal!

Nederland op de wereldtentoonstelling Gent 1913. De voorzitter, Mr. Th. STUART, der Nederlandsche commissie, deelde mede, dat ons paviljoen (met een oppervlak van 2000 M²) voor Belgische rekening en naar een ontwerp van den architect der tentoonstelling wordt gebouwd. Het vertoont de 17e eeuwse Hollandsche architectuur. Er is een toren van 22 M., waarin een klokkenspel zal worden aangebracht. Het paviljoen ligt aan de 40 M. breede Avenue des Nations, welke door bloemen en waterwerken rijk versierd wordt.

Het inwendige wordt door den architect A. JACOT ontworpen, waartoe deze omtrent het gedeelte voor de kunstnijverheid bestemd, met de exposanten in overleg zal treden.

Zooveel mogelijk wordt getracht ieder exposant een klein vertrek te geven, met drie wanden en open voorzijde.

Uit dit bericht blijkt dat Nederland dus ook te Gent verplicht is om zich in 17de eeuwse uiterlijk te toonen. Was dit te Brussel eigen verkiezing, te Gent en te Roubaix werd het ons voorgeschreven. Ten einde in 1913 Nederland te representeeren heeft men dus de beleefdheid om met minachtende terzijdestelling van hetgeen de tijdgenooten presteeren, drie eeuwen terug te gaan.

Het IXde kongres voor verwarming en ventilatie dat eind Juni 1913 te Keulen bijeenkomt, zal op uitnodiging van hollandsche vakkringen eene excursie naar ons land ondernemen om daar eenige verwarmings- en ventilatie-inrichtingen te bezien.

Rubens' kasteel Steen te Elewijt, dat men uit den trein tusschen Antwerpen en Mechelen kan zien, zal publiek worden verkocht. Steen is een kwarteeuw geleden door den toen-

maligen eigenaar Baron DE COPPENS in den ouden schilderachtigen trant hersteld en ingericht. (BUSKEN HUET „Het Land van Rubens”.)

Steen is niet door RUBENS gebouwd maar uit een bestaand oud huis vertimmerd met behoud van het 16e eeuwse karakter. De groote zaal die aan RUBENS voor atelier diende vertoont dan ook nog een prachtige schouw uit de 16e eeuw.

De belgische kunstenaars trachten den staat te bewegen tot aankoop van het kasteel teneinde het als historische herinnering voor het nageslacht te bewaren. Het mocht anders eens den weg naar Amerika inslaan!

ROME. De vrijlegging der keizerlijke fora wordt door STÜBBEN in het „Z. d. B.” besproken. Terwijl het Forum Romanum een in den loop der tijden gegroeid onregelmatig complex was, hebben de keizers ter zijde een aaneengesloten reeks van fora gebouwd die tot de meest grootsche en omvangrijke scheppingen der romeinse bouwkunst behooren. Zij overtroffen in grootte en rijkdom het oude republikeinse Forum Romanum en de stichters trachten telkens het werk hunner voorgangers in de schaduw te stellen.

Elk forum bestond uit een door zuilenhallen omringd plein, waarop — in het midden of tegen de korte achterzijde — een tempel verrijst. De keizerlijke fora waren (niet naar tijdsorde, maar naar de ligging, in de richting Noord-Zuid rekenende) de volgende:

1. Het forum van VESPATIANUS met de Templum Pacis. Dit forum is nog niet nader onderzocht.

2. Het forum van NERVA met den tempel van Minerva (dien in het begin der 17de eeuw PAULUS V liet afbreken om het marmer te gebruiken voor de Acqua Paula en de Borghese-kapel in Santa Maria Maggiore). Aan de pracht van dit forum herinnert nog de zoogen. Colonnace, twee thans dien in den bodem verzonken korinthische zuilen met hoofdstel.

3. Het forum JULIUM of forum van CAESAR, met het ruitersstandbeeld van den stichter en den tempel der Venus genetrix. Van dit forum zijn nog eenige stukken der groote omvatting-muren te zien. Van de aangrenzende Curia Julia, het gebouw van den Senaat, dient de zittingzaal thans tot kerk van San Adriano en het secretarium tot kerk van S. S. Martina e Luca.

4. Het forum van AUGUSTUS met den tempel van Mars Ultor, in wiens kelder de krijgskas bewaard werd. Hiervan is meer bewaard gebleven en door de opgravingen in de veertiger en tachtiger jaren aan den dag gekomen. Van den Marstempel ziet men drie korinthische zuilen en een pilaster met hoofdstel. Ook staat stukken deel der cella, der Pronaos, der keldermuren en van den hoogen keermuur tegen de helling van den Quirinaalschen heuvel. Van de beide exedra's, die ter zijde van den tempel het plein vergrootten, is de Noordelijke met een zuilenhal goed bewaard in den tuin van het klooster Santa Annunziata.

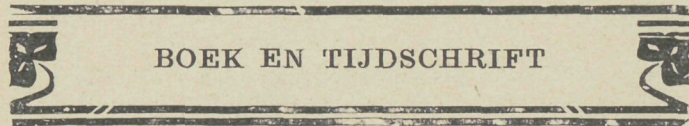
5. Het forum van TRAJANUS, het imposantste van alle, een werk van APOLLODORUS, was grooter dan de andere te zamen. Het bestond uit het eigenlijke forum, de Basilica Ulpia, de door twee zijhallen en bibliotheken omsloten Trajanuszuil, terwijl naderhand door HADRIANUS nog de Trajanus-tempel gebouwd werd. Dit forum was een diepe ingraving tusschen kapitol en Quirinaal. Een triumpfoort gaf uit het forum van AUGUSTUS toegang tot het groote plein van het forum van TRAJANUS, dat een breedte van 115 en een lengte van 200 M had. De aangrenzende Basilica Ulpia besloeg 60 bij 170 M. Het middelste gedeelte, de Piazza Trajani (circa 50 bij 100 M.), werd door de Franschen tusschen 1812—1817 ontgraven. De achtergelegen Trajanus-tempel is geheel verdwenen. Van het forum is daaren-

tegen de groote Oostelijke exedra met twee nissen nog bijna volledig bewaard gebleven.

Deze keizerlijke fora zijn nog betrekkelijk weinig onderzocht en hunne overblijfsels worden ook weinig bezocht. Vele oudheidkundigen, in het bijzonder de directeur-generaal der musea Corrado Ricci, hopen dat de 20ste eeuw deze keizerlijke fora in eere zal herstellen, zooals de 19de eeuw deed met het Forum Romanum.

Aan eene volkomen ontgraving van de fora, zoodat zij zich voordoen als thans het Forum Romanum, is niet te denken. Daarvoor zou een dichtbewoonde stadswijk van 10 H.A. moeten worden afgebroken. Dat zou veel te kostbaar worden. Bovendien zou het stadsbeeld er niet door winnen, evenmin als het kapitaal met het Victor Emanuel monument. Ook wordt het terrein doorsneden door twee groote verkeerswegen, die niet kunnen worden omgelegd.

Wel is mogelijk — en in verband met den geprojecteerden aanleg zelfs gemakkelijk — eene gedeeltelijke ontgraving en vrijlegging, waarvan dan in het bijzonder de fora van CAESAR, TRAJANUS en AUGUSTUS zouden profiteren.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Van Gendt's Bouwkalender 1913. Uitg. L. J. VEEN Amsterdam. (Prijs van de kalender f1.75; van de bijlage f0.90).

Deze jaarlijksche uitgave is sedert lang ingeburgerd en vraagt geene nadere bespreking. Het gebruik zou echter zeer winnen — althans voor zakgebruik — indien door weglating of afzonderlijke uitgave der advertenties het volume verminderde en wanneer bovendien de notitiebladen gelijkelijk verdeeld werden zoodat bijv. voor elke week een bladzijde bestemd is gelijk dat het geval is in de kalender van het Kon. Inst. van Ing.

K. Sluyterman. Oude Binnenhuizen in België. 's Gravenhage. MARTINUS NIJHOFF.

Afl. 2 biedt wederom een reeks van tien bijzonder belangwekkende interieurs. Is de lettergieterij der voormalige drukkerij PLANTIN-MORETUS — thans museum — uiteraard een hoogst sober vertrek, Brugge biedt met de laat-gothische eetzaal in het gerestaureerde Huis Gruuthuise, Renaissance van inrichting, en met de Rococozaal van een patriciërshuis aan den Verversdijk gave voorbeelden van zeer rijke behandeling en de keizerlijke trap in het seminarie van St. Truiden sluit zich daarbij aan.

De karakteristieke kloostergang in het St. Jans Hospitaal te Brugge met de fraaie meubilering, wekt de verwachting dat ook de aangrenzende stemmige apotheek in de serie zal volgen. Het vergeten stadje Veurne ziet door drie interieurs — twee uit het stadhuis, een uit het gerechtshof — zijn artistieke reputatie bevestigd. Ook de monumentale groote bovenzaal in de Ypersche lakenhal met hare stoere zichtbare kapconstructie — ontwijfelbaar een der fraaiste die bestaan — herinnert aan vervlogen dagen van Vlaamsche handels- en kunstgrootheid.

Mr. D. Hudig en H. C. A. Henny. Handleiding voor Woningbouw-Vereenigingen. Uitgave van het Centraal Bureau voor Soc. Adviezen. 2e druk. — De Erven J. J. THL. Zwolle 1912. (Prijs f1.75).

Het even bondige als duidelijke werk, waarin vanwege het Bureau voor Sociale Adviezen aan de Woningbouw-Vereenigingen eene zeer volledige — en voor praktisch gebruik bestemde — handleiding werd gegeven, heeft nauwelijks een jaar na zijn verschijnen een 2en druk bereikt. Nadere bespreking is overbodig. De nieuwe druk onderging uitbreiding op eenige belangrijke punten: Gegevens betreffend den invloed dien de werkzaamheid eener woningbouwvereeniging indirect uitoefent door „opschuiving”, betreffende de ééngesinswoningen en de verhouding van huur tot stichtingskosten; annuïteitentabellen (noodig geworden tengevolge van de koersdaling der Ned. Werkelijke Schuld); nieuwe formulieren.

De zeer lage prijs brengt het werk, dat onmisbaar is voor wie zich op het gebied der volkshuisvesting beweegt, binnen ieders bereik.

Herman van der Kloot Meyburg. Onze oude boerenhuizen Tachtig schetsen van boerenhuizen in Nederland. Tweede herziene druk. W. L. en J. BRUSSE. Rotterdam 1912. (Prijs ingen. f2.60, geb. f3.25).

Dit sympathieke boek vraagt geen uitvoerige introductie. De eerste druk, in 1908 verschenen en uitvoerig besproken, is thans door een tweede gevolgd waarin de afbeeldingen zijn ge-

bleven, de tekst daarentegen geheel is omgewerkt en klaarlijk in overeenstemming gebracht met Prof. GALLÉE's „Het Boerenhuis in Nederland en zijne bewoners” dat eveneens in 1908 het licht zag. Ook in deze nieuwe gedaante zal het boek zijn weg vinden, al is blijkens het weglaten der onderschriften in vreemde talen ditmaal alleen op Nederlandsch debiet gerekend. Wij zouden den wensch willen uitdrukken dat bij een eventueel volgende editie eenige plattegronden der verschillende typen in den tekst ter verduidelijking zouden worden opgenomen en dat de samensteller zijne aandacht dan mogelijk ook uitstrekke tot de interieurs die zoo vaak interessante oplossingen bieden.

Bouwkundig vragenboek bevattende vragen, opgaven en mededeelingen betreffende het mondeling examen voor bouwk. opzichter, ingesteld door de Mij. tot bev. der Bouwk. door C. VISSER. Deventer. 1912. A. E. KLUWER.

De heer VISSER die sinds vele jaren de mondelinge vragen noteerde welke de door hem opgeleide kandidaten zich herinnerden, heeft deze verzameling uitgegeven, naar rubrieken geordend en voor zoover noodig aangevuld met vragen die in de aangegeven lijn lagen. Daarmede is ongetwijfeld een grooten dienst bewezen aan allen die zich — of anderen — bekwamen, voor een diploma der Mij. tot bev. der Bouwk.

De kans dat het mondeling examen voor den candidaat een sprong in het duister blijft, vermindert nu uit deze uitgave de omvang der, op grond van het Examen-programma, verlangde kennis valt af te leiden in verband met de reeds gebruikelijke publikatie der schriftelijke vragen.

Gedenboek 1911-1912. Katholieke kunstkring de Violier. (Enkele explaren zijn tegen een prijs van f2.— voor den verkoop beschikbaar gesteld).

De kath. kunstkring „de Violier” heeft zijn tiende jaarverslag over 1911-12 uitgebreid tot een fraai uitgevoerd gedenboek waarin de geschiedenis der vereeniging breedvoerig wordt verhaald en dat opgeluisterd is door vele tekst- en prentbijdragen der leden. Het boekwerk geeft daardoor een interessant beeld uit het katholieke kunstleven. In het bijzonder trekken in het gedenboek natuurlijk onze aandacht de bouwkundige afdeling, vertegenwoordigd door Dr. CUYPERS (wiens jongste portret met een beknopt levensoverzicht het gedenboek opent), JOS. CUYPERS, JAN STUYT, A. J. JOLING, WALTER TE RIELE. Grootendeels bouwwerken van kerkelijken aard weergevende, alsmede kerkelijke decoratieve schilderkunst en kunstnijverheid.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Diploma Bouwkundig Opzichter.

Op Maandag 24 Februari 1913 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministrieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar.

Op Maandag 10 Maart 1913 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministrieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas).

Op Maandag 31 Maart 1913 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas), ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministrieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 25 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

De examens worden afgenomen in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen vóór 15 Januari 1913 aan het Bureau der Mij., Marnixstraat 402, Amsterdam.

De Kandidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen, die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

STAKING DER TYPOGRAFEN.

Tengevolge der typografenstaking te Amsterdam is het ons niet mogelijk geweest, een nummer te doen verschijnen, zooals onze lezers gewoon zijn te ontvangen. Slechts met groote moeite is het gelukt een nummer van bescheiden omvang samen te stellen.

REDACTIE EN UITGEVER.

A. W. WEISSMAN. — HET STUCADOORSVAK VOORHEEN EN THANS.

Met vier afbeeldingen van Oud-Romeinsche stucadoorswerken gevonden in de villa Farnesina te Rome —
Uitgegeven door den Nederlandschen Stucadoors-patroonsbond bij de firma RUYGROK & Co. Haarlem.

Door den heer A. W. WEISSMAN is bij de viering van het tweede lustrum van den Ned. Stucadoors-patroonsbond in September l.l. een causerie gehouden over het stucadoorsvak. De spreker heeft in lossen, onderhoudenden vorm velerlei wetenswaardigheden betreffende de kunstvaardigheid en het vak der stucadoors medegedeeld, die naar alle waarschijnlijkheid aan het grootste gedeelte van zijn gehoor een nieuwen kijk openen op het verleden en ... de toekomst van hun vak. Althans de feestvierende bond besloot die lezing uit te geven, zeker in het vertrouwen dat zij eene opwekking zou zijn om, de slotwoorden overnemend, „den stucadoors de overtuiging te geven dat zij, als zij maar willen, onder de ambachtskunstenaars weder als van ouds in het eerste gelid kunnen staan”.

Naar volledigheid in eenig opzicht kon de heer WEISSMAN toen niet streven. En dat is jammer, slechts weinige bladzijden stonden hem ter beschikking waar WILLIAM MILLAR voor zijn boek, dat de encyclopedie van het pleisterwerk verdient te heeten, „Plastering, plain and decorative” en waarin G. F. ROBINSON F. S. A. de geschiedenis van het vak behandelde, een kwarto deel van 600 bladzijden tekst met 50 platen en 500 tekstafbeeldingen noodig had.

De lezers ontvangen menigen wenk, die tot het doel zou kunnen leiden door te bevorderen de ontwikkeling der technische en artistieke vaardigheid van patroons en werklieden. Deze stond vroeger over het algemeen ongetwijfeld zeer veel hooger dan thans. Het is in dit verband wel hóógst kenmerkend dat zich voor de onlangs geopende stucadoorsklasse — de eenige in de hoofdstad — aan de 3e amsterdamsche ambachtsschool geen enkele leerling aanmeldde! En hoe weinige

stucadoors — a.s. patroons of werklieden — bezoeken te Amsterdam en elders de avondteekenscholen? Hoe weinigen hebben eenig aesthetisch idee? De stucadoors zullen het voor een niet gering deel aan zich zelf te wijten hebben indien zij niet profiteeren van de blijkbare kentering in den smaak die gunstiger jegens hun vak schijnt gestemd dan de voorafgaande periode.

De heer WEISSMAN zocht de oorzaken van het verval van het stucadoorsvak in de opheffing der gilden, gepaard aan het stelsel van aanbesteding dat op minimum-prijzen berust. „De aannemerij zooals die zich nu een eeuw lang ontwikkeld heeft, belet de herleving der ambachten. Het was een goede tijd die den aannemer van publieke werken nog niet kende. Eigen beheer was toen algemeen en tusschen bouwmeester en ambachtsmeester had zich nog geen persoon ingedrongen, die alleen beoogt, uit de onwetendheid van den een en de afhankelijkheid van den ander munt te slaan”. (WEISSMAN).

De lezing is geïllustreerd met vier afbeeldingen naar, uit de hand geboetseerd, oud-Romeinsche stucadoorswerk. Het werd een kwart eeuw geleden bij de regularisatie van den Tiber ontdekt in eene ondergrondse ruimte op het terrein der villa Farnesina. Het is een type van het Romeinsche stuc-werk dat met ziju teer en fijn relief, zoowel in de figuratieve als het ornamenteele versiering, zich voortreffelijk aansluit bij de eigenschappen van het materiaal, terwijl de uitvoering van groote handvaardigheid getuigt. Er zijn nog vele van dergelijke stuc-versieringen bewaard gebleven. De algemeene bewondering voor de eerste die in de 16e eeuw ontdekt werden heeft een groote invloed uitgeoefend op het ornament der Italiaansche Renaissance.

GEMENGDE BERICHTEN.

LONDEN. Het gevaar voor de St. Paul's kathedraal schijnt volgens „The Builder” afgewend na een zeer alarmeerend rapport van den bekenden ingenieur Sir FRANCIS FOX. Daaruit volgt dat bij den aanleg van den ontworpen ondergrondschen spoorweg verzakkingen der fundeering niet kunnen uitblijven, ten gevolge van de wateronttrekking aan den bodem door de bemaling bij den tunnelbouw. Maar bovendien wijst het rapport op verschijnselen van verzakking die voorziening noodzakelijk maken. De acht pijlers van den koepel zijn 4 tot 6 inch gezakt en uit sommige kontraforten van den koepel blijkt dat de beweging in het gebouw niet tot rust is gekomen.

De stijging der prijzen doet zich elders nog gevoeliger bemerken dan bij ons te lande. Zoo wordt in „München und seine Bauten” bericht dat in München de bouwmaterialen sinds 1900 gemiddeld 20% duurder werden. De arbeidsloonen stegen niet minder sterk: metselaars 40%, timmerlieden 43%, opperlieden 57%. Baksteenmetselwerk werd 30% duurder.

Houtrijkdom van Siberië. De wouden van Siberië zijn zoo groot, dat de uitgestrektheid daarvan zelfs niet bij benadering kan worden opgegeven. Men beschikt slechts over ramingen, welke millioenen desjatinen uiteen loopen. Het is slechts bekend, dat tienduizenden vierkante wersten met ondoordringbare maagdelijke bosschen zijn bedekt, dat voorts kolonisten bosschen over tienduizenden wersten omhakken en dat, niet-tegenstaande dit, nog onmetelijke voorraden van het meest waardevolle hout aanwezig zijn.

Van boschbouw is in Siberië in het geheel geen sprake. De bosschen zijn geheel aan zichzelf overgelaten en het nut, dat zij den fiscus opleveren, is nihil. Daarentegen gaan, tengevolge van branden, stormen en ouderdom der boomen jaarlijks voor millioenen roebel verloren.

De behoefte aan hout in Japan en China neemt toe, zoodat het bevreemdend is, dat het met groote bosschen bedekte Amoer-gebied geen deel neemt aan den uitvoer van hout naar deze landen. Dit is te verklaren uit gebrek aan goede verkeers- en spoorwegen, benevens aan gemis aan kapitaal en ondernemingsgeest.

Terwijl men van Russische zijde eene buitengewoon goede kans liet voorbijgaan, heeft zich buitenlandsch kapitaal hiervoor geïnteresseerd. Eene groep Engelsche kapitalisten is bereid, en heeft dienovereenkomstig reeds aan de Russische regeering voorstellen gedaan, om de Siberische wouden te exploiteeren. Deze groep wil in Siberië spoorwegen aanleggen en fabrieken voor houtbewerking oprichten en verklaart zich bereid spoorwegen in door de regeering gewenschte richtingen aan te leggen, terwijl de ontwoude velden zonder kosten aan den fiscus zullen worden teruggeven. Hiervoor verlangt zij alleen de toewijzing van eene zoo groot mogelijke oppervlakte en concessie voor de exploitatie.

Een en ander heeft aanleiding gegeven tot opmerkingen van Russische zijde. Een Russisch vakblad merkt o. a. op, dat men geen bezwaar heeft tegen het buitenlandsch kapitaal, doch wel tegen de langdurige aan vreemdelingen verleende concessieën. Hetzelfde blad deelt voorts mede, dat de Siberische bosschen zeer rijk zijn aan naaldhout, geschikt voor de houtstoffabrieken. Deze in Amerika en Europa voorkomende houtsoort vermindert snel, zoodat de Siberische bosschen gespaard moeten blijven, teneinde in het te zijner tijd voorkomend gebrek aan houtstof te kunnen voorzien.

(„Handelsberichten” Uit gegevens, ingezonden door Hr. Ms. Gezantschap te St. Petersburg.)

Archaeologische onderzoekingen in het dal van den Indus. De archaeoloog Sir AUREL STEIN (een Hongaar van geboorte, die door zijn wetenschappelijke verdiensten in de Engelsche adel werd opgenomen) bekend door zijn belangrijke ontdekkingen in Centraal-Azië, heeft het Indusdal en de Noord-Westelijke grens van Indië doorzocht. Hij deed dit in opdracht van het Museum in Peshawar en bracht veel belangrijks aan het licht.

Hij onderzocht in het Palaidal bij de Shahkotpas een „Butan” d. i. een groote boedistische ruïne, waarschijnlijk van het klooster dat reeds door den Chineeschen pelgrim HSUANTSANG (omstreeks 640 n. CHR.) genoemd werd. Voorts onderzocht STEIN nog twee andere boedistische ruïnes, die nog nooit aangeroerd waren. Hij vond daar fraai bewerkte reliëfs van het Gandharatype. (Indische kunst onder Griekschen invloed uit de tweede tot vierde eeuw na CHR.) Daarna hield hij zich bezig met de voor-mohammedaansche stadsruïne van Karsirkot, waarin een half dozijn rijkversierde Hindoetempels uit de 7de en 8ste eeuw n. CHR. zijn. Het ornament vertoont ook den invloed der Gandharakunst en is buitengewoon sierlijk; de pleisterversiering van het inwendige is door de zeldzaamheid van zulke vondsten

in het oude Indië belangrijk. De volgende ontgravingen op de plaats van Sahri-Bahlol, ten zuiden der bekende bouwvallen van Takht-i-Bahi legden 6 gewijde boedistische plaatsen bloot, die schijnbaar lang in eere waren, van het Kushanatijsperk tot den tijd der „witte Hunnen”.

STEIN heeft over de 1300 photographiën genomen en 14 ossenkarren met vondsten voor het museum verzameld. De voorwerpen van het Gandharatype zijn van velerlei aard, van een kolossaal beeld tot het fijnste miniatuurrelief. Eenige potscherven vertoonen opschriften in het Karoshthischrift.

„Berl. Tageblatt”.

Het reliëfplan van het antieke Rome — resultaat van tien jaar geduldsarbeid van den oud-„Prix-de-Rome” BIGOT — (gedurende de drie laatste jaren geholpen door zijn kollega-architekt MAZET) moet volgens dagbladbericht verwijderd worden uit de Thermen van DIOCLETIANUS waar het (echter niet, als het „Hblad” meent, op een der muren) sedert de italiaansche jubileum-tentoonstelling is geplaatst.

Door Mons. DUCHESNE, de directeur van het Fransche archaeologische instituut te Rome is het voornemen opgevat (en de „Figaro” opende eene inschrijving er voor) het plan in brons te laten gieten en het in een Parijsch museum op te stellen.

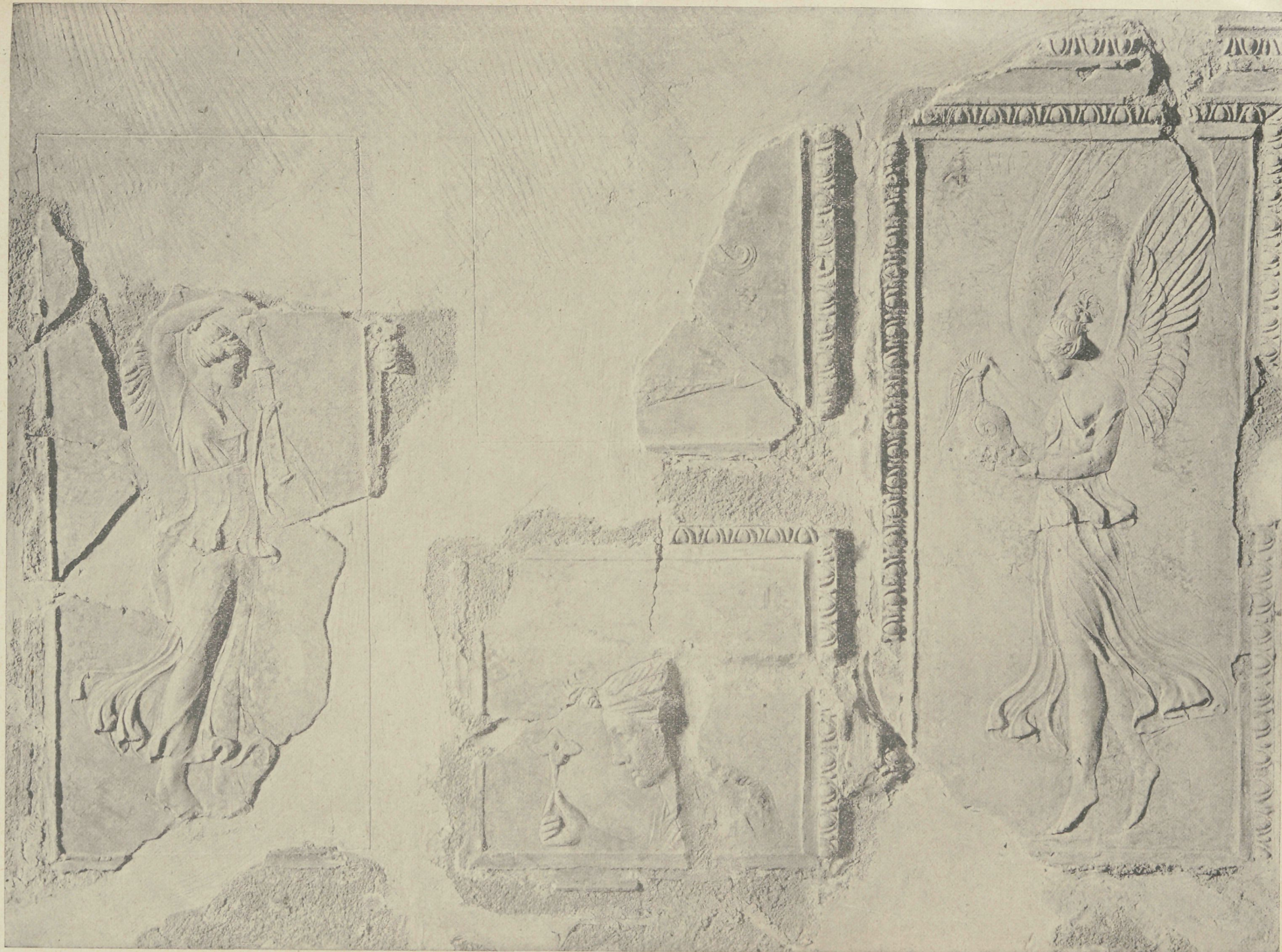
Het reliëf beslaat een oppervlak van 11 bij 6 M. Het vertoont op schaal 1 à 400 eene nauwgezette rekonstruktie van het architektonisch belangrijkste gedeelte van het antieke Rome zooals dit zich voordeed omstreeks het midden der 4e eeuw. De stad vertoonde toenmaals hare grootste monumentale ontwikkeling. Alle keizers hadden haar verfraaid en met monumenten verrijkt. De laatsten MAXENTIUS en CONSTANTIJN, die zijn zetel naar Constantinopel overbracht, hadden er nog een triomfboog, een basilica, thermen aan toegevoegd. Het einde van Rome's glorie naderde. Een halve eeuw later (410) geschiedde de eerste inval der Barbaren onder ALARIK.

Het plan in zijn geheel is, evenals de monumenten elk voor zich, met de grootste zorg en nauwgezetheid in archaeologischen en architektonischen zin bewerkt. Het geeft een ongemeen treffend denkbeeld van de structuur der reuzenstad met haar overdaad van prachtige monumenten eenerzijds, haar eng en nauw huizencomplex anderzijds. Het plan is uiterst belangrijk als bijdrage van een juist begrip van het antieke Rome, uit welks verspreide bouwvallen men zich zonder bijzondere studie moeilijk eene zij het ook slechts benaderende voorstelling kan vormen van de stad in haar vollen bloeitijd. Daarvan gaf het mode van BIGOT nu een voortreffelijk overzicht en het zal een gemis zijn als het Rome zou moeten verlaten. De bezoeker kon er zich op oriënteren over de onderlinge legging der monumenten, en over de ontzagwekkend groote verhoudingen, welke zowel de stadsaanleg als de oude monumenten vertoonden. De „Illustration” van 12 Augustus 1911 bevatte eene uitvoerige en geïllustreerde beschrijving van het model.

De romeinsche bouwvallen van Merida in de spaansche provincie Estramadura worden in het „Zeitschr. für Bild. Kunst” 1912/13 Heft 3 door ALFRED DEMIANI besproken. De stad werd — naar men aanneemt in 23 v. CHR. — door keizer AUGUSTUS gesticht. Zij heette in de oudheid Emerita Augusta en heeft een grooten bloei bereikt. Een romeinsche muur, waarin vier poorten, kan over eene aaneengesloten lengte van 4 K.M. nog worden gevolgd. Het daardoor ingesloten terrein kan echter slechts een deel der stad — men vermoed een bevestigde kern — hebben uitgemaakt. Het zou veel te klein geweest zijn voor een stad die blijkens de gevonden bouwvallen een circus met 20 à 30000 zitplaatsen en bovendien een groot theater (welks ontgraving begonnen is) bezat. Merita werd door vijf waterleidingen bediend. De daarvoor noodige stuwdammen en aquaducten hebben de belangrijkste bouwvallen opgeleverd. Ook is als een hoogst merkwaardig, maar in den loop der eeuwen herhaaldelijk hersteld en gerestaureerd bouwwerk bewaard gebleven de romeinsche brug. Deze was niet minder dan 910 M. lang en had 64 bogen. Deze maakt volgens de afbeeldingen ondanks de groote lengte toch geen bijzonderen indruk omdat hij op geringe hoogte boven den waterspiegel twee lage oevers verbindt.

Volgens de gevonden inscripties waren er acht tempels. Daarvan is echter niet veel bewaard gebleven. Het meeste nog van den Dianatempel, wiens bouwval in particuliere huizen is ingebouwd. De voorhal van een kapel „El Horito” genaamd is voor een deel uit fragmenten van den Mars-tempel opgebouwd. Merkwaardig is de zuil der Hl. Eulalia, die — naar een inscriptie mededeelt — om den triomf der christelijke kerk aan te geven, is opgetrokken uit restanten van een heidenschen tempel. Zij bestaat uit eene opeenstapeling van drie ronde altaren bekrond door een kapiteel.

Behalve de bij deze bouwwerken behorende afbeeldingen zijn in het artikel opgenomen een reeks afbeeldingen van mozaïeken, beelden en allerlei fragmenten, meerendeels sterk beschadigd.

OUD-ROMEINSCH STUCADOORSWERK GEVONDEN IN DE VILLA FARNESINA TE ROME. UIT: HET STUCADOORSVAK VOORHEEN EN THANS DOOR A. W. WEISSMAN.

X

R

be

de

op

te

lo

ge

de

de

bu

m

w

de

op

ra

lin

no

fe

de

di

w

er

ri

di

or

pu

be

na

w

di

te

ge

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

STAKING DER TYPOGRAFEN.

Tengevolge van het voortduren der typografenstaking te Amsterdam, verschijnt ook dit nummer in bescheiden omvang.

REDACTIE EN UITGEVER.

LOODWIT-VERBOD.

Men zal zich herinneren, dat bij de behandeling van de loodwit-quæstie in den Amsterdamschen Raad veel opgeld deed een rapport van de Kamer van Koophandel te Londen, waarin ten aanzien van de vervanging van loodwit door zinkwit, tot ongunstige conclusies wordt gekomen. (Een uitvoerig uittreksel uit dat rapport van de hand van Prof. WEFERS BETTINK is opgenomen in den Jaargang 1912 van de Bw. (blz. 29 e. v.)

Reeds het feit, dat deze Commissie die verschillende buitenlandsche deskundigen hoorde, meende zich te moeten beperken tot besliste tegenstanders van zinkwit (uit ons land werden Prof. P. WEFERS BETTINK en de heer M. NOOYEN gehoord), gaf een eigenaardigen kijk op hare onpartijdigheid. Ook de omstandigheid, dat het rapport ofschoon gepubliceerd, voor een gewoon sterfeling met den besten wil niet te krijgen is¹⁾.

Thans vinden wij in de „Nieuwe Courant” overgenomen een artikel uit de „Daily Mail”, waarin een felle kritiek wordt geoeffend op de handelingen van deze Commissie. Wij betwijfelen of na deze beoordeeling, dit rapport gewicht in de schaal zal leggen.

Men oordeele:

„Een commissie had tot taak de gevaren na te gaan waaraan de personen zijn blootgesteld in het schilders- en aannemersbedrijf en de andere commissie voor 't rijtuigschildersbedrijf. Het is wenschelijk dat de bevindingen van beide commissies volkomen begrepen en onpartijdig beoordeeld worden door een goed ingelichte publieke opinie.

Van een commissie welke door de Britsche regeering benoemd is, mag verwacht worden, dat het onderzoek

plaats heeft zonder bijbedoeling, en alleen met den opzet de waarheid te ontdekken. En het ware speciaal wenschelijk geweest dat de commissies, die het onderzoek leidden, de striktste onpartijdigheid in acht genomen zouden hebben.

Wij verdenken geen enkel lid der commissie van onwaardige drijfveeren. Maar wij meenen dat de commissies als zoodanig zich zeer hebben vergist in de wijzen van onderzoek welke zij hebben gevolgd. Het is onze innige overtuiging dat getuigenissen zijn afgenomen en getuigen zijn ondervraagd op een manier die er op berekend was om de eind-conclusies van de commissies in discrediet te brengen, onverschillig welke deze ook mochten zijn.

De plicht welke op de commissies rustte was deze, dat de verklaringen van hen die voor het behoud van loodwit en loodmenie pleitten, met in achtneming van zorgvuldige voorzorgsmaatregelen, evenveel gewicht in de schaal zouden leggen als die van hen welke het gebruik verboden willen zien.

En hoe is die plicht vervuld? Er zijn goede gronden om te gelooven dat dit niet is volbracht met een besef van plicht, noch in het publiek belang, noch in het gerechtelijk karakter, wat bij zulk een onderzoek moet voorzitten. Want: —

Ten eerste: Het onderzoek is gehouden met gesloten deuren. In een zaak van zoo groot levensbelang voor het welzijn van duizenden werkers en zoo ingrijpende in het lot van een groot-industrie, had de grootste publiciteit moeten worden betracht.

Ten tweede: Hun die voor het behoud van loodmenie en loodwit hebben gepleit en hun die voor het verbod stredden, werd geen gelegenheid gegeven de tegenpartij te hooren of hun bezwaren te weerleggen, op grond waarvan de conclusies van de commissies, welke zij ook mogen zijn, het een zoowel als het ander, veroordeeld moet worden.

¹⁾ Schrijver dezes bestelde het rapport bij zijn boekhandelaar; na eenigen tijd stelde deze namens den uitgever de vraag, voor welk doel ik het werk noodig had! Ook na plechtige beantwoording dezer inquisitoriale vraag mocht ik niet de eer genieten het te ontvangen. Blijkbaar vreesde men, dat er een „ongewensch” gebruik van gemaakt zou worden.

Ten derde: Een aantal bekwame wetenschappelijk en praktisch onderlegde mannen waren uitgenoodigd om zaakkundige verklaringen af te leggen. Speciale beleefdheden had men hen moeten bewijzen. Speciale aandacht had men aan hun inzichten moeten wijden, zij waren belanglooze autoriteiten in de zaak waarom het ging. En welke behandeling hebben zij ondervonden? Zij verklaren dat zij onvriendelijk zijn behandeld en gewantrouwd, dat zij zijn bejegend zooals waardige getuigen worden behandeld door een aanvallende commissie van kruisverhoor en dat de commissies liever een geval wilden bewijzen, dan feiten uitlokken.

Wanneer de aanklacht mocht worden ondersteund, en dat is geschied door onbevungen getuigen van internationale reputatie, dan hebben de commissies zoo zeer den plicht verzaakt welke behoort tot hun gerechtelijke bemoeiing, dat hun besluit geen waarde bezit."

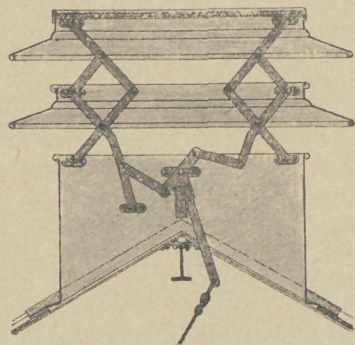
GEMENGDE BERICHTEN

Het IVe intern. congres voor woninghygiene te Antwerpen, 31 Augustus—7 September 1913. Terwijl 8 Sept. a. s. te 'sGravenhage bijeen komt het Xde intern. woningcongres, is voor de daaraan voorgaande week het IVe intern. congres van woninghygiene te Antwerpen bijeen gekomen. Dit laatst congres — dat in 1911 te Dresden, in 1906 te Genève en in 1904 te Parijs bijeen kwam — is, naar wij vernamen, met eenigszins konkureerende bedoeling van Fransche zijde opgericht. Het programma bevat 4 afdelingen: I. Hygiene der landverhuizers; II. Koloniale hygiene; III. Hygiene der havens en schepen; IV. Uitbreiding der steden.

Voor bouwkundigen zijn van meer bijzonder belang de navolgende onderdeelen. In groep I: Hotels en bijzondere woningen; in II: Bijzondere woningen, gezamenlijke woningen, gasthuizen; in III: Zeemanshuizen; in IV: Onteigeningen uit oorzaak van ongezondheid.

Sekretaris van het congres is W. VAN KUYCK, stadhuis van Antwerpen.

Een jalousieventilator- tevens dakvenster, dat tegen inregen beschermd is, wordt door de bekende firma I. A. JOHN A. G. te Erfurt-Ilversgehofen in den handel gebracht.

Het bestaat uit eenige onderling verbonden randen van gegalvaniseerd ijzer. De opening in de bovenste is door een dikke glasplaat gesloten. De bovenste rand steekt zoover uit, dat het niet in den ventilatiekoker kan inregen. Voor het openen en sluiten is gebruik gemaakt van eene nieuwe gepatenteerde hefboomkonstruktie, waarbij het ook mogelijk is de ventilator naar verkiezing op tusschenstanden vast te zetten.

Als voordeel dezer ventilatoren wordt aangegeven dat zij tevens voor de verlichting der ondergelegen vertrekken dienen. Is alleen ventilatie nodig dan doet men beter een vaste kap van een der vele modellen der firma JOHN toe te passen.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Bouwkundige Prijsvraag Technische Hoogeschool 1912.
In deze prijsvraag (eene tekening van het inwendige eener Nederlandsche Kerk) is toegekend de gouden medaille aan den heer H. A. VAN MEEGEREN, student Technische Hoogeschool. (Groote kerk te Rotterdam), en eene eervolle vermelding aan den heer H. J. VAN DEN HEYDEN, student Techn. Hoogeschool, (Kerk te Naarden).

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Die Praxis der Wohnungsform von Landeswohnungsinspektor Gretzschel und Architekt Rings. Herausgegeben mit Zustimmung des Ernst Ludwig-Vereins, Hessischen Zentralvereins für Errichtung billiger Wohnungen, Darmstadt. 110 bladz., 34 platen kwarto. Darmstadt. Verlags-Anstalt. ALEXANDER KOCH. 1912. (9 Mark.)

Zonder in te gaan op meer theoretische beschouwingen van sociaal economischen aard betreffende het woningvraagstuk en de oorzaken der daarin heerschende misstanden, bepaalt de schrijver zich tot het behandelen van eenige verbeteringsmaatregelen die hij met goeden wil overal uitvoerbaar acht. Hij gaat daarbij uit van de stelling dat, wie alles wil en zich niet bepaalt tot het direkt bereikbare, doorgaans niets tot stand brengt. Hij bespreekt dan hetgeen in Duitschland en met name in het groothertogdom Hessen-Darmstadt gedurende de laatste jaren reeds van overheidswege tot verbetering van woningtoestanden is beproefd o.a. door woninginspectie, woningbouw en door gemeentelijke grondpolitiek waarvan Ulm het fraaiste voorbeeld biedt.

Hij behandelt de bouwverenigingen en de wijze waarop zij aan geld kunnen komen, de erfpacht en het recht van wederinkoop. En dat alles op zeer eenvoudigen en bevattelijken trant. En hoewel hij daarbij in hoofdzaak steunt op duitsche gegevens en toestanden, wekt de lezing op tot allerlei vergelijkingen met de onze.

Het zwaartepunt van dit werk voor buitenlandsche lezers zijn wel de ontwerpen voor arbeiders- en middenstandswoningen door architect RINGS, waarbij echter soms eene neiging is waar te nemen tot zekere ongemotiveerde monumentaliteit. Het uiterlijk — hoe aantrekkelijk als artistieke kompositie en door de voorstelling het ook is — beantwoordt dan weinig aan de inwendige bestemming. Bij de plattegronden zijn ook interessante oplossingen met zeer geriefelijke indeeling waarbij echter met de ruimte niet altijd even zuinig is omgesprongen; althans niet zoo zuinig als dat onder onze vaderlandsche omstandigheden veelal vereischt wordt. Er zijn zeer geslaagde typen van flinke hygiënisch ingerichte arbeiderswoningen bij, die op dikwijls vernuftige wijze gelegenheid voor bad en douche bieden; waarbij portalen, trappenhuisen, W.C.'s goed

verlicht en verlucht zijn en waarbij naar gerief is gestreefd door centrale verwarming (etage-verwarming welke gestookt wordt in het sousterrain), goederenlift, gemeenschappelijke droogzolders en waschkeuken (die hier te lande helaas waarschijnlijk niet gewaardeerd zouden worden). Ook sommige afgebeelde voorbeelden van middenstandswoningen lijden aan de eigenaardigheid van te veel monumentaliteit. Zoo is bij een huis van f700 huur eene portiek met 10 dorische zuilen als overdekte verbinding van den ingang met het voortuinhek — als ware een druk rijtuig- of automobiel bezoek te wachten — vrijwel misplaatst en geldverspilling bovendien.

Zulke bemerkings daargelaten zal men het werk van RINGS — die op het gebied van den kleinwoningbouw geen onbekende is — evenzeer kunnen loven als de studie van zijn mede-auteur. Hun arbeid geeft niet de oplossing van het woningvraagstuk maar oefent eene leerzame optimistische opwekking, geeft illusies en denkbeelden waar menigeen zijn voordeel mede kan doen, en die de oplossing niet anders dan gunstig kunnen beïnvloeden.

Moderne Bauformen. Afl. 12. De laatste aflevering van dezen jaargang heeft een rijken en veelzijdigen inhoud. De architect THEODOR PRECHEL te Pforzheim is de held van dit nummer met eenige kloeke winkelhuizen. De aflevering brengt voorts een serie afbeeldingen naar interieurs en bouwwerken (villa's en stadhuizen in en bij Stuttgart, het Salamanderhuis aldaar, de beamtten-kolonie der chemische-fabriek J. HAUFF & Co. te Feuerbach-Stuttgart) van de architecten SCHLÖSSER & WIERETHER te Stuttgart, frische en origineele ontwerpen. Ook van het werk van JACOB KRUG te Darmstadt, in hoofdzak aantrekkelijke landhuizen, wordt door talrijke afbeeldingen een overzicht gegeven.

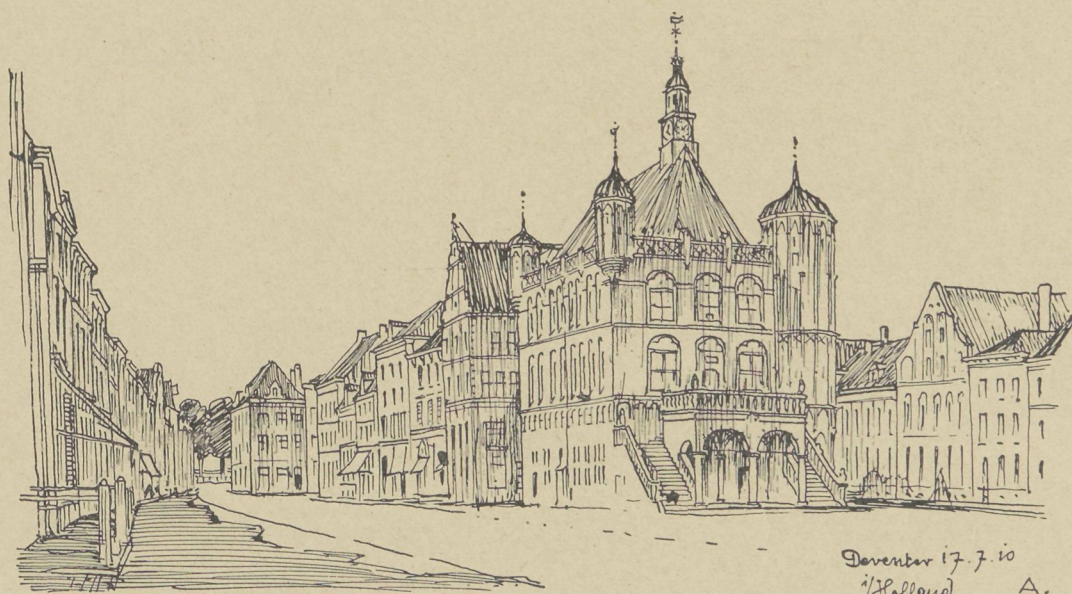
Een geheel andere, lossere geest dan uit deze moderne Deutsche bouwkunst spreekt uit het werk van den Weener bouwmeester HANS PRUTSCHER. Een groote verscheidenheid interieurs, meubels en klein huisraad, — gezond, eenvoudig zonder eenige pretentie — ontworpen door MAX HEIDRICH en uitgevoerd in de bekende ateliers van BERNARD STADLER te Paderborn besluit deze aflevering.

Städtebau Studien von Otto Bünz. I Bayern, II Oesterreich. III Holland. IV Belgien. Lichtdruck anstalt ZEDLER & VOGEL. Darmstadt, 1912. (Prijs in linnen portefeuille, per dl. 3 mark.)

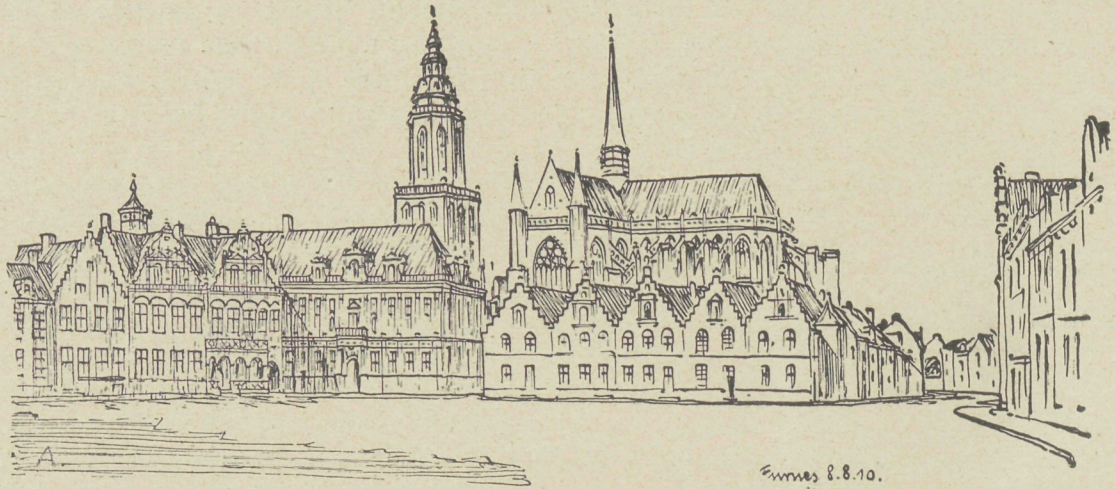
Deze bundels uitermate vlote penschetsen verraden eene zeldzame techniek. Luttele, schijnbaar losse schrapen geven wat vorm en stemming betreft op treffende wijze het karakter der stadsbeelden weer. De teekenaar stelde zich ten doel totaal-effecten vast te leggen: beloop van straten, formatie van pleinen, afsluiting van het beeld door gebouwen, verhouding tusschen oppervlak en wand van straten en pleinen, groepeerings van monumenten. Plattegronden dragen veel bij tot een juiste voorstelling, maar het blijft jammer dat een zoo scherp opmerker als Bünz niet tevens eenige toelichting of beschrijving gaf.

Voor al de oude steden boden dankbare gegevens. In de eerste plaats omdat zij nog een silhouet bezitten. Kathedralen en openbare gebouwen, torens en poorten, hoog oprijzend boven de bescheiden woningen aan hun voet, beheerschen het stadsbeeld. Dat alles is veranderd in de moderne stad. Het openbare gebouw gaat op in de eentonige vlakke huizenmassa. Een faktor mag bij de waardeering echter niet worden vergeten: dat eertijds aanleg en bebouwing elkander ondersteunden, terwijl thans vaak de laatste de bedoeling van den eerste vrijdelt. Dit in aanmerking nemend, zullen deze bundels dan ook misschien in de eerste plaats kunsthistorische beteekenis bezitten.

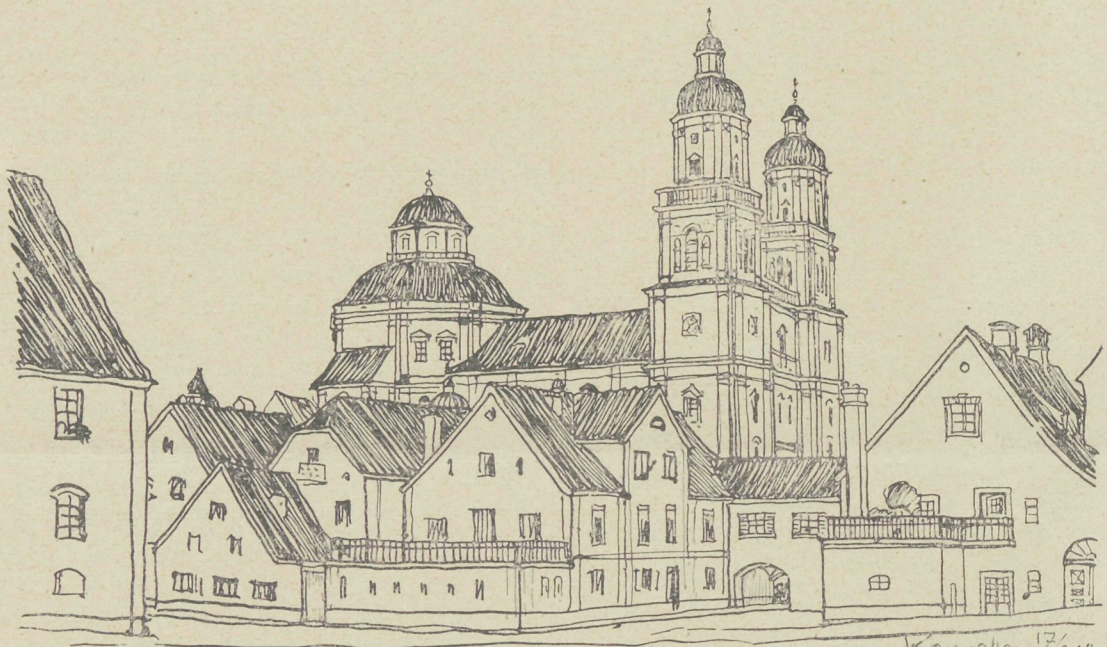
Onzen lezers zullen allicht deel III en IV (elk deel is afzonderlijk verkrijgbaar als een zelfstandig geheel) het meeste belang inboezemen. Maar ook uit III en IV valt menige les te putten, vooral hoe eene oordeelkundige plaatsing der openbare bouwwerken ongezocht levendige en belangwekkende stadsbeelden ontwikkelt.

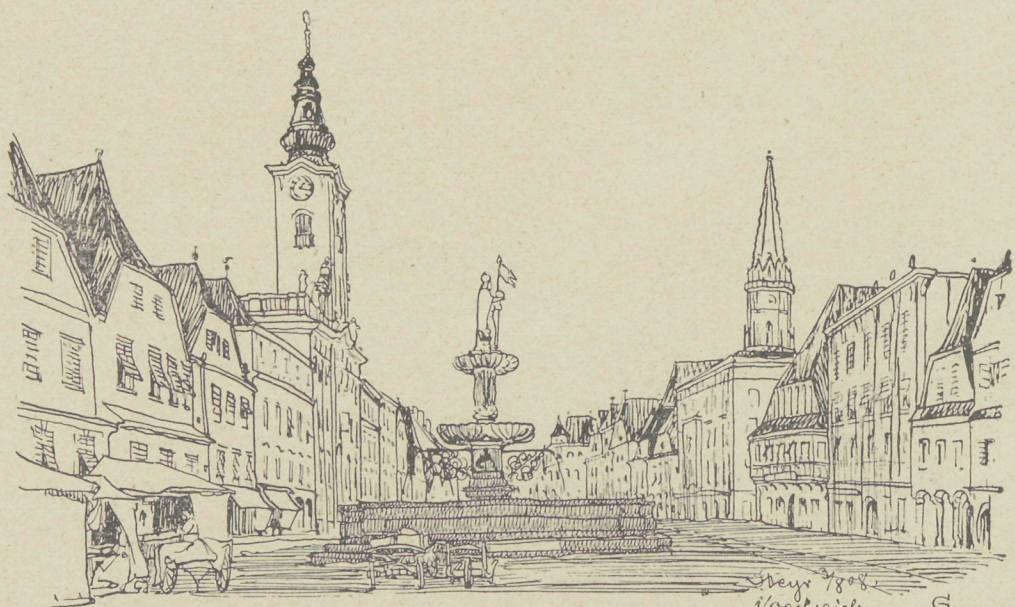
UIT: O. BÜNZ, STÄDTEBAU STUDIEN - DARMSTADT ZEDLER & VOGEL.

Ames 8.8.10.
Belgien.

A. Kempten 17.9.08.
Bayern.

Weyr 1808.
Oestreich. G

UIT: O. BÜNZ, STÄDTEBAU STUDIEN - DARMSTADT ZEDLER & VOGEL.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

STAKING DER TYPOGRAFEN.

Tengevolge van het voortduren der typografenstaking te Amsterdam, verschijnt ook dit nummer in bescheiden omvang.

REDACTIE EN UITGEVER.

VOORHISTORISCHE WONINGEN EN HUNNE VERSIERING.

De groote kalksteengebergten, die ontstaan waren uit de oeroude zeëen, boden in hunne kloven en holen aan de vóórhistorische menschen gelegenheid om zich tegen kouden wind, tegen regen en onweer te beschermen. Eenige dier woonplaatsen zijn ontdekt en leidden tot tal van belangrijke oudheidkundige vondsten, die van groote beteekenis waren voor de oergeschiedenis der menschheid. Op de wetenschappelijke afdeeling der Intern. Baufachausst., Leipzig 1913 worden sommige holen nagebootst. Als eerste voorbeeld is gekozen het beroemde „Kesslerloch”, Ketellappershol, (aldus genaamd omdat rondtrekkende ketellappers er een toevlucht plachten te zoeken) bij Thayngen in het Zwitsersche kanton Schaffhausen. Dit hol was eeuwen achtereen bewoond, gelijk de vondsten (die zich thans in het museum te Zurich bevinden) bewezen. De onderste laag werd gevormd door overblijfsels uit den oudsten steentijd (d. i. een der vroegste perioden der menschelijke beschavingsgeschiedenis). Deze laag is bedolven onder lagen afval en restanten (met name beenderen) van maaltijden der bewoners uit het jongere steentijdperk.

Daarop volgen lagen uit het bronstijdperk en den aanvang van het ijzeren tijdperk; terwijl overblijfselen uit den romeinschen tijd reeds tot de historische tijden behooren.

Wij weten dat deze kalksteengebergten reeds in het oudste steenen tijdperk vrij dicht bewoond waren. Zulk eene uitstekend voor bewoning geschikt natuurlijke hol was echter zeldzaam. De natuur kwam echter de menschen te hulp. De horizontale lagen van het gesteente waren spoedig verweerd en vergaan. De hardere lagen bleven achter in den vorm van voorstekende platen, die als het ware een natuurlijk dak vormden waaronder de menschen bescherming zochten. Een der merkwaardigste voorbeelden van dezen aard, de „Schweizerbild”-rots bij Schaffhausen zal op de

tentoonstelling te Leipzig worden nagemaakt. Hier hadden zich evenals bij Thayngen reeds in het steentijdperk menschen gevestigd. Hun afval, vermengd met de afbrokkelende steen vormde den bodem voor de menschen der jongere steenperiode. Zoo ging het door in het bronstijdperk en het ijzertijdperk.

Toen men in het einde der 19de eeuw dieper indrong in de vóórhistorische wetenschap, onderzocht men ook de holenwoningen nader en deed een aantal zeer belangrijke ontdekkingen. Op de aanstaande tentoonstelling te Leipzig in 1913 zal men zien, dat niet alleen tal van wapens en werktuigen uit het vóórhistorisch duister aan het licht werden gebracht, maar ook werkelijke kunstwerken, zooals menschenafbeeldingen, ingegroefde teekeningen en reliefs in mammoethsbeenderen en ivoor. Toen men de muren der holen nader onderzocht vond men dat deze in sommige streken van Zuid-Frankrijk en Noord-Spanje geheel met voorstellingen waren bedekt.

Het was in het jaar 1868, dat een jager in de provincie Santander in Noord-Spanje een groot hol ontdekte, het later zoo beroemd geworden hol van Altamira. Don MARCELINO DE SANTUOLA ging op deze ontdekking af. Hij onderzocht het hol en vond in het jaar 1879 een reeks prachtig bewaarde dierschilderingen aan het plafond aangebracht. De bekendmaking werd schouderophalend en glimlachend aangehoord, er werd nauwelijks acht op geslagen. De ontdekking raakte ten slotte in vergetelheid. Toen ontdekte in het jaar 1895 de Franschman EMILE RIVIÈRE rotsteekeningen in het hol La Mouthe gelegen in de Dordogne. Sedert dien tijd verheugen zich die oer-oude rotsteekeningen in de algemeene erkenning. Ook de holenschilderingen van Altamira kwamen weder in eere en men heeft hare veronachtzaming in zoover weer goed gemaakt, door ze als materiaal te gebruiken voor het eerste deel van een prachtwerk, dat onder de bescherming van den vorst van Monaco bewerkt is en de belangrijkste holenschilderingen weergeeft. Sedert zijn

er steeds meer hollen met rotsschilderingen bekend geworden en OBERMAIER vertelt er in zijn werk „Der Mensch der Vorzeit” niet minder dan 18 in Frankrijk en 20 in Spanje.

De voorstellingen zijn in verband met de techniek verschillend van soort. Wij vinden de kalkwanden der hollen met een vuursteenpunt gegraveerd of beschilderd. De onderzoeking der voorstellingen is zoover gevorderd, dat wij heden met BREUIL 5 verschillende op elkander volgende trappen van ontwikkeling onderscheiden kunnen. De eerste en oudste voorstellingen zijn omtrektekeningen, deels gegraveerd, deels geschilderd. In de tweede plaats ziet men dat enkele deelen reeds juister perspectiefisch worden weergegeven. De schilderingen winnen doordat schaduwen en vormen aangegeven zijn door het afschrapen der kleur bij enkele lichaamsdeelen. Veel meer af zijn de voorstellingen der derde trap, zij vertegenwoordigen het hoogtepunt der artistieke ontwikkeling. In de volgende, vierde trap worden meer kleuren gebruikt o. a. het bruin-rood en zwart. Men was toen tot veelkleurigheid overgegaan. Bij het uitsterven der hollenkunst gelijken de voorstellingen op struiken en takken, saamgesteld door lange strepen en lijnen van punten. De liefhebberij voor diervormen was toen verloren gegaan.

Dit alles zal volgens „Die Säule”, het orgaan der Int. Baufach Ausst., door het Leipziger Museum voor volkenkunde (Grassimuseum) op de internationale tentoonstelling getoond worden, omdat het behoort tot de ethnographische en prähistorische grondslagen der woningbouw-onderzoekingen.

Behalve deze primitieve wandschilderingen zijn in rotswoningen ook de oudste beeldhouwwerken gevonden en wel in de zoogen. „Abri de Fongal” in het Vézèredal, gemeente Peysac, kort bij Le Moustier dat in de oudheidkundige wetenschap beroemd is geworden sedert er in 1909, in een hol werd gevonden het oudste menschelijke geraamte met allerlei voorwerpen die op eene begrafenis wijzen. De „Abri de Fongal” is onderzocht door Dr. OTTO HAUSER die zich de wetenschappelijke studie der vóórhistorische plekken der streek ten doel stelde. Deze zijn zeer talrijk; die te Fongal is no. 48 in het Vézèredal. Evenals de meeste holwoningen is ook deze naar het zuiden geopend. Het Abri de Fongal dagteekent volgens de vondsten uit den zoogen. Aurignac-tijd (gedoopt naar de vondsten eener holwoning bij Aurignac in Zuid-Frankrijk) en wordt geschat op een ouderdom van ongeveer 150.000 jaar!

Zij zijn dus minstens honder-duizend jaar ouder dan de bovenbeschreven wandschilderingen. In dezen Aurignac-tijd werd midden-Europa vrij dicht bewoond door jagers en volken die in hollen, onder overstekende rotsen en ook in vestigingen in het vrije veld leefden. Volgens de geraamten die in de lagerplaats bij Solutré in het Rhône-dal, niet ver van Macon gevonden zijn, waren het kleine, magere menschen, met korte ledematen. Hun jachtbuit bestond blijkens de beenderen die, van hunne maaltijden overgebleven, in grooten getale bij hunne

woningen werden gevonden, uit kleine wilde paarden buffels, mammoethen, behaarden neushoorns, reuzenherten, wolven, vossen en hyena's. Deze jagers bezaten eene relatief groote vaardigheid in de bewerking en versiering van vuursteen en beenderen, die voor wapens of lijfsversiering werden gebruikt. De werklieden van Dr. HAUSER vonden ter diepte van 2 M. in een dik-houtskoollaag eenige groote steenen waarop teekeningen waren gekrast. Op twee steenen was door verweering de voorstelling onherkenbaar; op de derde stelde zij een viervoetig, op een antilope gelijkend dier voor ter grootte van 60 cM.

Uit overeenkomst met de gewoonten van nog bestaande volken die bijna even laag staan als de vóórhistorische jagers van den Aurignac-tijd wordt ondersteld dat deze diervoorstelling met tooverij in verband stond en een middel was om veel en zeker te vangen. Hoe natuurgetrouwer de voorstelling, hoe grooter het effect.

Zoo kon zich in lateren tijd, in eene ontwikkeling van honderd-duizend jaar, de realistische dierenvoorstelling ontwikkelen, die wij kennen uit de boven beschreven karakteristieke omtrektekeningen en schilderingen met mangaanzwart en okerrood der Zuid-Fransche en Noord-Spaansche hol-woningen.

GEMENGDE BERICHTEN

Nieuw-Delhi. De Engelsche architecten staan voor twee vraagstukken van bijzonder belang: de stichting der nieuwe hoofdsteden van Engelsch-Indië en van Australië. Voor het plan der laatstbedoelde werd een prijsvraag uitgeschreven waarin de architect GIFFIN uit Chicago werd bekroond (zie het bericht op blz. 208).

De Commissie van advies betreffende ligging en plaats der nieuwe Engelsch-Indische hoofdstad heeft de plaats en het algemeene schema van het ontwerp vastgesteld. Het belangrijkste onderdeel der nieuwe stad is het gouvernementsgebouw met zijne omgeving. Dit wordt ontworpen door den architect E. L. LUTYENS.

Het gebouw zal verrijzen aan het eene einde eener breede laan aan welks ander uiteinde de Jamma Musjid het beeld afsluit en die aldus de centra van oud- en nieuw-Delhi verbindt.

Een inheemsche bouwstijl werd voor het gouvernementsgebouw niet geschikt geoordeeld. De gebouwen, en althans de regeeringsgebouwen der hoofdstad, moeten — zoo is de gedachtengang — in de eerste plaats deze geest der Engelsche souvereiniteit vertolken. Bovendien is opgemerkt, dat een Indische bouwkunst niet bestaat; er bestaan verschillende richtingen, een mohamedaanschen, een hindoesche enz., die deels lijnrecht tegenover elkander staan. Het ware onverstendig uit politiek oogpunt om de eene boven de andere te stellen. Men stelt zich voor daarom de gebouwen op te richten in eene — overeenkomstig de eischen van het klimaat gewijzigde — Europeesche Renaissance. In de „Times” werd het vraagstuk breedvoerig behandeld. Lord CURZON, de vroegere onderkoning, bepleitte daarbij eene rijke opvatting van het classicisme in den trant als in Spanje en andere zuidelijke landen te zien valt, niet de sobere en nuchtere Engelsche visie der palladiaansche architectuur.

Met den bouw zal in December een aanvang worden gemaakt, maar reeds vroeger zal worden begonnen met den aanleg van het park dat, 1 K.M. breed, de oude stad van de nieuwe scheidt.

De plannen zijn nog niet gepubliceerd en „The Builder”, het bovenstaande mededeelend, voegt er den wensch aan toe dat eene publicatie aan de uitvoering vooraf zal gaan, opdat de kritiek nog gelegenheid zal hebben zich intijds te uiten.

De jonische zuil. De vraag van het ontstaan der jonische zuil en vooral van het kapiteel, als haar meest karakteristieke onderdeel, heeft sinds jaar en dag de kunstgeleerden bezig gehouden. Verschillende vernuftige — deels te vernuftige — verklaringen zijn bedacht. De meest volledige studie is gemaakt door ingenieur OTTO PUCHSTEIN in zijn werk: „Die Ionische Säule als klassisches Bauglied orientalischer Herkunft”. (J. G. HINRICH'sche Buchhandlung, Leipzig, 1907, M. 1.50). Daarin werd de onwaarschijnlijkheid aangetoond van vroegere theoretische verklaringen omtrent de grondvormen van het ionische kapiteel, als bijv.: een zadel, waarop, door snoeren bijeengehouden, kussens waren gelegd, wier hoeken door den last van het hoofdgelast volumvormig omkrulden.

PUCHSTEIN zag daarentegen in het kapiteel een gestyleerde lilië, hetwelk hij aan de hand van vele afbeeldingen tracht aan te toonen.

In aansluiting bij deze studie en gebruikmakend van nieuwere vondsten, heeft thans FELIX VON LUCHAN, een archaeoloog, wiens ontgravingen te Sendschirli zooveel bijdroegen tot onze kennis van oud-assyrische kunst, een studie gepubliceerd, waarin nog eens nader het ionische kapiteel wordt behandeld. (Entstehung und Herkunft der ionischen Säule, von FELIX VON LUCHAN. Leipzig 1912. J. C. HINRICH'sche Buchhandlung, M. 0.60). Ook hij houdt daarbij vast aan een natuurlijke oervorm en ontwikkelt de stelling, dat de jonische zuil is afgeleid uit den dadelpalm, terwijl het kapiteel de gestyleerde kroon van den palmboom zou zijn.

Deze afleiding is wel de minst gedwongene, die tot nog toe van het jonische zuilkapiteel werd gegeven.

De oorsprong der jonische zuil moet ook volgens LUCHAN gezocht worden in het oude oosten. Het grieksche kunstgenie, dat overal haar voordeel deed met het bestaande, heeft het daar gevonden motief opgevat en tot zijne hoogste decoratieve volmaking gebracht. Het is niet doenlijk om zonder afbeeldingen den schrijver te volgen in zijn betoog of de waarschijnlijkheid van zijn afleiding aan te toonen. Het voert echter ter vergelijking een rijk materiaal van 41 afbeeldingen van voorbeelden der geleidelijke ontwikkeling van de jonische zuil uit assyrischen oervorm aan, die zijne stelling inderdaad zeer logisch maken.

Wij vermoeden dat voorloopig in deze studie het laatste woord over deze interessante kunsthistorische kwestie gesproken is.

Een hoogst merkwaardig toeval heeft gewild dat, twee dagen nadat LUCHAN in eene voordracht te Berlijn voor het eerst uitvoerig zijn theorie openbaar maakte, geheel onafhankelijk van hem GIOVANNI PINZA in een voordracht te Rome tot dezelfde slotsom kwam, dat zoowel de dorische als de jonische zuil van den palmboom waren afgeleid, de eerste volgens plastische, de tweede naar picturale gezichtspunten.

Het stalen geraamte van het Woolworth-Building te New-York geeft een interessant beeld van de snelheid waarmee het prachtig georganiseerde bouwbedrijf de reusachtige opgaven oplost. Het Woolworth-Building is het grootste en hoogste der reuzengebouwen. Het hoofdgebouw omvat met drie vleugels een binnenplaats van 95 bij 37 voet. Deze vleugels worden 400 voet hoog boven de straat. Midden boven een der vleugels verrijst daarenboven een toren van 400 voet. Het gewicht van het gebouw wordt door zestig steunpunten gedragen. Zij rusten op eene betonfundering die, 40 voet diep, op den vasten rotsbodem is gegrondvest.

De pijlers zijn verbonden door ijzerkonstrukties van wier beteekenis men een begrip krijgt door de mededeeling dat op een hunner, die een der kolommen van den toren draagt een last van niet minder dan 4250 ton rust. Deze ijzerkonstruktie, waarvan er zeven voorkomen, weegt 58 ton. De andere ijzeren vakwerkkonstrukties der fundering wegen tusschen 22 en 27 ton. De ijzerkonstrukties werden per lichter naar New-York gezonden en op speciale wagens over de straten vervoerd. Het grootste konstruktiedeel dat op het werk kant en klaar aan kwam was 30 voet lang en wog 40 ton.

Deze enorme ijzermassa's werden met groote snelheid verwerkt. 11 Augustus 1911 werd het eerste ijzer aangevoerd, 15 September werd met de ijzeren fundering konstruktie begonnen, 20 Oktober kwamen de eerste zuilen en eind November had de ijzerkonstruktie het straatniveau bereikt. Vijf maanden later, 6 April 1912, was het geraamte 30 verdiepingen hoog en waren 17000 ton staal verwerkt.

Het werk werd uitgevoerd met vier machtige kranen die over het geheele terrein van den bouw en over de aangrenzende straat reikten. Elk der kranen kon dus de aangevoerde konstruktiedelen direkt van de wagens naar de aangewezen plaats brengen. Het record was dat met een kraan, bediend door 8 man, 1153 ton staal verwerkt werden in een week van zes werkdagen.

Twee-en-twintig ploegen klinkers, die 300 klinknagels per

werkdag van 8 uur pneumatisch klonken, werden op den voet gevolgd door 35 schilders. Door deze organisatie was het mogelijk de ijzerkonstruktie ruim 14 dagen binnen den toch reeds uiterst kort bemeten kontrakttijd, te voltooien.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Können die in den heutigen grossstädtischen Wohnverhältnissen liegenden Mängel und Schäden behoben werden?
von Albert Weiss. Kön. Baurat in Charlottenbug. (CARL HEYMANNS Verlag. Berlin.) (Prijs 10 Mark geb.)

Het Berlijnsche „Architekten-Verein”, beschikkend over den Wilhelm-Strauch-prijs, had daarvoor in 1911 eene studie gevraagd over het navolgend onderwerp: „De ontwikkeling van het woningwezen te Berlijn en aangrenzende plaatsen die uit stedenbouwkundig oogpunt van belang zijn: Kritiek van den tegenwoordigen toestand, zooals hij uit de gebruikelijke grondexploitatie, de bestaande bouwverordeningen en de economische ontwikkeling gevolgd is en voorstellen tot verbeteringen.”

De keuze dezer opgave levert — evenzeer als onlangs het initiatief tot een reeks voordrachten op economisch gebied — het bewijs dat de vereeniging doordrongen is van de wenschelijkheid om de belangstelling der architecten te leiden naar onderwerpen van algemeene beteekenis buiten hun engeren kring.

WEISS' studie werd in genoemde prijsvraag bekroond. Al steunt zij blijkens de gestelde opdracht in hoofzaak op de Berlijnsche toestanden, zij bezit algemeen belang. Want de Berlijnsche toestanden komen op menig punt in beginsel geheel overeen met die welke in andere groote steden bestaan of er zich vormen. Er valt eene internationale verwantschap waar te nemen met betrekking tot de wanverhoudingen in de woningtoestanden, beheerscht als deze overal worden door de grondspeculatie. De verschijnsels verschillen niet principiëel, hoogstens gradueel.

Met de gevolgtrekkingen waartoe men bij het naspereuren der redenen hier komt, kan men doorgaans gindsch zijn voordeel doen. De ervaring van den een kan den ander tot waarschuwendende les strekken. De ontwikkeling der woningtoestanden van de groote steden loopt in groote lijnen over het algemeen vrij parallel.

Berlijn is er op dit stuk slecht aan toe. Dat heeft eene onlangs onder leiding van den oud-minister DERNBURG begonnen aktie ten overvloede aangetoond. De studie van Baurat WEISS brengt van de woningellende — en deze is niet alleen beperkt tot de goedkoopste woningen, maar relatief evengoed tot de duurdere — de overtuigende bewijzen in den vorm van foto's van huizen, of juister kazernes, en kamers; van breed toegelichte statistieken over woning-

inrichting, huurprijzen (deze ook in verhouding tot de inkomens) overbevolking, enz.

Maar interessanter dan het relaas der verschijnselen zijn de beschouwingen over de redenen die tot de misstanden leiden. En dan wijzen alle in laatste instantie op de grondspeculatie, die stelselmatig en met alle middelen de terreinprijzen opdrijvend, dwingt tot steeds grooter bevolkingsdichtheid, tot slechter bouw, tot bouwzwendel, terwijl alles ten slotte verhaald wordt op de huren. Hare stijging — 't is wisselwerking — doet dan weer den terreinprijs stijgen. Wat hier in enkele woorden verhaald wordt is een samengesteld procédé, welks ontwikkeling door den schrijver vanaf den aanvang wordt gevolgd, 'tgeen in zoover gemakkelijk is dat te Berlijn voor het begin der 19e eeuw geen grondspeculatie voorkwam.

Die ontwikkeling geeft een beeld van de in een afzonderlijk hoofdstuk behandelde „Krachten en instellingen die de grondprijzen beheerschen”, dat van algemeene beteekenis is. Zeer interessant is daarbij aangegeven de noodlottige invloed die de bouwverordening en het uitbreidingsplan — beide voor de woonkazerne berekend — oefenden op de woningtoestanden. De verantwoordelijkheid der overheid kan niet scherper worden belicht dan door de wetenschap hoe — als voor Berlijn geschiedde — een enkele onvoorzichtige maatregel wier gevolgen niet genoeg overwogen zijn, een toestand hopeloos en blijvend kan bederven. Het zou ons veel te ver voeren hier den gekompliceerden samenhang aan te duiden

van de woning-ontwikkeling met verkeers- en grondpolitiek, belastingstelsel, kredietwezen, en — moreelen zoowel als lichamelijken — gezondheidstoestand. Maar ieder wien het woningwezen en de mogelijkheid zijner verbetering belang inboezemt zij de lezing dezer studie ernstig aanbevelen.

Den architect zal echter mogelijk meer in het bijzonder belang inboezemen de behandeling der vraag hoe de gebleken misstanden kunnen worden verbeterd. De schrijver treedt hierbij in beschouwingen over stadsaanleg en bouwverordening, over de vele en velerlei maatregelen die de overheid kan nemen tot beperking der speculatie, maar het uitvoerigst staat hij gebruikmakend van een zeer uitgebreid afbeeldingenmateriaal, stil bij het streven tot bevordering van den kleinwoningbouw. Van hetgeen in dit opzicht in Engeland en Duitschland reeds werd tot stand gebracht wordt door WEISS wel de beste en volledigste samenvatting gegeven die mij bekend is en die alleen reeds volstaat aan dit boek waarde te geven. Voegen wij daarbij tal van voorbeelden van verkaveling en stadsaanleg, die door moderne gezichtspunten geleid werd.

Eenzelfde onderwerp als Prof. RUD. EBERSTADT in zijn opgangmakend „Handbuch des Wohnungswesens” behandelt, daarbij den nadruk leggend op de sociaal-economische zijde, wordt in het werk van Baurat WEISS meer in het bijzonder van technisch standpunt gezien. Beide werken vullen elkander tot zekere hoogte aan en dienen in onderling verband te worden gelezen door wie het woningprobleem belang inboezemt.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

STAKING DER TYPOGRAFEN.

Tengevolge van het voortduren der typografenstaking te Amsterdam, verschijnt ook dit nummer in bescheiden omvang.

REDACTIE EN UITGEVER.

H. VAN DER KLOOT MEYBURG. ONZE OUDE DORPSKERKEN.

Tachtig schetsen van dorpskerken in Nederland, uitgegeven in het jaar M.C.M.XII

bij W. L. & J. BRUSSE te Rotterdam.

De heer VAN DER KLOOT MEYBURG, heeft uit zijne schetsboeken wederom eene teekeningenreeks samengesteld. Na de oude boerenhuizen zijn de dorpskerken aan de beurt gekomen.

Wie zich mogelijk de tentoonstelling van afbeeldingen van oude dorpskerken herinnert welke twee jaar geleden te Amsterdam gehouden werd, kan er eenigszins op voorbereid zijn geweest welk een uiterst belangrijk gegeven voor onze bouwkunst die gebouwengroep vormt. Hare artistieke beteekenis wordt steeds meer op de juiste waarde gesteld. Helaas voor velen is het reeds te laat, zij zijn „verbeterd en grotendeels vernieuwd”, d. w. z. verminkt, verbouwd, gerestaureerd.

Maar de gespaarden eischen zorg en aandacht.

„In het algemeen”, aldus de samensteller in zijne inleiding „in het algemeen wordt niet vermoed, welk een schat aan schoonheid op het platteland nog te vinden is”.

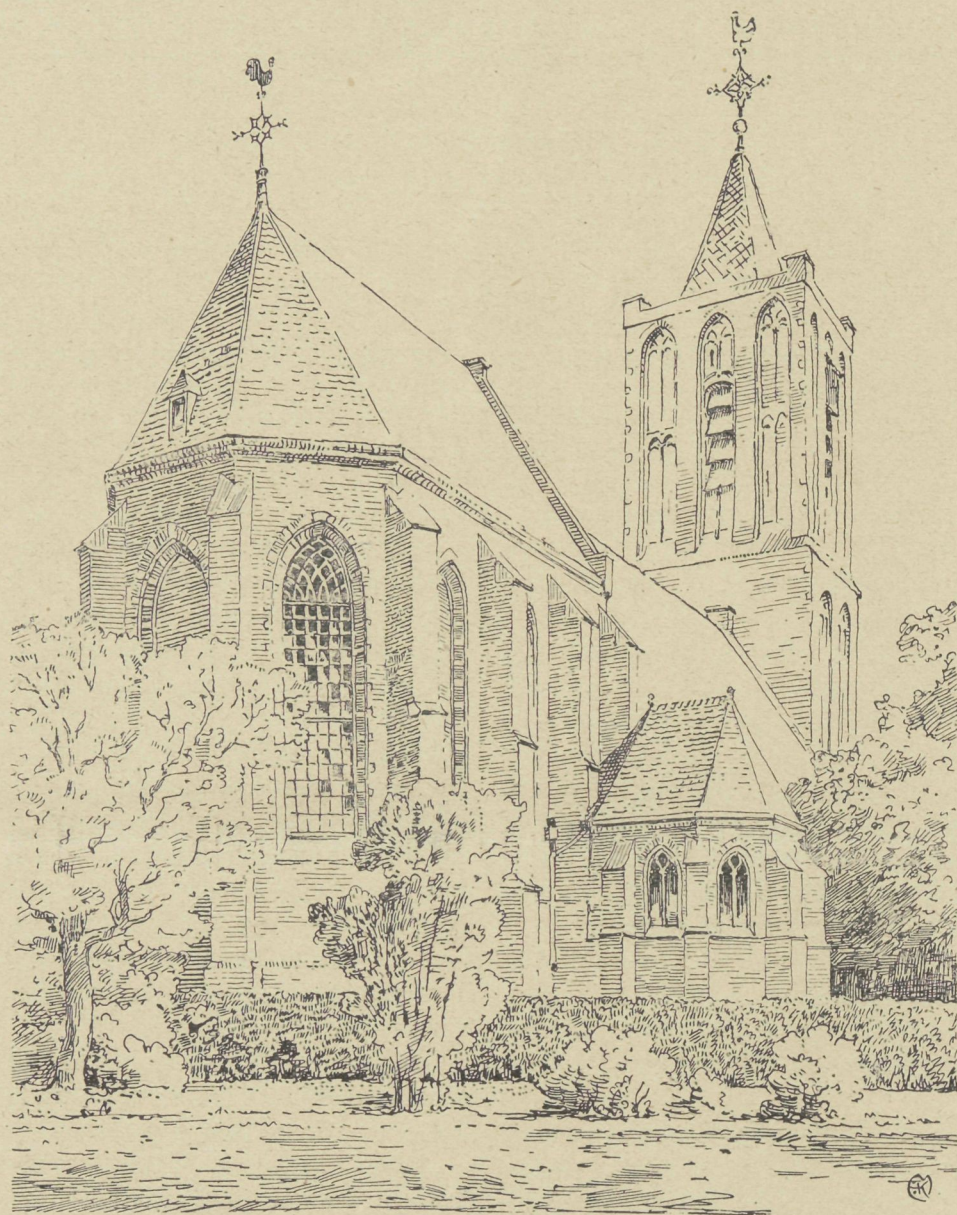
Van de bescheiden gebouwtjes, wars van wat zweemt naar aanmatiging, vreemd van elk streven naar opschik of vertoon, gaat door karaktervolle vormen, door treffend silhouet in verband met de omgeving doorgaans een treffende werking en groote bekoring uit. „Die gebouwen hebben iets te zeggen, al is het dan ook vaak op een naïve wijze. Steeds spreken zij van een ernstig geloof, dat eertijds allen verbond en één deed zijn in denken en streven, een geloof, dat met vreugde de groote offers deed brengen, die voor den bouw van het godshuis werden vereischt”. In rijke streken vloeiden de middelen soms zeer mild, maar ondanks dan groter afmetingen werden bereikt en een ruimere geest den bouw beheerschte, toch bleef het karakter van dorpskerk gehandhaafd. Nooit zien wij gelijk thans, misbegrepen pogingen — die ondanks de beste bedoelingen tot mislukking moeten leiden — om aan het plattelandsbedehuis het voorkomen te geven eener kathedraal, zij 't ook slechts op $\frac{1}{2}$ of $\frac{1}{4}$ der ware grootte. Zij willen niet schijnen wat zij toch niet kunnen zijn. Dank zij

de kracht van een rustig silhouet — uitgelokt door eene harmonische, wel afgewogen groepeerings der onderscheiden deelen: toren, schip en koor — beheerscht het oude dorpskerkje de bescheiden huizen aan zijn voet. Het is het „Wahrzeichen” van de plaats waar het verrijst en het moet haar trots geweest zijn. En telkens treft den beschouwer een nieuwe, geestige vondst, een ongezoekt effect, eene vernuftige oplossing. Nu eens is het de kloeke opzet van een toren, dan weer de wijze waar op bij gebleken behoefte eene sakristie of een portaal in het beeld werd ingevoegd. Dat alles wijst op een groot, aangeboren kompositietalent, dat — en zulks waarlijk niet alleen ten plattelande! — thans te dikwijls verloren blijkt bij hen die geroepen zijn die oude dorpskerken te wijzigen of te vervangen.

Die gave van kompositie, gepaard aan eerlijke konstruktie met juiste materialenkeus, heeft stijlvolle bouwwerkjes in het leven geroepen.

„Wanneer de lessen, die de oude monumenten ons kunnen leeren, juist worden verstaan, dan zal het kerkgebouw weer een kunstwerk kunnen worden van groote bekoring, dan zal het weer verheffend werken op het gemoed, waarop zoowel het streven van de kerk als van de kunst is gericht, kortom, dan zal het weer karakter bezitten, waardoor onze oude dorpskerken zich zoozeer onderscheiden”.

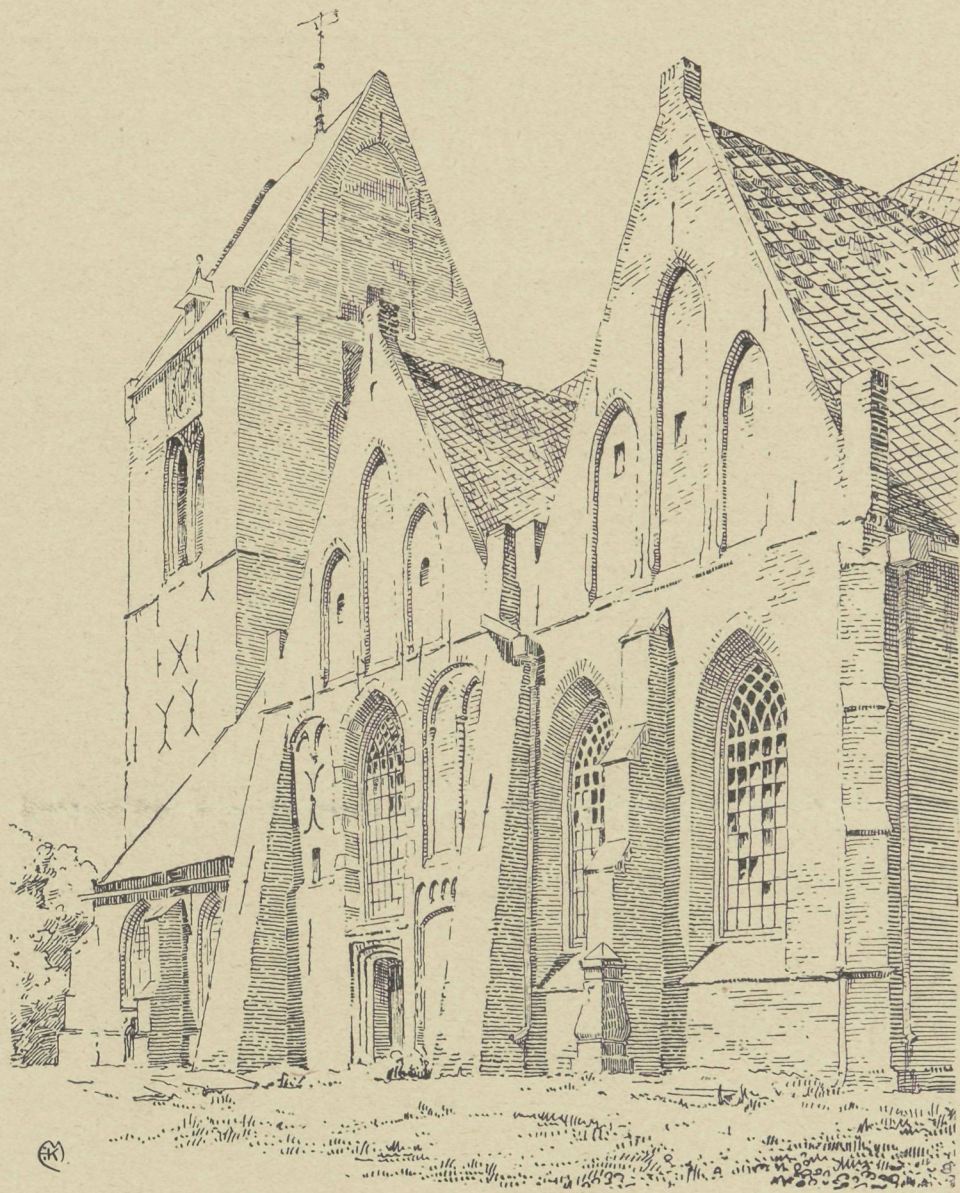
De vaardige pentteekeningen — technisch veel hoger staand dan die der Boerenhuizen — van den heer MEYBURG, zijn even vele opwekkingen om met open oog ons land door te gaan, evenvele prikkels om, als hij, het schoone en karakteristieke te zoeken dat nog sluimert. Die belangstelling kan aan de waardeering er van slechts ten goede komen en in den vervolge vandalismen helpen keeren als dat waaraan nog onlangs de even karaktervolle als fraaie dorpskerk van Kuik ten offer viel.

KERK TE WESTBROEK (U.)

Een dorpskerk van vrij groote afmetingen is de kerk te Westbroek, die sinds 1467 een kleine kapel vervangt. Aanvankelijk was het een parochiekerk, die behoorde onder het aartsdiakenschap van de Domkerk te Utrecht. Het gebouw bestaat uit een middenschip en twee zijbeuken, onder één groot dak, en een iets smaller, doch hooger, half achthoekig afgesloten koor, waaraan een kleine kapel grenst, beide uit lateren tijd dan het

schip. De zijbeuken, die langs den toren zijn verlengd, hebben slechts kleine vensters; die van het koor zijn groot en rijzig, geprofileerd en met blokken natuursteen omzood. Het middenschip is door een heel, de zijbeuken door een half spitsboog tongewelf overdekt. Schip en beuken zijn gescheiden door zware kolommen, waarop spitsbogen door zware balken verankerd.

KERK TE LOPPERSUM, (Gr.)

Een nog grootere ontwikkeling dan de kerk te Stedum verkreeg het 15^e eeuwse kerkgebouw te Loppersum, dat een dubbel dwarsschip heeft. Bovendien is het gebouw aan de noordzijde nog door uitbouwen verruimd, waardoor echter afbreuk wordt gedaan aan het rustig aspect van het geheel. Ook behoort het niet meer geheel tot den zuiveren baksteenbouw, zooals de meeste kerkgebouwen dezer streken, doch doet een

matig gebruik van natuursteen zien. Toch is dit gebouw van groote waarde en maakt het, vooral aan de zuidzijde, waar zware steunbeeren uit later tijd tegen de dwarsbeuken zijn aangebouwd, een goeden indruk. In dezen gevel is een Gothisch poortje, geheel van natuursteen, doch dik onder de verf. Uit een gedenksteen in den toren blijkt, dat deze in het begin der 17de eeuw is hersteld.

GEMENGDE BERICHTEN

De opgravingen in Alesia. Wij lezen in de „Constr. Moderne“: Sedert 7 jaar heeft de Vereeniging der Historische en Natuurkundige Wetenschappen te Semur de opgravingen in de Mont Auxois krachtig ter hand genomen. Jaarlijks vergaderen de leden dezer vereeniging ter plaatse en bezien de nieuwe aanwinsten. Dit jaar kwamen zij bijeen op de plaats waar Alesia gelegen heeft en wel op de plaats, waar eens het legerkamp van CESAR zich bevond.

Het staat tegenwoordig, aldus de heer PAUL LÉON, den president dezer vergadering, vast, dat de oude vesting van Vercingétorix gebouwd was op de plaats van Alise—Sainte-Reine, of althans daar dicht bij. Opgravingen hebben er telkens plaats gehad. De eerste onder NAPOLEON III, hadden geen ander doel dan de beide vestingwerken van het kamp van CESAR te zoeken, waarvan men werkelijk sporen vond. Daarna, en vooral door de zorgen der vereeniging bovengenoemd, hebben de opgravingen in den loop der laatste jaren zeer belangrijke vondsten betreffende de Gallische-Romeinsche beschaving aan het licht gebracht. Zoodoende was het mogelijk achtereenvolgens bloot te leggen een stadsdeel met publieke gebouwen, een schouwburg, een tempel, een monument met een krocht (waarvan de identiteit nog niet is uitgemaakt), een ander stadsdeel met particuliere woningen (waarvan alleen de onderbouw te voorschijn is gekomen). Deze woningen zijn uit het Gallisch-Romeinsche tijdperk. De allerlaatste onderzoekingen van dit jaar brachten talrijke ruimten, die in de rots waren uitgehold, aan het licht. Men bereikt deze door trappen. Zonder twijfel heeft men hier te doen met zeer primitieve woningen uit het Gallische tijdperk. Deze soort zijn weinig bekend. Het zijn gaten in de rotsen gehouwen, als hutten ingericht door middel van leem en takken.

Naast deze bouwkundige ontdekkingen heeft men ook prachtige bewijsstukken gevonden der Gallisch-Romeinsche beschaving, o. a. landbouwgereedschappen, houweelen, gaffels, passer, ¹⁾ deurscharnieren en vensters van een type bijna gelijk aan het onze, zeer fraaie kunstvoorwerpen, beeldjes, steenen, tafels, kroonlijsten en vooral vele sporen van een groot aantal industrieën in dit land beoefend, o. a. van koperslagerswerk en metaalgieterswerk. Een museum bewaart deze voorwerpen, waarvan de archeologische en de historische waarde belangrijk is.

Door de medailles en de geldstukken, die in grooten getale gevonden werden, stelt men de verschillende tijdperken der verdwenen stad vast. Zij schijnt zich vele eeuwen lang ontwikkeld te hebben na CESAR's tijd. Men vindt op dat plateau de sporen van vele steden, die naast elkander gebouwd zijn. Dit maakt de onderzoekingen veel gemakkelijker. De verlaten huizen vielen in; de bewoners bouwden nu niet een nieuwe woning boven op de oude, maar een eindje verder. Men kan nu,

¹⁾ De taalkundige, die in het „Bouwk. Weekbl.“ Nr. 41, dit bericht zonder bronvermelding aan de „Construction Moderne“ ontleende, vertaalde het Fransche „compas“ met „kompassen“. Het is echter zeer onwaarschijnlijk, dat CESAR of Vercingétorix over deze instrumenten beschikte, omdat eerst in de 14de eeuw de magnetische naald werd toegepast.

dank zij de geldstukken in de kelder gevonden, de ontwikkeling der Gallisch-Romeinsche dorpen nagaan. Men is in staat geweest de geschiedenis der Gallische woning te reconstrueeren. Een zeer verfijnde beschaving is daarin na te gaan.

De zeldzame overblijfsels door de zorgen der geleerde archeologen aan den dag gebracht, onthullen dagelijks het algemeen overzicht, evenals de onderdeelen. Het getuigt van vervlogen levens, die onder het stof der eeuwen verborgen, thans weer tusschen de oude steenen opstaan.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. III. 1912. Het Decembern timer is veelzijdig van inhoud. Naast de reproducties van schilderijen, beeldhouwwerken, kunstvoorwerpen eener tentoonstelling van kerkelijke kunst, vitrine-poppetjes van LOTTE PRITZEL, sieradiën, fayencen, moderne vrouwenkleeren, artistiek speelgoed van KÄTHE KRUSE en prof. CONRAD SUTTER staan de afbeeldingen van een villa-ontwerp van JOSEF RINGS en de eenvoudige meubilleeringen van TEOPHIL MÜLLER. Zeer fantastisch zijn de maskers door prof. RICHARD LUKSCH ontworpen voor de opvoering van Doktor FAUSTUS, door CHRISTOPHER MARLOWE. De tekst bevat beschouwingen betreffende het afgebeelde; bovendien nog een artikel om het 25-jarig jubileum van ALEXANDER KOCH als uitgever te herdenken.

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. IV. 1913.

Eenige afbeeldingen van een landhuis in Grunewald met zijn interieurs en tuinaanleg, ontworpen door arch. ALBERT GESZNER verleggenwoordigen in dit nummer de bouwkunst. Het overige gedeelte is hoofdzakelijk gewijd aan kostuumkunst. Het zijn ontwerpen van LION BAKST voor het Russische ballet en van Prof. HEINRICH LEFLER voor de opvoering van „het Mirakel“. Hieruit blijkt ten duidelijkste dat de insceneering, het decor en de costumes van het hedendaagsche tooneel in het teeken der verbetering staat. Moderne, zeer eigenaardige ontwerpen voor bedrukte stoffen en borduurwerken van HERTA KOEK uit Darmstadt trekken de aandacht, evenals de decoratieve schilderijen van HANS PELLAR.

Dekorative Kunst. Afl. 4 is wat haar bouwkundig gedeelte betreft gewijd aan twee werken van BRUNO PAUL: het luxe anatorium Pützchen bij Bonn en een woonhuis te Wiesbaden. Beide toonen zeer eenvoudig behandelde gevels. In de interieurs werd grooten rijkdom ontwikkeld — sterk modern „Biedermeier“ getint — maar zij getuigen blijkens de afbeeldingen van zekere korrekte nuchterheid waarvan geen stemming uitgaat van behagelijke gezelligheid. Intusschen zijn zij beschaafde en welverzorgde kunstwerken en karakteristiek voor de ontwikkeling der moderne inrichting.

Der Industriebau. Afl. XI. 1913. Dit laatste nummer van den derden jaargang bevat een uitgebreide publicatie over een groot kaliwerk, door arch. H. EHELOLF ontworpen; 75 afbeeldingen geven een uiteressanten kijk op het veelzijdige en ingewikkelde bedrijf. De gebouwen vertoonen in hun eenvoud — men moge ze praktisch of nuchter noemen — deels niet onbelangrijke uitingen van utiliteitsbouw, deels zijn echter weinig geslaagd in aesthetisch opzicht.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

Aan de lezers.

Het volgende nummer zal weder den normalen omvang bezitten.

AMERIKAANSCH E REUZENGEBOUWEN

De ervaring met de amerikaansche reuzengebouwen is niet onverdeeld gunstig. De rentabiliteit wordt door den „Wasselbauinspector“ QUEDEFELD, toegevoegd aan het duitsche generaal-konsulaat te New-York, behandeld in een rapport waaraan het „Zentralbl. der Bauverw.“ een en ander ontleent. Voorop wordt gesteld de mededeeling dat het in Amerika een bekend feit is dat, spoediger door economische redenen dan door technische, een grens zal gesteld worden aan de hoogte der „sky-scrapers“. De bereikbare hoogte wordt door Amerikaansche technici op 600 M. aangenomen, terwijl het hoogste gebouw, het Woolworth-Building, nog slechts 229 M meet. In enkele steden zijn beperkende bepalingen voorgesteld. Te Washington is het aantal verdiepingen tot 10 beperkt, te Chicago sinds een jaar tot 16. In New-York heerscht thans een levendige gedachte-wisseling over de vraag of aan de beroemde Fifth Avenue reuzenhuizen al dan niet zullen worden toegelaten. De toenemende eischen van gemak en veiligheid verminderen echter de rendabiliteit. Bovendien is er minder navraag naar dergelijke hooggelegen bureaux dan vroeger, terwijl in de laaggelegen lokaliteiten de voorziening met lucht en daglicht zeer belemmerd wordt nu het eene reuzenhuis naast het andere verrijst.

De terreinprijzen zijn tengevolge van de onbeperkte exploitatie in vertikalen zin, zoo gestegen, dat iedere bouw zwaar belast is. Dit dwingt op zijn beurt weer om van het terrein zoo veel mogelijk profijt te trekken, en zoo komt er nooit een eind. De fout is dat van overheidswege niet tijdig werd ingegrepen.

Men onderscheidt drie groepen van gebouwen: 1°. De Loft-Buildings, die uitsluitend voor pakhuis en fabriek dienen. Zij tellen bijna nooit meer dan 12 verdiepingen (45.75 M.) omdat daarboven bijzondere bepalingen der bouwpolitie gelden. Elke verdieping vormt ééne groote ruimte. Zij worden als pakhuis aangegeven (maar na voltooiing veelal als fabriek gebruikt!) omdat dan slechts ééne trap geëischt wordt. Dat is goedkoop en kost weinig ruimte. Bovendien hebben zij eene langzaam loopende goederenlift, die niet brandvrij van de zalen behoeft te zijn afgescheiden. Aan de veiligheid wordt derhalve niet veel aandacht gewijd. Deze gebouwen brengen mits niet hooger dan 12 verdiepingen hun geld op.

2°. De bureaugebouwen wierpen aanvankelijk goede rente af, zoolang de grond nog betrekkelijk goedkoop was en er niet veel waren. Dat is veranderd. De grondprijzen zijn tengevolge van het hoogbouwen dermate gestegen, dat de huuropbrengst van een laag gebouw nauwelijks voldoende zou zijn om de rente der terrein-hypotheek te betalen. Men moet dus wel de hoogte in en er is thans overmaat van bureaux, 30% staat leeg. Daarbij stegen de eischen der huurders; zij willen groote vestibules, talrijke liften etc., waardoor een groot deel van het kostbare terrein verloren gaat en de exploitatiekosten stijgen.

Als voorbeeld wordt genoemd een gebouw van 18 verdiepingen dat onder gunstige condities in 1896 werd gebouwd in de drukste zakenwijk: grootte terrein 3720 M²; prijs dito 3.700.000 Mark; bouwkosten 11.600.000 Mark (50 Mark per M²); bedrijfskosten en hypotheekrente 1.600.000 Mark. De volle huuropbrengst bedraagt 200.000 Mark, maar in het laatste jaar was zij net voldoende om de onkosten te dekken. De konklusie luidt dan ook dat voor deze gebouwen de tijd der groote overschotten voorbij is.

3°. De reklame-gebouwen zijn zonder naar de rendabiliteit te vragen, gesticht om reklame te maken voor de firma's wier naam zij dragen, als bijv. het Singer-Building, het Times-

Building, het gebouw der Metropolitan-Verzekering (211 M.) Zij hebben slechts één doel: elkander te overtreffen. Het record wordt thans gehouden door het Woolworth Building (229 M.) het reclamegebouw van een 5 en 10 cents Bazar. De huizen van dit type plegen niet over het geheele oppervlak de volle hoogte te hebben. Een deel schiet als een toren de hoogte in. Daarin blijft niet veel ruimte beschikbaar. De toren van het Woolworth-Building heeft 20 M. zijde, maar omdat de liften en vestibules een oppervlak van 10 × 10 M. innemen blijven rondom kantoren van slechts 5 M. diepte over. Het nuttig effect van die reuzengebouwen is dus vrij gering.

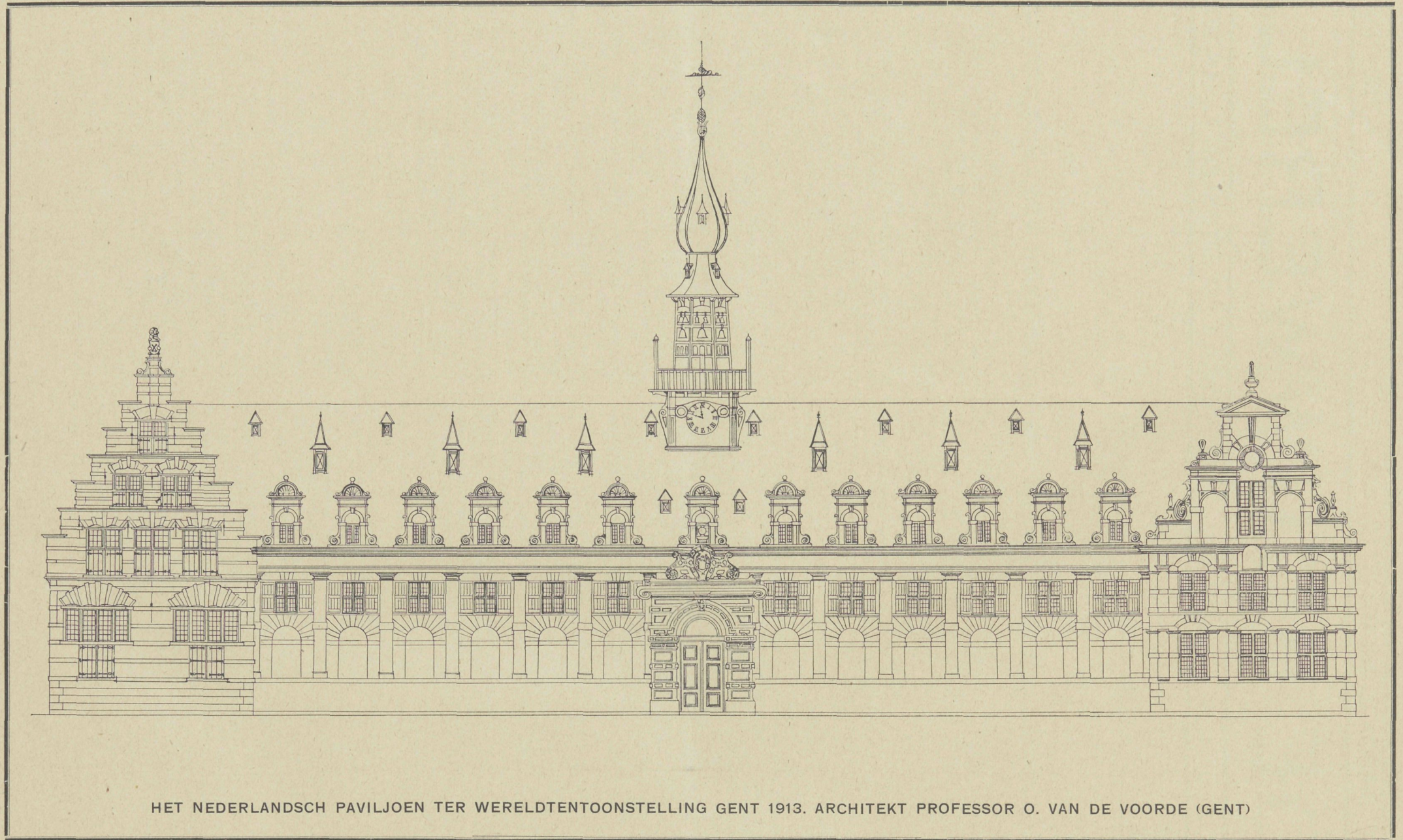
In Amerika zijn zeer ongunstige ervaringen opgedaan betreffende het brandgevaar in de sky-scrapers. De schrijver zet dit in een volgend nummer van het „Zentralbl. der Bauverw.“ uiteen. Als oorzaken noemt hij het ontbreken van goede voorschriften der bouwpolitie, verergerd door gemis aan toezicht op de uitvoering, terwijl bovendien de bevolking niet het noodige gevoel voor orde bezit. Wel is waar zijn de gebouwen zoogenaamd brandvrij, maar zij zijn doorgaans op alle verdiepingen gevuld met groote massa's brandbare stoffen. De branden beginnen meestal in de kelders. Daar bevinden zich de ketels voor de verwarming en der electricische licht- en krachtinstallaties. Voorts zijn hier de kolenvoorraden, de bewaarplaatsen van de oude kisten, papieren, oude drukwerken enz. In de buurt worden dikwijls nog gevaarlijke stoffen als olie en benzine bewaard. Eene kleine onvoorzichtigheid, de zelfontbranding van een poetslap, is voldoende om den brand te stichten, die dan spoedig in de kelders grooten omvang aanneemt. Dringt het vuur door tot de liftkokers — die in Amerika zelden met brand- en rookdichte deuren zijn afgesloten — dan werken deze als reuzen schoorsteenen. Zij geven den noodigen trek aan het vuur in den kelder en verspreiden rook en vlammen naar de bovenverdiepingen. Het gebruik der liften is dan belet en de duizenden bewoners der verdiepingen moeten langs de trappen vluchten. Dikwijls loopen deze trappen om de open liftkokers en zijn dan ook onbruikbaar door rook en vuur. Ook ligt de trap wel in een uithoek en is zij den bewoners (die steeds van de lift gebruik maken) onbekend. Die trap is dikwijls geheel donker en 90 cm breed! Bovendien is bij matige rook de uitweg langs de trap veel te lang. Bij een fabrieksbrand te New-York — uitgebroken op de 8e verdieping — (gelukkig tijdens een overuur toen de andere bedrijven in het gebouw reeds gesloten hadden en de 2000 arbeiders weg waren) zou het drie uur geduurd hebben eer alle nog aanwezige meisjes langs de smalle trappen beneden waren gekomen.

Bij gebouwen van meer dan 233 M² oppervlak moet een tweede binnen- of buitentrap aanwezig zijn. De ijzeren buitentrappen zijn gewoonlijk niet gebouwd om veel menschen te dragen; het gebruik wordt door de uitslaande vlammen belet; zij monden bovendien vaak uit in nauwe binnenplaatsen die niet met de straat in verbinding staan. Dat in kleinere gebouwen de tweede trap niet vereischt wordt is te bedenkelijker omdat juist die kleinere gebouwen als één groote schoorsteen werken.

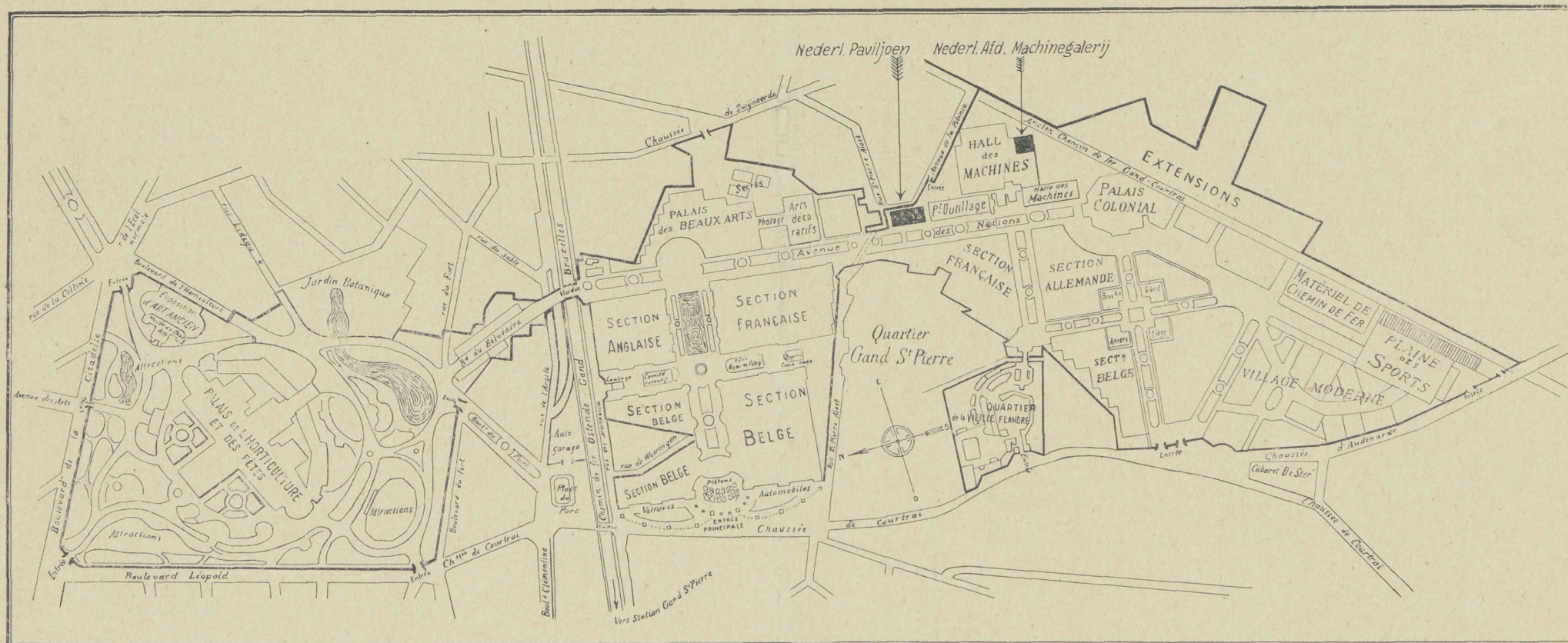
De brandweer spuit slechts 28 M. hoog (de 7e verdieping). De voorgeschreven waterreservoirs op het dak (voor de vulling moet altijd een ketel in het huis onder stoom zijn) blijken als brand uitbreekt leeg, de kranen verroest en de slangen verrot!

In de hooge gebouwen worden thans brandtorens gebouwd, die slechts van buiten af over een balkon bereikbaar zijn en er worden nog andere voorschriften overwogen.

WERELDTENTOONSTELLING GENT 1913

HET NEDERLANDSCH PAVILJOEN TER WERELDTENTOONSTELLING GENT 1913. ARCHITEKT PROFESSOR O. VAN DE VOORDE (GENT)

WERELDTENTOONSTELLING. GENT 1913

De bijgaande algemeene plattegrond der tentoonstelling geeft een duidelijke voorstelling van den omvang der tentoonstelling — die in totaal 120 H.A. beslaat — en in groote trekken ook van hare inrichting. Het Nederlandsche paviljoen wordt gebouwd voor rekening van het Belgische comite en naar een ontwerp van haren architect, OSCAR VAN DE VOORDE, professor aan de Kon. Academie van Schoone Kunsten te Gent. Het interieur van het paviljoen dat

behandeld wordt door den architect A. JACOT is nog niet geheel vastgesteld. In de circulaire der Ned. afd. wordt vermeld dat het paviljoen zal bevatten vijf zalen. De eeezaal in het midden is uitsluitend bestemd voor voorwerpen van kunst. Van de andere zalen (die elk bestaan uit eene door kooien omgeven middenruimte) is eene bestemd voor de koloniën, eene voor kunstnijverheid en de beide andere voor de verdere exposanten.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Gaston Maspero. Geschichte der Kunst in Aegypten. Mit 565 Abb. und 4 Farbetafeln. Verlag von JULIUS HOFFMANN. Stuttgart 1912. (Prijs in linnen band 6 Mark.)

Vele, zoo niet de meeste, der raadselen waartoe de egyptische kunst van oudsher hare beschouwers stelde zijn door gelukkige onderzoekingen der laatste jaren ontsluitend. Oud-Egypte is voor ons niet langer een geheimzinnig wonderland. „Dank zij den steenen die spreken weet men van het Egyptisch leven alles: hoe de koningen overwonnen en heerschten en verloren en toch heerschten, en de menschen arbeidden; hoe de priesters het volk bij den neus leidden en tegen andere volken ophitsten; hoe de kleine lieden zwoegden en belasting betaalden, met het hoeveel dier belasting, en veracht werden door de grooten, die fuifden; hoe de koninginnen intrigeerden en zich tooiden, en bij de feesten der goden, voorgingen in den stoet der heilige danseressen, wellust-priesteressen als dezen; wat al die menschengeslachten, die leefden en stierven, duizenden jaren lang, hebben gedacht en gedroomd; de voorstellingen die zij zich vormden van eigen land en volk en van andere landen en volken, van de wereld, van het leven, van den dood, dit alles is bekend, verklaard in onze taal, ligt voor ons open” (MAURITS WAGENVOORT). De wetenschap heeft den nimbus van oud-Egypte verdreven, maar wij wonnen er bij. De Egyptologie heeft zich ontwikkeld tot eene bijzondere tak van oudheidkundige wetenschap, die steeds verder doordringt in de kennis van het eertijds ondoorgrondelijk geachte wezen van het oude Egypte, van zijn godsdienst, zijn samenleving en zijn kunst — deze elk voor zich beschouwd zoowel als in hun onverbreekbaren samenhang. Voortdurend vullen nieuwe ontdekkingen en nieuwe gevolgtrekkingen de leemten aan in onze kennis van oud-Egypte. Al is op het oogenblik nog menig punt niet tot klaarheid gebracht, toch nadert het oogenblik waarop eene egyptische kunstgeschiedenis een samenvattend beeld kan stellen in de plaats der fragmentarische schetsen van vroeger. De detailstudie heeft daarbij de verrassende konklusie bevestigd dat de egyptische kunst geenszins is geweest het starre lichaam waarvoor zij werd uitgemaakt in een tijd van ongeschoold en ongeoeffend onderscheidingsvermogen.

Weinigen waren meer aangewezen die eerste samenvattende geschiedenis, waarbij de voornamelijk in vaktijdschriften verspreide uitkomsten der talloze nieuwe onderzoekingen zijn verwerkt, te schrijven dan MASPERO, de Directeur van het museum te Kaïro en leider van den oudheidkundigen dienst.

MASPERO begint zijne beschouwingen met een tijdperk waarin de egyptische kunst de kinderschoenen reeds ontgroeid is. De nog onzekere vraagstukken over haar allereerste begin wil hij in dit niet uitsluitend voor Egyptologen bestemde geschrift niet aanroeren. Maar bovendien acht MASPERO het een misbruik van het woord „kunst” om daarmee aan te duiden de allereerste uitingen waarmede een volk in zijne kindscheid voorwerpen en wezens weergeeft. Daarover zijn de gevoelens echter verdeeld.

Maar toch omspant zijne geschiedenis een ongetelde reeks van eeuwen. MASPERO zet uiteen uit welke godsdienstige en sociale grondslagen de egyptische kunst zich in de achtereenvolgende stadia harer ontwikkeling vormt vanaf de archaische periode. Dat is één doorlopende en aanéensluitende wordingsgang. Want al zagen nu en dan vreemde elementen kans zich in Egypte vast te zetten, het duurde niet lang of zij waren volkomen geabsorbeerd. Geen enkel zichtbaar bewijs was achtergebleven dat zij, al was het ook slechts voorbijgaand, de nationale eenheid der egyptische kunst hadden kunnen verstoren.

Eerst tegen het einde, schrijft MASPERO, als het egyptische ras onder den last van vijftig en meer eeuwen begon te buigen, zonk ook de kunst en verloor zij de kracht hare oude overleveringen te kunnen verdedigen tegen de nieuwe opvattingen van het schoone, die door jongere volken werden voorgestaan. Dan verliest zij haar karakter door de overheersching van grieksch-romeinsche vormen.

Maar de eenheid der egyptische kunst was geenszins eenvormigheid. MASPERO wijst erop hoe ondanks de kunst steeds uit dezelfde algemeene geestelijke bron hare beginsels putte, iedere periode haar eigen type bezit; hoe in de verschillende deelen des lands de kunst hare eigenaardige trekken bewaarde; ja hoe zelfs verschillende scholen gelijktijdig, maar niettemin onafhankelijk van elkander, werkten. Daartoe behooren de thinitische, de memphitische, thebanische, hermapolitane en tanitische scholen, benevens de ondergeschikte scholen van Boven-Egypte en de Nijl-Delta.

De nadruk valt in het boek van MASPERO op de bloeitijden, de memphitische, de eerste en tweede thebanische periode, gevolgd door een nabloei in den saïtisch-ptolemaeïsche tijd. In ieder hoofdstuk wordt in de eerste plaats de bouwkunst als voornaamste der egyptische kunsten behandeld. Daarbij sluiten zich aan beeldhouw- en schilderkunst, terwijl de kunstnijverheid de beschouwing besluit.

De afbeeldingen — waarbij een viertal gevoelig weergegeven kleurplaten — zijn, als steeds in de serie *Ars Una* (waarvan dit boek deel uitmaakt), zeer talrijk, terwijl de uiterst scherpe reproductie het kleine formaat neutraliseert. Bijzondere beteekenis voor den belangstellende die zich nader wil inwerken biedt eene zorgvuldig bewerkte literatuurvermelding.

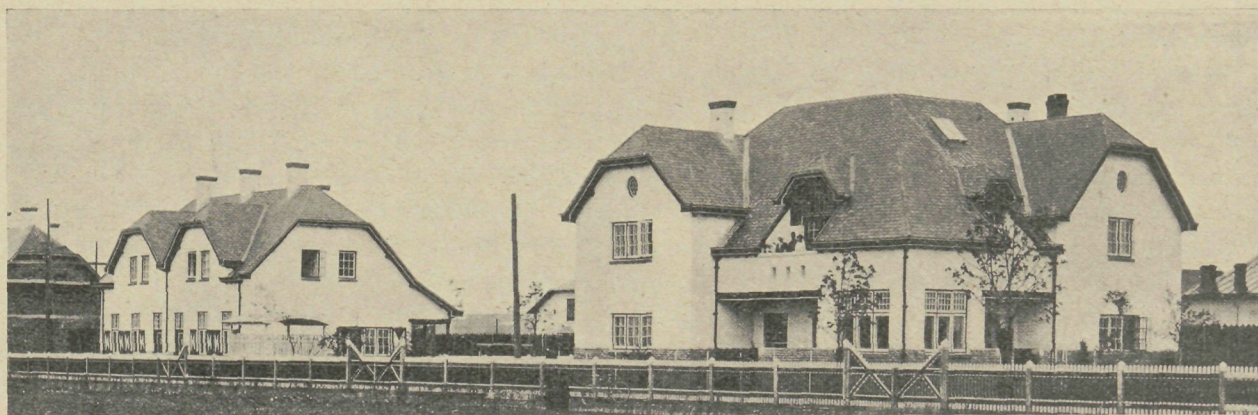
XII

RE

KA

Het
Ned
inri
deze
blijk
nem
een
niet
kant
uit
vatt
inge
tien
gebc
kete
elk
en
mac
drev
Op
het

DUBBELE BEAMBTENWONING (LINKS) WOONHUIS VAN DEN BEDRIJFSLEIDER (RECHTS)

XIIE JAARGANG No. 7

12 FEBRUARI 1913

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

KANTOORGEBOUW EN WONINGEN DER PETROLEUM-RAFFINADERIJ „ORION” TE PLOESTI (ROEMENIË). ARCH. PHILIP A. WARNERS JR. (AMSTERDAM)

(HIERBIJ EENE LOSSE PLAAT)

oor den architect PHILIP A. WARNERS JR. (Amsterdam) is een in menig opzicht interessant werk uitgevoerd. Wij zijn in staat er hierbij eenige afbeeldingen van te geven. Het betreft een aantal gebouwen voor rekening der Nederl. Petroleum-Mij. „Orion” bij hare fabrieks- inrichtingen te Ploesti in Roemenië. Wij vermelden deze hier met bijzondere instemming omdat er uit blijkt hoe de leidslieden dezer industriële onderneming de goede gedachte hadden op hunne stichting een zekeren artistieke stempel te plaatsen. Dat blijkt niet alleen uit de hierbijgaande afbeeldingen van het kantoorgebouw en de beamptenwoningen, maar ook uit eenige zuivere utiliteitswerken. De opdracht omvatte het kantoorgebouw, de woning van den hoofd- ingenieur of bedrijfsleider en van den agent-fiscaal, tien beamptenwoningen en voorts verschillende fabrieks- gebouwen als het laboratorium; ketelhuis met 7 stuks ketels; elektrische centrale waarin twee stoommachines elk van 300 P. K. en waardoor alle pompen, kranen en machineriën der raffinaderij zoomede de geheele machinefabriek en zwavelzuurinrichting worden ge- dreven en verlicht.

Op het terrein der raffinaderij bevinden zich nog het stationgebouw met verladingsruimte; blikslagerij;

de agitatoren (waarin de olie wordt gewasschen en gezuiverd), pompenhuizen, distalatieblazen, voorlagen en voorts een aantal reservoirs, die samen 8000 wagon of 80.000.000 Liter olie kunnen bevatten. Buiten de raffinaderij bevinden zich de terreinen van de nog niet geheel gereed zijnde machinefabriek met draaijerij, smederij, magazijnen van buizen en plaatijzer en verder het hospitaal en de cantine.

De ontwerper, die tevens ter plaatse de uitvoering leidde, had met bijzondere moeilijkheden te kampen. In de eerste plaats liet de vaardigheid der werklieden zeer veel te wenschen over. Het gereedschap der timmerlieden was een bijl!

De slechte materialen en onvoldoende werkkrachten noodzaakten om architectuur en constructies zoo eenvoudige mogelijk te maken. Het begrip liet zooveel te wenschen over dat van kappen etc. modellen op een kleine schaal uit latten moesten worden samengesteld.

De woningen zijn met het oog op het brandgevaar buiten de eigenlijke raffinaderij gelegen. Zij zijn voorzien van gevoegde sokkel en verder wit gepleisterd. De fabrieksgebouwen zijn uit baksteen, afgewisseld met zwarte steen opgetrokken en geheel gevoegd.

Met het oog op de groote sneeuwstormen welke in Roemenië zoo veelvuldig voorkomen, stond voor de

dakbedekking de keus tusschen het z.g.n. Bismarck-Blech of eternitleiën. Het laatste werd in de gegeven omstandigheden toegepast.

Alle beambtenhuizen zijn voorzien van ingebouwde porceleinen kachels als in Roemenië gebruikelijk.

Daar de woning van den hoofd-ingenieur echter van centrale verwarming en warmwaterinstallatie voorzien werd, bestond hier gelegenheid schouwen aan te brengen. Dit huis is ook inwendig rijker behandeld.

Hall, eetkamer en werkkamer hebben parketvloeren en voorts is zooveel mogelijk vast meubilair gemaakt als waschtafels, banken, buffet, enz.

Het kantoorgebouw biedt plaats voor het groot aantal beambten der Mij. te Ploesti. De lokalen zijn

in vier groepen verdeeld. Wanneer men het gebouw binnentreedt heeft men rechts van de ruime hall de administratieve afdeeling der geheele Mij., links is de technische afdeeling.

Op de verdieping rechts is de dienst der raffinaderij ondergebracht en bevindt zich links de geologische afdeeling.

De tweede verdieping wordt voorloopig als archief gebruikt om bij latere uitbreiding eveneens tot kantoorlokalen te worden ingericht.

In het midden boven den ingang is een ruime vergaderzaal gelegen. Deze wordt met eikenhoutbetimmering voorzien welke, evenals verschillende andere betimmeringen, in Holland gemaakt zijn.

ROTTERDAM'S STADSSCHOON

Ind October 1912 bereikte den gemeenteraad van Rotterdam een voorstel zijner leden P. G. BUSKENS, Dr. A. H. M. J. VAN ROOY en G. VAN BLEEK om maatregelen te treffen tegen „ontsiering van het stadsbeeld door wanstaltige of opdringend leelijke reclames”. Zij stelden voor te dien einde aan art. 84 der Bouw- en Woningverordening toe te voegen: „onverminderd het bepaalde in het eerste lid van dit artikel is het verboden tenzij met vergunning van Burgemeester en Wethouders, op van den openbaren weg of openbaar water zichtbare wijze op of boven de daken of tegen de voor-, zij- of achterkanten van gebouwen of op open plaatsen, al of niet tot gebouwen behorende, tot het maken van reclame bestemde of gebezigde inrichtingen aan te brengen, te plaatsen, te bevestigen of te hebben.”

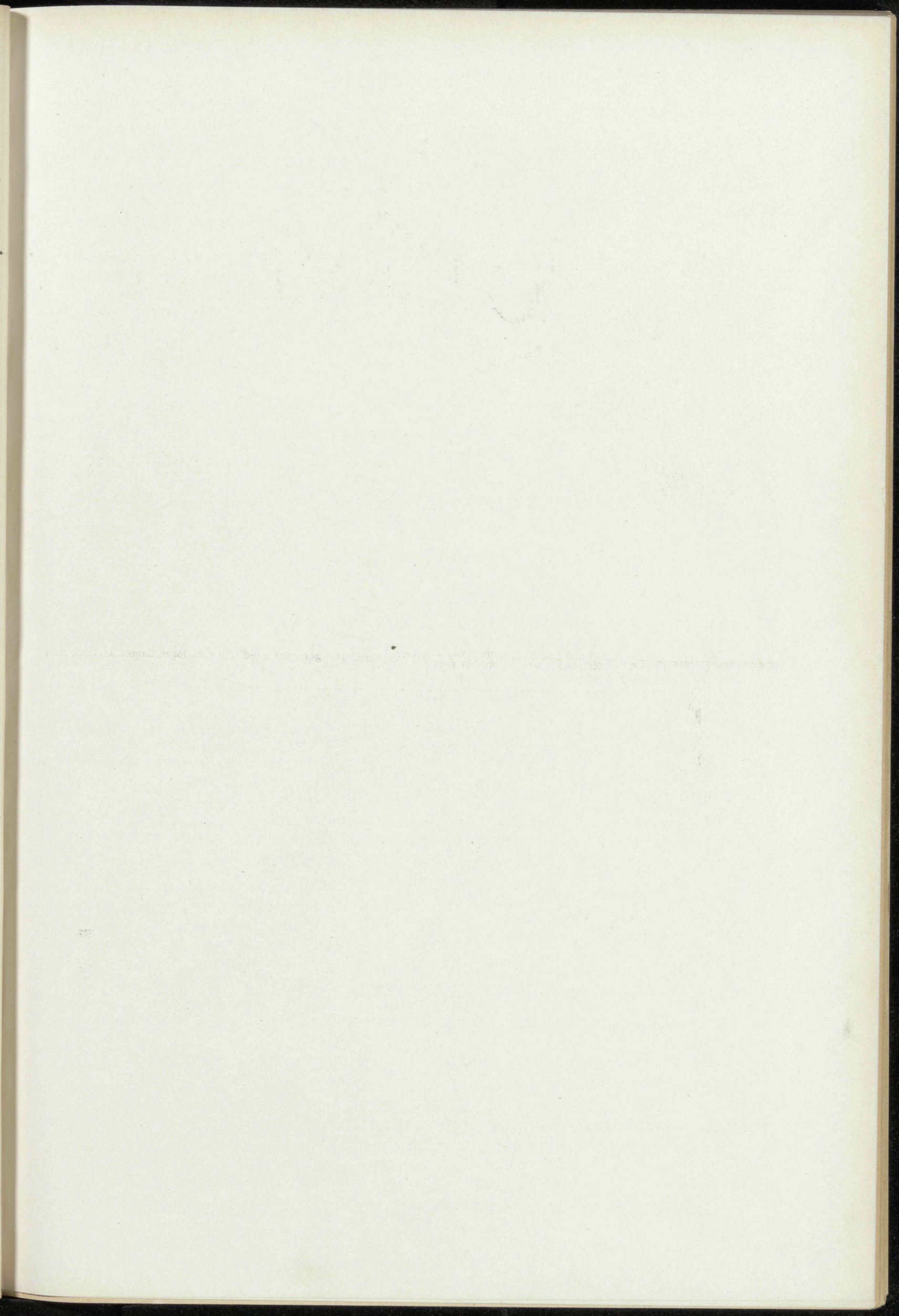
Dat voorstel werd in handen gesteld van de „Commissie voor de strafverordeningen” en deze heeft, 27 Januari l.l., aan den gemeenteraad als hare meening te kennen gegeven dat zij de aanneming ervan ontraadt. Gelukkig berust deze konklusie geenszins op overtuigende redenen. Wij hebben derhalve hoop dat de Raad, die zich destijds (11 Jan. 1912) in afwijking van de meening van B. en W. uitsprak voor het stellen van aesthetische eischen voor nieuwbouw op stadsgrond aan den Schiedamschen weg, ditmaal zich zal laten leiden door een ander en o.i. beter, ruimer inzicht dan dat der Commissie voor de strafverordeningen.”

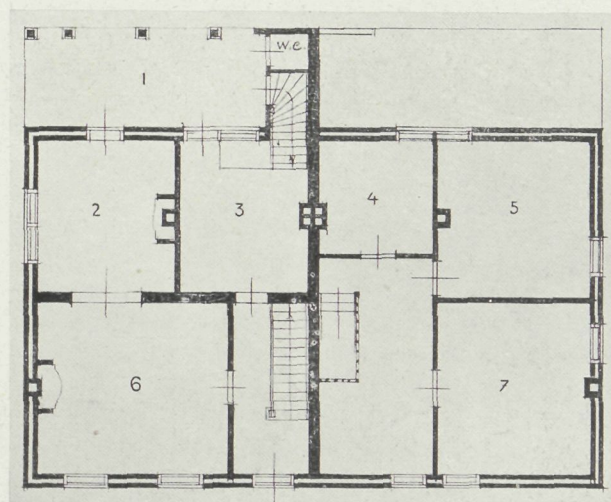
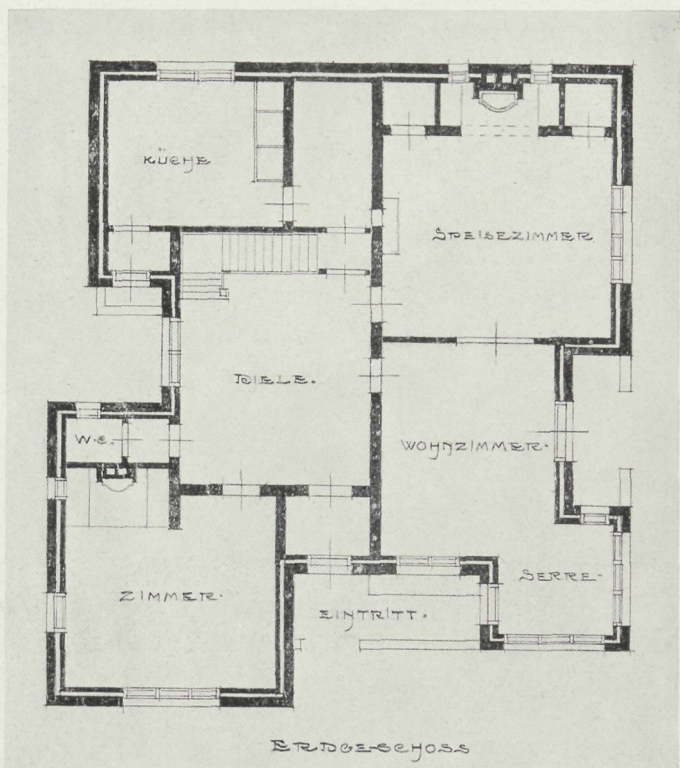
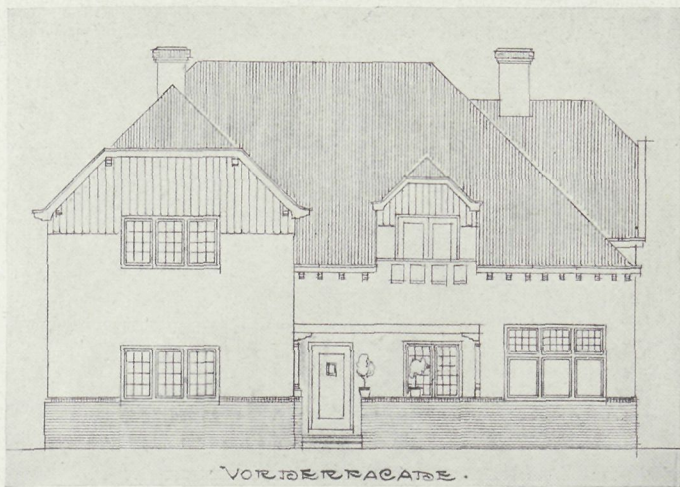
Daarin waren leden die meenden „dat de toestand hier ter stede zoodanig verordenend optreden (niet) zou vorderen.” Aangenomen dat Rotterdam inderdaad verkeerde in dien voor een groote stad in 1913 zeker unieken, ja abnormalen toestand, dan zouden wij daarin slechts een krachtig argument kunnen zien om ten spoedigste te zorgen dat die toestand niet verergeren kon. Het ware eene illusie, overmoed, te verwachten, dat nu juist Rotterdam eene uitzondering zou maken op hetgeen men overal elders ziet gebeuren. Er is geen enkele reden om te meenen dat zijn stads-

beeld zou gespaard blijven voor eene steeds verder en dieper invretende ontsiering door zich opdringende, wansmakelijke reclame. Trouwens, men ziet die reeds. Hoe langer men de maatregelen daartegen uitstelt, hoe moeilijker het wordt ze in te voeren omdat men dan stuit tegen ingekankerde toestanden.

De commissie leeraart „dat in onzen tijd reclame een onmisbaar hulpmiddel in zaken is en dat als een gevolg daarvan in eene groote, nijvere stad reclamemiddelen tot het normaal aspect van de stad hooren.” Die stelling kunnen ook de heer BUSKENS en de zijnen beamen. Zij toch wenschen niets dan „wanstaltige of opdringend leelijke reclames” te weren. De commissie merkt nu weliswaar terecht op dat zulks uit de ontworpen bepaling zelve niet blijkt, maar indien dat eene leemte mocht zijn die naderhand tot misduiding kon leiden, ware er door eene redactie-wijziging of toevoëging ongetwijfeld zeer gemakkelijk in te voorzien.

De strekking van het voorstel BUSKENS c. s. is dus beperkt uitsluitend tot „wanstaltige of opdringend leelijke reclame.” Als wij dat in het oog houden dan zal ons ook de beteekenis ontgaan van een ander argument dat de Commissie tegen het voorstel aanvoert n.l. dat „het is toch niet in te zien waarom een ter bescherming van het schoonheidsgevoel strekkend gemeentelijk optreden zich zou moeten beperken tot reclame die aan gebouwen of op open plaatsen wordt aangebracht. Het motief zou evenzeer moeten leiden tot een preventief toezicht op alle reclame die b.v. op aanplakzuilen en ook in gebouwen, b.v. voor vensterruiten, onder de aandacht van het publiek wordt gebracht.” Het is moeilijk aan te nemen dat de Commissie voor de Strafverordeningen werkelijk zoo naief zou zijn als zij zich hier voordoet door blijkbaar niet te begrijpen dat het voorstel BUSKENS c. s. slechts kan beoogen de aesthetische bescherming van het stadsbeeld. Het keert zich mitsdien niet op pietepenterige wijze tegen een reclameplaat op een aanplakzuil of eene etalage.

BEGANE GROND

VERDIEPING

WONING VAN DEN BEDRIJFSLEIDER

RENVOOI
 1 veranda
 2 slaapkamer
 3 keuken

badkamer 4
 slaapkamer 5
 woonkamer 6
 slaapkamer 7

DUBBELE BEAMBTENWONING

—
E
arg
„Ee
bep
toe
te
V
ver
den
zal
zou
een
ma
en
bet
—
ond
sch
tern
hoo
ben
gev
een
mag
daa
zich
het
lan
vel
zal
pro
rech
volg
D
Nij
ver
uits
gem
verl
gest
een
wel
men
met
M
bep
een
in h
tege
zal
D
rech
vols
Ook
leeli
vele
dan
het
alge

Het ligt voor de hand dat ook het gebruikelijke argument der eigendomsbeperking werd genoemd. „Eenerzijds werd aangevoerd, dat de ontworpen bepaling eene beperking van de aan den eigenaar toekomende rechten zal medebrengen, die toch waarlijk te ver gaat.”

Waarlijk? Nu gelooven wij dat de Bouw- en Woonverordening nog wel héél wat ingrijpender en voor den eigenaar héél wat lastiger eigendomsbeperkingen zal behelzen dan die waartoe het voorstel BUSKENS c.s. zou leiden. Het verschil is slechts dat het in het eene geval de belangen van het lichamelijke of materiële welzijn der Rotterdamsche burgerij geldt en bij het andere speciaal een aesthetisch belang betrokken is. In het eerste geval heeft men zich — zij het ook niet altijd zonder verzet — leeren onderwerpen aan de noodige vrijheidsbeperking; men schikt er zich in dat men slechts een deel van zijn terrein mag bebouwen en slechts tot een bepaalde hoogte, dat men zijn bureu niet licht en lucht mag benemen. Maar met het denkbeeld dat ook het kunstgevoel moet worden ontzien, dat ook de schoonheid een element is waarvoor de overheid evengoed eerbied mag afdwingen als voor de hygiëne of de veiligheid, daarmede heeft de Commissie voor de Strafverordeningen zich blijkbaar nog niet kunnen vereenzelvigen. Trouwens het moet erkend worden dat dit denkbeeld hier te lande nog ietwat nieuw, ietwat modern is al zijn er vele aanwijzingen dat het ook hier steeds meer ingang zal vinden. Noord-Holland en Zeeland bezitten reeds provinciale verordeningen ter wering van ontsierende reclames en andere provincies zullen vermoedelijk volgen, zoo althans niet het Rijk hen vóór is.

Il n'y a que le premier pas qui coûte. De Gemeente Nijmegen heeft, zoo meenen wij reeds, eene reclameverordening en — de overheidsbemoeiing nog verder uitstrekkend — heeft Laren (N.H.) als eerste onzer gemeenten, in de nieuwe bouwverordening zelfs het verleenen eener bouwverordening ook afhankelijk gesteld van welstandseischen, ter wier beoordeeling eene schoonheids-commissie wordt benoemd. Dat is wel de meest radicale en afdoende oplossing welke men tot nog toe placht te beschouwen als in strijd met onze wetgeving.

Men beschouwe dergelijke maatregelen als „eigendomsbeperking”; het zij zoo. Zij zijn echter tevens uiting eener, buitenslands reeds algemeen (en geenszins alleen in het ringeloorende Duitschland) zeer krachtig gestrooming tegen „eigendoms-misbruik” welke ook hier niet te keeren zal zijn.

De beperking der rechten van den eigenaar inzake reclame gaat in het voorstel BUSKENS c.s. bovendien volstrekt niet ver, lang zoo ver niet als bijv. in Londen. Ook al wordt hem belet op „wanstaltige of opdringend leelijke” wijze reclame te maken, dan staan hem nog vele middelen ten dienste — zoal niet direkt smaakvol, dan toch ook niet wansmakelijk — om de aandacht van het publiek te trekken, daar het immers niet om een algemeen reclameverbod gaat. Nu wijst de commissie

er wel op dat het bezwaarlijk zou zijn om aan het college van B. en W. op te dragen de „finale uitspraak over de vraag, of de beoogde middelen al of niet sierlijk zijn, eene in hoofdzaak van subjectief inzicht afhankelijke beslissing mitsdien op het gebied der aesthetica. Dat die beslissingen zullen bevredigen, is niet te verwachten.”

Maar eilieve, heeft bedoeld College dan op ander gebied dan dat der aesthetica nooit eene zoodanige in hoofdzaak van subjectief inzicht afhankelijke beslissing te nemen? En bevredigen soms alle andere beslissingen van het College? Immers neen. Er bestaat dan ook geen enkele reden om juist in dit geval, nu het de schoonheid geldt, zoo angstvallig te zijn, zoo beschroomd dat B. en W. het niet ieder naar den zin zullen kunnen maken. En te minder bestaat daartoe reden omdat het oogmerk van het voorstel BUSKENS c.s. niet is een fijne schifting, eene delicate kunstbeoordeeling, maar slechts een poging om de ergste ontsieringen van het stadsbeeld te kunnen weren.

„Eene voorstelling die het schoonheidsgevoel van sommigen niet bevredigt, heeft voor anderen aantrekkelijks en zal derhalve doel kunnen treffen. Te beslissen tusschen dergelijke uiteenloopende meeningen is een taak, die men beter doet niet aan het stadsbestuur op te dragen.”

Niet aan het stadsbestuur; goed, maar wijs dan anderen aan, benoem een Commissie van advies op de wijze waarop in Duitschland de overheid wordt bijgestaan bij de handhaving der „Verunstaltungsgesetzen”. Maar: doe iets. Waarom zou alleen op gebied van stadsschoon ieder in beginsel en rechtens vrij mogen blijven om te ergeren, te pijnigen of te grieven? Op grond dat zijn optreden voor „anderen” grof van zin als hij zelf „aantrekkelijk” kon zijn?

Was dat een argument, men zou, het verder uitwerkend en zich daarbij niet tot het schoonheidsgevoel beperkend, tot zeer merkwaardige konklusies kunnen geraken. Doe iets. Het door de commissie ten slotte opgeworpen bezwaar „dat de ontworpen bepaling die, gelijk gezegd, bescherming van het schoonheidsgevoel beoogt, niet thuisbehoort onder de in het belang van veiligheid en gezondheid strekkende artikelen der Bouw- en Woonverordening”, is van zoo zuiver formeelen aard dat wij er ons niet warm over kunnen maken. Tegen het oogmerk van het voorstel zegt het trouwens niets en bij eenigen goeden wil zal het niet moeilijk vallen dat bezwaar te ondervangen.

Summa summarum: De bezwaren door de Commissie voor de strafverordeningen ingebracht tegen het voorstel BUSKENS c.s., wel verre van ons te overtuigen van het ongewenschte en onmogelijke daarvan, hebben integendeel de overtuiging bevestigd dat de Rotterdamsche gemeenteraad wijs zal doen zonder verwijl de strekking van dat voorstel te onderschrijven. Wij weten dat het zijne bedoeling is de aantrekkelijkheid van Rotterdam te verhoogen. Welnu, het voorstel BUSKENS biedt gelegenheid om in die richting een belangrijke en groote stap te doen.

BODEMAFSLUITINGEN

oe nuttig de bepalingen in de Amsterdamsche Bouwverordening zijn met betrekking tot het maken van bodemafsluitingen onder de huizen, kan weer eens blijken uit het volgende:

In het souterrain van een heerenhuis in het nieuwe stadsdeel alhier heerschte een hevige dreklucht. Dit zou te verklaren zijn geweest wanneer aan de rioleering eenig defect te ontdekken ware geweest. Deze evenwel was uit gegoten ijzeren buizen samengesteld, bevond zich over haar geheele lengte in het gezicht en toonde na nauwkeurig onderzoek niet het minste gebrek. Dichtingen, aansluitingen, enz. alles was uitstekend in orde.

Met behulp van geprepareerde strookjes papier, welke bij het aanwezig zijn van zwavelwaterstofdampen verkleuren (filtreerpapier, gedrenkt in azijnzure loodoxyde en daarna gedroogd) en welke hier en daar werden opgehangen, werd uitgemaakt, dat de stank uit den op het oog absoluut dichten en ook volkomen drogen bodem opsteeg. Bij de enkele, nauwelijks waarneembare, haarscheurtjes was de uitdamping het hevigst. Voor de hand ligt nu de opvatting, dat het

grondwater aan deze stank niet vreemd zou zijn. Zou dit in de oude stad, waar de talloze ondichte beerputten het grondwater in beerwater doen verkeerren, aannemelijk zijn, in het onderhavige stadsdeel waar beerputten ten eenemale ontbreken, kon daaraan niet worden gedacht.

Men heeft hier zeer waarschijnlijk te doen met de uitdamping van opgesloten, rottend veen of een laag van andere organische stoffen welke tot bederf zijn overgegaan. De kwalijk riekende dampen schijnen hun weg door de fijne scheurtjes te vinden en bederven de atmosfeer in het souterrain dermate, dat zelfs op straat door het geopend raam, de stank waarneembaar was.

Door het maken van een platte laag klinkers in sterke specie of een laag beton van gelijke dichtheid was het kwaad te bedwingen. De dampen zullen daarna een anderen weg moeten zoeken.

Behoeft nog nader aangetoond te worden hoe aanbevelenswaardig in onze polderstad bodemafsluitingen geacht moeten worden?

C. V.

HEEMSCHUT

De „Verordening tot het weren van inbreuken op natuurschoon” in Zeeland, vastgesteld door de Prov. Staten in hunne vergadering van 22 Nov. 1912, goedgekeurd bij Kon. Besl. van 17 Jan. 1913 Nr. 16 is 24 Januari afgekondigd en opgenomen in het Prov. Blad Nr. 17.

Het is den eigenaren of verbruikers van eenig onroerend goed verboden: 1°. daarop of daaraan te hebben muren, getimmerten, borden of andere voorwerpen, bestemd en gebezigd tot reclame; 2°. het onroerend goed op eenige andere wijze te oezigen tot reclame.

Het verbod is niet van toepassing 1°. in zooverre het geldt reclame voor zaken, welke worden vervaardigd of verhandeld, of voor bedrijven, welke worden uitgeoefend op of in het onroerend goed; 2°. in de bebouwde kom eener gemeente welke grens ter beoordeeling staat van Ged. Staten; 3°. wanneer Ged. Staten vrijstelling van het verbod verleenden; 4°. tot 1 Januari 1914, wanneer het een reclame geldt, waarvan blijkt, dat zij op het tijdstip van de inwerking-treding der verordening aanwezig was.

Vrijstelling van het verbod kan alleen worden verleend, wanneer naar het oordeel van Ged. Staten de schoonheid van het omliggende landschap door de reclame niet wordt geschaad. Aan de vrijstelling kunnen voorwaarden worden verbonden en zij kan te allen tijde worden ingetrokken.

Eene boete van hoogstens f 75.— is gesteld voor wie handelt in strijd met de verordening of een der voorwaarden niet naleeft.

Ged. Staten zijn bevoegd, wat in strijd is met deze verordening te doen wegnemen. Dit geschiedt nadat ten minste acht dagen te voren de belanghebbende schriftelijk is gewaarschuwd. Met het toezicht en de zorg voor de naleving der verordening zijn behalve de bij art. 8 van het Wetboek van Strafvordering aangewezen personen belast de ambtenaren van den provincialen waterstaat en de arbeiders in vasten dienst der provincie op de provinciale wegen. Zij hebben daartoe tusschen zonsopgang en zonsondergang het recht van vrijen toegang tot alle gronden en gebouwen, woningen uitgezonderd.

GEMENGDE BERICHTEN

DORDRECHT. Het Ziekenhuis over welks bouw reeds meermalen is geschreven (zie o. a. Bww. 1912, blz. 327) eerst

toen de Regenten in zee gingen met een architect „die zijne diensten voorloopig kosteloos aanbood” en naderhand toen het voor hen bij B. en W. ingediende ontwerp door de gezondheids-Commissie onaannemelijk werd beschouwd, zal nu wellicht door Jos. Th. J. CUYPERS worden ontworpen Althans de N. R. C. bericht dat met hem onderhandelingen door B. en W. worden gevoerd.

De schouwburgkwestie te 's Gravenhage neemt, wanneer de Raad zich met het voorstel der meerderheid van B. en W. vereenigt, een zeer onverwachte wending. Deze zou echter in zooverre verblijvend zijn dat het ongelukkige denkbeeld der schouwburgcommissie om volgens het project FELLNER-HELMER & VAN LIEFLAND op de plaats van den ouden schouwburg een totaal onvoldoenden nieuwen te stichten van de baan raakt. De commissie en haar bouwkundige „autoriteit”, de heer VAN MALSEN, krijgen de kous over den kop. De meerderheid van B. en W. ziet in bedoeld ontwerp niet eene zoodanige verbetering van den bestaanden toestand dat eene uitgave van 1½ miljoen gerechtvaardigd is te achten. De afmetingen van de omgeving zouden bekrompen zijn en geene afdoende verbetering opleveren. Als men daarbij in aanmerking neemt dat de brandgevaarlijke situatie het voornaamste bezwaar is tegen den bestaanden schouwburg, dan behoeft het voor B. en W. geen betoog dat in het nieuwe plan dit bezwaar niet afdoende is weggenomen. Het gebouw zelf lijdt volgens de meerderheid van de Commissie voor de plaatselijke werken en eigendommen, onder het te bekrompen bouwterrein. En zulks ondanks het ontwerp zou ten gevolge hebben eene versmalling van het Korte Voorhout welke nimmer in de bedoeling heeft gelegen en waartegen bij B. en W. overwegend bezwaar uit verkeers-oogpunt bestaat.

B. en W. voelen echter evenmin iets voor de plaatsing van den schouwburg op Zorgvliet, aan de Stadhouderslaan 't geen door het Raadslid JURRIAAN KOK c. s. werd voorgesteld. Dat is volgens hen te ver van het verkeerscentrum en zou leiden tot eene risico waarvoor zij geene verantwoordelijkheid durven te aanvaarden.

B. en W. hebben het oog gevestigd op het Alexanderveld dat volgens ingewonnen advies beschouwd moet worden als in bruikleen gegeven aan het Rijk, zoodat volgens art. 1788 B. W., wanneer de uitleener de geleende zaak om dringende en onverwachts opkomende redenen zelf benodigd heeft, de rechter naar gelang van omstandigheden den gebruiker kan noodzaken het geleende terug te geven. In afwachting van den afloop dier procedure en de totstandkoming van het nieuwe gebouw — waarmede op deze wijze nog meerdere jaren gemoeid zijn — stellen B. en W. voor, den gesloten schouwburg te heropenen. Te zijner tijd zal voor het gebouw eene andere

bestemming kunnen worden gezocht. De historische gevel (waarvan het belang ofschoon niet in zoo sterke mate als in sommige kringen gedaan is door B. en W. wordt erkend) blijft dan tevens behouden.

Door dit voorstel van B. en W. wordt de schouwburgbouw dus op de lange baan geschoven, want vóór het Alexanderveld aan de gemeente is overgegaan — gesteld dat de procedure door haar gewonnen wordt — zullen zeker eenige jaren verlopen. De vrees om den schouwburg op Zorgvliet te bouwen — waar aldus in verband met andere groote gebouwen in volle vrijheid een monumentaal centrum voor de nieuwe stad zou kunnen worden ontworpen — lijkt ons vrij kleinsteedsch. Maar iedere oplossing is verkieslijk boven die der schouwburgcommissie. En de gemeente 's Gravenhage mag blijde zijn zoo die commissie haar niet meer schaadt dan de halve ton gelds die aan hare dwaze plannen verspild werd.

Het lijkt ons intusschen de vraag of het juist gezien is op dit oogenblik bij den Raad aan te dringen op het Zorgvliet-plan gelijk door de Mij. t. B. d. B. is gedaan, al geschiedt dit ook met klem van redenen. Dit plan schijnt nu eenmaal in Den Haag niet populair en het gevaar is niet denkbeeldig dat een drang in die richting, met kritiek op den o. i. volkomen aanneembaren door B. en W. voorgestelden uitweg, onder de gegeven omstandigheden de kansen van de schouwburgcommissie weer doet stijgen.

Kunst en schoonheid in de 2e Kamer. Bij de behandeling der begroting van Binnenlandsche Zaken zijn eenige vraagstukken van aesthetischen aard aan de orde gekomen.

De heer Dolk, in de zitting van 24 Jan. den Minister hulde brengend voor de Koninklijke besluiten in zake den bouw van openbare en bijzondere scholen, had gewenscht dat voor den bouw hooger aesthetische eischen waren gesteld. Een prijsvraag voor een fraai schoolgebouw zou z. i. veel nut kunnen stichten. Aan zijn wensch is intusschen tegemoet gekomen doordien de Ver. van Ned. Baksteenfabr. in verband met hare tentoonstelling „Huis en Tuin 1913” eene dergelijke prijsvraag uitschreef. Van meer belang zou het echter wezen indien het schooltoezicht, dat nu met angstvallige nauwgezetheid in elke school de maten tot op de centimeter toetst aan de wettelijke voorschriften (en daarbij soms tot lachwekkende muggezifterijen vervalt) hare aandacht ook aan de aesthetische waarde der gebouwen wijdde en zoo noodig er op aandrong dat de ontwerpen worden toevertrouwd aan bekwaame architecten.

Eenzelfde invloed op het aesthetisch gehalte der volkshuisvesting zou bij de beoordeeling der talrijke subsidieaanvragen kunnen worden uitgeoefend. Hetgeen op dat gebied met Rijksgeld gebouwd wordt kan, vooral ten platten lande, zeer dikwijls niet door den beugel.

Door den heer RUGGERS werd 22 Jan. l. l. ter sprake gebracht het adres der Mij. tot Bev. der Bouwk. om aan de Techn. Hoogeschool een leerstoel in den stedenbouw te stichten. Op dat gebied is z. i. in ons land een achterstand te konstateeren.

De Minister wilde echter voorzichtig zijn, zonder te zeggen dat die hoogleeraar er zeker niet moet komen. Eerst moet tot klaarheid worden gebracht de verhouding tusschen de Techn. Hoogeschool en de Rijksakademie. Daar moet de bouwkunst uit aesthetisch oogpunt worden onderwezen. En nu moet men niet weder vervallen in de Nederlandsche fout van alles dubbel te doen. Wordt er een nieuw gebouw voor deze akademie gesticht, dan dient ook het onderwijs gereorganiseerd. Daarom is de aanstelling van een hoogleeraar in den stedenbouw aan de T. S. thans minder urgent.

Dit lokte de heer DE STUERS uit zijn tent. Hij is van oordeel dat de Minister niet moet opzien tegen verdubbeling van het onderwijs in de architectuur. Eene akademie van B. K. zonder onderwijs in de architectuur is een onding en ook aan de architectuur die aan de akademie gedoceerd wordt moet een technische grondslag gegeven worden.

Ook de afd. Kunsten en Wetenschappen gaf in de zitting van 31 Jan. aanleiding tot eenige gedachtenwisseling. Door den heer VAN ASCH VAN WIJK werd de wenschelijkheid betoogd dat, evenals in het buitenland reeds geschiedde, een rijkswet op uniforme wijze de ontsiering van stad en land door hinderlijke reclame zou tegengaan. De heer DE STUERS drong aan op een monumentenwet en verwijst naar het wetsontwerp dat door de commissie ad-hoc destijds is opgesteld. Daarin wordt gevraagd dat de gemeenten de monumenten die haar toebehooren in stand houden. De Regeering kan een deel der lasten overnemen maar behoeft dit niet. Het is geen kwestie van geld maar van goeden wil. In het bijzonder dringt hij aan om maatregelen voor te schrijven ter voorkoming van brand bij loodgieterswerkzaamheden. Van inbreuk op de autonomie der gemeenten of op de rechten der kerkgenootschappen is geen sprake. Zij zullen dankbaar zijn voor eene aanschrijving om de noodige maatregelen te nemen. Als de kerk verbrand is moet de Regeering tonnen opbrengen voor de restauratie. De heer DE STUERS keurt vervolgens af dat aan Dr. CUYPERS

de controle is opgedragen over het werk van zijn zoon bij een aantal belangrijke restauraties. Deze toestand acht hij ongezond hoewel hij steeds de profeet en apostel van Dr. CUYPERS is geweest en 40 jaar lang zijn vriend en hoewel de honorabiliteit en de integriteit van beiden boven verdenking staan.

De heer VAN DE VELDE acht bestrijding van ontsiering door reclame moeilijk. Met keurmanie en Rijksinnemenging moet men voorzichtig zijn en bovendien heeft spreker bezwaar tegen de beperking van het eigendomsrecht. Hij raadt de ervaring af te wachten met de Noord-Holl. verordening.

De Minister zegt dat het onderwerp der hinderlijke reclame inderdaad wel eenige aandacht verdient, maar het is niet gemakkelijk daartegen een wet te maken. Als Zijne Excellentie echter zijne toezegging uitvoert om na te gaan hoe deze kwestie in het buitenland met succes is geregeld, dan zal het hem zeker ook mogelijk blijken voor ons land eene overeenkomstige verordening te ontwerpen.

Wat de monumentenwet betreft vreesde de Minister dat zij aan het Rijk veel zou kosten, want de gemeentebesturen zullen dergelijke „weelde-uitgaven” (aldus betitelde een Nederlandsch Minister in 1913 de monumentenzorg!) op het Rijk afwentelen. Gaarne wil de Minister het maken van enkele bepalingen die nut zullen hebben overwegen, maar dan zou de wet toch een veel minder verre strekking moeten hebben dan het door den heer DE STUERS bedoelde wetsontwerp. Het is z. i. ook niet gemakkelijk het begrip „monument” te omschrijven. Ook in dit opzicht zou Z. Exc. waarschijnlijk goed doen de buitenlandsche wetgevingen eens te bestudeeren, welke daar in menig opzicht zoo heilzaam werken.

De DRUCKER-uitbouw werd door den heer DE STUERS ter sprake gebracht, de protesteerende kunstenaars hadden hunne zaak echter niet bij de Kamer bepleit in adresvorm. De heer DE STUERS bracht hulde aan den heer en mevrouw DRUCKER voor hun vorstelijk geschenk, maar „hij betreurt dat daardoor een uitbouw noodig wordt, waardoor het Rijksmuseum in de verdrukking komt. In elk geval wake de Minister tegen vandalisme en treffe hij met de schenkers een overeenkomst alvorens tot den nitbouw over te gaan.” (Verslag „Alg. Hbl.”)

De Minister zeide het noodige te zullen doen om den gevel van het bestaand g-bouw intact te laten. Zeer gaarne zal hij met den heer DRUCKER in overleg treden om te zien of er ten opzichte van een eventueele nieuwe schenking iets geregeld kan worden.

Wij zullen getroost afwachten wat deze ministeriële toezegging ons brengt, maar groot is die verwachting niet.

De St. Catherina te Harderwijk of Kloosterkerk — een voor ons land zeldzaam voorbeeld eener z.g.n. „dubbelkerk” uit laat-gothischen tijd — welke, na laatstelijk gediend te hebben tot garnizoensbakkerij (zie „Bww.” 1912 blz. 223), door de gemeente verkocht werd aan de R. K. kerk onder voorwaarde dat het gebouw zou worden gerestaureerd, is 28 Jan. l. l. wederom voor zijne oorspronkelijke bestemming gewijd. De restauratie geschiedde onder leiding van den Rijksarchitect AD MULDER en Jos. Th. J. CUYPERS, door wien ook de nieuwe pastorie werd ontworpen.

Xe Internationaal Woningkongres Scheveningen 8—15 Sept. 1913. Wij wekken bij deze onze lezers op zich bij het Secretariaat, van Beverningkstraat 237 's-Gravenhage op te geven als lid (contributie f 10.—, voor dames-familieleden f 5.—) of als intekenaar op de rapporten en het verslag van 't Congres (f 6.—). De kongresleden zullen zich door excursies naar Amsterdam, Arnhem, Hengelo, en naar gehoopt wordt ook naar Rotterdam en Enschedé op de hoogte kunnen stellen van hetgeen in ons land op 't gebied van woningbouw- en stads-uitbreiding is tot stand gekomen. De Vereeniging „Nederl. Congres voor Openbare gezondheidsregeling” is voornemens tijdens het kongres te organiseren eene keuze-tentoonstelling van het voornaamste dat hier te lande met betrekking tot volkshuisvesting en stedenbouw is gedaan.

Het programma van het kongres luidt als volgt:

I. Verbetering van woningtoestanden op het platteland.

Gevraagd wordt een overzicht van wat in Uw land ter verbetering van de woningtoestanden op het platteland is verricht, met vermelding van de betreffende wettelijke bepalingen. Verder eene beoordeeling der tot dusverre gebezigde middelen, op grond der ervaring, en eene aanwijzing van de aanvullingen of veranderingen, die in de wetgeving of praktijk mochten noodig zijn.

In het oog te houden is de onderscheiding tusschen woningen, die:

- a. eigendom zijn der bewoners;
- b. verstrekt worden door werkgevers;
- c. verhuurd worden door anderen dan werkgevers.

Ook is te letten op de behoefte, die in sommige gevallen bestaat aan land voor akker- of tuinbouw nabij de woning.

Bijzonder onderzoek verdient de vraag van credietverstrekking aan den eigenaar-bewoner voor verbetering of herbouw.

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen en de conclusies in enkele korte stellingen samen te vatten.

II. Verbetering en opruiming van krotten.

Hoe wordt in Uw land gehandeld met betrekking tot:

a. de verbetering van krotten;
b. de krotten, welke niet verbeterd kunnen worden (ont-eigening, onbewoonbaarverklaring)?

Hierbij is in het bijzonder te letten op:

c. onteigening per zône van ongezonde buurten.
Welke maatregelen worden in de verschillende gevallen genomen met betrekking tot:

a. de eigenaars (voorschotten in geval van verbetering, schadevergoeding in geval van onteigening en onbewoonbaar-verklaring);

b. de bewoners (woningvoorziening, al of niet gepaard gaande met geldelijke hulp der gemeente)?

Indien voor de bewoners gebouwd is door of met steun van de gemeente, zijn zij dan gehuisvest nabij hun vroegere woon-plaats? Hoe zijn de huren bepaald? Zijn de woningen duurzaam ten goede gekomen aan hen, voor wie zij bestemd waren?

Indien niet voor hen gebouwd is, waarom is dit niet geschied? Is langs indirecten weg (door „opschuiving”, al of niet gepaard gaande met geldelijke hulp der gemeente) gezorgd, dat woningen voor hen beschikbaar kwamen? Of meende men, dat bijzondere voorziening onnoodig was? Zoo ja, waarom, en is die meening juist gebleken?

Stelt de wet aan de gemeente dwingende voorschriften ten opzichte van de boven aangeduide maatregelen? Zoo ja, welke?

Wordt van overheidswege in de kosten van de bovenaangeduide maatregelen bijgedragen?

Wat is te leeren uit de ervaring, in Uw land opgedaan?

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen en de conclusies in enkele korte stellingen samen te vatten.

III. Overbevolking van woningen.

Wat verstaat men in Uw land onder overbevolkte woningen? Is eene definitie van overbevolking opgenomen in de wet of in plaatselijke verordeningen?

Welke verbodsbepalingen tegen overbevolking van woningen bestaan in Uw land? Door welke autoriteit zijn zij vastgesteld?

Welke middelen worden aangewend ter handhaving van die verbodsbepalingen en met welke uitkomsten? Indien geene middelen worden aangewend, waarom geschiedt dit niet?

Is, als gevolg van de toepassing der voorschriften tegen overbevolking, bijzondere zorg voor de huisvesting van groote gezinnen noodig gebleken? Waarin heeft die zorg bestaan?

Hoe is, op grond der ervaring, de wetgeving en praktijk van Uw land te beoordeelen?

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen en de conclusies in enkele korte stellingen samen te vatten.

IV. Wettelijke regeling der stadsuitbreiding.

Zijn in Uw land de gemeenten bevoegd, door het vaststellen van uitbreidingsplannen de wijze van aanleg der nieuwe wijken te regelen?

Zijn de gemeenten verplicht tot het vaststellen van uitbreidingsplannen? Zoo ja, voor welke gevallen geldt die verplichting en door welke middelen verzekert de wet hare nakoming?

Wat wordt bij het uitbreidingsplan geregeld?

Door welke middelen kan de gemeente voorkomen dat de aanleg geschiedt in afwijking van het uitbreidingsplan?

Wat kan de gemeente doen om te bevorderen, dat de grond in exploitatie komt? (onteigening, ruilverkaveling).

Heeft de grondeigenaar het recht tot exploitatie, mits hij zich houdt aan het uitbreidingsplan? Heeft hij het recht, een uitbreidingsplan voor zijn grond te verkrijgen, waar dat nog niet bestaat? Zoo ja, hoe is een en ander geregeld?

Stelt de wet regelen omtrent de exploitatie van bouwgrond, die eigendom is der gemeente?

Hoe is, op grond der ervaring, de wetgeving en praktijk van Uw land te beoordeelen?

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen en de conclusies in enkele korte stellingen samen te vatten.

V. De ontwikkeling op woninggebied gedurende de laatste jaren.

Gevraagd wordt een samenvattend overzicht van de ontwikkeling op woninggebied, die in Uw land in de laatste jaren heeft plaats gevonden, in aansluiting aan het overzicht, dat voor het vorige Internationaal Woningcongres is gegeven.

Dit overzicht moet vermelden vooreerst de maatregelen, die door wetgeving en administratie op woninggebied zijn getroffen en verder hetgeen geschied is met betrekking tot woningbouw, ondernomen in het algemeen belang. In het bijzonder wordt gevraagd om mededeeling der ervaring, verkregen met den bouw en de exploitatie van woningen door gemeenten en andere openbare lichamen.

Verzocht wordt, vooral feiten en statistische gegevens mede te deelen.

Bedreigde dorpskerken: Schore en Halsteren. Het nieuwe boek van H. VAN DER KLOOT MEYBURG „Onze oude Dorpskerken” is nauwelijks verschenen, de aandacht vragend voor de groote bouwkundige schoonheid dezer groep gebouwen, of het verluiddat wederom een tweetal hunner — en daarbij een der allerfraaiste (Halsteren) — bedreigd zijn. Kort te voren was een fraai specimen, Kuik, volkomen noodeloos afgebroken.

Te Schore (Zuid-Beveland) bestaat het voornemen om de schilderachtige oude kerk te sloopen en haar door een nieuwe te vervangen. „Heemschut” verzocht ten dringendste daartoe niet over te gaan en gaf aan hoe op oordeelkundige wijze de bestaande kerk kan worden verhoogd. Maar zal het baten? De ervaring leert maar al te dikwijls dat in zulke gevallen bij een eenmaal opgevat voornemen halstarrig wordt volgehouden en de betrokken dorpsautoriteiten missen doorgaans, evenals de gemeentenaren, een juist inzicht op de schoonheid zoowel van het oude als van het nieuwe.

Als men ziet welke gedrochtelijke nieuwe kerken worden gebouwd of wel hoe oude kerken door aan- of verbouw worden verontsierd, dan komt men tot de konklusie dat het hogere kerkelijke gezag zich niet tot dergelijke zaken uitstrekt — want aan te nemen dat het door zijne goedkeuring te verleen medeplichtig was, zou schier ongelooflijk zijn. Wij hebben verleden jaar („De Bouw.” 1912 blz 306) eenige tekenende staaltjes van „kerkelijke wansmaak in Zeeland” medegedeeld (de consistoriekamers te Biggekerke en Koudekerke).

En zal de kerk te Halsteren (N.-B.) bij Bergen op Zoom, prachtig en karakteristiek voorbeeld eener in aanleg laat-gothische dorpskerk (het koor volgens mededeeling in H. v. d. KLOOT MEYBURG „Onze oude dorpskerken” in 1457 voltooid, het schip en de toren in de 2e helft der XVIe eeuw verhoogd) dus toch gesloopt worden?

Toen de kerk als zoodanig overbodig was geworden door den bouw eener nieuwe (ontworpen door Jos. Th. J. CUYPERS) was het plan gerezen om haar voor de dreigende afbraak te redden door verbouwing tot raadhuis. Rijk en provincie zegden subsidie toe maar de gemeenteraad besloot dezer dagen de kerk niet over te nemen. Zoo dreigt dus wederom een interessant monument verloren te gaan, dat in het genoemde boek terecht genoemd wordt „een fraai geheel, zooals maar zelden in ons land wordt aangetroffen.” Het is een soortgelijk geval als zich te Kuik voordeed. Ook daar werd na den bouw eener nieuwe kerk de oude zonder enig mededoogen gesloopt. De slooping zou ook ditmaal getuigen van een buitengewoon gemis aan piëteit voor de gedenkteekenen van het voorgeslacht, uitingen zijner godsvrucht en liefde, dat men bij de betrokken kringen niet zou verwachten. Het begrip voor de buitengewone kunst-waarde dezer bescheiden bouwwerken schijnt nog niet algemeen doorgedrongen. Of zouden eenvoud en bescheidenheid juist ten nadeele worden uitgelegd?

Het mag zeker beschouwd worden op den weg van Heem-schut te liggen indien het eene preventieve actie beproefde door bij de hogere kerkelijke autoriteiten, zoowel de katholieke als de protestantsche, in het algemeen aan te dringen op meerder e bemoeiing in deze materie en zulks mogelijk vooral door ook op de wijze als nu in Duitschland met vrucht geschiedt, predikanten en geestelijken 't zij bij hunne studie, 't zij later door speciale cursussen, juister aesthetische begrippen bij te brengen. Daarvan kan grooten invloed uitgaan die zich nog veel verder uitstrekt dan de kerkgebouwen.

De kloostergang van den Dom te Utrecht over wiens treurigen toestand tusschen de gemeente en het Rijk onder-handeld werd, behoudt hare beglazing wijl de Minister van Binnenl. Zaken geen termen aanwezig achtte om haar te ver-wijderen. Een door B. en W. aan den Raad overgelegd rapport van Dr. CUYPERS merkt op dat tegen de 13e en 14e eeuw de kloostergangen niet alleen dienden als verbinding der ver-schillende kloostergebouwen, maar ook tot opthoud der kloosterbewoners, voor wandelen en gezellig verkeer. Daartoe, evenals voor het behoud der gebouwen, was het in ons klimaat gewenscht eene beglazing aan te brengen. Dr. C. zegt dat dan ook in de kloostergang de daarvoor noodige brugijzers en sponningen in de traceeringen gevonden zijn.

Wethouder FOCKEMA ANDREAE (wiens betoog ten gunste eener open kruisgang in „De Bouw.” 1911 blz. 161 werd overgenomen) herinnert echter in eene nota betreffende dit rapport aan eene merkwaardige tegenstrijdigheid met eene mededeeling in het „Bull. v. d. Ned. Oudh. Bond” Mei 1911:

„dat indertijd in de raamkozijnen van den gang géén sponningen voor ruiten gevonden zijn, en dat dus ook deze gang nooit van glas voorzien is geweest.”

Daar dit terecht het sterkste argument tegen beglazing geheeten wordt, is nader onderzoek zeker gewenscht.

De heer FOCKEMA ANDREAE wijst verder op de mogelijkheid dat de bewuste beglazing niet van den aanvang af bestaan heeft en vervolgt: „Doch al ware dit zoo, dan nog mag mijn hierboven samengevat betoog (verg. „Bouwv.” 1911 blz. 161) ook voor de kloostergang van den Dom gelden, omdat haar stijl en karakter geenszins eene beglazing vordert; de voorbeelden van verschillende, met haar veel overeenkomst vertoonende kloostergangen in Engeland, Duitschland en Zwitserland b.v. doen duidelijk zien, hoe goed zij uitkomen als de vensters onbeglaasd zijn; ja, men belooft, om tot die overtuiging te komen, niet eens van huis te gaan, want wie tijdens het herstellingswerk in Mei 1911 eenige ramen van de Domkloostergang met en zonder glas onderling heeft vergeleken, zal hebben gezien, dat de schoonheid van het kunstwerk door de wegneming van de beglazing belangrijk werd verhoogd.”

Het argument van het vochtige en koude klimaat wordt z. i. te breed uitgemaakt daar ons land tal van eveneens rijk versierde en toch open bouwwerken kent, die de eeuwen trotseeren.

In ieder geval moeten z. i. thans, ook al heeft men om redenen, met de bestemming van de gang samenhangend, deze indertijd van eene beglazing voorzien, aesthetische redenen weder leiden tot het verwijderen der beglazing. De heer FOCKEMA blijft dan ook betreuren — en wij met hem — dat bij de restauratie van 1911 men de gelegenheid niet benutte om door het wegnemen der beglazing een grooteren luister aan het kunstwerk te geven.

Een zeer belangrijke bouwkunsttentoonstelling wordt dit jaar te Berlijn als onderdeel van de groote Berlijnsche kunsttentoonstelling gehouden bij gelegenheid van het 25-jarig Regeeringsjubileum van den Keizer. De bedoeling is de belangrijkste bouwwerken te vereenigen welke in de laatste kwarteeuw verzeen. Dat overzicht kan, wanneer het onpartijdig wordt verwezenlijkt, uiterst belangwekkend zijn. In het bewuste tijdsverloop immers heeft de deutsche bouwkunst zich op merkwaardige wijze ontwikkeld. Stond het begin geheel in teeken der 17e eeuwse stijlnavolging, daarna kwam eene periode van krachtig modern streven waartegen in den laatsten tijd wederom eene reactie ontstond welke zich aansluit bij — voornamelijk 18e en vroeg 19e eeuwse — stijlvormen.

De tentoonstelling zal uit de volgende groepen bestaan: 1) kerken en gebouwen voor den eeredienst, musea, scholen, theaters, zalen, ziekenhuizen, grafkunst, 2) gebouwen voor openbare administraties, raadhuizen, banken, zakengebouwen, stations, 3) kasteelen, landhuizen, woonhuizen van elken aard, kolonies, 4) monumenten van bouwkundig karakter, fonteinen, bruggen, stedenbouw in bouwkundigen zin, pleinvorming, 5) tentoonstellingsgebouwen, gebouwen voor sport, badhuizen, 6) diversen.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Der Baumeister. Afl. IV 1913 brengt behalve een aantal in de bijlagen verspreide afbeeldingen en mededeelingen, hoofdartikelen over eenige bouwwerken van den architect F. SCHUSTER (Stuttgart), over polychrome behandeling van oude vakwerkgebouwen, over het raadhuis te Lankwitz-Berlin (arch. Gebr. RATZ Berlijn), over eenige rijke interieurs in Bremer patriciërwoonings, over de gebouwen van den Hamburger Hochbahn. Deze laatste geven zeer interessante oplossingen van viaducten en stations, ontworpen door de architecten RAABE & WÖHLECKE, RAMBATZ & JOLASSE, JAKOBSEN en E. SCHAUDT.

Bij de losse platen, deels behoorend bij de genoemde artikelen, trekt voorts de aandacht een zeer streng ontwerp voor de bebouwing van het marktplein te Karlsruhe (arch. H. SEXAUER); eenige onderdeelen uit het bekkende uitbreidingsplan voor Zurich (arch. K. KIPPENMEIER); een raadhuisontwerp voor Mühlheim van P. RECHT & P. BACHMANN en voorts een aantal villa's en woonhuizen te München ontworpen door de arch. C. JÄGER.

Dekorative Kunst. Afl. V. 1913. Aan den arch. ERNST HAIGER in München werd opgedragen een landhuis dat in de helft der vorige eeuw werd gebouwd, zoodanig te veranderen dat het voor onzen tijd gemakkelijk bewoonbaar werd en een beter aanzien kreeg. Niet alleen het huis, maar ook de tuin met zijn paviljoens, garage, bijgebouwen werden door HAIGER in samenhang met het hoofdgebouw veranderd of nieuw ontworpen. De interieurs evenals het meubilair zijn van HAIGER.

Voorts wordt in deze aflevering met grooten lof de glaszchilderingen van JOHANN THORN PRIKKER besproken. Tinnen voorwerpen van de Deutsche Werkstätten Dresden-Hellerau,

Thüringer porcelein, decoratiefwerken, meubilair van FRIEDRICH ADLER, lichtschermen in ivoor, geheel met snijwerk versierd door EMIL KELLERMAN vormen den overigen inhoud met een beschouwing van GEORG JACOB WOLF over den invloed der Brunsche Kunstnijverheidstentoonstelling 1912.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Examens Mij. tot Bev. der Bouwk.

Ten einde de band tusschen de regeering en de examens te versterken en naar buiten te doen blijken, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken op verzoek der Mij. twee leden der Examencommissie speciaal aangewezen. Hiertoe hebben zich bereid verklaard de heeren D. E. C. KNUTTEL B.-I. Rijksbouwmeester en J. M. DE GROOT opz. 1e kl. bij de Rijksgebouwen

Prijsvraag van den Bond van Meubelfabrikanten.

Ingekomen 2 antwoorden te weten, motto „Cirkel met eene streep er door” (geteekend) en motto „Oudewater”.

De Jury, bestaande uit de heeren A. LE COMTE, Prof. K. SLUYTERMAN, R. A. VAN DE PAVERT, G. A. M. RYKEN en J. A. POOL, heeft tot bekroning met den 1en prijs voorgedragen: het laatstgenoemd ontwerp, hetwelk bleek te zijn van den heer J. A. MUNTENDAM; terwijl men voorstelt aan het eerstgenoemde ontwerp een tegemoetkoming toe te kennen.

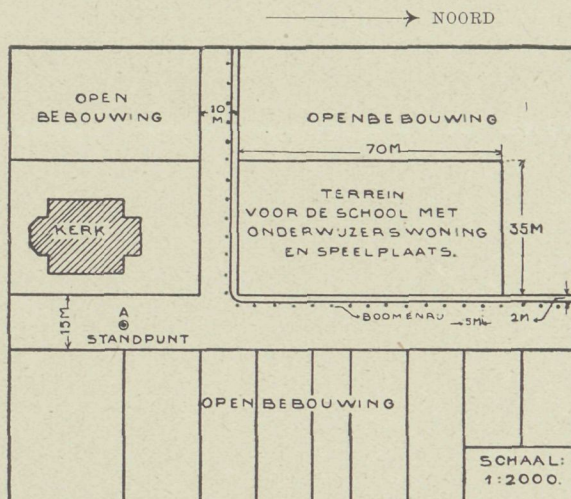
De Bond van Meubelfabrikanten vereenigde zich met dit voorstel.

SCHOOL BENEVENS ONDERWIJZERSWONING.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten.

Art. 1.

Er wordt verlangd het ontwerp van eene Lagere School met zes leerlokalen, elk bestemd voor 36 leerlingen, gymnastieklokaal, speelplaats, benevens onderwijzerswoning.

De School is gedacht in een flink dorp en gelegen op den hoek van twee wegen, als in de situatie aangeduid.

De geheele inrichting moet aan strenge eischen van hygiëne en doelmatigheid beantwoorden en voldoen aan de bij de Koninklijke Besluiten van 25 Juni 1912, „Stbl.” 192 en 193, gestelde eischen.

Art. 2.

De woning moet bevatten: een woonkamer, een zitkamer, twee slaapkamers, een studeerkamertje, een keuken, een kelder en een meidenkamertje.

De gebouwen moeten geheel in baksteen zijn opgetrokken en met pannen gedekt. Funneering op staal, aangelegd op 1 M. beneden Peil. Peil gelijk bovenkant vloer. Voor den geheelen bouw en de onderdeelen daarvan zooveel mogelijk baksteenproducten toe te passen. Deze producten moeten zijn van Nederlandsch fabricaat.

De gebouwen moeten centraal verwarmd worden.

De speelplaats moet door een afscheiding met toepassing van baksteen zijn afgesloten.

Art. 3.

Gevraagd wordt:

- Situatie met aangeving van eventueelen tuinaanleg op schaal 1 à 200 in zwarten inkt op wit papier.
- Plattegrond(en) op schaal 1 à 100 in zwarten inkt op wit papier.

- c. Van elk gebouw twee gevels, een langs- en een dwarsdoorsnede op schaal 1 à 100, in zwarten inkt op wit papier.
- d. Een gedeelte van den voornaamsten gevel van elk gebouw op schaal 1 à 20 in kleuren.
- e. Perspectieftekening van de school en onderwijzerswoning in kleuren, ooghoogte 1.75 M boven Peil Standpunt A, op de situatie aangegeven. Al deze teekeningen, ongeëncadreerd, niet gerold en niet opgeplakt.
Formaat der teekeningen 60 × 80 cM.
- f. Een korte memorie van toelichting, met volledige aanduiding der materialen, en waarin opgegeven worden de geschatte bouwkosten per kubieken Meter.

Art. 4.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin zich de naam van den ontwerper bevindt. Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der stukken, bij de inzending behorende.

Art. 5.

De Jury zal bestaan uit de Architecten H. P. BERLAGE, J. GRATAMA, L. ZWIERS te Amsterdam en G. VERSTEEG te Arnhem, benevens uit den heer TH. M. KETELAAR, Oud-Schoolopziener te Amsterdam.

Als eerste prijs wordt uitgelooft f200.—, als tweede prijs f100.— en als derde prijs f50.—.

Wanneer geen der inzendingen voor een volledige bekroning in aanmerking komt, kan de Jury andere bedragen voor prijzen vaststellen voor de beste ontwerpen, mits totaal het bedrag van f350.— niet wordt overschreden.

Art. 6.

De ontwerpen blijven het eigendom der ontwerpers. De bekroonde ontwerpen worden door de Vereeniging gepubliceerd in haar orgaan „Klei”, voor welke publicatie dat blad de voorkeur geniet, of mede in eene afzonderlijke uitgave.

Art. 7.

De Jury kan met goedvinden van den ontwerper meerdere ontwerpen ter publicatie in het orgaan „Klei” of mede in een afzonderlijke uitgave, aan het Bestuur der Vereeniging voordragen. Voor deze publicatie wordt f20.— per ontwerp vergoed.

Art. 8.

De ontwerpen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 1en Juni 1913, vóór 6 uur 's namiddags, aan het adres der Maatschappij voor Bouwkunst, Marlxstraat 402 te A'dam.

Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: Prijsvraag Baksteenfabrikanten.

Art. 9.

Inzendingen welke niet voldoen aan de bepalingen van dit programma, of die, waarvan de ontwerper vóór de uitspraak der Jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking.

Art. 10.

De Jury verplicht zich, uitspraak te doen vóór den 1en Juli 1913 en haar oordeel over al de bekroonde en ter publicatie voorgedragen ontwerpen in haar rapport mede te deelen. Het Jury-rapport zal indien mogelijk te gelijk met de Jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de openbare tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.

Art. 11.

Inlichtingen kunnen schriftelijk gevraagd worden aan de Jury, per adres Maatschappij voor Bouwkunst voornoemd, uiterlijk tot 15 Maart 1913. De gevraagde inlichtingen worden ter publicatie toegezonden aan het orgaan „Klei”, „Bouwkundig Weekblad”, „Architectura”, „Centraalblad der Bouwbedrijven”, „Bouwwereld” en „Opmerker”.

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma.

Indien dezelfde vraag meermalen wordt gedaan, heeft slechts éénmaal beantwoording plaats.

Art. 12.

De Vereeniging behoudt gedurende zes maanden na de Jury-uitspraak de beschikking over de ontwerpen, ten einde deze in eenige plaatsen van het land openbaar ten toon te stellen.

Na afloop van dezen termijn worden de inzendingen vrachtvrij aan de ontwerpers of correspondentie-adressen teruggezonden.

Art. 13.

De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders.

De in Art. 1 genoemde Kon. Besluiten zijn verkrijgbaar bij de Gebroeders VAN CLEEF, Den Haag,

terwijl zij tegen betaling van f0.25 per postwissel of in postzegels op schriftelijke aanvraag franco worden toegezonden door het Bureau der Tentoonstelling „Huis en Tuin 1913” P. C. Hooftstr. 103, Amsterdam.

■ VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN ■

C. H. Peters over: Protestantschen kerkbouw in Nederland. (Die Haghe. 20 Jan. 1913.)

De „balans”, die spreker opmaakte van de rekening der Protestantsche kerk met de kunst, vertoonde geen batig saldo. Terwijl toch alle volken in hun bouwwerken de hoogste uiting hebben gelegd van hun godsdienstig voelen en kunnen, terwijl daaraan het Parthenon van Athene, het Pantheon van Rome, de Aya Sofia van Stamboul, de kathedralen van Amiens, van Parijs, enz. waren te danken, terwijl het krachtigste en innigste geloof te allen tijde samenging met den meest monumentalen tempel- en kerkenbouw, verslapping en achteruitgang van het geloof ook banalen, Schablonenhaften, namaakbouw beteekende, terwijl kunst en godsdienst eikander steeds wederkeerig hielpen: de kunst, omdat zij door schoone lijnen en indrukwekkende verhoudingen, afmetingen en vormen het gemoed tot godsdienstig voelen bracht, de godsdienst, omdat hij den kunstenaar bezieling gaf, heeft het Protestantisme dit nooit willen begrijpen. Het Protestantisme, zoo zeide spreker, versmaadde de hulp der kunst altijd, het vereenzelvigde de pracht van de Roomsche kerken met den Roomschen godsdienst zelf en achtte al het schoone uit den booze, omdat men meende, dat het Roomsche was. Toen het Protestantisme eldelijk zelf naar wat kunst ging vragen, was het te laat. Was men eerst de kunst vijandig geweest, nu werd men onverschillig, wel wisten de Protestanten de Roomsche kerken, die in hun handen vielen, te berooven van veel van hun schoonheid door schilderingen en houtsnijwerk te overpleisteren — het was „afgoderij”! — maar een eigen Protestantsch karakter wisten zij nooit aan die kerken te geven.

En zelf wrochtte het Protestantisme in ons land tot dusverre nog niets bijzonders sedert den aanvang van haar geschiedenis; 1590, in weerwil van de tijden van grooten bloei, die ons land kende.

De eerste Protestantsche kerk hier gebouwd, was die te Willemstad, welke in 1583 werd voltooid en een koepelkerk was; de daarop volgende, te Blokzijl, die een achthoekigen vorm had, heeft langen tijd gediend tot voorbeeld voor den bouw van andere kerken. De bouw toch van de Protestantsche kerken werd beheerscht door den eisch, dat ergens een preekstoel kon staan, zóó dat de predikant overal te hooren en te zien was, in tegenstelling met de Roomsche, waren de Protestantsche „spreekkerken”.

Later ging men over tot den vorm van het rechtermige kruis, waaraan het voordeel was verbonden, dat men ze grooter kon maken, wanneer de uitbreiding van de gemeente dit noodig maakte, zonder dat de vorm werd veranderd. Zoo o.a. zijn de Amsterdamsche Noorderkerk en Zuiderkerk.

Na 1672 trad, wegens den teruggang van den welvaart in ons land, een stagnatie in den kerkenbouw in, en daarna had men geen bouwmeesters meer van eenige beteekenis, men gaf hun ook geen gelegenheid zich te vormen. Veel droeg daartoe bij het gemis van een opperste leiding in de Protestantsche kerk. Elke kleine kerkeraad was eigen baas, droeg den bouw van een kerk op aan een of anderen vromen broeder der gemeente, die ten eenenmale geen verstand had van architectuur, terwijl in de kerkeraden geen menschen zaten met eenigen kunstzin. Elk in de bouwkunst knutselend broekje trachtte er een eigen stijl op na te houden, doch niemand bracht op die wijze iets tot stand.

Van de bekende kerkbouwers waren alleen HENDRIK DE KEIJZER en NOORDENS van eenige beteekenis, doch de eerste bouwde (te Amsterdam) geen kerk met eigenlijk Protestantsch karakter, de tweede, die de Haagsche kerk op het Spui maakte, zou zeker meer hebben kunnen doen, wanneer men hem daartoe in de gelegenheid had gesteld, hij stierf in den vreemde.

Van tal van Protestantsche kerken in ons land vertoonde de heer PETERS per sciopicon afdelingen, doch, zooals hij opmerkte, geen mooie monumentale tempels. Het meesterwerk moet het Protestantisme ná 3¼ eeuw nog altijd leveren.

„N. R. C.”

■ PERSONALIA ■

De „N. R. C.” bericht dat in den ouderdom van 48 jaar te Deventer onverwacht overleden is de gemeente-architect C. H. HOLGEN. Zijn voornaamste werk was de Koloniale Landbouwschool.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

M. J. C. VAN EYCK. GEM.-ARCH. VAN BUSSUM. ONS BOUWKUNDIG ONDERWIJS

In een bouwkundig vakblad las ik dezer dagen een bericht over schriftelijk bouwkundig onderwijs, waarin het geven van zoodanig onderwijs met gedrukte cursussen niet werd aanbevolen, als zijnde niet de aangewezen methode voor leerlingen, die in de bouwkunde moeten worden opgeleid.

Dit onderwijs, oogenschijnlijk als privaat-onderwijs bedoeld, wordt bij nadere beschouwing klassikaal onderwijs. Hoe zal men dit pasklaar maken voor personen, die elk een zeer uiteenlopende vakopleiding in meerdere of mindere maten hebben genoten?

't Is thans niet mijn doel dit onderwijs aan kritiek te onderwerpen, doch onder 't lezen van dit stukje, kwam bij mij de gedachte op, dat er wat meer eenheid in de bouwkundige opleiding zou worden betracht. Aan deze opleiding ontbreekt nog al wat. Men heeft hierin eenige jaren geleden trachten te voorzien door de oprichting van ambachtsscholen te bevorderen, waar de practijk van 't vak onderwezen wordt en den leerling tevens met eenvoudige versieringsmotieven wordt bekend gemaakt. Deze scholen zouden dus uitsluitend de opleiding van goede werklieden beoogen.

Evenwel is sinds de oprichting van de ambachtsscholen gebleken, dat er ook nog in het bouwvak andere personen dan werklieden zijn, die een grondige of geschoolde opleiding missen, n.l. de personen, die tusschen den werkman en den architect staan, onderbaas-uitvoerder, aannemer, opzichter en hoofd-opzichter.

Voor vorming tot onderbaas of uitvoerder kan een vlugge leerling van de ambachtsschool die eenige jaren het timmervak beoefend heeft en enkele belangrijke bouwwerken heeft helpen uitvoeren zich wel bekwamen, door van de avondteekenscholen gebruik te maken en verdere zelfstudie. De kundigheden, die een aannemer zich moet eigen maken zijn niet zoo gemakkelijk te leeren op inrichtingen van bouwkundig onderwijs, daar hij bij zijne praktische kennis van het vak ook een goed koopman moet wezen. Deze kundigheden moet hij zich geheel in de practijk trachten eigen te maken, wel kan hij als uitvoerder voor den aannemer veel ondervinding opdoen, doch als hij niet in het commercieele gedeelte van het vak betrokken wordt, blijft hem dit geheel vreemd.

Nu heeft men met de stichting van de M. T. S. te Utrecht ook hierop in de eerste plaats gelet, maar naar de veelomvattende leerstof te oordeelen zijn de leerlingen, die deze school verlaten, althans als zij

de geheele cursus volgen voldoende ontwikkeld om eene plaats bij de Directie in te nemen.

Deze school wil in de behoefte van goed onderlegde technici en gelijktijdig technisch ontwikkelde aannemers voorzien, 'tgeen, geloof ik, op den duur niet parallel zal gaan.

Voor de opleiding tot bekwaam vakman zagen wij op vele plaatsen in ons land ambachtsscholen verrijzen en al is de duur van de opleiding op sommige scholen op 2 jaar gesteld veel te kort, de meeste hebben een 3-jarige opleiding en zij hebben in een groote behoefte voorzien. Het is te wenschen, dat men te Amsterdam van den 2-jarigen cursus op de ambachtsscholen terug keere en die op 3 jaar brenge; want 't is toch een bewezen zaak dat men in twee jaar niet een jongen, die van de lagere school komt, grondig de beginselen van het ambacht kan leeren, zelfs in drie jaar is dit nog veel te vlug, men heeft natuurlijk ook hierbij te rekenen met de finantieele draagkracht van de ouders.

Rekent men dat een normale jongen op zijn 14e jaar de lagere school verlaat en dan drie jaar onderwijs aan de ambachtsschool ontvangt, dan is hij 17 jaar wanneer hij geld gaat verdienen. Dit is natuurlijk voor een eenvoudig werkmansgezin onmogelijk.

Het gevolg hiervan is, dat de bevolking van de ambachtsscholen voor een groot gedeelte uit een andere klasse van de maatschappij voortkomt. Hieruit kan onmiddellijk de conclusie getrokken worden, dat lang niet alle leerlingen werklieden zullen worden. Dit is zeer verheffend voor het peil van het ambachtsonderwijs, doch in werkelijkheid beantwoordt zij dan niet aan het doel van de oprichting.

Vraagt men nu wat is de oorzaak hiervan, dan ligt deze voor de hand en is dit wegens gemis van eene inrichting waar de bouwkundige of opzichter zijn vak niet alleen practisch maar ook theoretisch kan beoefenen totdat hij voldoende kennis heeft vergaard om b.v. het diploma van de Mij. tot B. d. B. of een der vele acten voor M^a tot M^x te behalen.

Nu heeft men hierin weder trachten te voorzien door oprichting van scholen alwaar de leerlingen welke de ambachtsscholen gevolgd hebben verder in de practijk der bouwkunde worden onderwezen, doch de theorie als beschrijvende meetkunde, grafostatica enz. worden, naar ik vermeen, slechts aan een drietal inrichtingen te Amsterdam gelijktijdig met de praktische bouwkundige vakken onderwezen, de vierde inrichting geeft alleen

onderricht per brief. Dan hebben Rotterdam, Leiden en Den Haag nog een volledige inrichting tot opleiding, doch dit is voor ons land lang niet voldoende om goed geschoold personeel voor den architect te leveren.

Dit heeft ook de stoot gegeven tot de oprichting van de M. T. School voor bouwkunde te Utrecht, Leeuwarden en Sneek.

De M. T. Scholen te Amsterdam en Dordrecht zijn in hoofdzaak voor industriële doeleinden gesticht.

Van deze scholen zijn er dus maar drie die in de behoefte voor opleiding in de Bouwkunde voorzien.

Ons stelsel van opleiding tot opzichter, hoofdopzichter en architect is nog onvoldoende omdat de verschillende inrichtingen van onderwijs, die de candidaat moet volgen niet onderling aansluiten.

De oorzaak hiervan is, dat het Rijk niet tijdig voor voldoende inrichtingen heeft gezorgd en nu particulieren en vereenigingen de zaak ter hand nemen, die hoe goed ook bedoeld de eenmaal verbroken eenheid niet meer kunnen herstellen.

Wanneer wij eens de opleiding voor het diploma van de Maatschappij tot Bev. van Bouwk. nagaan, dan is de aangewezen weg dat de candidaat naar de Ambachtsschool gaat en wel naar eene met driejarigen cursus. Wanneer hij deze nu heeft afgehoopen komt de groote moeielijkheid, daar de theoretische lessen in de Bouwkunde, zooals wij hierboven zagen slechts aan enkele inrichtingen gegeven worden. Voor de opleiding in de praktische lessen bestaat meer gelegenheid doch juist deze vakken die voor bovengenoemd diploma mede een eerste vereischte zijn, worden niet onderwezen en de ambachtsschool gaat hier niet verder, dan enkele beginselen, het gevolg hiervan is, dat al het ontbrekende aan privaat-lessen moet worden bijgewerkt, de opleiding wordt hierdoor veel te veel verbrokkeld en privaat-onderwijs mist niet alleen de noodige controle maar ook werpt het dikwijls niet het gewenschte succes af, omdat de onderwijzer ook vaak routine en de noodige hulpmiddelen mist.

De eischen tot toelating aan de M. T. S. zijn m. i. vrij hoog. Men heeft aldaar 't liefst de leerlingen met het diploma 5-jarigen cursus H. B. S. of zeer vlugge leerlingen van den driejarigen cursus, deze hebben dan nog niet de practijk van 't vak beoefend, dit is toch een dringende noodzakelijkheid zoodat zij dan $14 + 3 + 3 = 20$ jaar zijn, als zij op de middelbare technische school komen, dan aldaar 3 jaren blijven en 2 jaar in de practijk van het vak zijn zij 25 jaar wanneer zij bekwaam zijn en in de verdienste komen. Wat ligt nu voor de hand, dat men in veel gevallen er niet toe overgaat het timmervak te gaan leeren, daar hiermede 3 jaren worden uitgewonnen.

Leerlingen met einddiploma 5-jarigen cursus zullen er zeker maar zeer weinigen zijn, daar zij die dit diploma bezitten beter naar Delft kunnen gaan aangezien 't staatsdiploma hun toegang tot zeer vele betrekkingen geeft.

De M. T. Scholen voor Bouwkunde, die noodzakelijk in onze steden met meer dan 45000 inwoners moeten

worden ingericht, moeten hun onderwijs openstellen voor de leerlingen van de Ambachtsscholen met 3-jarigen cursus en met een voorbereidende of vervolklasse een 4-jarigen cursus inrichten.

Het eind-examen zou dan samen kunnen smelten met het diploma van de Mij. tot B. d. B.

Als de leerlingen, nadat zij dan 2 jaar in de practijk van het vak, dus bij de uitvoering van bouwwerken zijn geweest, aan de eischen voor het diploma van de Mij. tot Bevordering der Bouwk. voldoen, zullen het jongelieden geworden zijn, die beter onderlegd zullen wezen, dan die, welke zich uit alle deelen des lands zonder eenheid in opleiding voor dat examen aanmelden. Om in de leerprogramma's meer eenheid te brengen, zou de oprichting dezer scholen door de Staat zeer wenschelijk zijn, doch mocht blijken dat van Gemeentewege of door groote particuliere Maatschappijen op voordeeliger wijze de oprichting en exploitatie kan plaats hebben, zou eene vergadering van Directeuren kunnen worden ingesteld, die een verplichtend programma voor al deze scholen vaststelde.

De Staat, de Provincie en de Gemeente kunnen dan deze scholen met een ruime subsidie steunen.

Voor Amsterdam zou 't zeker op den weg van de Mij. t. B. d. B. liggen, dat door hare tusschenkomst aan de hand van het programma voor het examen der Mij. een der tegenwoordige bouwkundige scholen werden hervormd en zij hare candidaten opleide, die 't diploma van haar willen verwerven, of dat zij het initiatief neme tot de oprichting van een M. T. S. met 4-jarigen cursus voor bouwkunde, die zich aanpast aan de ambachtsschool, wanneer die tot een 3-jarigen cursus is ingericht.

Na het afloopen van de school zouden dan de candidaten 2 jaar in de practijk kunnen gaan om daarna het diploma te verkrijgen.

Voor diegene, welke de studie bij semester wenscht te volbrengen zou rekening gehouden kunnen worden om met de studie de practijk af te wisselen.

Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam geeft een bloeienden avondcursus voor voortgezet en hooger bouwkunstonderwijs; deze cursus is over 4 jaren verdeeld en beoogt de verdere voltooiing van den jong gevormden bouwkundig opzichter-teekenaar of aspirant architect.

Dit onderwijs, op academische leest geschoeid, zal eenmaal de basis kunnen uitmaken, waarop wij hopen, dat binnenkort de bouwkundige afdeling der Academie van Beeldende Kunsten zal worden gesticht.

Wij spreken hierbij den wensch uit, dat dit onderwijs, waaraan groote behoefte is, niet enkel door speciaal daarvoor aangewezen hoogleeraren of leeraren zal worden gegeven, maar ook door vakmensen, die zich in de practijk bewegen, zooals deze thans bij bovengenoemde instelling hiermede belast zijn, dan zal dit onderwijs nimmer eenzijdig theoretisch kunnen zijn, daar de ervaringen dezer vakmensen, die zij dagelijks in de practijk opdoen, ook aan de leerlingen kunnen worden medegedeeld.

■ G. J. VEENSTRA. ARCHITECT. KERK EN TOREN TE AUGSBUURT ■

Den 30 November las men in de „Leeuwarder Courant” het bericht dat de al-oude kerk-toren te Augsbuurt, of beter bekend als Lutjewoude, een gehucht even ten zuiden van Kollum gelegen, plotseling was omgevallen.

Het ongeval geschiedde onder schafttijd, anders waren er zeker werklieden onder de vallende toren bedolven geraakt.

In ditzelfde bericht werd vermeld, dat den aannemer, JOHS. PLJNACKER van Kollum, geen schuld trof. De oorzaak van het ongeval was te zoeken in het ondergraven en aanmetselen van de fundamenten.

Eenige dagen later kwam er een ingezonden artikel in voor, waarin de vraag werd gesteld: of de correspondent er wel zeker van was, dat de aannemer in deze onschuldig was?

De kerk en toren te Augsbuurt dateeren, volgens het jaartal in

het kruis op de koorafsluiting van de kerk, van het jaar 1782; beide bieden weinig merkwaardigs.

In het kooreinde der kerk bevindt zich een geverfde eenvoudige eiken preekstoel uit het Renaissancetijdperk; het middenpaneel is versierd met eenige primitief gesneden figuren, voorstellende MOZES en AÄRON. Onder deze beelden bevinden zich de wapens van de familie VAN AYLVA, waaronder de namen E. v. AYLVA en L. v. AYLVA.

De vloer der kerk bestaat uit oude grafsteen, enkele met eenig beeldhouwwerk versierd, o. m. die van ROORDA, overleden den 18 Februari 1617.

Dit zijn restanten van de merkwaardige Gothische kloosterkerk die waarschijnlijk uit het begin der 15e eeuw dateerde en waarvan ons nog alleen is overgebleven eene onnauwkeurige afbeelding van JACOBUS STELINGWERF, gemaakt in 1723. Deze afbeelding berust thans in de verzameling van het Friesch Genootschap voor Taal en Oudheidkunde te Leeuwarden. Copie van deze afbeelding geeft figuur 1.

Vroeger heeft Friesland vele van dergelijke fraaie baksteenkerkjes bezeten, sommige zijn bewaard gebleven, doch in den loop der tijden veel verknoeid.

De omgevallen toren was ingebouwd in de kerk en rustte op een viertal pijlers, daar de wanden doorbroken waren door boogopeningen die tot in de fundeering doorliepen. Het geheele bouwwerk was gefundeerd op eene veenlaag en zodoende hadden er herhaaldelijk verzakkingen plaats.

De toren was eigendom van de Gemeente Kollummer-

land, de kerk van de Nederl. Herv. Gem. Augsbuurt.

Op Maandag 2 September werd door het Gemeentebestuur met goedkeuring van Heeren Kerkvoogden aanbesteed: „het herstellen van kerk en toren.”

In hoofdzaak kwam dit neer op het weder recht of „te lood” zetten van den toren, zooals uit het bestek blijkt. Dit bestek was gemaakt door den heer Gemeente-architect van Kollummerland; door ongesteldheid was hij verhinderd zelf toezicht op de uitvoering te houden. Door het bestuur van de Gemeente was dit tijdelijk

opgedragen aan een opzichter, den heer H. GORTER.

Het bestek, dat voor den aannemer geen leidend geheel vormt en onvoldoende is samengesteld, bevat verschillende voorzorgsmaatregelen om den toren tegen omvallen te beveiligen. O. m. was hierin opgenomen de bepaling, dat alle rampen of schaden, welke door de werkzaamheden ontstonden, voor rekening van den aannemer kwamen.

Van de in dit bestek genoemde voorzorgsmaatregelen was door de aannemer geen enkele toegepast, en toch had hij reeds den toren die 44 cM. naar het oosten overhelde, van de muren en het dak der kerk los gemaakt.

Een zijner collega's die in de nabijheid werkzaam was met het maken van eene beschoeiing, moest hiervoor grond gebruiken. Om nu zelf de grond van de fundeering der toren niet te behoeven te verwijderen en om tevens zijn collega te helpen, gaf de aannemer deze toestemming, de fundeering te ontgraven en de loskomende grond te vervoeren. Dit geschiedde en met het werk werd weinig voortgang gemaakt, want de toren stond reeds bijna veertien dagen in bovengenoemden toestand met blootgelegde fundeering, los van de kerkmuren en kap, en zonder voldoende geschoord te zijn. Dit was te veel gevegd en ten slotte bezweek hij dan ook, na eerst zijn val te hebben aankondigd door scheuren in de pijlers.

Bijgaande photo's toonen U de omgevallen toren met een gedeelte der kerk. De eene geeft de zuidzijde der kerk, de andere een gezicht van 't Westen met

grooten omvang; hier is ook de aftapplaats van het ijzer. Men kan deze aftapplaats het beste met den krater van een vuurspuwenden berg vergelijken, met dit verschil echter, dat men op hoogst eenvoudige wijze de uitstrooming van de gloeiende ijzermassa kan stoppen. De afvoeropening namelijk wordt, buiten gebruik zijnde, door een prop klei afgesloten. Zoodra deze prop door middel van een doorsteker van de opening weggeduwd wordt, spuit een wit gloeiende en als water vloeibare metaalstroom naar buiten; deze wordt opgevangen in gietpannen, in den vorm van emmers, welke van lange draagijzers voorzien zijn en door twee man naar de gietvormen gebracht worden. Onnoodig te zeggen, dat wij bij het passeeren van deze gloeiende massa op eene respectabelen afstand blijven. Zoodra naar behoefte getapt is, wordt door middel van een houten stok een prop klei opgepikt en tegen de opening gedrukt en de hooge temperatuur doet de klei onmiddellijk versteen; deze geïmproviseerde prop kan een geweldigen druk van binnen af weerstaan.

Het gieten van baden geschiedt in groote ijzeren vormen, bestaande uit een boven- en een onderkast, welke solide verbonden zijn en waarin zich de gietvorm bevindt en hierin is de ruimte aanwezig, waarin het ijzer in afgekoelden toestand, den welbekenden badvorm aanneemt. Bij het ingieten der gloeiende massa in den giettrechter aan de bovenzijde van den vorm, ziet men aan verschillende, voor dit doel in den vorm aanwezige luchtgaten, de gassen, welke zich ontwikkelen, als blauwe gietvlammen ontwijken.

Er heerscht eene groote bedrijvigheid in de gieterij. Hier ziet men een loopkraan de zware gietstukken van de vormen uit elkaar nemen, dáár vervoert een andere kraan een zoo juist gegoten bad naar een plaats in de gieterij, waar de baden eene verdere bewerking ondergaan, ginds verzamelt eene mechanische inrichting het gebruikte gietzand, maalt en reinigt het weder en voert het naar de plaats, waar het later weder in de kasten zal geschept worden. In een andere afdeeling reinigt de zandblaasmachine het ruwe ijzeren gietstuk van vormzand, schuurt het als het ware, terwijl verdere onregelmatigheden in het gietwerk door electricisch gedreven slijpmachines worden verwijderd, totdat het bad gereed is om geëmailleerd te worden.

In een ander gedeelte van de fabriek wordt de emaille bereid. Deze emaille bestaat uit eene samenstelling van verschillende ingrediënten, welke scheikundige samenstelling wisselt naar gelang van de ijzersoort en in verschillende molens zoo bewerkt wordt, dat een wit poeder ontstaat, hetwelk straks een hoogst gewichtige rol gaat spelen in de afwerking. Vandaar ook, dat deze afdeeling onder controle staat van een scheikundige, meestal een doctor in de chemie, die na genomen proefnemingen de juiste verhoudingen heeft aan te geven voor de verschillende ijzersoorten, die in de fabricage verwerkt worden. Dit is inderdaad de meest belangrijke factor in het fabricageproces en

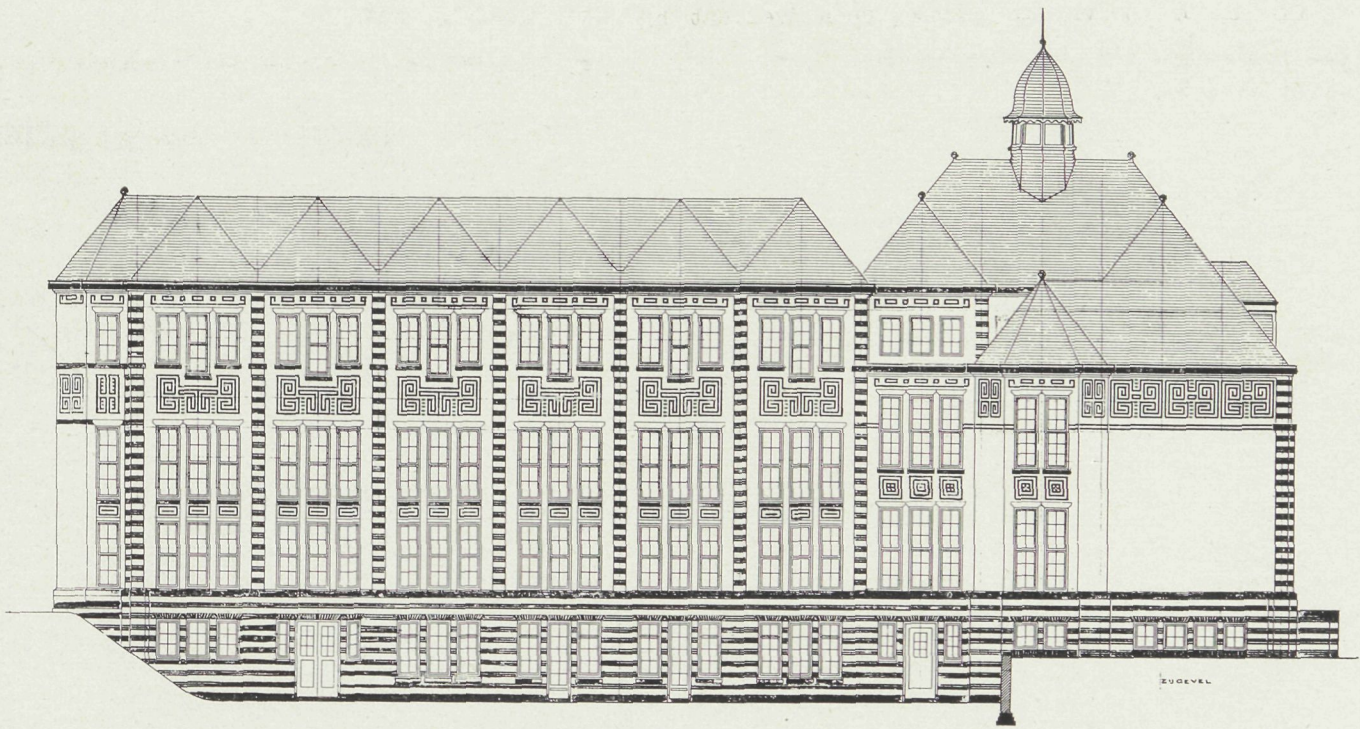
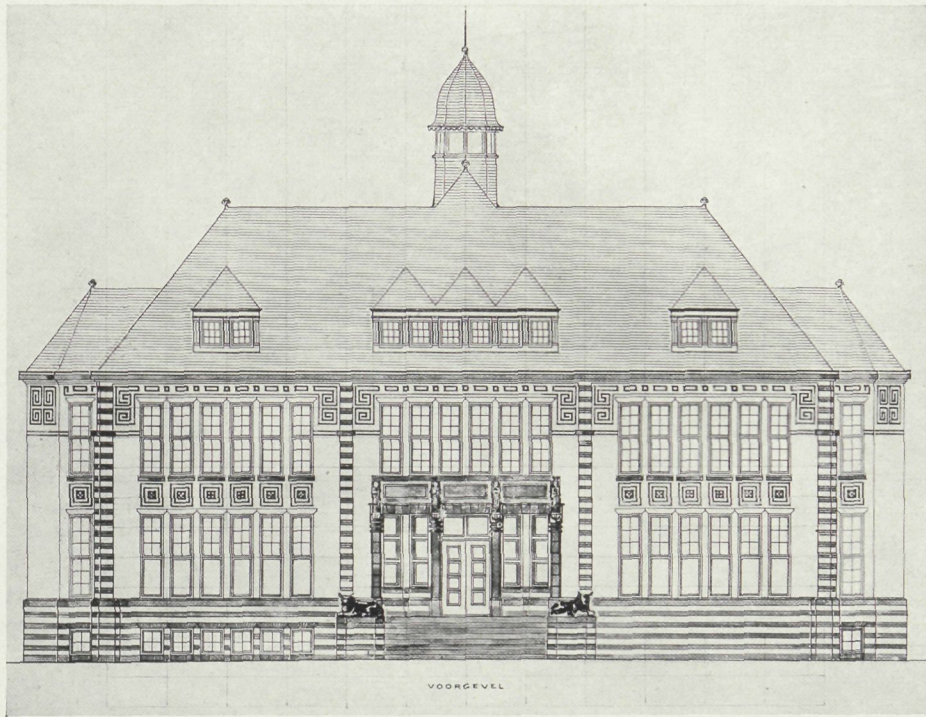
eventueele verkeerde mengingen zouden groote schade kunnen veroorzaken.

De eigenlijke emailleerruimte bestaat uit een groot, goed verlicht en geventileerd lokaal, waarin vierkante kamers in de muur als het ware ingebouwd zijn. Naar schatting zijn deze kamers ca. 2.50 Mtr. diep, 2 Mtr. hoog en 2 Mtr. breed. In deze kamers wordt eene enorme hitte onderhouden. Zij worden afgesloten door groote ijzeren schuifdeuren. Voor iederen oven is een toestel aanwezig, waarvan het raamwerk den vorm van eene groote tweebeenige vork heeft, welke het bad onder den rand pakt en door middel waarvan het in en uit den oven kan geschoven worden. Door middel van een wins, welke op een onderstel gemonteerd is, kan het bad gedompt en in iedere gewenschte richting bewogen worden, teneinde het bij het emailleeren gemakkelijk te kunnen hanteeren. Alvorens de baden met emaillepoeder bestrooid worden, wordt het inwendige en de rand voorzien van een grondlaag, waarna het bad in den emailleeroven gebracht wordt. Door de intense hitte smelt deze grondlaag en vormt een compacte en egale glasmassa, welke de poriën van het ijzer als het ware volkomen dicht. Thans wordt het bad buiten den oven gebracht voor het aanbrengen van het porceleinemaille. Een man bedient de wins, welke het bad in de verschillende standen moet brengen, terwijl twee man met een zeefvormig toestel, dat met emaillepoeder gevuld is, het bad met dit poeder gelijkmatig bestrooien. De verspreiding van het poeder geschiedt pneumatisch. Men ziet, dat het poeder op het gloeiende ijzer oogenblikkelijk smelt en reeds buiten den oven, ziet men het aldus behandelde gedeelte van het bad een witachtige kleur aannemen. Het bad wordt na eenige minuten op de vroeger beschreven wijze weder in den oven geplaatst en deze bewerking herhaald, totdat de emaillelaag op voldoende dikte is gebracht. Het is onnoodig te zeggen, dat na deze bewerking de emaillelaag als het ware één wordt met het ijzer en het door deze innige verbinding onmogelijk is, dat het emaille afbladdert of poreus is, zoodat het water tot op het oppervlak van het ijzer kan doordringen.

Hoewel het ook mogelijk is badkuipen uitwendig te emailleeren wordt dit slechts hoogst zelden gedaan, want de kans van beschadiging is zooveel grooter en hierdoor ontstaat een zeer groot prijsverschil met het courante model, dat uitwendig gegrondverfd is en in kleur kan geschilderd worden om met de omgeving te harmoniëeren

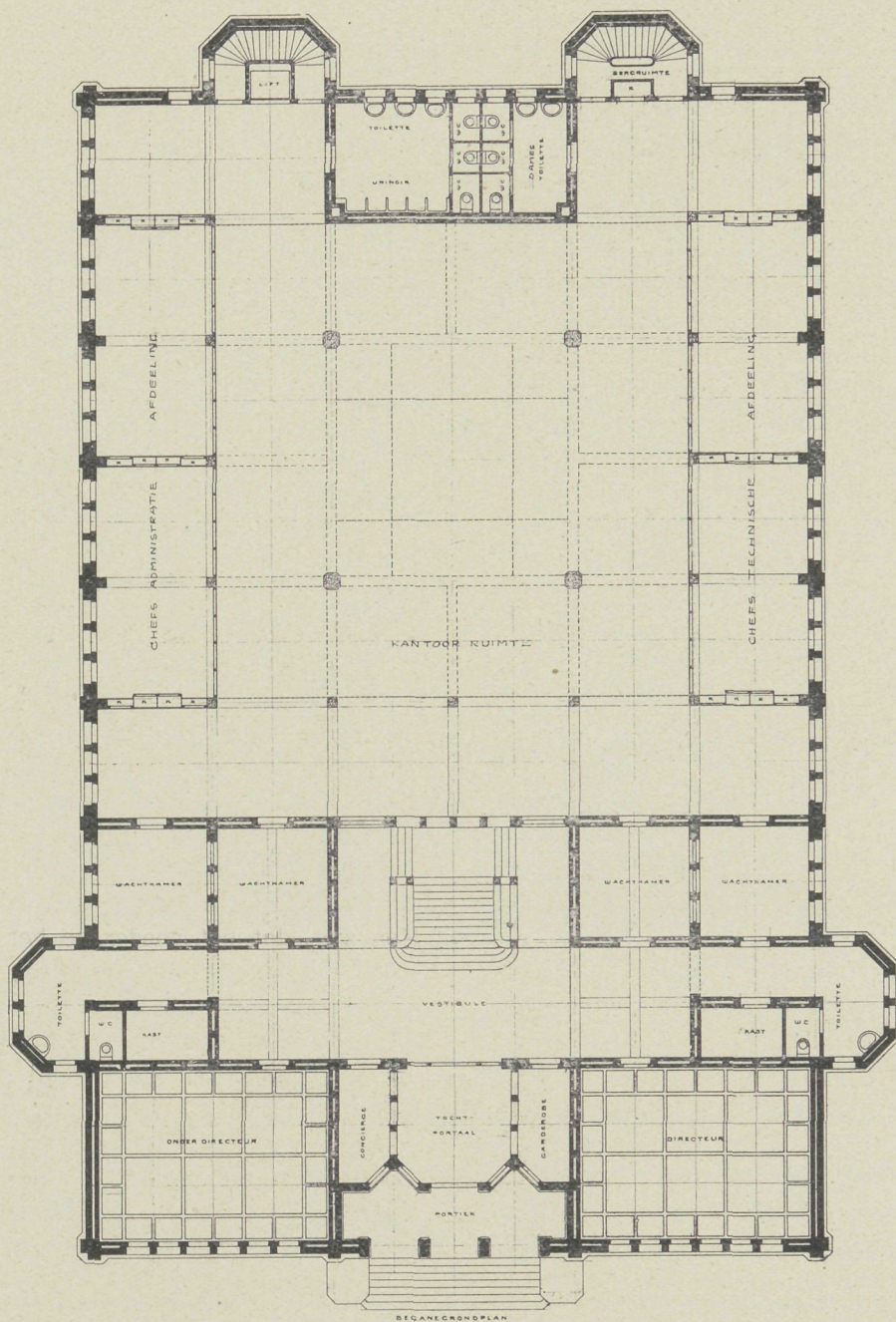
De gewone badtypen zijn te bekend om hierover uit te weiden, doch wij wenschen nog de aandacht te vestigen op een nieuw soort badkuipen, die in navolging van vuurklei badkuipen vierkant gemaakt worden. Door dezen vorm is het mogelijk het bad in verschillende standen tegen den muur te plaatsen en geheel in te tegelen, eene uitvoering, welke algemeen in den smaak valt.

De groote zindelijkheid van porcelein geëmailleerde voorwerpen en het gemakkelijk onderhoud, heeft een

ARNHEM. DIENSTGEBOUW DER NEDERLANDSCHE HEIDE MAATSCHAPPIJ. ARCHITEKT K. P. C. DE BAZEL

BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD” VAN 19 FEBRUARI 1913. NUMMER 8

ARNHEM. DIENSTGEBOUW DER NEDERLANDSCHE HEIDE MAATSCHAPPIJ
ARCHITEKT K. P. C. DE BAZEL

PLATTEGROND DER BENEDENVERD. ZIE DE GEVELS OP DE LOSSE PLAAT

vraag doen ontstaan naar diverse onderdeelen, zooals handdoekrekken, jas- en hoedhaken, waschtafelconsoles, zelfs closetpapierrollen etc., in verschillende uitvoeringen en de diverse artikelen voldoen niet alleen aan de hoogste eischen, doch zijn bovendien van eleganten

vorm, hetgeen er niet weinig toe zal bijdragen om hen ingang te doen vinden.

B.

Ontleend aan: „De Industriële Gids”
Maandblad R. S. STOKVIS & ZONEN Ltd.

GEMENGDE BERICHTEN

De losse plaat. De losse plaat bij dit nummer behorende stelt voor het volgens ontwerp van den heer K. P. C. DE BAZEL in aanbouw zijnde dienstgebouw der Ned. Heide Maatschappij te Arnhem.

Een hulde aan den heer A. W. Weissman is door het Hoofdbestuur der Mij tot Bev. der Bouwk. gebracht door hem de zilveren eerepenning der Maatschappij toe te kennen. Deze

is bedoeld als een blijk van waardeering voor des heeren WEISSMAN letterkundigen arbeid op bouwkundig terrein en meer in het bijzonder voor die betreffende de historie der Nederlandsche bouwkunst. De medaille, geslagen op den stempel der Maatschappij is, met de bijbehorende oorkonde den heer WEISSMAN in de 11 Febr. 11. gehouden vergadering overhandigd, bij welke gelegenheid de voorzitter, de heer A. SALM GBZN. de verdiensten van den heer WEISSMAN in het licht stelde.

Deze hulde is zeker instemming te vinden bij allen die weten hoe de heer WEISSMAN sinds een lange reeks van jaren met immer vaardige pen, steunend op kritisch vernuft, belezenheid

en gestaald geheugen onze vakliteratuur verzorgde met bijdragen zonder tai van aktueelen of blijvenden aard. Als schrijver en spreker, in boeken en brochures, in voordrachten en plaatwerken heeft hij de aandacht gevraagd voor onze bouwkunst en hare beoefenaars. Getuigen de eenen in hun onderhoudenden vorm van een persoonlijken trant en eigenaardigen kijk, in anderen is neergelegd de vrucht van nauwgezet onderzoek op een nog weinig of niet ontgonnen terrein.

Weinige architecten kunnen dan ook zoo uitgebreide literaire werkzaamheid de hunne noemen.

De eerepenning die den vruchtbaren schrijver thans toegekend is, mag in het bijzonder beschouwd worden als de uiting eener den kring der Mij. t. B. d. B. overschrijdende algemeene waardeering voor hetgeen hij op het gebied van de historie der bouwkunst door zijn letterkundigen arbeid heeft tot stand gebracht.

Openbare bouwkundige adviesbureaux. In den loop der laatste jaren werd in „De Bouwwereld” herhaaldelijk de wenschelijkheid bepleit om, naar Duitsch voorbeeld, ook in ons land over te gaan tot de stichting van zoogen. „Bauberatungsstellen” ’twelk wij als „openbare bouwkundige adviesbureaux” vertalen. Wij hebben hare voordeelen in het licht gesteld en hare organisatie beschreven. Ongeacht de bezwaren welke tegen die inrichtingen veelal en ook door architecten werden opgeworpen mag worden erkend het nut dat zij in Duitschland afwierpen. Doordien zij praktisch aantoonde hoe in elk gegeven geval een slechte oplossing kon worden verbeterd — al werden er ook mogelijk geene ideaal-ontwerpen voor in de plaats gesteld — oefenden een krachtigen invloed op de verheffing van den kunstzin vooral in kleinere plaatsen en ten platten lande. En die voorbeelden hebben meer overtuigingskracht dan theoretische beschouwingen en opwekkingen. Het aantal „Bauberatungsstellen” is — sinds in 1905 de eerste voor Wurtemberg te Stuttgart werd gesticht — in Duitschland voortdurend toegenomen en zij worden van overheidswege krachtig gesteund in ieder en ook in finantiël opzicht.

Ook bij ons gingen stemmen op om tot de stichting van een overeenkomstig adviesbureau te komen en „Heemschut” heeft de stichting op haar programma gesteld.

In andere landen is het Duitsche voorbeeld reeds gevolgd en steeds treft ons daarbij de medewerking der overheid welke faktor van betekenis hier te lande ontbreekt. Thans lezen wij dat de „Landesverkehrsrat” van Tirol eene commissie voor bouwadvies heeft ingesteld welke tot taak heeft de beoordeeling van alle grootere nieuwe gebouwen en belangrijke verbouwingen, van ontwerpen voor aanleg of wijziging van steden en dorpen. Deze beoordeeling geschiedt kosteloos. De landsregering vestigde bij circulaire de aandacht van alle gemeentebesturen op deze commissie. Niet alleen de gemeenten maar ook partikulieren en bouwkundigen kunnen gratis het advies der commissie inwinnen.

Het spreekt van zelf dat gewaakt moet worden tegen misbruiken, opdat de commissie niet geëxploiteerd wordt ten koste van de architecten. En dat zou ook hier te lande moeten geschieden als het — hetgeen wij hopen dat spoedig het geval moge worden — tot de stichting van een openbaar adviesbureau komt.

Bij de organisatie daarvan zou in het bijzonder moeten worden bestudeerd het Wurtembergsche bureau — te Stuttgart in 1905 gesticht. De organisatie en werkwijze daarvan werd uitvoerig beschreven in het artikel „Iets over schoonheidscommissies en openbare bouwkundige adviesbureaux” in „Bouwwereld” 1911, Nr. 11 en 12. Dit bureau is onder de leiding van Prof. SCHMOHL (lid der bekende architectenfirma SCHMOHL & STAHELIN) tot steeds grooteren bloei gekomen. Wij verwijzen naar dat artikel voor nadere bijzonderheden niet alleen van het laatstgenoemde bureau en zijn zeer veelzijdigen werkkring maar ook betreffende het vraagstuk meer in het algemeen en de moeilijkheden welke de bureaux aanvankelijk ondervonden.

Men vergelijk daarbij ook het artikel in „De Bouwwereld” 1912 Nr. 8 bevattende de stellingen van Prof. E. HÖGG (die het adviesbureau te Bremen leidde) welke door den „Bund Heimatschutz” werden aanvaard.

Het slot Loevestein is voor het meerendeel onzer landgenooten slechts bekend uit de bekende versregels: „Waar Maas en Waal te zamen vloeien” enz. Het slot wordt weinig bezocht — al loont het bezoek zich reeds door het genot van eenen prachtigen watertocht — en slechts enkelen beseften dat, ongeacht vele veranderingen, Loevestein nog altijd een onzer merkwaardige oude bouwwerken is gebleven.

Te 's Gravenhage is nu eene vereeniging opgericht die zich ten doel stelt het inwendige van het slot zooveel mogelijk in zijn ouden toestand terug te brengen en te stoffeeren, zoodat het publiek zich eene voorstelling zal kunnen maken hoe het er tijdens het verblijf van HUGO DE GROOT heeft uitgezien. Daartoe werd ook benoemd eene technische commissie bestaande uit de heeren J. A. FREDERIKS, GERITSSEN, Prof. MARTIN en Jhr. VAN RIEMSDIJK. Wij hopen dat het aan deze commissie zal

gelukken om de kale vertrekken eenige meerdere attractie te verleenen zonder dat tot restauratie van het bouwwerk wordt overgegaan.

Loevestein staat onder beheer van het Departement van Oorlog en de Minister heeft toezegging gedaan dat wanneer de vereeniging Koninklijk goedgekeurd is, haar onder bepaalde voorwaarden zal worden vergund een gedeelte van het slot in den ouden toestand terug te brengen en voor het publiek toegankelijk te stellen.

Wij vertrouwen dat het der commissie dan zal gelukken ook de fraai begroeide aarden wallen die in lateren tijd om het kasteel zijn opgeworpen, voor de bezoekers te doen open stellen.

Hooge gebouwen te Zaandam. Onlangs berichtte de „Tel.” dat te Zaandam bouwvergunning zou worden verleend voor de stichting van eenige industriële gebouwen ten behoeve der N. V. Stoomgortpellerij voorheen J. ZWAARDEMAKER HZN. en wel: eene silo hoog 30 M., een pakhuis hoog 22,5 M. en een elevatorstoren hoog 33 M.

Voor een en ander was eene bijzondere vergunning van den Raad noodig omdat de maximum-bouwhoogte aanmerkelijk werd overschreden. Het is echter onjuist dat, gelijk de „Tel.” berichtte, van gemeentewege de voorwaarde gesteld was, dat de bouw in gewapend beton werd opgetrokken. Dit immers werd juist door den ontwerper (de Industriële Mij. voorh. STULEMEYER, Breda) voorgesteld. Het zou te Zaandam de eerste toepassing op-groote schaal van dit materiaal zijn.

De Oostzijde waaraan deze fabriek gelegen is en welke over het algemeen fabriekswijk is, munt weliswaar niet door schoonheid uit, maar het staat te bezien of deze groep van beheerschende bouwwerken welke aan de rivier uitkomen, het beeld van Zaandam zullen verfraaien. In ieder geval treft den ontwerper eene groote aesthetische verantwoordelijkheid.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Prijsvraag voor een Hoofd voor het Bouwkundig Bijblad van het Algemeen Nederlandsch Advertentieblad.

De N. V. Boekdrukkerij v/h firma T. C. B. TEN HAGEN schrijft een prijsvraag uit voor het ontwerpen van een hoofd voor haar Bouwkundig Bijblad, waartoe de mededinging voor iedereen opengesteld is.

De termijn van inzending is 1 Mei 1913.

De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de N. V. Boekdrukkerij v/h firma T. C. B. TEN HAGEN, die daardoor het uitsluitend recht van reproductie voorbehoudt.

Uitgeloofd worden een 1e prijs à f100.—, een 2e à f50.— en een 3e à f25.—; de bekroonde ontwerpen blijven eigendom der uitschrijfster.

De Jury bestaat uit de heeren JAC. J. BRANDES, F. KOEKEBAKKER, F. NIEUWERKERK, CORN. VAN DER SLUIJS en W. VERSCHOOR, te 's Gravenhage; Rapporteur is de heer H. VAN DER VOORT aldaar.

Nadere inlichtingen worden tot uiterlijk 1 April 1913 verstrekt door den heer H. VAN DER VOORT, van Swietenstraat 34, Den Haag. Het volledig programma wordt op aanvraag gratis toegezonden.

Tentoonstelling „Huis en Tuin”.

(Zie het programma op blz. 35.)

Prijsvraag „Dorpsschool”.

Vraag 1. Mag in het plan van de school een spreekkamer opgenomen worden?

Antw. De ontwerper dient te beoordeelen of een spreekkamer noodig of gewenscht is.

Vraag 2. Mogen de teekeningen, behalve die, waarvan het programma dit eischt, met kleuren opgewerkt worden?

Antw. Van de eischen van het programma kan niet worden afgeweken. Zie art. 3.

Vraag 3. Betreft de afscheiding van de speelplaats alleen die zijden, welke aan den openbaren weg zijn gelegen, of ook de afscheiding met de andere perceelen?

Antw. Ja.

Vraag 4. Wat wordt verstaan onder een afscheiding met toepassing van baksteen?

Antw. Een afscheiding, geheel of gedeeltelijk van baksteen.

Vraag 5. Is 't geoorloofd, met z'n tweeën aan één prijsvraagoplossing te werken en onder beider naam in te zenden?

Antw. Natuurlijk is het geoorloofd.

Op de ingekomen vragen, die men hierboven niet beantwoord mocht vinden, kan men zelf gemakkelijk het antwoord uit het programma en de daarbij behorende Koninklijke Besluiten van 25 Juni 1912, „St.bl.” 192 en 193, afleiden. Deze besluiten zijn ad f0.25 verkrijgbaar aan het Tentoonstellingsbureau, P. C. Hooftstraat 103 te Amsterdam, uitsluitend op schriftelijke aanvraag met bijvoeging van het bedrag in postzegels.

Namens de Jury:

J. GRATAMA.

L. ZWIERS.

AMSTERDAM. KANTOOR EN MAGAZIJN DER FIRMA RATH & DOODEHEEFVER. PRINSENGRACHT 734-36. ARCH. A. JACOT

XIIE JAARGANG No. 9

26 FEBRUARI 1913

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

■ A. W. WEISSMAN. DE ONTWIKKELING EENER AMSTERDAMSCHER STADSWIJK ■

In het jaar 1625 gaf BALTHAZAR FLORISZ VAN BERCKENRODE een kaart van Amsterdam in het licht, waarop alle gebouwen der stad zijn afgebeeld. Die kaart is niet slechts merkwaardig om haar nauwkeurigheid, maar ook om de kunstvaardigheid, waarvan zij getuigt.

Zijn de kaarten van tegenwoordig slechts plattegronden, zonder meer, BALTHAZAR FLORISZ versierde en stoffeerde zijn werk, dat daardoor, als uiting van kunst, het oog bekoort.

Op die kaart vertoont Amsterdam nog niet den bekenden halvemaan-vorm. Wel was, al in 1613, tot

het maken daarvan besloten, doch voorloopig had men het plan alleen aan de westzijde uitgevoerd en het, bij de tegenwoordige Leidschegracht, doen eindigen.

De Heeren-, Keizers- en Prinsengracht begonnen bij de Brouwersgracht. De Heerengracht eindigde bij de Beulingsloot, en stond daardoor met het Singel in verbinding. Op de kaart wordt dit water de „Heerendwarsburgwal” genoemd; wij zien het, ter hoogte waar nu het bekende huis van NIENHUIS staat, doorgetrokken naar de Keizersgracht.

De Keizersgracht was, evenals de Prinsengracht, door een nauwe doorvaart onder den stadswal, met

de nieuwe Buitensingelgracht verbonden. Tusschen het IJ en de Leidschegracht omspoelde deze singelgracht elf bolwerken, waarop korenmolens geplaatst waren. Die bolwerken heb ik in mijn jeugd nog gekend; bij het „normaliseeren” der Singelgracht zijn de meeste verdwenen. Slechts de vorm van een enkel, tegenover de Bullebaksluis, bleef bewaard.

Eigenaardig is het, dat, terwijl de Heeren-, Keizers- en Prinsengracht evenwijdig aan het Singel loopen, de straten en grachten der Jordaan de richting der oude polderslooten volgen. Bij alle waardeering voor hen, die het plan ontwierpen kan men toch met den aanleg der Jordaan moeilijk vrede hebben. Immers bij de Prinsengracht houdt het straalsgewijze verband met de binnenstad plotseling op. De bruggen komen niet op straten uit, aan de westzijde, hetwelk tot groote moeilijkheden bij het verkeer aanleiding gaf. Mag men, in het begin der zeventiende eeuw, toen het vervoer per as te Amsterdam nog zeer weinig beteekende, die moeilijkheden niet voorzien hebben, al een halve eeuw later, toen de vrachtsleden in gebruik kwamen, moet het voor de sleepers bezwaarlijk zijn geweest, bijvoorbeeld de brug voor de Prinsenstraat naar de zijde der Noordermarkt zonder ongelukken af te komen.

De „eigenzoekelijkheid” der regenten, die den grond hadden gekocht en hem zoo voordeelig mogelijk wilden verkoopen, draagt hiervan de schuld.

De Jordaan eindigde, waar wij nu de Leidschegracht vinden, die pas in 1663 is aangelegd. Oostelijk van den buitensingel, die daar in 1625 bestond, zien wij op de kaart van BALTHAZAR FLORISZ. weilanden, waardoor de Wetering loopt, die ongeveer bij het tegenwoordige Koningsplein in de stadsgracht uitkomt. Ook de Overtoomsche vaart begint daar. Bij de uitbreiding van 1663 zijn beide wateren, voor zoover zij daarbinnen kwamen, gedempt.

Ten oosten van het Koningsplein, waar in 1636 de nieuwe Heiligewegspoort was gebouwd, ging de buitensingel, ongeveer waar nu de Heerengracht is, verder, om zoo den Amstel te bereiken. Drie bolwerken waren daar aangelegd. Daarbinnen vond men den stadswal, die zich tot aan de tegenwoordige Reguliersdwarstraat uitstreckte. De oudste Vijzelstraat verbond het Singel met dien stadswal. Veel verkeer zal daar niet geweest zijn, immers de straat liep dood, en achter den wal stonden niets dan eenige lijnbanen.

Ongeveer op de helft oer straat ziet men de „Spaarpotsteech”, die haar verbindt met de buurt, welke later „Duivelshoek” genoemd werd. In 1631 werd een kohier opgemaakt „dergenen die tot een duysent guldens ende daerover gegoet waren, omme daarvan den 200sten penningh te betalen”. Dit kohier begint met de 1e wijk, welke zich uitstreckte van de Warmoesgracht, langs het Singel, den Amstel, de „Vesten” en de Heerengracht van het Koningsplein tot de Brouwersgracht. De wijk telde 8755 inwoners, welke te zamen voor bijna f12.500 waren aangeslagen. De rijkdom

was echter zeer ongelijk verdeeld. De rijkste inwoners vond men in het noordelijk deel, op het Singel bij de Warmoesgracht. Daar woonden er, die f150.000, f140.000 en f130.000 bezaten. In het zuidelijk deel echter vinden slechts kleine vermogens, die beneden f30.000 blijven en meestal f1000 of f2000 bedragen.

Van de bewoners der Vijzelstraat komt niemand op het kohier voor. Alleen „Aen de Vesten”, waarop de straat uitliep, vinden wij twee aangeslagen personen, namelijk de weduwe Coxz, die f2000, en „Meester CORNELIS, piqueur”, die f4000 bezat.

Nu was het in 1631 niet gemakkelijk, de juiste opgave omtrent het vermogen der inwoners te verkrijgen. Een tijdgenoot zegt „dat men den rijkdom der coopluiden niet en weten can, also alles aen de crediten hangt”. En daar verreweg de meeste Amsterdammers toen koophandel dreven, zullen „de Heeren Burgemeesteren ende Regeerders der Stadt Amsterdamme” toen zij in opdracht „van de Edel Groot Mogende Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt” dit kohier opmaakten, op den uiterlijken staat der bewoners hebben moeten afgaan. De opbrengst der belasting was voor de provincie. Er was blijkbaar gelegenheid, om bezwaar tegen den aanslag te maken, althans verscheidene malen vinden wij, dat het bedrag verlaagd werd „mits gedaene verclaeringhe voor de Gecommitteerde Raden”.

Maar wie te laag was aangeslagen of op het kohier vergeten werd, heeft zich natuurlijk niet aangemeld. Dus kan het wel zijn, dat de Vijzelstraat meer gegoede bewoners telde, dan het kohier zou doen vermoeden.

Een rechtgeaard Amsterdammer onderscheidde weleer verschillende soorten van huizen. Word er eenig bedrijf uitgeoefend, dan noemde hij ze winkelhuizen, dienden zij niet voor het drijven eener nering, dan heetten zij toehuizen. Deze laatste soort werd dan weder verdeeld in koopmanshuizen, voorzien van ruime kelders en zolders voor het bergen van koopmanschappen, en in heerenhuizen, alleen tot woning ingericht.

In 1631 waren de huizen te Amsterdam vrijwel allen winkel- of koopmanshuizen. De heerenhuizen zouden pas later gebouwd worden, toen de zonen der rijkgeworden kooplieden geen handel meer dreven. De Vijzelstraat was toen met winkelhuizen bebouwd. Van zulk een huis vormde het voorhuis de voornaamste ruimte. Dit voorhuis ontving een overvloedig licht door een houten, met glas bezette pui, waarvoor een luifel was aangebracht. De kamer, achter het voorhuis gelegen, was daarvan weder door een glazen pui afgescheiden. De trap, steeds een wenteltrap, die zich in een hoek van het voorhuis bevond, gaf toegang tot de op de verdieping gelegen vertrekken, en ook tot de zoogenaamde hangkamer, een vertrek aan de achterzijde van het voorhuis, dat ook wel tot den gevel werd doorgetrokken en dan insteek- of opkamer heette.

De huizen, die men op de kaart van 1625 in de Vijzelstraat ziet, hebben allen trapegevels, en slechts één verdieping boven de pui, zoodat zij niet zeer

aanzienlijk waren. Toch zou al spoedig de buurt wat deftiger worden. Immers in 1639 droeg JOAN HUYDEKOOPER, Ridder, Heer VAN MAARSEVEEN en NEERDYCK aan den vermaarden bouwmeester PHILIPS VINGBOONS het ontwerpen van een prachtig huis op, dat op het Singel bij de Vijzelstraat verrees. Het huis, thans gemerkt 548, bestaat nog, maar heeft door latere verbouwing veel van zijn oude schoonheid verloren. De geheel uit hardsteen opgetrokken gevel werd oorspronkelijk door een hoog leien dak gekroond, waaruit rijke schoorsteenen oprezen.

Als de heer HUYDEKOOPER uit zijn ramen keek, dan aanschouwde hij geen bioscooptheaters, geen gevels met schreeuwende reclames, maar een fraai stadsgezicht. Op den voergrond, aan de overzijde van het Singel, dat toen nog meest Koningsgracht werd genoemd — ofschoon de afkeer van de Spaansche vorsten dien naam al gauw deed verdwijnen — verrees één der torens van de voormalige Regulierspoort, met een wachthuis daartegenaan gebouwd. Meer naar links lagen de veerschuiten, die op Utrecht, Gouda en Leiden voeren.

De Regulierspoort was gebouwd in 1483, doch door de uitlegging der stad werd die in het begin der zeventiende eeuw overbodig. Zij was een vrij hoog gebouw, waarin zich de doorgang bevond, welke met zware deuren en een hamei kon worden afgesloten. Boven den doorgang was een vertrek voor de poortwachters. Twee torens, van onderen rond, van boven achtkant en door een spits dak gedekt stonden aan de oost- en westzijde. Zulke torens vindt men nog aan de St. Antonieswaag op de Nieuwmarkt.

In 1617 werd tegen de poort een wachthuis gebouwd, dat twee verdiepingen had. Het stond aan het Singel, ter plaatse waar wij nu het Muntgebouw zien. Beneden verbleven de schutters, boven hadden zes ambachten hun gildekamers, waar de overlieden vergaderden.

Aan de andere zijde der poort stond een glasblazerij, welke in 1618 door brand werd verwoest. Ook de poort zelve brandde uit, doch het gelukte, het nieuwe wachthuis te behouden. De poort werd nu afgebroken, met uitzondering van den toren tegen het wachthuis aan, die door HENDRIK DE KEYSER van de fraaie spits werd voorzien, welke, in 1620 voltooid, nog tegenwoordig een sieraad der omgeving is. Op het plein vóór de poort werd tot 1629 de veemarkt gehouden, en daarom plaatste men op den toren als windvaan een os, die in 1640 door een haan vervangen is.

De toren werd gebouwd om in de behoefte aan tijdsaanwijzing der omgeving te voorzien. Daarom kreeg hij een uurwerk met vier wijzerplaten, en twee klokken, die de heele en halve uren sloegen. In 1668 werd de halfnursklok overgebracht naar de Leidsche poort, die toen pas gebouwd was. Na het afbreken dier poort hing men haar op de Leidsche Barrière, vanwaar zij eerst naar het Politiebureau en ten slotte naar den toren op het American Hôtel verhuisde.

Een klokkenspel kreeg de toren in het volgende jaar.

Men gebruikte daarvoor de klokken, door FRANÇOIS en PIERRE HEMONY in 1651 voor den Beurstoren gegoten waren, en die weggenomen werden, toen deze toren in 1668 bij het vergrooten der Beurs op het Rokin werd gesloopt.

PIERRE HEMONY leverde voor den Regulierstoren in 1669 nog acht nieuwe klokken en een koperen speelton, die de hamers in beweging moest brengen, gelijk zij nog ieder kwartier doet. Voorheen was ook een handklavier op den toren aanwezig. In mijn jeugd heb ik het nog hooren bespelen, doch omstreeks 1880 is het verwijderd.

Aan de vroegere Veemarkt herinnerde nog tot 1878 de naam Schapenplein. Dit plein, sedert Sophiaplein gedoopt, werd aan de zuidzijde begrensd door vijf huizen, in 1623 gebouwd ter plaatse waar de glasblazerij had gestaan. Die huizen waren het eigendom van een Engelschman, die ze aan de Engelsche kerk op het Begijnhof naliet, welke er tot 1768 eigenares van bleef. Zoo kwam het, dat men ze „de Engelsche huizen” noemde.

Wie in 1625 op het Schapenplein, toen Ossenmarkt geheeten, stond, en naar de zijde der Doelenstraat keek, zag aan de overzijde van het Rokin links den Stadstimmertuin en rechts een zwaar versterkingswerk, naar zijn ronden vorm „het Rondeel” genoemd.

De toegang tot dien Stadstimmertuin geschiedde door twee fraaie poorten. Zij bleven in wezen; een daarvan ziet men nu voor het Burgerweeshuis in de St. Luciënsteeg, de andere prijkt voor de Agnietenschool. De timmertuin verdween 1631. Van de huizen, die men ter plaatse bouwde is er nog maar één in zijn ouden staat, namelijk dat, in 1641 door PHILIPS VINGBOONS ontworpen voor PIETER JANSZ. SWELINCK, de zoon van den beroemden toonkunstenaar.

Hebben wij nu eenig denkbeeld gekregen van de Vijzelstraat en haar omgeving, zooals die zich in de eerste helft der zeventiende eeuw vertoonden, thans moeten wij over de uitbreiding der stad in 1663 spreken, die aan de straat een grooter lengte en een ander karakter gaf.

Die uitbreiding bracht 300 hectaren binnen de wallen en voltooide den halvemaanvorm. De Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten werden nu voortgezet naar het oosten, en de ruimte, die tusschen de Prinsengracht en de nieuwe wallen overbleef, werd beter ingedeeld, dan de Jordaan.

Men begon met het slechten der wallen tusschen de Heiligewegspoort en den Amstel, en dempte de Wetering en de Overtoomsche Vaart voor zoover zij binnen de nieuwe muren lagen.

Ter vervanging van de eerste vaart werd de Leidschegracht gegraven. De groentenboeren langs de Wetering, die hun waar aanvankelijk op den Nieuwe Zijds Voorburgwal, nog lang daarna Oude Grødenmarkt geheeten, plachten aan te brengen, kregen nu een markt op de Prinsengracht bij de Elandsgracht. Om hun gelegenheid te geven, daar met hun schuitjes te

komen, werd een overtoom aan het einde der Wetering, op het Mennonietenpad, gemaakt. Een doorvaart in den stadswal bij de Weteringpoort bracht ze in de Lijnbaansgracht, en de Spiegelgracht was gegraven, om deze met de Prinsengracht te verbinden. Dit is de reden, waarom de Spiegelstraat niet tot den stadswal werd voortgezet.

Ook de Vijzelstraat liet men niet tot de grens der nieuwe uitbreiding doorgaan, immers zij werd door de Vijzelgracht tusschen de Prinsengracht en de Lijnbaansgracht vervolgd. Deze korte gracht was noodig, om aan de Looierssloot een verbinding met de Prinsengracht te verschaffen, die zij anders alleen door de Reguliersgracht zou hebben gehad. Men had namelijk het gedeelte der stad, hetwelk door deze gracht begrensd werd, voor de uitoefening van het looiersbedrijf bestemd.

De Vijzelstraat bleef dus ook na 1663 doodloopen. Wel kon men, aan haar eind gekomen, langs de Prinsengracht en door de Weteringstraat de Weteringpoort uitgaan, doch die poort leidde alleen naar het Mennonietenpad, dat dood liep.

Verkeer, zooals de Utrechtschestraat en de Leidschestraat dat hadden, heeft dan ook de Vijzelstraat tot 1870 nooit gekend. Het was een stille straat, gelijk ouden van dagen zich nog herinneren zullen.

Het eerste gedeelte, tusschen de Heerengracht en het Singel, werd gekruist door de Reguliersdwardsstraat, waar de bezitters der huizen op de Heerengracht hun stallen hadden, welke zij door hun tuinen konden bereiken.

Zulke stallen vond men ook in het tweede gedeelte der Vijzelstraat, tusschen de Heeren- en Keizersgracht. Doch het derde gedeelte, tusschen de Keizers- en Prinsengracht, had een ander karakter. Hier werd de Vijzelstraat gekruist door de Kerkstraat, dus genoemd, omdat men haar als verbinding van kerken aan de Leidschegracht en de Reguliersgracht bedoeld had. Aan de Leidschegracht is echter nooit een kerk gebouwd, en aan de Reguliersgracht verrees niets dan een hulpkerk, die als Amstelkerk nog altijd dienst doet, en wier 250-jarig bestaan men 9 Maart 1920 zal kunnen herdenken.

Op de Prinsengracht bij de Vijzelstraat werd de turfmarkt gevestigd, die voorheen bij de Doelenstraat

op het Rokin haar plaats had gehad, waaraan nog de naam van deze gracht herinnert.

In mijn jeugd zag men op de Prinsengracht de turfdragers nog aan het werk. Een bengel aan den waterkant werd geluid als zij hun arbeid moesten beginnen en eindigen. Nog altijd liggen schuiten met brandstoffen in de Prinsengracht.

Het betrekkelijk smalle deel der stad, door de Prinsengracht, de Lijnbaansgracht, de Leidschegracht en den Amstel ingesloten, en als het ware een voortzetting van den Jordaan, kreeg verschillende namen. Tot de Spiegelgracht heette het de Leidsche buurt, dan kwam, tot de Vijzelgracht, het Vlakke veld, en wat zich voorbij de Vijzelgracht uitstreekte heette het Noorderbosch.

De verklaring van den eersten naam is gemakkelijk; het betrekkelijk pas langzaam bebouwen der tweede buurt kan haar naam veroorzaakt hebben, maar waarom de derde buurt, die toch in het zuiden van Amsterdam lag, als Noorderbosch bekend stond, weet ik niet te verklaren.

De naam der Leidsche buurt leeft nog in de Leidschedwardsstraten en de Leidsche Kruisstraat voort, aan het Noorderbosch herinneren de Noorderstraat en de Noorderdwardsstraat, terwijl de Nieuwe Looiersstraat en de vroegere Looierssloot de heugenis aan het bedrijf, weleer in dit deel der stad uitgeoefend, levendig hielden.

Na 1685, toen de herroeping van het Edict van Nantes de Fransche Protestanten in grooten getale naar Amsterdam deed verhuizen, werden de wijken in het zuiden der stad door deze vluchtelingen bevolkt.

Reeds in 1671 had de Waalsche gemeente door den architect ADRIAAN DORSMAN, die kort te voren de Ronde Luthersche Kerk gebouwd had, op den hoek van de Prinsengracht en Vijzelgracht het weeshuis doen verrijzen, dat door zijn goede verhoudingen, bij alle soberheid, zulk een uitmuntenden indruk maakt, vooral in een tijd als de onze, die zulk deftig bouwen nog niet heeft geleerd.

De bebouwing van het Vlakke Veld sloot zich op waardige wijze bij dit voorbeeld aan. De blokken, door de eerste en tweede Weteringdwardsstraat besloten, hadden één type, dat, al is er na 1870 door verbouwing veel veranderd, toch nog wel te herkennen is.

(Slot volgt.)

J. P. FOKKER. ZWEEDSCHE KERKEN ¹⁾

I.

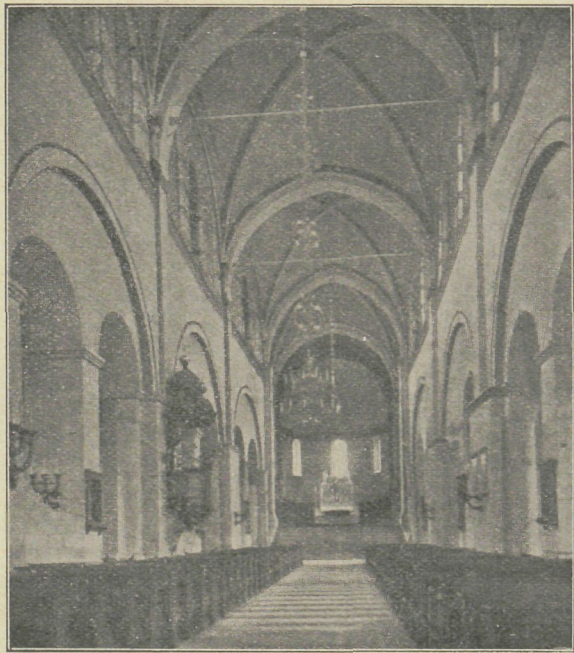
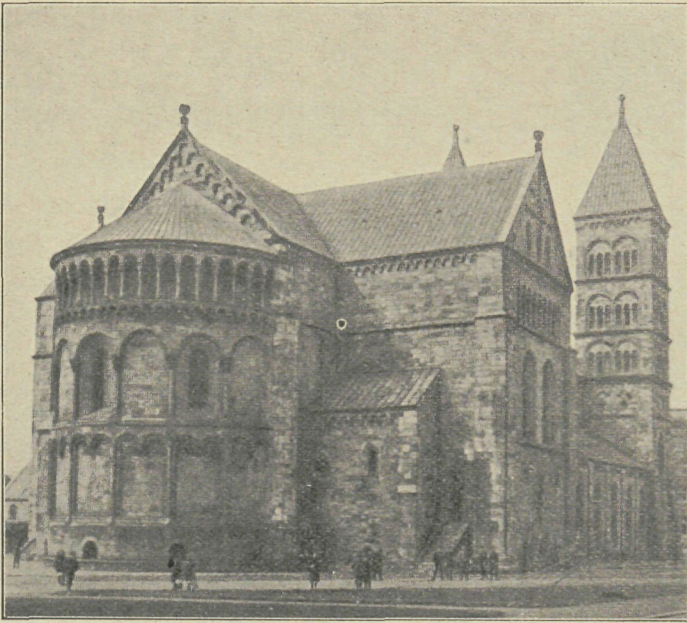
ene door mij in Zweden gemaakte reis moge de aanleiding zijn in dit tijdschrift wat mee te deelen omtrent enkele Zweedsche kerken. Ik zal me hierbij bepalen tot oude, middeleeuwsche kerken, omdat de moderne kerken, hoewel in groot aantal gebouwd, alle de „stemming”

¹⁾ „Techn. Stud. Tijdschrift”, 15 Oct. en 1 Nov. 1912.

missen, waartoe het religieuze gevoel van onze dagen, in tegenstelling met dat der middeleeuwen, niet meer in staat schijnt te bezielen.

Véél oude kerken zijn in Zweden niet te vinden, en helaas werd in die weinige in de vorige eeuw nog groot onheil gesticht door de restaurateurs.

De schoonste is wel de cathedraal van Lund; ze

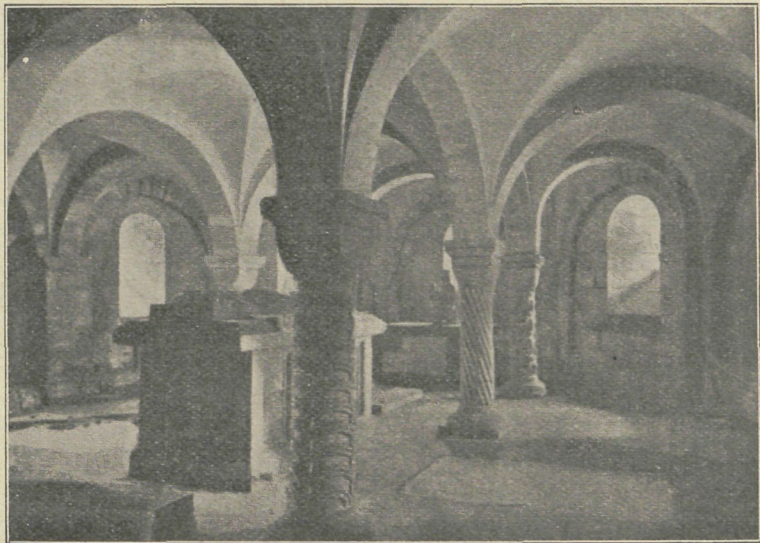
KATHEDRAAL TE LUND

stemt tot rustige schouwing in zichzelf, gewekt door een sterk gevoel van veiligheid in de schuttende nabijheid Gods en van vertrouwen in de goddelijke goedheid. Latere, gothische kerken stemmen meer tot extatische aanbidding van de onbereikbare, boven alles en allen verheven godheid; romaansche kerken, in het bijzonder die van Lund geven het gevoel van aanwezig zijn van de begrijpende godheid, van het veilig-zijn-bij-God, weg uit de onrust der wereld. Sterker nog ondergaat men deze stemming in de crypt, terwijl daar tegelijkertijd een merkwaardig gevoel van oneindigheid gewekt wordt door het rythme van de gevoelig gelijnde gewelven, die gedragen worden door steeds wisselend geornamenteerde zuilen. De foto's kunnen dit uit den aard slechts zeer gebrekkig weer-geven; die van de crypt geeft maar een klein gedeelte weer met eene schijnbaar zeer helle verlichting, terwijl in werkelijkheid het licht gedempt is. Ook de lichttoon in het schip is minder koud dan de foto doet vermoeden.

De crypt werd omstreeks 1123 gebouwd door den aartsbisschop ASKER, terwijl de kerk gewijd werd in 1145 door den aartsbisschop ESKILL. Later hadden verbouwingen plaats, welke echter te niet gedaan werden bij de restauratie, die ruim 70 jaar geleden werd begonnen onder leiding van Prof. BRUNIUS, een groot kenner van de „Rundbagsstil” (zooals in Zweden de romaansche stijl genoemd wordt). Deze geleerde, in zijne eenzijdige voorliefde voor de Romaansche stijl, wilde al wat uit later tijd was verbannen, wat hem bijna geheel gelukt is. Zij deze wijze van doen ook af te keuren, de groote verdienste van de goede

herstelling der crypt en van de bescheidenheid der andere restauraties als die van de beschildering der gewelven boven het schip, moet hem wel toegekend worden. Dat de plaatsing van de zuiltjes, die de ribben van de gewelven opvangen, maar zelf als 't ware zonder steunpunt in de lucht zweven, juist is, kan ik me niet begrijpen. Dergelijke zuiltjes zweven ook midden voor de middelste der drie nissen in den bovenwand van elke travee en dragen nu electrische lichtkronen. De andere nissen zijn raamopeningen; en al is ook vroeger de middelste nis dicht geweest, dit onorganisch geplaatste zuiltje, dat bovendien slecht van verhoudingen is, zal toch zeker eene uitvinding van later tijd zijn.

Eene merkwaardigheid van den plattegrond (schip met zijbeuken, transept en koor) is, dat het schip

KRYPT IN DE KATHEDRAAL TE LUND

KATHEDRAAL TE LINKÖPING

zich naar het koor toe vernauwt, doordat de wanden van de laatste travee vóór het transept niet in één vlak liggen met die van de drie andere, maar afwijken naar het midden. Vooral het noordvlak vertoont vrij groote afwijking, die op de foto ook wel te zien is. Deze fout in den bouw heeft een interessant resultaat: het schip krijgt er een grootscher aanzien door. Ware het opzet geweest en hadde men hetzelfde principe van (geringe) vernauwing doorgevoerd in het koor, dan was wellicht een groot effect bereikt; nu echter verder de wanden van het koor evenwijdig zijn gebouwd, krijgt men den indruk dat die wand terugligt, doordat de laatste pilaster van het schip aan het oog onttrokken wordt. Op de foto ziet men dit duidelijk; den rechter (zuid) zijwand van het schip, waarvan de laatste travee slechts heel weinig naar het midden afwijkt, ziet men vrijwel normaal; aan den noord-wand merkt men, niettegenstaande de foto van een juist zuidelijk van de as gelegen punt genomen is, duidelijk het bedoelde schuilgaan van den pilaster op den overgang van koor op transept achter dien op den overgang van schip op transept.

In gothische kerken vindt men wel eene opzettelijke afwijking van de as van het koor naar het noorden, die symbolisch in verband staat met het overhangen van het hoofd van CHRISTUS aan het Kruis; met zoo'n geval hebben we hier niet te maken, de as van het koor ligt in het verlengde van de as van het schip.

In het koor staan een paar beeldhouwde koorbanken, echter niet op hun oorspronkelijke plaats. Goed beeldhouwwerk vertoont ook het altaarstuk, dat door Prof. BRUNIUS, hoewel niet geheel verbannen, toch van zijn bestemde plaats is verwijderd; het middengedeelte is nu tegen den noord-wand van het koor bevestigd, terwijl de twee vleugels eene plaats gekregen hebben tegen den zuid-wand. Een nieuw altaar in romaansche stijl werd bij de restauratie in het koor geplaatst.

Niettegenstaande de verminking van het koor is deze sober-romaansche kerk toch nog prachtig, vooral van het westportaal binnenkomend gezien, en de crypt

is zeker de schoonste en grootste van Scandinavië, en zeer rijk aan romaansch ornament.

Bijzonder nuttig voor architectuur-bestudeering is de cathedraal te Linköping, daar zij in verschillende tijdperken vergroot werd, welke verbouwingen duidelijk te herkennen zijn aan de vordering van de architectuurvormen. Zeer duidelijk is deze waar te nemen aan de arcaden, die aan de binnenzijde der noord- en zuid-buitenwanden zijn aangebracht. Deze decoratieve arcaden zijn als 't ware uitgespaard in den muur, wat aan de binnenzij constructief zeer wel te verdedigen is, daar de druklijn beneden aan de buitenzij van den muur loopt, waar dus het materiaal aanwezig moet zijn.

In het oudste, meest oostelijke gedeelte is de boog een halve cirkel, verder westelijk wordt ze licht gespitst om ten slotte geheel gothische vormen te krijgen. Opmerkelijk is, dat bij het oudste romaansche deel het begrip „vlak”, „wand” volop bewaard is door het bindende, als 't ware naar den volgende zuil grijpende van den halfcirkelboog; met het spits worden verdwijnt dit, totdat in het laat-gothische deel het idee „wand” eigenlijk geheel verdwenen is en de aaneenschakeling van de spitsbogen hier feitelijk niet op haar plaats en als een oneigenlijk decoratief motief, kregelig makend aandoet.

Dezelfde stijlontwikkeling is op te merken aan de pijlers en de gewelven; van het oudste nog aanwezig gedeelte, het vroeger transept naar het westen gaande, springt die stijlovolgving is het oog. Dat transept ging als zoodanig verloren toen naast het oorspronkelijk schip aan weerszijden beuken van gelijke hoogte als het middenschip en ter breedte van de diepte van het vroeger transept aangebouwd werden, waardoor de kerk eene hallen-kerk werd. De vorm van het oorspronkelijk koor is niet meer na te gaan. Toen men uitbreidend naar het westen een schip verkregen had van ruim voldoende lengte, ging men er toe over het romaansche koor te vernieuwen, natuurlijk in den stijl van den tijd: laat-gothisch.

Uitwendig is de kerk bij de restauratie in de 19e eeuw geheel vernieuwd, niet in den stijl van den tijd (die tijd had trouwens geen eigen stijl) maar in copie van het bestaande; enkele brokstukken van het oude beeldhouwwerk worden in de kerk bewaard.

Zijn in de kerk te Linköping duidelijk de verschillende perioden van den bouw terug te vinden, in de cathedraal van Upsala, welker bouw zich ook over zeer langen tijd uitstrekt, is geene ontwikkeling van stijl te vinden en werd vastgehouden aan den oorspronkelijken opzet in middel-gothischen stijl, ook toen men elders reeds lang tot den laat-gothischen gevorderd was. Men ging dus voort te bouwen in den stijl, die eigenlijk reeds dood was; dat verklaart de mindere belangrijkheid van de cathedraal van Upsala vergeleken bij die van Linköping.

(Slot volgt.)

HEEMSCHUT

De vereeniging „Nehalennia”, tot instandhouding van Walcheren's natuur- en stedenschoon, heeft een adres aan den raad van Middelburg gezonden, waarin zij verzoekt om een jaarlijksche bijdrage uit de gemeentekas. In den breede wordt het doel der vereeniging in het adres uiteengezet en er op gewezen, dat het der vereeniging niet mogelijk is zonder krachtigen steun van overheidswege op afdoende wijze te waken voor het behoud van natuur- en stedenschoon en dat het haar in verband met den toestand harer geldmiddelen niet mogelijk is, over te gaan tot de stichting van een behoorlijk georganiseerd bouwkundig advies-bureau, evenmin eene verzameling goede modellen bijeen te brengen, voldoende lezingen te doen houden ter opwekking van belangstelling en liefde voor het schoone; tentoonstellingen te organiseeren, subsidies voor de restauratie van belangwekkende gebouwen te verleen, premies te verleen aan timmerlieden, wier woningen aan aesthetische eischen voldoen, te doen fotografieeren en in tekening brengen merkwaardige gebouwen of hunne onderdeelen, die met afbraak of ondergang bedreigd worden.

Het verloop dezer poging van „Nehalennia” zal met belangstelling worden gevolgd en algemeen zal men hopen, dat het verzoek een gunstig onthaal vindt. De provinciale verordening tegen de ontsiering zou een waardig pendant vinden in eene flinke subsidieering van „Nehalennia”, opdat deze ijverige vereeniging zijn uitstekend opgezet programma kan afwickelen.

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. De firma Rath & Doodeheever heeft onlangs in een brochure een overzicht gegeven van hare wording en beteekenis alsmede van hare nieuwe inrichting. Het boekje is bestemd voor hare afnemers en handelsrelaties en daar de firma uitsluitend aan wederverkoopters levert, zal het wel niet in architectenkringen verspreid zijn. Toch moet het ook velen daarin interesseeren hoe deze firma sinds hare stichting op bescheiden schaal in 1898 zich snel en onophoudelijk tot hare tegenwoordige hoogte ontwikkelde. Dat is niet alleen te danken aan een coulant en actief optreden maar — en wij kunnen dit bij het meerendeel onzer lezers als bekend veronderstellen — zeker niet minder door de zorg en het juiste inzicht waarmede telken jare bij het samenstellen der nieuwe kollekties werd gelet daarin ook smaakvolle papieren van goedkope prijzen op te nemen. Zij heeft daardoor zeer gunstig gewerkt. Het artistiek gehalte van het behangselpapier is rijzende — al houdt de wansmaak van het publiek nog een radicale verbetering tegen. De modelboeken van RATH & DOODEHEEVER zullen door menig architect met succes zijn geraadpleegd en aan den van aannemerswege met het behangwerk belaste firma's zijn opgevraagd. Indirekt behooren zij dan ook wel degelijk tot de relaties tot welke het boekje zich richt. Te kunnen beschikken over eene ruime keuze smaakvolle wandbekleedingen al naar den aard van het werk, 't zij in goedkope of dure papieren, 't zij in kostbaarder materialen, is voor den architect van niet geringe beteekenis voor het effect en de stemming der door hem ontworpen interieurs. En zulks zeker niet het minst, wanneer het de meer eenvoudige vertrekken aangaat. De eischen die in dit opzicht zoowel door den ontwerper als het publiek gesteld worden, stijgen in gelijke mate als zij worden bevredigd. Die stijging gaat snel. Maar de firma RATH & DOODEHEEVER is er tegen opgewassen. Het moeten wel zeer buitennissige verlangens zijn, waarvoor in hare monsterzaal niet de oplossing is te vinden, waar immers steeds het nieuwste en beste op het gebied ter vergelijking aanwezig is.

Daarnaar werd reeds gestreefd toen de firma nog gevestigd was in het kleine perceel in de Weteringstraat, maar hare reputatie, en daarmede de omzet, nam geregeld toe zoodat spoedig eerst één, daarna twee naast elkander gelegen perceelen op de Prinsengracht 734 en 736 werden betrokken, ter plaatse waar thans het, in Februari 1912 in gebruik genomen, door den architect A. Jacor ontworpen nieuwe kantoor- en magazijngebouw der firma verrijst.

Dit gebouw is van de Prinsengracht tot aan de Noorderstraat 46 M. diep bij een breedte van 10½ M., zoodat het oppervlak 483 M². bedraagt. Op den beganen grond bereikt men van uit de vestibule een hal, die toegang geeft tot de onmiddellijk

naast resp. achter elkander liggende spreekkamer, kantoor, lokaal voor aflevering en expeditie. In verbinding met deze laatste staan de magazijnen der meest gevraagde papieren.

De vijf bovenverdiepingen dienen gedeeltelijk als magazijnen gedeeltelijk als opslagplaatsen gebruikt worden. Enorme voorraden kunnen hier worden geborgen. Men vraagt zich af waar zooveel behangselpapier blijft.

Op de eerste verdieping bevindt zich de monsterzaal, die tevens dient tot berging der voorraden der kostbaarder wandbekleeding, lincrusta's, Japansche cuirs enz., in welke laatste de firma ook een groote export heeft.

De bovenste verdieping is als werkplaats ingericht met de meest moderne machines, benoemd voor het maken der monsterekolleties: reliëfdrukmachine, snijmachine, stempel-machines, gauffreermachine, mechanische draadhechtmachine, die alle elektrisch gedreven worden. In deze inrichting worden de monsterboeken der firma met de bekende zorg geheel vervaardigd.

AMSTERDAM. Het Koninklijk Paleis. Volgens mededeeling in de „Staats-Courant” is door de Regeering ingesteld eene commissie tot onderzoek en voorlichting betreffende den staat, waarin het Paleis aan den Dam zich bevindt.

De commissie bestaat uit de professoren Jhr. Dr. J. SIX (Amsterdam), voorzitter, HENRI EVERS, J. A. VAN DER KLOES A. W. M. ODÉ (allen te Delft) en Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS.

Mag men uit de benoeming dezer commissie van advies afleiden, dat de vroegere geruchten omtrent eene begonnen restauratie van het beschadigde frontispies door Dr. CUYPERS (of de firma STOLZENBERG) onjuist waren? Waarschijnlijk. Men mag immers nauwelijks aannemen, dat deze commissieleden hun taak zouden hebben aanvaard, wanneer er op een zoo belangrijk onderdeel was vooruitgelopen.

Kunstenaarskongres Amsterdam 27, 28 en 29 Maart 1913. De „N. R. C.” vermeldt nadere bijzonderheden omtrent het onlangs aangekondigde kongres, dat op initiatief van het „Verbond van Nederlandsche Kunstenaars Vereenigingen” zal worden gehouden, onder voorzitterschap van den heer H. P. BERLAGE. Het kongres is gesplitst in een openbaar en een besloten gedeelte.

In het openbare gedeelte wordt o. a. een voordracht gehouden door J. GRATAMA over moderne kunst en industrie en den Duitschen werkbond en door Wm. HUTSCHENRUYTER over het Beethovenhuis.

In het niet openbare spreekt Jos. CUYPERS over het behoud en herstel van kunstwerken; G. VERSTEEG over de vrije uitoefening van het bouwbedrijf; JAC. VAN DEN BOSCH over de bevordering der kunstnijverheid, en C. VAN DER SLUYS over het misbruik van historische stijlen in de meubelkunst.

Voor het onderwerp: moeten rijksgebouwen steeds door rijksbouwmeesters worden uitgevoerd? was nog geen inleider gevonden.

'S GRAVENHAGE. De verbouwing van het Binnenhof. De oppositie tegen de voorgenomen verbouwing van het Binnenhof, waaraan de laatste oude gebouwen van het vroeger zoo belangwekkende complex zullen worden opgeofferd, heeft blijkens de Memorie van Antwoord van den Minister van Waterstaat aan de Ie Kamer weinig kans om te leiden tot het door kunstenaarskringen vrijwel algemeen gewenschte gevolg.

Wij berichtten over de geopperde bezwaren in jaargang 1912 blz. 390 en 406. Er wordt alleen tegemoet gekomen aan dat betreffende de verlichting van het Mauritshuis. De ontworpen gevel aan die zijde wordt verlaagd en in verband daarmede worden ook de overige gevels, in het bijzonder die naast het „torentje”, eenigszins gewijzigd.

Wat betreft de wijziging van de rooilijn, bestaat er voor den Minister geen aanleiding om te voldoen aan den uitgesproken wensch, om deze onveranderd te laten. Het herhaald advies van de Commissie voor de Grafelijke Zalen, ditmaal gesteund door Prof. HENRI EVERS, woog voor Zijne Excellentie zwaarder dan dat der vereenigingen en critici, die het niet met hem eens waren.

Architekten-provisies zijn in Duitschland een veel voorkomend verschijnsel. Een zeer kenmerkend proces is er, volgens mededeeling in de „D. Bauh.”, onlangs te Hamburg over gevoerd.

Een duitsch ingenieur belast met den bouw eener fabriek voor duitsche rekening te Marseille, was met de firma, welke de betonwerken uitvoerde, overeengekomen, dat hem eene provisie van 1½ % zou worden betaald over de bouwsom à 1.386.473,95 franken. Hij kreeg ze echter niet en eischte mitsdien ze op, met en benevens de renten.

De beklagde betonfirma bleef weigerachtig en betoogde, dat: 1o. dat zulk een provisie-overeenkomst nietig was als in strijd met de goede moraal; 2o. dat zij de hooge provisie had toegezegd, opdat de ingenieur hare belangen zooveel mogelijk zou voorstaan. En dat nu was niet geschied, wijl hij aan zijn principaal mededeeling van de provisie had gedaan en hij mitsdien de van hem verwachte diensten niet bewees.

De ingenieur stelde daar tegenover, dat de provisie niet bedoeld was om hem om te koopen. Zij was hem aangeboden. Hij aanvaardde zulke provisie steeds ten bate van zijne principalen en hij zeide dit te hebben medegedeeld aan de betonfirma.

Deze echter ontkende die mededeeling. Had de ingenieur echter reeds bij het sluiten der overeenkomst het voornemen gehad de provisie aan zijn principaal af te dragen en hem mededeeling te doen van de overeenkomst, dan zou zij die overeenkomst thans bestrijden op grond van arglistige verzwijging van dat voornemen. Wanneer niet uitdrukkelijk was gesproken over de contraprestaties van den ingenieur, dan volgde dit niet uit het delikate karakter van zulke transacties.

In twee instanties werd de ingenieur met zijne klacht afgevoerd. De rechtbank was van oordeel, dat zelfs het uitkeeren van het ontvangen geld aan den bouwheer, aan de provisie haar immoreel karakter niet ontnemt. De ingenieur in kwestie — en dat is in dit proces niet minder tekenend voor de duitsche toestanden — beweerde, dat het uitkeeren van provisie aan architecten algemeen gebruik was en niet als ongepast werd beschouwd. De rechtbank achtte het evenwel niet noodig dit na te gaan, overwegende dat een immoreele zaak toch niet kon worden goedge maakt, ook al werd bewezen, dat zij in het bouwvak algemeen gebruikelijk was.

Ter vermijding van het stuiven van betonvloeren. Men wascht den vloer terdege met zuiver water, door schrobben met een harden bezem, waardoor alle losse deeltjes worden verwijderd, en laat hem vervolgens drogen. Zoodra de vloer droog is, wordt hij ingesmeerd met een oplossing van één deel waterglas (kieselzure natron) en drie à vier deelen water (de waterverhouding hangt van de poreusheid van het beton af). Hoe dichter het cement is, des te zwakker kan de oplossing zijn. Goed roeren is een vereischte en men bestrijkt den bodem het gemakkelijkst met een breeden kwast, b.v. een gipskwast of derg. Men maakt niet meer klaar, dan in één uur kan verwerkt worden. Is de oplossing dun genoeg, dan dringt zij in de poriën. Vervolgens laat men den vloer drogen en wascht hem dan met zuiver water met behulp van een lap af. Gedroogd zijnde bestrijkt men den vloer weer met de oplossing. Dan weer afwassen en nogmaals insmeren. Wanneer na een derde insmering het vocht nog niet op den vloer blijft staan, smeert men nog een vierden keer in.

Het waterglas, dat op de oppervlakte blijft, omdat het met het beton niet meer in directe aanraking kan komen, is gemakkelijk in water op te lossen en kan dus afgewassen worden, waardoor de kleur van den bodem weer gelijkmatig wordt.

Het waterglas, dat in de poriën gedrongen is, en daardoor met de bestanddeelen van het beton in aanraking komt, vormt een zeer harde, onoplosbare laag, die de oppervlakte hard maakt, daardoor stofvorming verhindert en zeer veel bijdraagt tot het verlengen van den levensduur van den vloer.

„? en !” naar „Kalk, Sand und Zement.”

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Verschenen is de 2e en 3e afl. van

M. B. N. Bolderman en A. W. C. Dwars. Beknopt leerboek der Waterbouwkunde. — Uitg. L. J. VEEN. Amsterdam.

K. Sluyterman. Oude Binnenhuizen in België. MARTINUS NIJHOFF. 's Gravenhage.

De derde en vierde afleveringen staan in pracht van afbeeldingen niet achter bij de vorige. Wij hernieuwen er de kennis met eenige gebouwen uit de beide eerste afleveringen. Geven interieurs als de groote zaal in het Waterhuis of Brouwersgildehuis te Antwerpen, de Hal in het huis Keizerstraat 9 of de woonkamer in het museum Plantijn-Moretus aldaar voorbeelden van den vollen, verzadigden vlaamschen rijkdom, een ouder en gansch ander type biedt de kleine bibliotheek in het kasteel Anderlecht, die echter door overvulling vooral met wapens en kanonnen haar karakter van rustig studievertrek verloor. Fraaier is de groote boekerij uit hetzelfde kasteel. Eetzaal en keuken in het Brugsche, thans museum zijnde huis Gruuthuuse, een keuken uit Gent (deze laatste echter geen zeer belangrijk gegeven), een tweetal statige prachtinterieurs, refter en bibliotheek uit de Abdij van 't Park te Heverle, het karaktervolle eetzaaltje uit het klooster der Zwarte Zusters te Leuven. De zaal van de Tafel van den Hl. Geest in het huis Kiekenmarkt 7 te Gent, de keizerlijke zaal in het Seminarie te St. Truiden, zij alle getuigen, ieder op zijne wijze, nu eens streng, dan weelderig, van een hoog ontwikkelde kunstzin.

Noemen wij voorts nog als een bijzonder prachtig staal van een 16e eeuwsch vertrek het kantoor van het Belle-Gasthuis te Yperen. En hoe treffend is niet in zijn eenvoud het trapportaal in het meergenoemde Antwerpsche Brouwersgildehuis! Iedere plaat in dit werk is een genot.

Architektonische Rundschau. Afl. IV. Naar aanleiding van een artikel over de oude bronnen in Neurenberg worden tal van afbeeldingen gegeven van verschillende oude en enkele nieuwe fontein. MARIN DULFER'S Stadsschouwburg in Duisburg, woonhuizen van CARL KUEBART, ontwerpen van altaren, en een abdijpoort van ALBERT KOCH, een gerechtsgebouw in Falkenstein van KURT HAGER uit Dresden, en een landhuis van denzelfden architect, een burgerschool van LENNARTZ, een teekening van AUGUST SCHIRMER in Stuttgart, het oude Besigheim voorstellend, leveren de onderwerpen voor de afbeeldingen.

Een artikel van Prof. PAUL KLOPPER geeft eene beschouwing over de, naar zijne inzichten, noodzakelijke invoering van het vak „stedenbouw” aan de Middelb. Techn. scholen. Hij wenscht echter dit onderwerp op andere wijze onderwezen als op de technische Hoogeschool. Het komt hem voor, dat daar de stedenbouw behandeld moet worden in minder uitgebreiden zin en uitgaande van de landstreek, waarin de school zich bevindt, evenals de heemschutbeweging de eigenaardige landelijke bouwwijze in eere herstelde en bij het onderwijs in de bouwkunst de leerlingen de voorbeelden aanvankelijk vinden in hunne onmiddellijke nabijheid.

Der Industriebau. Afl. I. 1913. De vierde jaargang, waarmede dit nummer begint, zal een nieuw onderwerp in zijn programma opnemen n.l. „het ijzer in de bouwkunst”. Daarmede zullen in verschillende artikelen het belangwekkendste op het gebied der ijzerconstructies behandeld worden.

De inhoud van deze aflevering bestaat uit: de industriegebouwen in het stadsbeeld, een brikettenfabriek (architect regeringsbaumeister ERBERICH), een fabriek in Alfeld voor het maken van leesten (arch. WALTER GROPIUS) en eenige kleinere artikelen over zaagfabrieken, over een fabriek van elektrische aanstekers enz.

In de rubriek Heemschut: arbeiderswoningen, landelijke bouwkunst, zijn eenige arbeiderswoningen (ontworpen door de arch. BEUTINGER en STEINER) en eenige mooie stadsbeelden gereproduceerd.

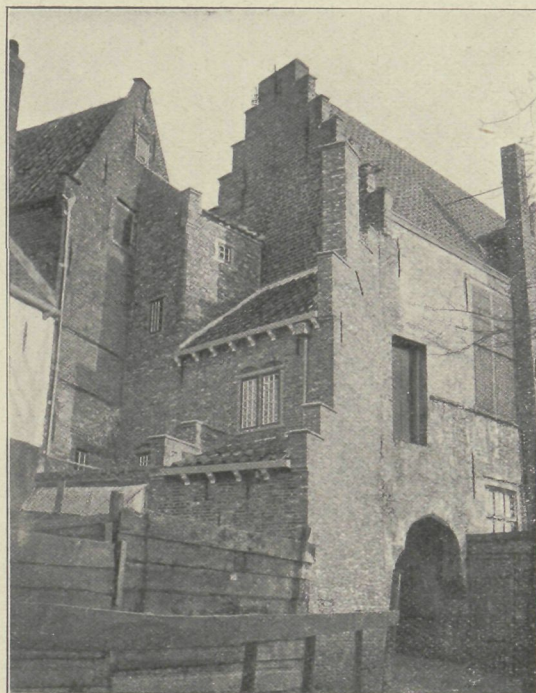
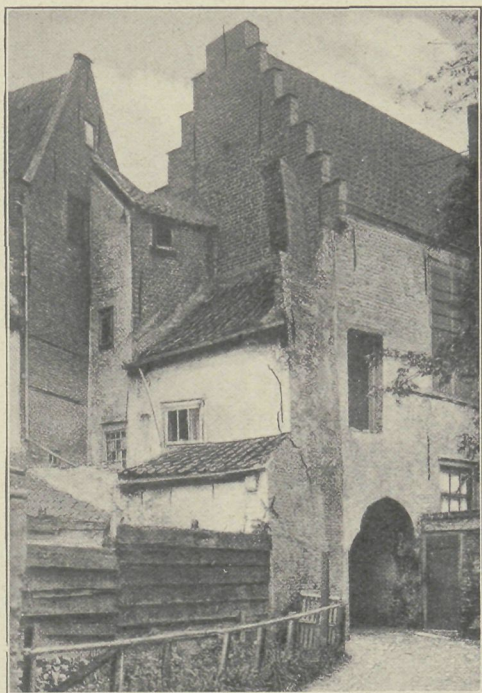
Moderne Bauformen. Afl. I. 1913. In de nabijheid van Weenen zijn reeds zes groote villa's ontworpen door Prof. Jos. HOFFMANN. De zevende, de villa Ast, is onlangs naar zijn ontwerp gebouwd en gemeubeld. Zij vertoont in hare afbeelding een type van de moderne Oostenrijksche kunst. Ook het tuinontwerp, met de architektonische versieringen, is van zijn hand. Een groot gedeelte dezer aflevering is aan Berlijnsche architecten gewijd, met verschillende landhuizen door hen ontworpen en in de nabijheid van Berlijn gebouwd. Aan de architecten EITEL en STEIGLEEDER te Stuttgart werd opgedragen een huis te ontwerpen voor den heer VAN GEUNINGEN, die in het bezit was van fraaie antieke meubelen en gobelins. Enkele interieurs zijn met het oog daarop ontworpen, terwijl andere een zeer modernen geest vertoonen.

Moderne Bauformen. Afl. II. 1913. In München staan een aantal huizen van een nuchtere architectuur, die door handelsgeest in het leven zijn geroepen; dan staan daar huizen, wier motieven aan de ouden inheemschen bouwtrant zijn ontleend, en daarnaast ontwikkelt zich een moderne „stadsbouwkunst”. De architecten O. KURZ en Ed. HERBERT zijn mede de baanbrekers dezer laatste richting. De woonhuizen, villa's, kerken en monumenten, door hen in grooten getale ontworpen, leveren daarvan het bewijs. Aan één der „Ringgen” te Keulen is een groot magazijn, met een tehuis voor de vrouwelijke beambten en een kantoor voor een zijdehandel, ontworpen door den architect OTTO SCHULZE-KOLBITZ. Tegenover dit nieuwe gebouw staat nog het oude, aristocratische officierscasino, en daarmede had de architect rekening te houden, evenals met het gesloten karakter aan deze zijde der Neumarkt. Het wijkt daarmede af van het hedendaagsche Duitsche warenhuis in navolging van MESSEL'S ontwerp. Ook de interieurs en het meubilair zijn van OTTO SCHULZE-KOLBITZ. Fraai gereproduceerde studies in kleuren vormen den overigen inhoud dezer aflevering.

Architectura. Nr. 5. Verslag ledenvergadering (voordracht over futurisme en kubisme in de moderne schilderkunst, door J. GRATAMA). Intern. woningcongres Sept. 1913. Verslag voordracht van A. W. WEISSMAN, over: „Hoe de Vijzelstraat was, is en worden kan”. Centrale verwarming en luchtverversing, door F. G. UNGER.

Architectura. Nr. 6. Verslag ledenvergadering (voordracht J. H. DE GROOT). Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. DE VRIES LAM.

Bouwkundig Weekblad. Nr. 6. Kroniek LI. Wereldtentoonstelling te Gent 1913 (met afb.) Mooi Arnhem (vervolg). Middelbaar Technisch Onderwijs, vraagstuk en de wenselijkheid van wettelijke bekwaamheidsacten voor technici, door N. VRIJENHOEK.

PHOTO'S PIET DE BRUIJNE

MIDDELBURG. DE KUIPERSPOORTSTEEG VOOR EN NA DE RESTAURATIE DOOR „NEHALENNIA" (1912)
(ZIE HET BERICHT: „EEN SCHILDERACHTIG HOEKJE TE MIDDELBURG BEHOUDEN" OP BLADZIJDE 59)

XIIE JAARGANG No. 10

5 MAART 1913

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

GEMEENTELIJKE SCHOONHEIDSZORG

Het uiterlijk der gebouwen, al of niet met de terrein-afscheidings door muren, hekken of dergelijken, moet zoodanig zijn, dat zij noch op zichzelf, noch in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot geven of kunnen geven.

Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen met betrekking tot den vorm en de samenstelling van de uitwendige deelen der gebouwen.

Art. 13a. Wijziging en aanvulling van de Bouw- en Woningverordening voor de Gemeente Laren (N.-H.).

Na bij besluit van 19 Februari 1913 Nr. 97 door de Gedeputeerde Staten van Noord-Holland te zijn goedgekeurd, is op 1 Maart eene wijziging en aanvulling van de Bouw- en Woonverordening voor de Gemeente Laren (N.-H.)

afgekondigd. Deze bevat als belangrijkste artikel dat 'twelk hierboven als blijde aanhef werd overgenomen. De invoering dezer verordening mag niet stil voorbijgaan. Daarin immers is een nieuw beginsel belichaamd krachtens hetwelk ook zonder bijzondere rijkswet (die nu evenwel volstrekt niet plots overbodig is geworden!) de gemeenten een overwegenden invloed kunnen uitoefenen op den welstand.

Privaatrechterlijk, als grondeigenaresse kon de gemeente zich eene aesthetische controle bedingen bij de uitgifte harer terreinen. Enkele gemeenten, Amsterdam, Den Haag, Arnhem, Rotterdam hebben van die bevoegdheid op meer of minder ruime wijze gebruik gemaakt. Maar het had tot nog toe, ondanks somwijlen twijfel geopperd werd, steeds gegolden dat de gemeentelijke overheid de bevoegdheid miste tot het stellen van algemeene welstandseischen. Die zouden buiten het gebied der haar in de Gemeentewet aangewezen be-

moeiingen vallen. Eene nieuwe jurisprudentie van den Hoogen Raad verruimde echter dat gebied. De Gemeente Laren was de eerste die de mogelijkheid aanvatte om, bij de herziening der Bouwverordening, daarin een welstandsartikel op te nemen. Zulks getuigt van een ruim inzicht en hooge opvatting.

Haar besluit kan blijken van zeer groote en verstrekkende beteekenis te zijn. In de eerste plaats natuurlijk voor de gemeente Laren zelf. Daar kan nog veel bereikt worden, hoeveel er door wansmakelijken bouw ook reeds bedorven is, hoe vaak een gevoelig oog er ook wordt getroffen door staaltjes eener verregaand leelijke bouwwerij.

Laren was een mooi dorp, met schilderachtige boerderijen van dat kloeke, eenvoudige model door VAN DER KLOOT MEYBURG in zijn „Onze oude boerenhuizen” geschetst. Deze zijn grootendeels verdwenen en maakten plaats voor villa's en optrekjes van slechts al te vaak aanmatigende „architectuur”, welke ondanks haar misplaatste opschik en schijn-kunst oh zoo armelijk aandoet. En steeds verder ging die ontzierende architectuur. Reeds lang werd, ook in Laren zelf, gevoeld dat hier diende te worden ingegrepen. Dat Laren niet langer een stil Gooisch dorp zou blijven was duidelijk, maar men kon verlangen dat het zich ontwikkelde in een beschaafder zin.

De bevoegdheid in het genoemde Art. 13a aan B. en W. gegeven waarborgt natuurlijk niet dat voortaan te Laren slechts architektonische kunstwerken zullen verrijzen. Dat echter behoeft ook niet. Wij kunnen reeds erkentelijk zijn zoo de verordening er in slaagt het beslist leelijke en wanstaltige te weren, datgene wat direkt kwetsend is. B. en W. zullen zich bij de toepassing doen voorlichten door eene commissie van onpartijdige deskundigen bij wier de keuze Mij. tot Bev. der Bouwk. hen van advies dient.

De toepassing van dergelijke verordeningen eischt eene groote mate van objectiviteit en takt. De beoordeeling moet aan de bedoeling van ieder ontwerper recht doen wedervaren, zich indenken in zijn geest en aard. Anders leidt de toepassing tot eenzijdig drijven in ééne richting. Aan de ontwerpers kan niet een bepaalde kunstopvatting als de eenig aannemelijke worden opgedrongen. Zij moeten zooveel mogelijk vrijheid behouden, mits zich voegend in het kader.

Te Amsterdam is bij de bebouwing van het Rijksmuseumterrein eene tekortkoming gebleken: De ontwerpen zijn daar elk voor zich bekeken en niet in onderling verband. Aldus wordt, ook al voldoet ieder der ontwerpen op zichzelf beschouwd, toch geen harmonisch gegroepeerde stadswijk, geen samenhangend en welafgewogen geheel bereikt. En dat laatste zal vooral bij eene eenvoudige bebouwing als te Laren te wachten staat, eene beslissende faktor zijn die voor den eindindruk minstens gelijk belang is als de waarde der afzonderlijke deelen.

Het is zeer wel mogelijk dat deze verordening hoe goed bedoeld en hoe taktvol uitgevoerd op verzet stuit

bij enkelen die zich in hunne aesthetische vrijheid belemmerd gevoelen. Maar dat zullen waarschijnlijk niet de sterkste broeders zijn. Zij zullen niet langer met allerlei versierend bijwerk een valsch effekt mogen nastreven, maar zullen nu moeten terugkeeren tot grooter waarheid en eenvoud, tot evenwicht van verhoudingen en vormen en dat zal hen niet licht vallen.

Wil echter de gemeente Laren de kroon op haar werk zetten, dan overwege zij nog een stap verder te gaan. De verordening is repressief; zij onderdrukt en weert ontsiering. Maar nu diende zij te worden aangevuld door eenige eenvoudige maatregelen van preventieven, van opvoedenden aard, die de toepassing der verordening vergemakkelijken, haar overbodig willen maken. Er moet leiding worden gegeven. Men kan niet volstaan met botweg af te keuren of te weigeren.

Wordt de commissie van deskundigen daartoe door B. en W. aangezocht, dan zal zij ongetwijfeld bereid blijken om ook bij wijze van adviesbureau (Bauberatungsstelle) aan de verbetering der ingediende ontwerpen mede te werken.

Zouden van gemeentewege niet eenige bevattelijke voordrachten — bijv. in den zin der duitse „Meister”-cursussen — kunnen worden georganiseerd, waarin de plaatselijke bouwambachtslieden aesthetisch worden ontwikkeld, waarin gewezen wordt op het karakter eener landelijke bouwwijze en eenige harer grondbeginselen worden uiteengezet? Het zou misschien zeer nuttig werken indien eene kleine toepasselijke verzameling afbeeldingen naar goede, zoo oude als nieuwe bouwwerken ter raadpleging werd beschikbaar gesteld. Zij kon dan — indien deze bestaat — aan de Teekenschool tevens dienstbaar voor het vakonderwijs gemaakt worden.

De beteekenis dezer verordening overschrijdt echter de grenzen der gemeente Laren. Zij is eene eersteling en verdient reeds als zoodanig in gedachte te blijven. Onder allen wien de schoonheid van ons land ter harte gaat moeten vooral de architecten het streven van het Larensche gemeentebestuur waardeeren. Zij kunnen daaraan niet treffender — en tevens vruchtdragender — uiting geven dan door stelselmatig te bevorderen dat het Larensche voorbeeld elders navolging gaat vinden. Dat ware de meest sprekende hulde aan Laren's gemeentebestuur.

Zoolang van het Rijksgezag zoo weinig steun en medewerking in deze materie te wachten blijkt, is het aangewezen om bij provincies en gemeenten steeds en steeds weer aan te dringen dat althans zij gebruik maken van hunne, zij het ook beperkte bevoegdheid om nog te bereiken wat in de gegeven omstandigheden bereikt kan worden in den strijd tegen de ontsiering van stad en land. De aanwijzingen dat de stemming daartoe gunstiger wordt nemen onmiskkenbaar in aantal en omvang toe. Men stuit weliswaar nog vaak tegen onverschilligheid en tegen verkeerde, verouderde denkbeelden die tot klaarblijkelijken onwil leiden. Maar de aanhouder wint en het kan niet uitblijven of door te steunen op voorbeelden als nu Laren er een biedt zal men navolgers kweeken.

■ A. W. WEISSMAN. DE ONTWIKKELING EENER AMSTERDAMSCHER STADSWIJK ■

(Vervolg en Slot)

erwijl de Heeren- en Keizersgrachten bebouwd werden door de aanzienlijken, was het meer zuidelijk gelegen deel der stad door de gezeten burgerij bevolkt.

Voor al de Heerengracht was bij de rijken in trek. Zoo kocht DANIEL VAN GHEEL, Heer van SPANBROEK, in 1666 voor f 24.000 een stuk grond aan de Heerengracht tusschen de Spiegelstraat en de Vijzelstraat, waarop hij een huis bouwde, dat in 1753 voor f 125.000 verkocht werd. Dit huis heeft later een anderen gevel gekregen en wordt nu door den heer VOM RATH bewoond.

Ook GERARD HASSELAAR, Schout van Amsterdam, kocht in 1666 een groot erf aan de Heerengracht bij de Vijzelstraat. Hij bouwde daar een huis, dat in 1767 voor f 152.000, in 1782 zelfs voor f 160.000 verkocht werd. Men zegt maar altijd, dat de 18e eeuw een tijdperk van verval is geweest. Doch dat zulke bedragen voor huizen te Amsterdam besteed werden, bewijst dat deze opvatting onjuist was. De stad aan het IJ was toen het financieele centrum der wereld. Daar woonden de groote bankiers, die de vorsten aan kapitaal hielpen. Het was dan ook een bankier, JOHN HOPE, die het huis kocht en die, voor den in de Reguliersdwarstraat staanden stal met koetshuis, nog eens f 18.000 besteedde.

In 1835 werd dit bezit, dat eens f 178.000 had golden, aan LUCRITIA VAN WINTER, echtgenote van Jonkheer MR. HENDRIK SIX verkocht voor f 35.000, wel een bewijs voor den slechten tijd, die op de scheiding van België volgde. Mevrouw SIX had van haar vader PIETER VAN WINTER fraaie schilderijen geërfd, waarbij HENDRIK SIX de familieportretten voegde, die hij nog bezat.

In 1854 verdeelde de zoon van HENDRIK SIX, DR. J. P. SIX, het huis in twee deelen, waarvan hij het westelijke verhuurde, terwijl hij in het oostelijke bleef wonen.

Het huis, waar thans de vermaarde verzameling van schilderijen zich bevindt, behoort dus pas sinds 1835 aan het geslacht SIX. Vroeger bezat het een ander huis, wat verder op de Heerengracht, nu gemerkt 495. De erven, waarop dit huis gebouwd werd, zijn in 1665 door de weduwe van den Burgemeester GEELVINCK gekocht. Zij verkocht ze in 1671 aan de weduwe van DAVID DE WILDT, Secretaris der Admiraliteit, die er een huis bouwde, dat in 1709 verkocht werd aan JAN SIX, den tweeden zoon van een ouderen JAN SIX, die Burgemeester van Amsterdam geweest was.

Die zoon is van 1719 tot 1748 zestien maal Burge-meester van Amsterdam geweest en in 1750, twee en tachtig jaar oud, gestorven. Aanvankelijk heeft hij het huis gelaten in den toestand, zooals het was. Maar later, waarschijnlijk omstreeks 1730, liet hij het verbouwen. Toen ontstond de prachtige zandsteen gevel in den stijl, naar LODEWIJK XIV genoemd.

In den top plaatste JAN SIX zijn wapen, waarvan het blazoen later werd weggehakt. Doch de bundelbijlen, welke het zinnebeeld van de Burgemeesterlijke waardigheid waren, herinneren toch nog aan den stichter. En het keurig gesmeed ijzeren hek van het prachtig balkon draagt nog het devies van den bouwheer: „Omnia orta occidunt”, of, in het Nederlandsch, „al wat opgaat, gaat onder”, een zinspeling op de twee halve manen en de ster van het wapen.

De kleinzoon van JAN SIX heeft het huis in 1787 voor f 138.000 verkocht. In 1855 kwam het voor f 50.000 in het bezit van den heer C. P. VAN EEGHEN, die er tot zijn dood in 1889 heeft gewoond.

Ook aan de overzijde der gracht staat menig prachtig huis. Het fraaiste is wel dat, gemerkt 502, gebouwd in de plaats van vier pakhuizen, die de eerste eigenaar er in 1665 op had laten zetten. De tweede eigenaar, PAULUS GODIN, begon in 1671 met het bouwen van het heerenhuis, dat in 1804 door zijn achterkleinzoon MR. A. A. DENTZ VAN ASSENDELFT voor f 115.000 aan den heer THEODOOR GÜLCHER verkocht werd. Dit is een hooge prijs, die doet zien, dat er in het begin der negentiende eeuw nog wel vermogende Amsterdammers waren, al laat men het soms voorkomen, dat er toen in de Amstelstad slechts armoede heerschte. Doch ook nu weder blijkt, dat de eigenlijke slechte tijd voor de hoofstad pas later kwam. Immers de erfgenamen van den heer GÜLCHER konden in 1830 voor het huis slechts f 22.650 bedingen en dat nog wel in openbare veiling!

Verscheidene andere eigenaars volgden elkander nu in korten tijd op. Wel ging de waarde wat vooruit, doch Jonkheer VAN LOON, die het huis in 1869 kocht, behoefde er slechts f 35.000 voor te geven. Dit was niet veel, daar het eigendom tot de Keizersgracht door liep, waar een stal, koetshuis en pakhuis gebouwd waren. In 1907 is de heer J. T. CREMER eigenaar van het huis met een deel van den tuin geworden.

Aan de Keizersgracht tusschen de Spiegelstraat en Reguliersgracht vinden wij minder aanzienlijke huizen, dan aan de Heerengracht. De meeste worden aan de zuidzijde aangetroffen, omdat daar gelegenheid was, in de Kerkstraat stallen met koetshuizen, achter de tuinen uitkomend te maken. Aan de noordzijde staan er slechts weinig. Immers daar hadden de bewoners der Heerengracht hunne stallen, koets- en pakhuizen. In mijn jeugd was de toestand nog zoo. Naar mate echter de equipages verdwenen werden ook de stallen tot woningen verbouwd.

Soms werd echter ook aan deze zijde der Keizersgracht wel een aanzienlijk heerenhuis gebouwd. Toen de jongste dochter van DANIEL VAN GHEEL, over wiens huis aan de Heerengracht bij de Spiegelstraat wij reeds spraken, in 1673 met MR. GERRIT HOOFT trouwde, liet de schoonvader voor het jonge paar op een deel

van zijn aan de Keizersgracht uitkomend erf een woning stichten, waar hun afstammelingen bleven gevestigd tot in de 19e eeuw toe. Dit huis had echter maar betrekkelijk bescheiden afmetingen, daar er een inrijpoort, die toegang gaf tot den stal van den heer VAN GHEEL, naast was.

Van de vier prachtige huizen, aan de overzijde der gracht omstreeks 1670 door ADRIAAN DORSMAN gesticht, zien wij er nog maar twee in hun ouden staat, in een daarvan is nu COUTURIER gevestigd. Een is afgebroken, toen de Nieuwe Walenkerk werd gebouwd, het vierde is veranderd.

Laat ons nu de Vijzelstraat bezoeken, zoo, als zij omstreeks 1866 was. In dit zuidelijk stadsdeel begon toen eenig leven te komen. Aan het eind der Vijzelgracht had Dr. SARPHAT een meel- en broodfabriek laten bouwen, en aan de Schans bij de Weteringbarrière was een blok huizen verrezen, door den architect J. GOSSCHALK ontworpen. In een dier huizen hebben mijn ouders van 1866 tot 1877 gewoond, en, daar ik toen in het voormalig Atheneum op den Oude Zijds Voorburgwal ter school ging, was de Vijzelstraat mijn naaste weg.

De „Schans” was toen een fraai plantsoen, dat om het bolwerk heenliep, waarop de in 1777 gebouwde korenmolen „de Wetering” stond. Aan den voet van dien molen zag men lage huisjes, waarin de molenaar woonde, en ook een paar herbergen gevestigd waren, waarvan die „Welgelegen” geheeten, omstreeks Kerstmis van 1870, toen wij een bijzonder strengen winter hadden, afbrandde. Daar kwam, later, „Maison Boer” voor in de plaats. Men kan, in de bebouwing, den vorm van het oude bolwerk nog herkennen.

Meer naar de Weteringbarrière bevond zich een schepstimmerwerf, die aan de Lijnbaansgracht uitkwam, en in 1868 verdween, toen de architect GOSSCHALK daar een tweede blok huizen bouwde.

Ging men de Weteringbarrière voorbij, dan zag men weder plantsoen en een bolwerk met een korenmolen. Achter dien molen had GRADER zijn vermaarden schouwburg, waar iederen Zondagavond gespeeld werd. De buitensingelgracht slingerde zich om de bolwerken; daarin lagen de vloten van grenen- en vuren-balken, die door de drie molens aan het Mennonietenpad tot ribben en deelen gezaagd werden. De buitensingel zelf was, naar het Leidscheplein toe, een weg, die uitzag op de weilanden van den Buitenvelderschen polder. Een boerderij, „de Spaarzaamheid” geheeten, gaf aan het geheel een rustiek aspect.

Toch zou al gauw VAN LIER aan de overzijde van het Mennonietenpad zijn houten zomerschouwburg bouwen, waardoor het landelijk karakter der omgeving geschaad werd. De operettes van OFFENBACH zijn daar in het Duitsch vertoond.

Tusschen de Wetering en den Buitensingel waren prachtige tuinen; een daarvan, „Stad en Lande” geheeten, werd als uitspanning druk bezocht. Het zou daar werkelijk idyllisch geweest zijn, ware het niet,

dat de kaarsenfabriek van BRANDON met haar rook en stank de geheele omgeving bedierf.

Wat verder aan den buitensingel lag weder weiland. Men had daar, naar buiten, een ruim uitzicht; wie echter den blik stadwaarts richtte, aanschouwde de weinig fraaie gasfabriek van DE BRUYN, die ook geen aangename geuren verspreidde.

De weilanden aan den buitensingel werden gekozen als de plek, waar NADAR met zijn ballon „le Géant” zou opstijgen. Die opstijging ging niet zonder moeite; toen eindelijk het gevaarte zweefde, daalde het al weder eer het nog uit het gezicht der toeschouwers was.

Omstreeks dien tijd, 1866, werd daar ter plaatse ook de brouwerij „de Hooiberg” gebouwd, ter vervanging van een vroegere, die aan de Donkere Sluis tegenover de Nieuwe Kerk gevestigd was geweest. Die nieuwe brouwerij, een werk van GOSSCHALK, staat altijd nog aan de Stadhouderskade; de oude werd het bierhuis „de Poort van Cleve”.

De Vijzelstraat had echter nog altijd geen verbinding met den Buitensingel. Het verkeer ging als van ouds door de Weteringstraat, en daar de Spiegelstraat de kortste verbinding met den Dam vormde, werd die wat drukker, dan zij vroeger geweest was.

Toen evenwel, na 1870, de buurten werden aangelegd, welke men naar onze meest vermaarde schilders noemde, doch die de spraakmakende gemeente eenvoudig „de Nieuwe Pijp” doopte, is de verbinding van de Vijzelgracht met den Buitensingel tot stand gekomen.

De loodsen en andere onaanzienlijke gebouwen, die aan de Weteringschans stonden, werden gesloopt, en vervangen door een openbare lagere school en de Hoogere burgerschool met driejarigen cursus. Aan de andere zijde van den nieuwen weg was al vroeger door den architect G. B. SALM de Ambachtsschool gebouwd, die nu werd vergroot; op den grond, die overbleef, werden huizen gezet.

Zoo had dan de Vijzelstraat haar verbinding met het Zuiden verkregen, een verbinding, die nog meer zou gaan beteekenen, toen in 1876 de eerste paarden-tram, welke van het Leidscheplein naar de Plantage liep, was tot stand gekomen.

Maar nu moest de toegang van het Rokin verbeterd worden. Daarom werden de zoogenaamde „Engelsche huizen” aan het Schapenplein door de gemeente aangekocht en gesloopt. De zuidelijke zijmuur dezer huizen was echter beschilderd met een reclame van een confectiemagazijn aan het begin der Kalverstraat, en bleef staan. In 1877, toen de verandering van het stedelijk Atheneum in een Universiteit tot groot feestbetoon aanleiding gaf, hebben de studenten dezen muur omvergehaald. Sedert werd het oude Schapenplein in het Sophiaplein veranderd, dat in den loop der jaren, evenals zijn omgeving, ook al weder niet bleef, wat het was. Het oude logement Rondeel werd tweemaal verbouwd, de huizen tusschen de voormalige Kistenmakersgracht en de Reguliersbreestraat kregen nieuwe

gevels, daartegenover verrees een verzekeringsgebouw, het logement De Munt verdween en werd door het tegenwoordig Muntgebouw vervangen.

En wat is er in den laatsten tijd een verandering in deze omgeving gekomen! Waar de aloude Roomsche Katholieke kerk „het Boompje” stond, verrees een groote manufactuurwinkel, aan de overzijde kwamen twee „bioscoopgebouwen” naast elkander.

Kon de heer JOAN HUYDEKOOPER nu nog eens uit zijn raam kijken, dan zou hij vrijwel iederen gevel, dien hij aanschouwde, met de schreeuwendste reclames bedekt vinden en, als man van smaak, er zich over ergeren, dat van de schoonheid, in zijn tijd aanwezig, niets overbleef dan de Regulierstoren.

In 1884 kreeg de Vijzelstraat een tramlijn, die op het Koningsplein begon, waar de wagens, die van den Dam kwamen, door een draaischijf er op gebracht werden. Door de Reguliersdwarsstraat werd zoo de Vijzelstraat bereikt, en dan ging de lijn langs de Stadhouderskade naar den Amsteldijk. Die paarden-tram gaf aan de straat nieuw leven. Een groot manufacturenmagazijn, „de Zon” genaamd, verrees tusschen de Heeren- en de Keizersgracht, een magazijn van gemaakte kleederen werd op den hoek van de Keizersgracht gebouwd. En menig winkelier ging aan het verbouwen, zool niet van zijn geheele huis, dan toch van zijn pui. Toch zocht niet ieder in verbouwing heil; er waren er ook, die meenden, dat het beter was, zoo veel mogelijk den ouden toestand te behouden. Tot op onzen tijd bleef de kruidenierswinkel van KLAPMEYER zoo als hij vroeger was. Maar in mijn jonge jaren, als men des avonds de patroons in de opkamer bij olielampen achter hun lessenaars zag zitten, was het geheel toch nog karakteristieker dan nu. Lang heeft ook de banketwinkel van TENBACK zijn oud aanzien behouden. Aardig waren vroeger de uithangborden der winkels. Wel hingen zij niet meer, zooals voorheen, uit den gevel, omdat de politieverordening dit verbod, doch zij waren nu boven de deur geplaatst. Toch hing er nog wel het een en ander uit, bijvoorbeeld bij tabakshandelaars twee rollen tabak op stangen, bij drogisten een gaper, en ter wederzijde der deur van herbergen zag men de halve tonnetjes met „vrij wijn”. Toen heette dan ook zulk een herberg nog een „wijnhuis”, ofschoon er slechts jenever getapt werd.

In de oude Vijzelstraat lagen steenen boogbruggen over de grachten. Men noemde zulke steenen bruggen in mijn jeugd nog sluizen; alleen een houten brug was toen in de schatting der Amsterdammers een brug. Een sluis en een brug hebben geen de minste overeenkomst. Het oude Amsterdamsche spraakgebruik wordt daardoor verklaard, dat aanvankelijk alleen over de sluizen steenen bruggen gemaakt waren, en toen er later ook zonder sluizen steenen bruggen kwamen, bleef de oude naam in zwang. Zoo sprak men van „de Magere Brug”, maar van „de Hooge Sluis”. Immers de eerste was van hout en de tweede van steen.

Op den hoek der sluizen stonden de nachtwachthuisjes, waar de wachts hun „turfje” als „kooltje vuur” hadden, nadat zij van hun ronde met hun ratel en hun sabel terugkwamen. In het najaar gingen zij bij de ingezetenen hunner buurt rond. Wie een turf gaf kreeg, met krijt, een T op zijn gevel geschreven; de huizen, wier bewoners aan het geven van een fooi met nieuwjaar de voorkeur gaven, werden met een N gemerkt. De nachtwachts hebben tot 1881 dienst gedaan. Hoe herinner ik mij nog hun somber „de wacht om een turrefie”, dat, even als het „rammenas, rammenas” aan Amsterdamsche herfst-avonden iets bepaald lugubers kon geven. Het kerstgezing der nachtwachts heb ik niet meer gehoord, maar hun roepen herinner ik mij nog zeer goed.

Een bekende straatfiguur omstreeks 1870 was de schoenpoetser JOZEF, die aan het begin der Vijzelstraat zijn standplaats had. Zijn borst was voorzien met medailles, die hij even hard poetste als de schoenen zijner klanten. Dikwijls hield hij toespraken tot de jeugd, die hem echter in het ootje nam. De Muntsluis, toen nog maar smal, werd bij voorkeur door straatkünstenaars voor hun optreden gekozen, wel een bewijs, dat daar geen druk verkeer bestond. Daar voerde een man met een kaal hoofd het kunststuk uit, een baksteen op zijn kruin te verbrijzelen, daar vouwde een andere straatfiguur allerlei voorwerpen uit een stuk papier, waarin hij, ten slotte, als het een „Engelsch zoutvat” was geworden, de offers der omstanders ging ophalen. Ook de zoogenaamde twee „Japaneezen” speelden en zongen op de Muntsluis, waar hun kunstbroeder, de blinde klarinettist met het lange haar, steeds een belangstellend gehoor vond.

Zoo rustig en kalm was het op het Schapenplein. Slechts nu en dan werd de rust verstoord als de omnibus naar het Rijnspoorstation voorbijkwam.

Nu is de drukte op het Sophiaplein zóó groot, dat men er een agent van politie heeft opgesteld, om, met een manchete in de Pruisische kleuren aan zijn rechtermouw, het verkeer te regelen. De Vijzelstraat is te smal geworden, en men wil haar aan de westzijde verbreedden, door daar de huizen te onteigenen en te sloopen. Door het dempen der Vijzelgracht en het afbreken van de broodfabriek en de Hoogere Burgerschool aan de Weteringschans wordt dan een ruime verbinding van de Kalverstraat met het zuidelijk deel der stad verkregen, die zeker in een behoefte zal voorzien.

Die nieuwe, verbrede straat zal er anders uitzien dan de bescheiden Vijzelstraat onzer jeugd. Aan den westkant zullen nieuwe gevels komen, die, naar mag worden verwacht, ook aan zekere eischen van schoonheid zullen voldoen.

Op schoonheid werd nog niet gelet, toen een veertig jaar geleden de stad naar het zuiden werd uitgelegd. De aanleg was niet mooi, de huizen waren niet mooi, en zoo ontstond het treurige stadskwartier, waaraan men de namen onzer beste zeventiende eeuwse

kunstenaars heeft verbonden. Die namen klinken daar als spot. Als nu wederom de stad naar het zuiden zal worden uitgebreid zal waarschijnlijk aan den aanleg meer zorg worden besteed. Het „plan-Zuid” zal dus aangenamer aspect hebben, dan het schilderskwartier... mits men den grond maar niet aan den eersten den besten ter bebouwing verkoopt! Tot dusverre geschiedt dit nog veel te veel, en dan krijgt men een wonderlijk mengelmoes van hooge en lage, vrijstaande en ingebouwde huizen, zooals, bijvoorbeeld nu het oostelijk deel van het Museumterrein te zien geeft.

Wordt het nieuwe zuiderdeel van Amsterdam een gezochte buurt, dan zal dit aan de bewoners der verbrede Vijzelstraat ten goede komen, en zal ook de Ferdinand Bolstraat daar den gunstigen invloed van ondervinden.

En zoo hopen wij dan, dat de Vijzelstraat der toekomst moge worden een straat van druk verkeer, een straat met fraaie winkels en fraaie gevels, een straat, die blijk geeft van de welvaart der bewoners van Amsterdam. Zeker, de Vijzelstraat van vroeger had haar intieme bekoorlijkheid, doch die was alleen mogelijk in het oude Amsterdam, de stad, die de schoone slaapster

leek. Die slaapster is wakker geworden, zij is met ijver aan den arbeid gegaan, zonder zich om haar fraai gewaad te bekommeren. Zij heeft het naar behoefte uitgelegd, er hier een gat in gemaakt, daar een lap op gezet, en daardoor ziet het er nu juist niet ooglijk uit. Het achttiende eeuwsche statiegewaad stond der Amsterdamsche Stedemaagd zoo goed!

Maar zien wij toch niet liever, dat Amsterdam herleefde, al werd het niet mooier, dan dat het, als Brugge of Venetië, als doode stad op zijn roem teert en bestaan moet van de vreemdelingen, die het komen bezoeken?

De bloei, die Amsterdam in de zeventiende en achttiende eeuw ten deel viel, heeft zich door schoone en schilderachtige bouwwerken gedenkteekenen gesticht. De bouwkunst van tegenwoordig is er nog niet in geslaagd, het herleefde Amsterdam tot een fraai geheel te maken. Vele harer voortbrengselen hebben tot niet ongegronde bedenkingen aanleiding gegeven; voorspeld werd zelfs, dat de bouwkunst het nooit weder tot de hoogte van voorheen zal brengen.

Laat ons hopen, dat de profeten, die hier aan het woord waren, tot de broodetende soort behooren, en dat de vernieuwde Vijzelstraat dat zal mogen getuigen!

■ H. E. SUYVER. DE BESCHERMING VAN STADS- EN LANDELIJK SCHOON ■

ALS OVERHEIDSZORG

er openbaart zich in de laatste jaren een steeds sterker wordend streven, bewust zorg te dragen voor het ons omringende. Men wenscht het ideeële recht van de gemeenschap op het harmonisch voorkomen van onze omgeving te handhaven.

Die zorg strekt zich uit, zoowel over het geworden (landschap, monument), in zooverre als dit met een gezonde ontwikkeling mogelijk zij, als wel over het wordende (nieuw-bouw). Een zorg dus zoowel voor de natuur, als voor het vormgegevene, uit menselijke behoeften geschapen.

Men gaat daarbij uit van de stelling, dat een enkeling niet het recht heeft, integendeel, er acht op heeft te slaan, dat voor zijn behoeften, inbreuk worde gemaakt op een algemeen goed, als het uiterlijk onzer omgeving is.

Dit recht van de gemeenschap moet een orgaan hebben, waardoor het in staat wordt gesteld, bij de voorgenomen wijzigingen, die een enkeling wenscht aan te brengen, voorkomend, preventief, op te treden.

Zulk een orgaan zal aanwezig moeten zijn in alle deelen van het land, om met kennis van de plaatselijke toestanden, spoedig te kunnen ingrijpen, alvorens het kwaad is tot stand gekomen.

Op drieërlei wijze kan de gemeenschap zich zulk een orgaan scheppen. Langs den weg van het particulier initiatief; volkomen overheidsbemoeiing; of een juist samengaan van beide.

Langs den eersten weg zullen dus over het geheele land verspreid moeten zijn lichamen, die dit belang wenschen te behartigen. Zoo'n lichaam kan zijn een plaatselijke vereeniging, of slechts in één persoon de vertegenwoordiging vinden.

Het nadeel, verbonden aan de vertegenwoordiging door één persoon is, dat allicht te sterk het persoonlijk element op den voorgrond treedt; en dat afgescheiden van partijdige behandeling der zaken, nog meer een partijdigheid vooruit wordt aangenomen. Immers, niet licht zou zulk een persoon de positie innemen, gelijk aan die van den justieelen rechter.

Deze vertegenwoordiging moet dus zijn een vereeniging, welke min of meer gecentraliseerd kan zijn in een centraal genootschap.

Gegronde twijfel mag geopperd worden, of zulk een uitnemende organisatie over het geheele land mogelijk zij. Vooral, daar niemand zich gebonden kan achten, om naar haar raad te luisteren. En blijkt zoo'n organisatie mogelijk, een machtige organisatie dus, dan mag betwijfeld worden, of het juist zij, dat de gemeenschap niet het recht heeft, om haar daden te contróleeren.

Geheele overheidsbemoeiing heeft vóór, dat de personen, die met die taak belast zijn, rekenen kunnen op den steun van de overheid. De nadeelen zijn, dat in het optreden van die ambtenaren allicht slechts het dwangmatige zou worden gezien.

Daarom moet een stelsel worden aanbevolen, dat

een juiste samenvoeging wil zijn der beide voorgaande.

Dat dus van overheidswege ingesteld worden plaatselijke commissies, die als hun recht en plicht hebben ieder voorstel tot wijziging van de omgeving te toetsen aan het idiëel belang, dat de gemeenschap heeft op een harmonische ontwikkeling. En daarmede samengaand, pogingen in het werk heeft te stellen, om tot zulk een verandering van de voorgestelde wijziging te geraken, dat zooveel mogelijk de inbreuk op de harmonische ontwikkeling wordt tegengegaan.

Tevens zal het noodig zijn, dat in het algemeen, of voor bepaalde gevallen, de uitspraken der commissie bindende kracht bezitten, of kunnen krijgen, indien

een ander college (gemeenteraad) slechts naar of ná haar advies, een besluit kan nemen.

Zulk een instelling zou niet een geheel nieuw element zijn in onze wetgeving. Met de Gezondheidswet werden overeenkomstige gezondheidscommissies geschapen.

Terwijl ook in het buitenland reeds overeenkomstige regelingen in deze zijn tot stand gekomen.

De gevolgtrekking van dit alles is dus, de wenschelijkheid, dat bij het aanhangig gemaakte voorstel tot wijziging der Woningwet, deze materie daarin haar uitdrukking krijg; of wel afzonderlijk geregeld worde.

Het bovenstaande zij dus aanbevolen in de aandacht van hen, die daaraan zouden willen medewerken.

GEMENGDE BERICHTEN

AMSTERDAM. De totstandkoming van „Het Kunstenaarshuis” schijnt allesbehalve vlot te gaan blijkens eene onlangs verspreide circulaire, behelzende een herhaald verzoek om steun. Die circulaire is gebaseerd op de stellige verwachting, dat in commercieel opzicht het Kunstenaarshuis eene minimale risico met zich medebrengt.

„Integendeel, volgens de voorloopige begrooting, met bijzondere voorzichtigheid en na tal van informaties opgemaakt, blijft er boven de benodigde f25.000 voor rente en aflossing der leening nog een bedrag van ongeveer f27.000 over, o.i. een voldoende marge voor eventuele tegenvallers. Bovendien is er alleszins reden aan te nemen, dat de onderneming speciaal de eerste jaren bijzonder goed zal gaan, en is dan ook de kans groot, dat de exploitatie-resultaten zelfs aanmerkelijk meevallen; welnu, er zal bij de winstverdeling in worden voorzien, dat bij gunstige resultaten een deel der overwinst gestort wordt in een speciaal reservefonds, uitsluitend dienende om daaruit in minder gunstige jaren een tekort op den dienst der leening bij te passen.”

„Dat klinkt alles zeer hoopvol: winst, overwinst, speciale reserve, aanmerkelijk meevallen.

Van die prachtige toekomst schijnt de „hoogst gunstig bekende Nederlandsche Levensverzekering Maatschappij”, die f350.000 hypotheek wil geven, echter niet zóó doordrongen, of zij wenscht eene zeer bijzondere zekerheid, bestaande in eene borgstelling voor de betaling van rente en aflossing (f25.000 'sjaars gedurende 15 jaren). Het doet ietwat vreemd aan om ter verklaring in de circulaire te lezen: „Deze verzekering maatschappij echter, overwegende dat zij verplicht is haar kapitaal alleen op de meest soliede wijze uit te zetten etc.” Diezelfde verplichting rust toch op een ieder, verzekeringsmaatschappij of particulier?

„Nog minstens een honderdtal personen moet worden gevonden, die de — inderdaad uiterst geringe — kans loopen willen, gedurende 15 jaren voor een kleine som, ten allerallerhoogste f100 per jaar te worden aangesproken ten behoeve van het „Kunstenaarshuis”.

Zoo onschuldig is o.i. de zaak niet. De voorzichtigheid eischt, dat voor het risico, waarvoor men zich — en zijne erfenamen — kontraktueel verbindt, men 15 jaren achtereenvolgens f2500 kapitaal reserveert en bovendien moet men bedenken, dat een ongunstig jaar, waarin men zal hebben bij te passen, naar alle waarschijnlijkheid ook voor de garanten persoonlijk nadeelig is en storting hen zelf dus ook weinig gelegen zou komen.

Het is dan ook te begrijpen dat, terwijl er minstens 250 personen gezocht worden, die elk voor hoogstens f100 'sjaars gedurende 15 jaar als garant willen optreden, in een jaar actie voor het Kunstenaarshuis slechts 150 personen gevonden zijn. De circulaire acht dit „verblijdend”; anderen zullen er een bewijs in zien, dat in de betrokken kringen van „kunstenaars en kunstminnenden” de geestdrift — en die neemt voor dergelijke bereidverklaringen met verloop van tijd eer af dan toe — niet al te groot was. En wij vreezen dat de animo nog heel wat geringer zal blijken, als straks de aandeelen — wij meenen 250 à f1000 — aan de markt worden gebracht. Wij zijn dan ook pessimistisch genoeg, om voorloopig van de totstandkoming van het Kunstenaarshuis geene groote verwachtingen te koesteren.

De Drucker-uitbouw aan het Rijksmuseum. Het volkomen fiasco der beweging tegen de ontsiering van het Rijksmuseum, die aanvankelijk wel succes scheen te kunnen hebben, wordt in laatste instantie bezegeld in het Voorloopig Verslag der 1e Kamer over de begroting van Binnenlandsche Zaken „Men bracht den Minister hulde voor zijn voorstel in zake den bijbouw aan het Rijksmuseum tot huisvesting der DRUCKER-collectie.” Dat is dus het einde, dat hulde voor deze bouwkunstvermindering wordt uitgesproken. De schilderijen hebben het ditmaal dus wel definitief gewonnen van de architectuur!

Een schilderachtig hoekje te Middelburg behouden. Het is wel een treurig verschijnsel, dat tengevolge van den wansmaak der 19e (en helaas ook der 20e) eeuw, de meeste hoofdstraten onzer steden geheel karakterloos zijn geworden, en voornamelijk nog slechts in de achterbuurten schilderachtigheid, rust en eenvoudige schoonheid zijn te vinden.

Ook in de stad Middelburg doet zich dit verschijnsel voor, en in vele harer steegjes en zijstraatjes is nog een schat van pittoreske schoonheid aanwezig, die waard is, behouden en gekend te worden.

In een dier straatjes nu, de Kuiperspoortsteeg geheeten, verheffen zich een 15e eeuwse trapgevel, met poort en een 17e eeuwse topgevel, haaks op elkander staande. Het trappenhuis van het laatste gebouw, is juist opgetrokken in den door beide gevels gevormden hoek, en vormt met eenige afdakjes, te zamen met het oude poortje en den door den tijd prachtig rood gekleurden baksteen der muren, een der schilderachtigste plekjes van Middelburg.

Dit trappenhuis met afdakjes verkeerden den afgelopen zomer in zoodanigen bouwvalligen toestand, dat een volledige restauratie noodig was. Aangezien de eigenaar der perceelen hiertoe niet bereid was, en liever alles tot den grond toe liet afbreken, was de tusschenkomst der Vereniging „Nehalennia” noodig, en zijn thans de perceelen op oordeelkundige wijze hersteld, zoodat het schilderachtige plekje behouden is gebleven.

F.

PARIJS. Groote openbare werken tot een bedrag van 900 miljoen franken zijn in voorbereiding. Daarvan is reeds 435 miljoen opgenomen en 245 miljoen zal volgen. Er viel op menig gebied achterstand in te halen terwijl de buitengewone toename van het verkeer (vooral met auto's) maatregelen (doorbraken en verbredingen van straten) vroeg tot een bedrag van 143 miljoen en de bestrijding van het overstromingsgevaar 44,5 miljoen zal kosten. Voor scholen is uitgetrokken 12 miljoen; voor ziekenhuizen en openbare hygiëne 5 miljoen; openbare gebouwen 11 miljoen; parken en tuinen 2 miljoen; bestrijding der tuberculose 10 miljoen franken. Dit laatste bedrag is in het bijzonder bestemd om licht en lucht in eenige der oudste wijken met ongezonde huurkazernes en sloppen.

Een beschermd lidmaatschap. Het gebruik om door letters achter den naam de kwaliteiten van den drager aan te duiden is specifiek Engelsch. De leden van het Kon. Instituut van Britsche Architecten plaatsen al naar gelang zij Licentiate, Associate of Fellow zijn (de beide laatste graden van lidmaatschap worden verworven door examens) achter hun naam Lic. R. I. B. A., A. R. I. B. A. of F. R. B. I. A. Wie dit leest weet dat de betrokken architect lid is van het Instituut en onderworpen is aan de strenge regels die deze Vereniging stelt aan zijne leden. Uit dit lidmaatschap kan het publiek dus zijne konklusies trekken en het besef dat dit gebeurt is omgekeerd een aansporing tot het lidmaatschap.

Het scheen echter tot nog toe niet vast te staan dat het gebruik van zulke letters wettelijk beschermd werd en dat niet onbevoegden er mede konden pronken, waardoor zij aan het publiek een kwaliteit voorspiegelen die zij niet bezaten.

Het R. I. B. A. heeft nu iemand, die geen lid was van het Instituut en te Birmingham het vak uitoefende van architect en „surveyor” (dit laatste een hier gelukkig onbekend beroep, welks beoefenaars het toezicht houden op de technische voorbereiding, inclusief het maken van begroting en bestek zoowel als op de uitvoering en afrekening der werken van kunstenaar-architecten) door den rechter doen verbieden de letters R. I. B. A. achter zijn naam te voeren.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

E. Haenel und H. Tscharmann. Das Mietwohnhaus der Neuzeit. Mit 198 Grundrissen, Abbildungen und Lageplänen sowie sechszehn farbigen Tafeln. — Leipzig 1913. Verlag von J. J. WEBER. (Geb. 10 Mk.)

(Zie de losse plaat.)

In aansluiting bij vroegere uitgaven — te weten de beide deelen van het Einzelwohnhaus der Neuzeit, de Wohnung der Neuzeit, Gartengestaltung der Neuzeiten, Land- und Gartensiedelungen — verscheen dezer dagen Das Mietwohnhaus der Neuzeit.

De inleiding geeft een uiterst interessant overzicht van de ontwikkeling der Berijnsche huis- en woningtoestanden gedurende de laatste eeuwen, en de geleidelijke verdringing van het vrije en eigen woonhuis door de huurkazerne. Er zijn huizen met 129, 216, 241 woningen, bevattende resp. 360, 688, 972 bewoners! Belangrijk is daarbij ook hetgeen wordt medegedeeld over prijzen van terreinen, materialen en arbeidsloonen; over bouwverordeningen en koninklijke bemoeiingen met bouw en bewoning.

Belangrijker echter dan deze historische beschouwingen zijn voor ons de afbeeldingen. Zij hebben de strekking om aan te toonen dat het huurhuis volstrekt geen schrikbeeld behoeft te zijn. Vele der gegeven voorbeelden zijn huurkazernes van een speciaal buitenlandsch type dat hier nog niet is doorgedrongen en dat wij — ons voordeel doend met anderer ervaring — hopentlijk ook buiten onze grenzen zullen weten te houden. Trouwens, ook in het buitenland dringt het besef van de voordeelen der kleine woning steeds meer door.

Maar het is opvallend welk een verandering in aesthetisch opzicht hier valt waar te nemen sinds de belachelijkheid van het traditioneele imitatie-Renaissancepaleis werd ingezien. Reeds uit dit standpunt beschouwd is deze uitgave belangwekkend. Het werk opent mede door de plattegronden een interessanten kijk op de treffende ontwikkeling van het duitsche woonhuis. Slechts zeer enkele niet-duitsche voorbeelden zijn opgenomen, o. a. een groep van drie huizen van BERLAGE in de Hobbemastraat te Amsterdam; verder eenige deensche en zwitsersche voorbeelden.

Het werk is niet uitsluitend — en mogelijk zelfs niet in de eerste plaats — voor deskundigen bestemd, maar veeleer om bij een algemeenen lezerskring juiste

denkbeelden eener goede kultuur bij te brengen en aan te toonen wat bereikbaar blijkt. Dit echter neemt niet weg dat het werk ook de aandacht der eerstbedoelden verdient, misschien voornamelijk door het uitlokken van vergelijkende studie, waartoe het het best kan worden beschouwd in verband met „Das deutsche Miethaus” door ALBERT GESSNER dat in 1909 bij BRUCKMANN te Munchen verscheen en met „Flats, Urban houses and cottage homes” door W. SHAW SPARROW (uitg. HODDER & STOUGHTON, London) dat in het bijzonder Engelsche en Fransche huurhuizen behandelt.

Architectura No. 7 Plastische kristalplafonds (met afb.) door A. A. HES. Centrale verwarming en luchtverversching van gebouwen door F. G. UNGER, (met afb.)

Bouwkundig Weekblad No. 7 Kroniek LI door J. GRATAMA (Wereldtentoonstelling te Gent 1913 met afb.) Mooi Arnhem (vervolg). Het Middelbaar Technisch onderwerp vraagstuk in de wenschelijkheid van wettelijke bekwaamheidsacten voor Technici (vervolg).

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvraag gesmeed ijzeren bloemenstandaard.

De Zuid-Hollandsche vereeniging tot bevordering der volkskunst schrijft een prijsvraag uit voor een gesmeed ijzeren bloemenstandaard, bestemd voor een veranda of kleinen tuin. De hoogte van den standaard moet zijn tot aan het bovenzvlak, waarop de bloembak moet geplaatst worden, 55 cM., het grondvlak ongeveer 0.30 × 0.30 M. Op het bovenzvlak kan naar verkiezing nog een gesmeed ijzeren rand al of niet worden aangebracht. 1e prijs f50. 2e prijs f35.

Termijn van inzending uiterlijk 1 Juli 1913 aan het adres van de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam.

De jury bestaat uit de heeren Jac. v. Gils, Huib. Luns, en L. Ringlever, allen te Rotterdam, die nadere inlichtingen en volledig programma verstrekken.

Tentoonstelling „Huis en Tuin”.

Prijsvraag „Dorpsschool”. (Zie blz. 35 en 44.)

Hieronder volgen de antwoorden op verder ingekomen vragen.

Vraag 6. Op hoeveel leerlingen moet bij het ontwerpen van de gymnastiekzaal gerekend worden?

Antw. Op één klasse.

Vraag 7. Voor welk systeem moet gerekend worden, dat bovengenoemde gymnastiekzaal ingericht wordt?

Antw. Alleen voor vrijen ordeoefeningen.

Vraag 8. Mogen er bij het gymnastieklokaal douchebaden ontworpen worden?

Antw. Douchebaden zijn onnoodig.

Vraag 9. Moet in de school geen spreekkamer of een vertrekje van dien aard, dat mede dienst doet als magazijn voor boeken, cahiers, enz. en tevens als archief, ontworpen worden? Zoo ja, hoe groot?

Antw. Is vrijgelaten.

Vraag 10. In het programma staat: „De gebouwen worden centraal verwarmd.” Worden hiertoe voor school en woning afzonderlijke installaties gemaakt of kan de verwarmingskelder voor beide gebouwen b.v. onder de woning gelegd worden?

Antw. Beter onder de school.

Vraag 11. Wordt verlangd een overdekte speelplaats?

Antw. Neen.

Namens de Jury:

J. GRATAMA.

L. ZWIERS.

Prijsvraag Hoofd Bouwkundig Bijblad tot het Alg. Ned. Adv.blad. (Zie Bouww. blz. 44.)

Vragen, met het antwoord der jury.

Vraag 1. Is met het teekenen op de dubbele groote bedoeld tweemaal de hoogte en tweemaal de breedte of tweemaal de oppervlakte?

Antw. Bedoeld is tweemaal de lengte en tweemaal de hoogte.

Vraag 2. Is het ook geoorloofd eene tekening (zelf ontworpen) in druk te maken en het gedrukte exemplaar in te zenden, of moet deze beslist met inkt geteekend ingezonden worden?

Zoo ja, mag, als het ontwerp geteekend ingezonden moet worden, ook gebruik gemaakt worden van gedrukte klassieke ornamentjes? Of moet beslist alles penteekening zijn?

Antw. Het ontwerp moet geheel geteekend zijn.

STUTT GART. WOONHUIS IN DE RÖMERSTRASZE
ARCH. EITEL & STEIGLEDER

BERLIJN. GEDEELTE EENER WOONHUISGROEP IN DE LANDAUERSTRASZE
ARCH. PAUL JATZOW

UIT: HAENEL & TSCHARMANN. DAS MIETWOHNHAUS DER NEUZEIT. J. J. WEBER. 1912. — BIJVOEGSEL VAN „DE BOUWERELD” VAN 5 MAART 1913. NR. 10

Faint mirrored text at the top of the page, likely bleed-through from the reverse side.

Faint mirrored text in the middle of the page, likely bleed-through from the reverse side.

X

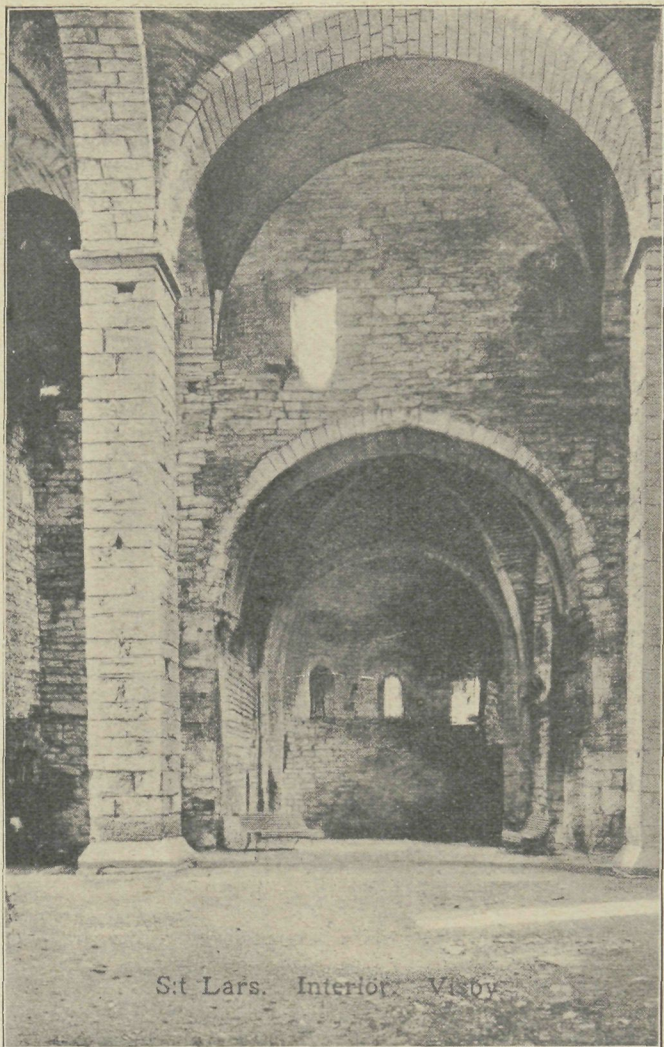
R

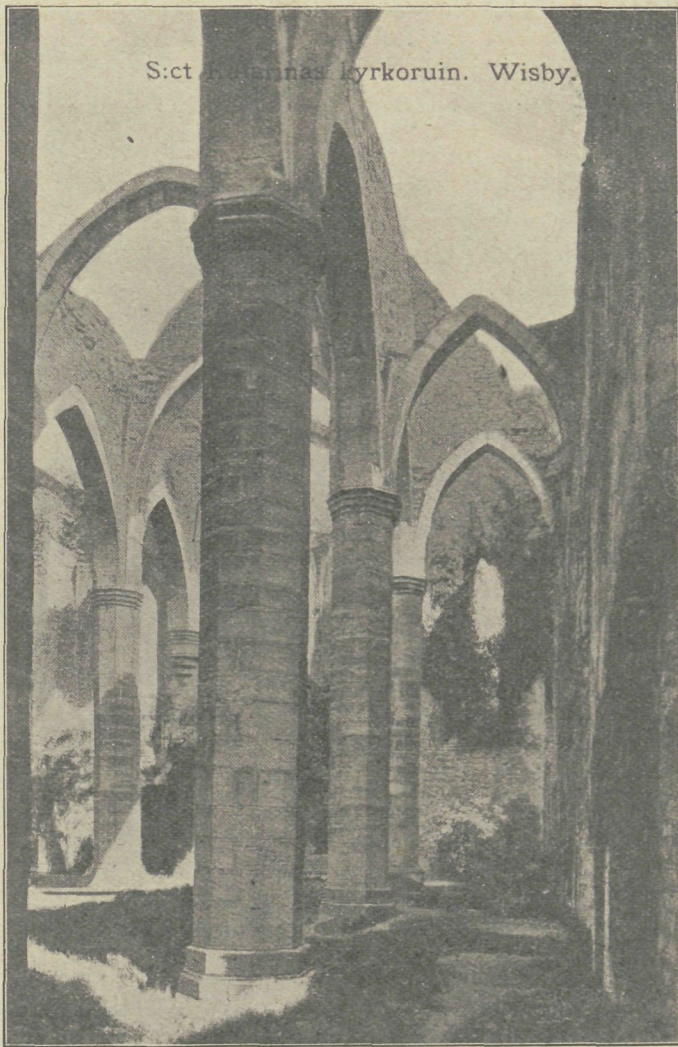
ge
ka
ov

al

T
B

St. Lars. Interior. Visby.

St. Johannes kyrkoruin. Wisby.

WISBY. BOUWVALLEN DER ST. LAURENTIUS EN ST. KATHARINAKERKEN

XIIE JAARGANG No. 11

12 MAART 1913

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

J. P. FOKKER. ZWEEDSCHE KERKEN

II. (Vervolg en Slot van Nr. 9)

Bijzonder belangrijk om zijne kerkelijke bouwkunst is Gottland, het betrekkelijk kleine eiland in de Oostzee, dat in de Middeleeuwen een tijdperk van groote bloei doormaakte, gedurende welke zich een bouwstijl van sterk lokaal karakter ontwikkelde, waarin de zeer talrijke kerken, over het geheele eiland verspreid, gebouwd werden.

T. FRANCIS BUMPUS, wiens boek ¹⁾ mij een over 't algemeen zeer betrouwbare gids bleek, raadt eene

¹⁾ „The Cathedrals of Norway, Sweden and Denmark”. T. WERNER LAURIE, London; aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.

bezichtiging van al deze kerken zeer aan. Ik moest me echter door gebrek aan tijd beperken tot Wisby, welks kerkrüines trouwens de moeite van de overtocht volop waard zijn.

Van de kerken van Wisby heeft slechts eene het locale karakter; de andere hebben alle verschillende plattegronden, hetgeen hieruit verklaard wordt, dat ze bijna alle gebouwd werden door de verschillende kooplieden-kolonies, die, al was voor de Roomsche Katholieke kerkdienst het spraakverschil geen bezwaar, er eene eer in stelden hun eigen nationale kerk te bouwen.

De eenige nog in gebruik zijnde kerk, Sanct Maria,

biedt niet veel belangwekkends; slechts aan de Zuidzij een Romaansch portaal van roode zandsteen: veel is vernieuwd, maar enkele fraaie kapiteelen zijn daaraan ontkomen.

Van de andere kerken zijn nog slechts ruïnes over. In 1610 brak een brand uit, die de geheele stad verwoestte; dit was de genadeslag voor de reeds achteruitgegane stad, die niet meer opgebouwd werd. Van de 18 kerken, die er waren, is nog slechts de helft terug te vinden, van de rest is zelfs de plaats waar ze stonden niet meer te bepalen. De ruïnes zijn intusschen zeer belangwekkend; in 't bijzonder bieden ze eene uitstekende gelegenheid de gewelfconstructies te bestudeeren, die geheel zichtbaar zijn door de afwezigheid van de pleisterlaag.

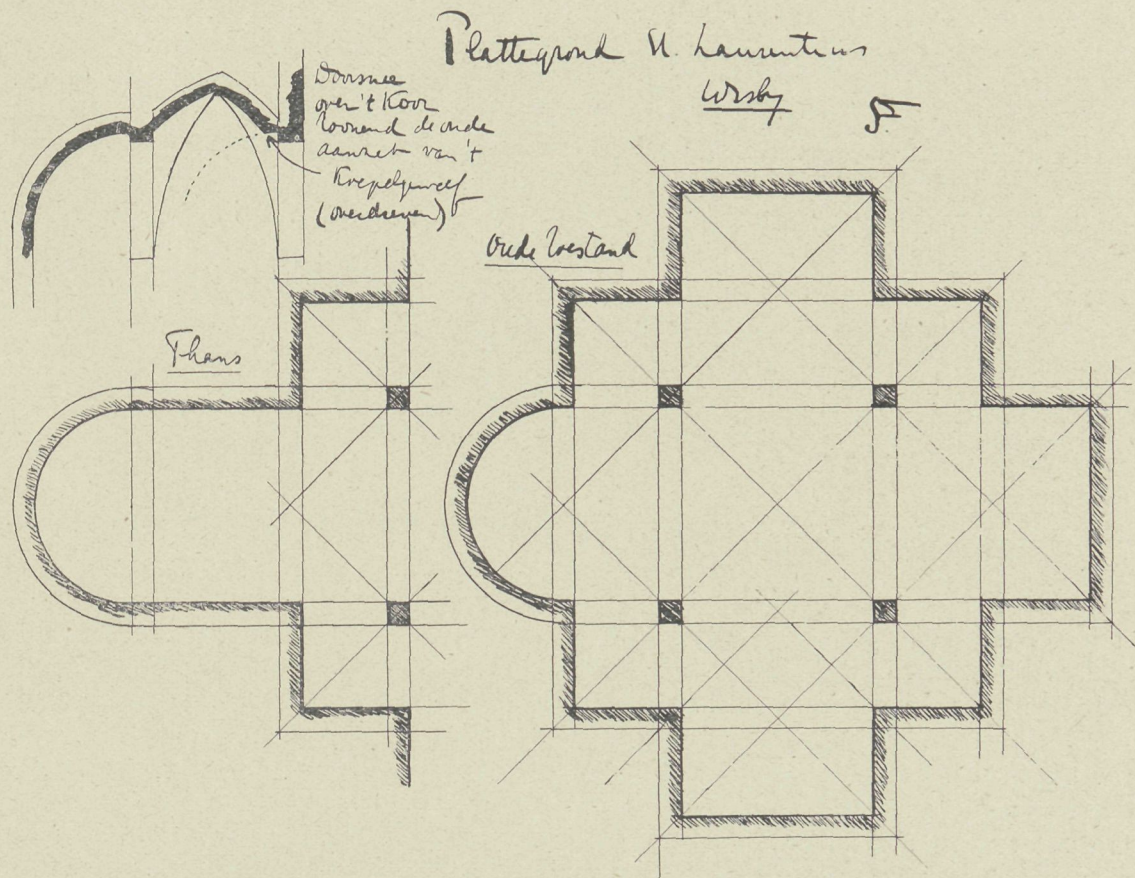
De oudste kerk, de Helge-Ands kerk (Heilige Geest kerk A. D. 1046) is tevens de interessantste, omdat ze met eene verdieping gebouwd werd waarboven zich nog eene aparte 2e verdieping bevond. De plattegrond is een achthoek waaraan het in hoofdvorm rechthoekige koor zich aansluit. Dit koor heeft aan het eind een ruim half-cirkelvormige nis, waarin waarschijnlijk het altaar stond en ter weerszijden waarvan kleine overwelfde kamertjes zijn. De eigenlijke kerkruimte is gedekt door gewelven, die steunen op achthoekige pijlers, geplaatst op de hoekpunten van het vierkant, dat ontstaat door elk hoekpunt van de achthoek van het ruim te verbinden met het derde volgende hoekpunt. Hierboven bevindt zich de 1e verdieping op dezelfde wijze overwelfd, welks pijlers

echter rond zijn en rijker geornamenteerde basementen hebben. Het koor had de hoogte van beide verdiepingen tezamen: eene groote boogopening maakt het mogelijk uit de verdieping in het koor te zien. Trappen opgaand aan de Z.-W.- en N.-W.-wand van de achthoek, leiden naar eene verdieping, die door eene zware grendeldeur afgesloten worden kon, zooals blijkt uit de nog aanwezige scharniergehengen. Trappen, ten deele nog bestaande, leidden naar eene tweede verdieping, die zich nog boven de kerk bevond. BUMPUS vermoedt, dat hier de nonnen woonden, die ook de tuin van het hospitaal, waarin de kerk staat, verzorgden. Zij konden dan op de verdieping de dienst bijwonen, afgescheiden van het verdere gehoor; hunne kerk en woning waren door de grendeldeur tegen indringers beschermd.

Tot mijn spijt kon ik geen foto machtig worden die een duidelijk beeld geeft van dezen merkwaardigen bouw. Eene uitvoeriger beschrijving van deze kerk en van de andere besprokene, dan ik hier geven kan, zonder mijn artikel te uitgebreid te maken, kan de belangstellende vinden in het reeds genoemde boek van BUMPUS.

De St. Laurentius (1068) heet gebouwd te zijn door kooplieden uit Wismar. Ze heeft een plattegrond, welke op een systeem van vierkanten opgezet schijnt en waarvan een schetsje hierbij gaat. Boven het centrum van de kerk is een hoog gewelf, dat door de vier pijlers gedragen wordt. Eene sterke tegenstelling met deze hooge middenruimte vormt het nog niet half zoo hooge koor, dat nu de vorm heeft van een rechthoek waartegen een half ronde abside. Uit de constructie, die hier zoo goed zichtbaar is, maakte ik echter op, dat de oorspronkelijke vorm slechts een halfronde abside was, die koepelvormig overwelfd was. Dat eene verbouwing plaats gehad heeft, bleek me reeds dadelijk daaruit, dat de wand van de rechthoek niet in verband aansluit aan de muur van de kern van het gebouw, welks ruwe steenstukken (plaatselijke kalksteen) bovendien een grooter gemiddelde grootte hebben dan die van de aangebouwde rechthoek. De vroeger hier aansluitende wand moest dus een ander beloop gehad hebben (daar ze anders niet afgebroken zou zijn, hoogstens verzwaaard) niet onwaarschijnlijk bij deze Romaansche kerk was het eene halve cirkel; de afdekking dan vrij zeker koepelvormig. Bij de bestudeering van de constructie van het tegenwoordige afdekkend gewelf bleek me die onderstelling juist te zijn geweest. De richting, waarin de steenen van dit kruisgewelf gelegd zijn, wijkt bij de aanzet aan het oude gedeelte af van de gebruikelijke aan de andere zijde ook toegepaste manier en duidt op eene vroegere aansluiting van een koepelgewelf. Duidelijk zichtbaar is dan ook eene aanvankelijke daling van den wand af en dan verder het opgaande van het kruisgewelf. (Zie de schets).

Ik veronderstel, dat men bij de verbouwing de koepel niet geheel afbrak, het zoo nauw niet nam,

de aansluiting van de koepel aan de wand liet zitten en zoo goed of zoo kwaad als het ging het kruisgewelf liet aansluiten. De constructie was toch niet zichtbaar achter de specielaag, in welks mindere of meerdere dikte men een gedeeltelijk correctief kon vinden voor de niet zuivere vorm van het gewelf.

Eene merkwaardigheid van deze kerk zijn nog de trappen, welke in de dikte van de muur verborgen, stijgend en dalend om het geheele gebouw heenliepen; toegankelijk zijn deze trappen van achter de N.-O.-en de Z.-W.-pijler van de kerk. Op verschillende plaatsen zijn openingen in de wand naar de binnenzijde der kerk, deze zijn echter zoo geplaatst, dat men er niet door kan zien op het koor. Ik ben niet te weten kunnen komen waarvoor deze trappen dienden, ze waren alleen toegankelijk van uit de kerk en leidden, voor zoover ik kon nagaan, nergens naar toe.

De Romaansche St. Nicolaas heeft groote afmetingen, welks onderlinge verhoudingen echter niet al te gelukkig zijn. Ze werd in 1245 verbouwd toen de kerk overgedragen werd aan de Dominicaner orde. Van deze verbouwing dateert waarschijnlijk het koor in zijn tegenwoordige vijfzijdige vorm, welks fijne sierlijke opbouw met ronde schachten zeer in tegenstelling is met het grove van het overige deel der kerk. De vierkante pijlers van het schip hebben een bijzonder — een al te — zwaar aanzien; een krachtige stoere pijler kan zeer fraai zijn, zooals in de St. Katharina,

waarover straks, maar hier is er ongetwijfeld eene overmaat van kracht. Vóór de Dominicaners de kerk in bezit kregen, was er geen klooster aan verbonden. Zij echter bouwden er een, waarvan intusschen niets meer dan de fundamenten over is; dat een kruisgang aangesloten werd aan de Westwand der kerk is echter vast te stellen, daar nog zichtbaar is de uithakking van de muur, noodig, om de spitsbogige kruisgewelven stevige steun en aansluiting te geven. De oorspronkelijke vorm van de kerk is nog niet bekend. Tijdens mijn bezoek was men bezig de nog aanwezige oude fundamenten bloot te leggen. In het koor was men hiermee vrij ver gevorderd, de oude vorm was wel zichtbaar, maar de wijze van aansluiting aan de kerk kon ik niet met zekerheid vaststellen. Mijne gissingen zal ik niet geven, die kunnen niet veel waarde hebben, daar de ontgraving nog niet ver genoeg gevorderd was om een oordeel te vormen. Wel is reeds te constateeren, dat het bij ééne verbouwing niet gebleven is, de fundamenten in het koor duiden op eene verbouwing vóór de reeds genoemde en onderdeelen, als ramen en kapiteelen, wijzen op veranderingen in verschillende tijden.

De schoonste kerk moet m. i. die van St. Katharina geweest zijn. Ze is niet groot, heeft zeer eenvoudige details, maar is prachtig van verhoudingen; een groot kunstenaar moet het geweest zijn, die deze kerk concipiëerde, die zoo gevoelig maat wist te houden

in de afmetingen, welks onderlinge verhoudingen bewonderenswaardig zijn. Niettegenstaande deze kerk in staat van ruïne verkeert, maakte ze een diepen indruk op me, welke, wat Zweedsche kerken betreft, slechts overtroffen werd door dien in de kerk te Lund ondervonden. Het schip heeft zeven traveeën en heeft aan beide zijden zijbeuken, die aan de Oostzijde door een wand afgesloten zijn, terwijl aan het schip het koor aansluit dat zevenzijdig is; de eerste twee zijden aan elke kant liggen echter in elkaars verlengde en in dat van de wanden van het schip. De lange spitsbogige ramen van het koor hadden eene verdeling in tweeën, in het bovendeel eene rondboogvulling. Eén dak, welks afsluitende topgevels nog bestaan,

overspande het met spitsbogige kruisgewelven overdekte schip en de lagere op gelijke wijze overdekte zijbeuken. De pijlers, die eenvoudige kapiteelen hebben, zijn achtkant, waardoor ze hoewel stoer niet overmatig zwaar zijn, zooals die van St. Nicolaas.

De foto's kunnen niet voldoende de zuiverheid van de verhouding van zijbeuken tot schip weergeven, omdat op de eene te weinig van de zijbeuken, op de andere te weinig van het schip te zien is. De bezoeker echter neemt beide te gelijk en van verschillende standpunten, waar, en het kan niet anders of een aandachtig beschouwer moet onder den indruk komen van dit zuiver kunstwerk.

Augustus—September 1912.

W. A. E. VAN DER PLUYM. LANGS DE LOIRE

(ZIE DE LOSSE PLAAT)

Het is vroeg in den morgen. Nog voor Parijs ontwaakt is, zet de trein zich in beweging en zien we de roetzwarte kap van het station verschuiven om plaats te maken voor een streep blauw. Te midden door een sleuf van huizenrijen, compact en massief in elkaar geschoven, rollen we in steeds grooter vaart voort. Dan wijder en wijder wordt de weg tusschen lange reeksen van eeuwige eentonigheid, om eindelijk uit te rafelen in blokken van huurkazernes, waar we nu en dan een klein kiertje blauwe lucht zich angstig zien persen en dat steeds grooter wordt hoe verder we voortjagen; tot op 't laatst de hoogte der huizenblokken gaat verminderen. Hier en daar verschijnen tuintjes schuchter aanklevend tegen de lagere huisjes waar wingerden zich langzamerhand van den groenen grond slingerend en kruipend de woningen van den voorstadbewoner als 't ware neertrekken, om eindelijk geheel en al één groene massa te geven.

Dan vervagen zich hoe langer hoe meer de onderdeelen, de details van huizengedoe, de kleuren verschieten, nog enkele hooge punten als de Eiffeltoren, de massa van de Sacré Coeur-kerk op de akropolis van Montmartre, trachten den strijd tegen de vereenzelving van omgeving voort te zetten, doch moeten ten slotte toch wijken; ze worden ronder en onzekerder en eindelijk is alles opgeslorpt door de intens blauwe lucht die hoog boven lichtstad en land als één velum van onmetelijke rust zweeft. Dan leeft Parijs alleen nog enkele oogenblikken in herinnering voort; dan voel je nog even een weemoedig scheiden, een tweestrijd, die zwakker en zwakker wordt. Je ziet in verbeelding den tijd weer terug toen je er woonde, waar je voor eenige jaren geleden een brok jeugd-leven liet; in gedachten zie je weer de kastanjekruinen waar je mee op één niveau woonde, vijf hoog op de boulevard; al die herinneringen rollen door je hoofd bij het afscheid aan een plaats als de stad des lights, als de koningin der steden alleen vermag te doen.

Eindelijk wordt je wakker geschud uit je droomen, je voelt den frisschen morgenwind met volle kracht door den wagon blazen en de warmte van de zonnestralen verkondigt reeds dat de morgen in al zijn glorie zich buiten toont en tegelijk is het of Parijs vergeten is. Een nieuwe komende dageraad straalt uit 't Oosten je tegemoet, een krachtig oplaaien van nieuwe geest en denkbeelden vult de omgeving, waarmee je zelf één bent geworden.

We spoorden in angstwekkende vaart door de vette weiden, afgewisseld door goudgele korenvelden; nu eens voorbij een dorp, dan weer onder de rook van een stadje, tot we eindelijk na twee uur gezeten te hebben uitstapten in „les Aubrais”, waar de groote lijn naar Bordeaux haar weg vervolgt, en een lokaaltreintje ons binnen enkele minuten te Orleans bracht. Van hieruit zou onze tocht beginnen, om vervolgens de Loire-kasteelen te bezoeken.

Een breede met groen beplante boulevard breidde zich in zijn nieuwen aanleg over de vroegere stadswallen, terzijde van het station, uit als twee groote vangarmen de oude prins- en koningenstad omsnoerend, en eerst aan de rivier eindigend. Een vrij drukke straat met winkels, wier nieuwe puien akelig en vervelend, als in een versted pakje gestoken, taai stonden te staren naar hun omgeving, voerde naar de Place du Martroi, het groote plein.

De morgendrukte bewoog zich in al haar onbewust provincialisme over dit centrum van kleinstedsheid en temidden hiervan stond het ruitersstandbeeld van de Maagd van Orleans. Niettegenstaande de heldhaftige houding lag er een zekere kilheid van traditioneele standbeeldenmakelij over het kunstproduct, een schepping van FOYATIER uit het midden der 19e eeuw.

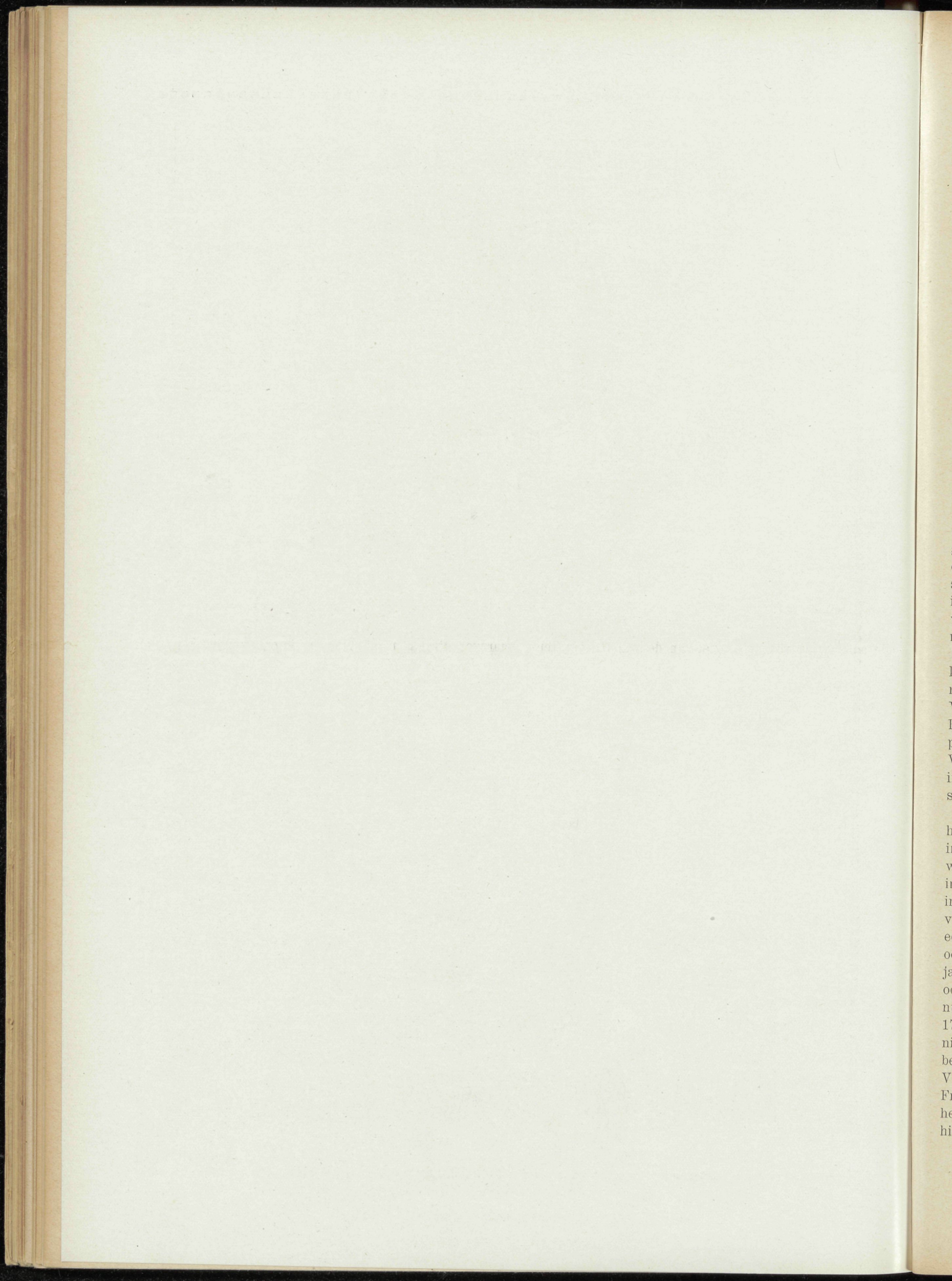
Rondom 't plein stonden enkele bezienswaardige gevels, maar het meerendeel was uit onze goetzakkerige 19e eeuw. Prettiger, aangenamer wordt ge gestemd als je die nauwe bochtige straatjes inloopt, waar hier en daar het verleden van den grooten tijd doorschemert.

HET OUDE STADHUIS TE ORLEANS

KATHEDRAAL VAN ORLEANS

Nu eens is het de laat gothische toren van het vroegere stadhuis, dat thans voor museum is ingericht en een kleine maar goede verzameling merkwaardigheden van kunst biedt en waaronder de hollandsche 17e eeuwse school met enkele goede stukken, niet de minste is. Dan, een eind verder, een laat-gothisch huis, met gemengden hout- en steenbouw. Andermaal een groot huis zooals dat, ten onrechte genoemd naar DIANA VAN POITIERS (hof van HENDRIK II) waarin reeds de stijgende klassieke vereering uit het midden der 16e eeuw te bespeuren valt. Het is thans ingericht voor historisch museum en bevat enkele merkwaardige producten van antieke beeldhouwkunst, merovingische en middeleeuwse kunstnijverheidvoorwerpen, meubels, ivoren, wapens, aardewerk (Delftsch en Rouaansch), porcelein, email e.a.

Iets verder het tegenwoordig stadhuis, het vroegere paleis waar eens koning FRANS II in 1560 stierf. Fijn van nuanceering die de vermenging van baksteen met natuursteen geeft, en die zoo typeerend is voor deze streken uit den tijd der vroeg-renaissance. Het werd in 1530 gebouwd en later sterk gerestaureerd, maar toch ziet men die eigenaardige schilderachtigheid der laat-middeleeuwen voortleven, gepaard gaande met de nieuwe elementen en denkbeelden uit Italië. De groote monumentale buitentrap met in het midden een bordes, waarop voor de zooveelste maal weer een statue van JEANNE D'ARC voorkomt. Beter, gevoeliger is het beeldhouwwerk der karyatiden bij den ingang, welke aan JEAN GOUJON, den grootmeester uit het midden der 16e eeuw worden toegeschreven.

Een paar minuten hiervan verwijderd staat de kathedraal, de Ste. Croix. In de verte eenigszins monumentaal doende, valt ze, hoe meer men nadert, tegen. Welk een verschil met werken als die van Amiens, Rheims, Parijs, Chartres; zie de drie groote gelijke portalen, ingeplakt tusschen hoog opgaande contreforten. Vreemd en ongelukkig doen de smalle en even hooge ingangen als zwarte gaten de grijze steen vaneenscheurend.

Daarboven de drie evengroote roosvensters met al hun mathematische gelijkheid toch geen rust brengend in de massa-verdeeling. Er is geen domineerend rustpunt waarvan prioriteit en macht uitgaan, evenmin als in de in elkaar geschoven, telescoopachtige torens, in gothischen vorm gegoten, met gothische aanplaksels versierd, maar toch niet die sevère grootsche middeleeuwse kunst benaderend. Het is waar, de vroegere oorspronkelijke façade zal wellicht beter geweest zijn, jammer genoeg heeft men deze te midden der godsdienstoorlogen van de 16e eeuw zoo toegetakeld, dat wat nu voor ons staat veel meer een nieuw-bouw uit de 17e, 18e en 19e eeuw te noemen is. Een nieuw-bouw niet in den geest van zijn eigen tijd, neen, een probeersel van middeleeuwse kunst uit later tijden. Vreemd toch is het dat in deze eeuwen, waarin Frankrijk een zoo groote bouwkunst had, blijkende uit het kunnen en gevoelen van talrijk bewaarde werken, hier iets uit de middeleeuwen trachtte nabij te komen,

en in hoewenige mate is het gelukt! Maar ook hier is dit niet te verwijten, want nog moet de zon voor 't eerst schijnen over het werk waar zoo iets wel bereikt is. En dit is voorzeker gelukkig te noemen, ook deze bouwmeesters waren kinderen van hun tijd, die het evenmin gelukte als heden ten dage een valsch monument, een onecht product door te laten gaan voor schijnbaar echt.

Het interieur met zijn nieuwe steenen gewelven heeft ondanks enkele goede fragmenten toch niet die charme kunnen bereiken van zooveel andere fransche kathedralen.

Noemen we nog verder het z.g. huis van AGNES SOREL (de vrouw die aan het hof van koning KAREL VII een groote rol speelde in 't midden der 15e eeuw) dan zien we ook dit monument tot museum ingericht en wel voor dat van JEANNE D'ARC. Het herbergt verschillende merkwaardigheden in origineel of in reproductie, dikwijls minder kunstvoorwerpen dan relieken. Verschillende standbeelden, wapenrustingen, medailles, enkele wandtapijten, gravures e. a. Mooi en fijn van verdeeling is de kleine binnenplaats, met de arcadengang waaraan vroeg-fransche-renaissance kapiteelen den italiaanschen invloed doen zien.

Zoo liepen we nog een reeks van kleine bochtige straatjes die nu en dan uittrechteren op de Loire-kade. Voor het eerst zagen we hier den breeden vloed, dien we langzamerhand zouden volgen stroomafwaarts. Sombor en verlaten waren zijn oevers, geen schip verstoorde de zielige eentonigheid, zelfs geen roeispaan brak zijn kleine golfslag, 't was alsof alles was uitgestorven en waren het niet een paar bruggen geweest die de oevers aaneen bonden en een weinig vertier van menschenverkeer gaven, dan zou men denken dat beide oevers geen contact van menschenlijke verbroedering ooit hadden.

In 't algemeen genomen was Orleans niet geweest wat we ons voorgesteld hadden. Het heeft ontegenzeggelijk verscheidene mooie oude gebouwen, die voorzeker de moeite waard zijn, maar over alles heen ligt het type van een provincie-stad, het would-be mee willen gaan met grootsteedschheid en dat ten koste der innerlijkheid van het intieme eener oude stad van vroegeren luister.

Van Orleans gingen we naar Beaugency, een van die kleine rustige stadjes te midden eener landelijke omgeving, meer dorp dan stad. Vanaf het station, dat buiten de vroegere omwalling der stad lag, liep de wit-stoffige landweg kaal en zonnig glinsterend, langs een enkel huis temidden van wijnstokken; tot eindelijk een oude toren, zielig alleen staande, de plaats aanduidde waar vroeger de vestingwallen te samen kwamen. Hol klonken de voetstappen van ons tweeën en op het geluid hiervan stak nu en dan een enkele bewoner nieuwsgierig zijn hoofd buiten het venster om ons aan te gafen.

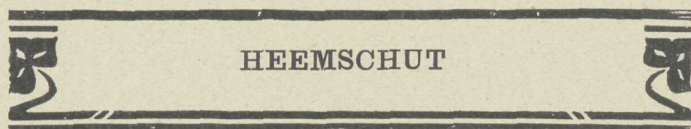
Spoedig waren we op het pleintje met zijn mooi stadhuis. Het is één van die kleine pronkstukken van

vroeg-16e eeuwse architectuur (1526) waarin de schilderachtige speling van ongelijke assen-stelsels der middeleeuwse werken in voortleeft om haar laatste troef uit te spelen voordat de hoog-renaissance alles overtreft. De twee groote gedrukte bogen, ongelijk van breedte, die den nauwen ingang samenpersen, worden door een fries aaneengesnoerd. Daarboven verheft zich de verdieping, met drie groote kruisvensters, onderling gescheiden door penanten met pilasters versierd. En boven dit alles, als één groote bordure, de met weinig sprong op consoles en bogen uitgekraagde kroonlijst met balustrade, welke laatste eindigt tegen de

ronde hoektorentjes uitspringend buiten den gevel.

Dan weer de dorpsstraat vervolgend, waar enkele resten van gothische details aan de huizen zijn waar te nemen, kwamen we aan de hoofdkerk: de Notre-Dame. De romaansche gedeelten uit de 11e eeuw hebben hun eigen sober karakter behouden, vooral in portaal en toren. Zonder een enkele versiering rijst de gevel van den hoofdbeuk hoog op naast den lagen toren. Het is een trapsgewijze overgang van toren op middenbeuk en van middenbeuk op zijbeuk, wier ingang met een rondboogversiering iets terugspringt bij het voorvlak.

(Wordt vervolgd.)

HEEMSCHUT

De ontsiering van Walcheren en hare bestrijding. Het eiland Walcheren heeft van ouds eene reputatie van schoonheid door natuur en kunst. Dat kostbare erfdeel dreigt verloren te gaan. Het heeft zich daar langer gehandhaafd dan elders. Maar eindelijk winnen sommige begrippen, die ten onrechte als „modern” worden beschouwd, de overhand en de schoonheid gaat te loor, juist nu zij steeds meer en hooger waardeering staat te vinden. Werd in een vorig nummer, op blz. 50, medegedeeld, dat en met welk doel „Nehalennia” om haar breed program van actie af te wikkelen subsidie vroeg (zoowel aan de Staten der provincie Zeeland als aan de gemeentebesturen van Walcheren), thans zij daaraan toegevoegd de breedvoerige motiveering van het adres. Deze ontwikkelt een bedroevend beeld van aesthetisch verval.

„Nehalennia” geeft te kennen:

„dat Walcheren, mocht het er zich eens op beroemen een der schoonste streken van ons land te zijn, in verband waarmee het zich den naam verwierf van „Zeeland's tuin”, thans hoe langer hoe meer het karakter aanneemt van een gewone landbouwstreek;

„dat toch de kasteelen en buitenplaatsen, die eenmaal de glorie van dit eiland uitmaakten, bijna alle zijn verdwenen, terwijl van de weinige overgeblevene het einde waarschijnlijk niet ver af is;

„dat ook de boomen en het struikgewas langs wegen, weilanden en akkers, alsmede de meidoornhagen, die karakter gaven aan het Walchersche landschap, op groote schaal worden gerooid en slechts, voor zoover het plantrecht aan officieele corporaties behoort, door nieuwe worden vervangen;

„dat wel is waar enkele openbare gebouwen van overheidswege op oordeelkundige wijze worden onderhouden en gerepareerd, doch niettemin talrijke particuliere gevels uit architectonisch of aesthetisch oogpunt niet minder belangrijk, welke behoud dringend gewenscht ware, op hoogst onoordeelkundige wijze worden hersteld of zelfs geheel gesloopt;

„dat de nieuwe woningen, die in de steden, inzonderheid te Vlissingen verrijzen, en die toch meer dan de weinige monumenten het stadsbeeld beheerschen, den toets van een zeer gematigde kritiek niet kunnen doorstaan;

„dat ook zelfs op het platteland, in de plaats van de smaakvolle hofsteden, burger- en arbeiderswoningen van voorheen, thans allerwege huizen verrijzen, getooid met pronkerigen opschik, dikwijls wanstaltig van vorm, bouwproducten die aan geenerlei schoonheidseischen voldoen en de omgeving ten zeerste ontsieren;

„dat de schoone Walchersche kleederdracht, meer in het bijzonder in de onmiddellijke omgeving der steden en der zich snel uitbreidende dorpen als Souburg en Koudekerke, meer en meer wordt vervangen door de kleurlooze allemanskledij;

„dat onder de bevolking, die nog het Walchersch costume draagt, een sterke neiging is tot weglating van eenige versierselen, die ten zeerste bijdragen tot de schoonheid der kleederdracht, zooals de boerinnenhoed met lint-en, de geschoenen enz., een verschijnsel, dat ongetwijfeld is te beschouwen als een voorlooper van de totale verdwijning der kleederdracht;

„dat, zooals met het bovenstaande genoegzaam is aangetoond, al wat aan Walcheren bekoring geeft, op onrustbarende snelle wijze verdwijnt, iets, wat door ieder, die met eenig schoonheidsgevoel is bedeed, ten zeerste wordt betreurd;

„dat het te loor gaan van het schoone dubbel zal bejammerd worden door een volgend geslacht, in hetwelk, zooals redelijkerwijze kan worden verwacht — in verband met den zich alom openbarende drang naar schoonheid — de kunstzin meer zal worden aangetroffen dan in het tegenwoordige;

„dat het te loor gaan van natuur- en stadsschoon niet alleen uit aesthetisch, doch ook uit financieel practisch oogpunt te betreuren valt;

„dat toch, in verband met het verdwijnen van kleederdracht en typischen woningbouw, opgaand geboomte enz. binnen afzienbaren tijd een groote vermindering zal zijn te verwachten van het vreemdelingenverkeer, hetwelk thans voor menig neringdoende een belangrijke bron van inkomsten is;

„dat ook door het op groote schaal rooien van het houtgewas nestgelegenheid wordt ontnomen aan talrijke nuttige vogels, tengevolge waarvan het land- en tuinbouwbedrijf op den duur schade zullen ondervinden;

„dat in verband met het bovenstaande het behoud en de bevordering van natuur- en stadsschoon ongetwijfeld als een voornaam provinciaal belang kan worden aangemerkt.”

Wat het ijverige bestuur van „Nehalennia” zich voorstelt te doen, werd in het bericht van blz. 50 aan het adres ontleend. En daarbij zijn vele maatregelen van preventieven en opvoedenden aard. Dat zijn de beste, maar vooral die kosten geld. Een adresbeweging is goedkoop, maar voordrachten, een adviesbureau, een verzameling van oude voorbeelden, brengen kosten met zich mede. Reeds mocht „Nehalennia” eene enkele gunstige beschikking op haar adres ontvangen. Een hoog belang staat op het spel en waar dat — getuige de provinciale verordening tegen de ontsiering door reclame — in Zeeland wordt gevoeld, mag men hopen dat de roepstem van „Nehalennia” bij de autoriteiten gehoor zal vinden. In Duitschland kon de Heemschutbeweging zich mede door financieelen steun van overheidswege krachtig ontwikkelen. Dat moge nu ook hier het geval worden.

De Provinciale verordening van N.-H. tegen ontsiering door reclame geeft een anonymus aanleiding zich bitterlijk te beklagen dat Ged. Staten hem vergunning weigerden tot het instandhouden van twee reclameborden na den fatalen termijn van 1 Jan. 1914. Ons komt het daarentegen voor dat aan Ged. Staten hulde moet worden gebracht voor eene zoo krachtig mogelijke haadhaving der verordening. Voor vrijgevigheid ten aanzien van bestaande borden kunnen wij weinig gevoelen en allerminst in een geval als het bovenbedoelde. Immers: de klager schrijft dat zijn perceel grond voor het plaatsen van reclameborden „uitstekend gelegen” is, d.w.z. dat het een opvallend punt is en daar dus omgekeerd de ontsiering zéér in het oog valt. In zulke gevallen zou vrijgevigheid met vrijstellingen o.i. tegen den geest der verordening zijn. Bovendien zullen de bestaande borden veelal in overeenkomstige positie verkeerden, omdat zij die er het eerst bij waren en de vrije keuze van terrein hadden, er de beste — d.w.z. de meest opvallende — uitkozen. Ook dat is o.i. reden om met vrijstellingen zeer zuinig te wezen.

De inzender die zegt zich, wat de toekomst betreft, in het algemeen belang te kunnen vereenigen met het verbod nieuwe borden te plaatsen, acht echter zijn rechtsgevoel beleedigd doordien hem geen schadeloosstelling wordt toegekend, nu hem „en rente en kapitaal” wordt ontnomen, waarmede hij bedoelt de verhuur van de eenmaal bestaande borden. resp. de kosten van deze. Hem is ongetwijfeld eene onaangename ervaring bereid, al nemen wij aan dat de kosten van twee borden (die hem gewis een zéér hooge rente opbrachten en in de paar jaar dat hij ze bezat waarschijnlijk reeds hunne kosten goed maakten) wel niet overwegend zullen zijn.

Acht de inzender zijn rechtsgevoel beleedigd omdat hem geen

schadeloosstelling wordt toegekend, anderen daarentegen zouden waarschijnlijk zoodanige schadeloosstelling volkomen misplaatst achten. Zij zullen oordeelen dat daarvoor geen enkele reden bestaat zoo aan iemand in het algemeen belang verboden wordt zijn eigendom op eene wijze te gebruiken die tengevolge van gewijzigde begrippen als misbruik wordt gevoeld.

Nu teekent het „Hbl” bij het ingezonden stuk aan dat nog steeds niet tot uitvoering wordt gebracht de bedoeling van art. 152 der Grondwet, zeggende dat waar in het algemeen belang eigendom moet worden vernietigd of onbruikbaar gemaakt, dit geschiedt tegen schadeloosstelling. De inzender kan dus thans rechtens geen aanspraak maken op schadeloosstelling.

De vraag of dit al dan niet billijk is lijkt ons echter geheel afgescheiden van de handhaving der provinciale verordening door Gedeputeerde Staten. Deze hebben o. i. niet de uitwerking hunner verordening aanmerkelijk te verzwakken omdat de Rijkswetten of hare uitvoering leemten bevatten.

GEMENGDE BERICHTEN

Gemeentelijke schoonheidszorg te Amsterdam (zie het artikel op blz. 53). Onze aandacht wordt — en terecht — erop gevestigd dat het beginsel om de bouwverordening te doen strekken ter bevordering van stadsschoon, door de gemeente Amsterdam reeds in 1911 is erkend.

Zulks geschiedde bij eene op 25 Januari van dat jaar tot stand gekomen wijziging der bouwverordening, waaraan bij het schrijven van bedoeld artikel niet werd gedacht. Anders was de prioriteit der hoofdstad, wat dit beginsel betreft, aanstonds erkend.

Krachtens eene toevoeging aan art. 95 mag het bouwen in eenige gevallen (en wel die genoemd in art. 15 sub 6°, 8° en 9° waaronder ook vallen „reclame-toestellen op gebouwen”) niet geschieden wanneer daardoor, naar het oordeel van B. en W. de lichttoevoer dan wel het uitzicht van belendenden op hinderlijke wijze wordt belemmerd „of het stadsschoon zou worden geschaad”. Het aesthetisch belang wordt hier dus gelijkwaardig geacht met het hygiënische. De bedoelde gevallen omvatten weliswaar niet het bouwen in zijn vollen omvang, maar het beginsel werd erin vastgelegd.

Ook in art. 85 laatste lid wordt de welstand als beoordeelingsfactor erkend. Daar wordt aan B. en W. de bevoegdheid gegeven om, „wanneer het belang van het stadsschoon deze afwijking wettigt”, vrijstelling te verlenen van de bepaling dat geen onderdeel van een bouwwerk buiten het bebouwingsprofiel mag uitsteken.

Verwant daaraan is het bepaalde in art. 93 sub 6°, volgens hetwelk B. en W. vrijstelling kunnen verlenen van de voorschriften betreffende de maximum-bouwhoogte wanneer het geldt „gebouwen, waarvoor het belang van het stadsschoon het verlenen van de vrijstelling wettigt.” In de beide laatste gevallen geschiedt de vrijstelling echter behoudens de voorschriften van art. 74 betreffende den lichttoevoer naar de ramen van belendenden.

Van deze bepalingen is door B. en W. reeds eenige malen gebruik gemaakt (o. a. bij het nieuwe gebouw van HIRSCH).

Er ligt weliswaar nog een grooten afstand tusschen deze bepalingen der Amsterdamsche verordening, die uitzonderingsgevallen betreffen, en het algemeene voorschrift dat in de Larensche bouwverordening is opgenomen. Maar het beginsel van beide — en Amsterdam heeft dus de prioriteit — is om in de bouwverordening naast de materiële en hygiënische belangen ook de aesthetische te erkennen als een factor waarmede de gemeente bij de waardeering van bouwplannen rekening heeft te houden. In een opzicht schijnt Amsterdam zelfs principiëel verder te gaan dan Laren, doordien het, op gronden van uitsluitend aesthetischen aard, afwijkingen toelaat van formeele bepalingen der verordening.

Geleidelijke uitbreiding van het aesthetisch element in de Amsterdamsche bouwverordening schijnt dan ook geenszins buitengesloten, mits op gestadige en stelselmatige wijze de architecten de wenschelijkheid en de mogelijkheid daarvan aantonen. De kans daarop wordt wellicht vergroot door de omstandigheid dat de gemeente als grondeigenaresse voor een groot deel van het stadsgebied, buiten de verordening om, zich toch reeds aesthetische controle op de ontwerpen voorbehoudt.

Kunstenarskongres Amsterdam, Aula der Universiteit 27, 28, 29 Maart. In aansluiting bij het bericht op blz. 51 kan worden bericht dat het onderwerp: „Moeten Rijksgebouwen steeds door de Rijksbouwmeesters worden ontworpen en uitgevoerd” (in het niet-openbare kongres) zal worden behandeld door den heer JOH. D. LOOYEN (’s Gravenhage).

Kaarten voor het lidmaatschap van het kongres kosten a) voor kunstenaars-leden van vereenigingen behoorende tot het „Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen” f 1.—, b) voor anderen (alleen geldig voor het openbare gedeelte van het kongres) f 2.50. Houders van kongreskaarten genieten eenige reductie tot het bijwonen van eenige tooneel- en muziekuitvoeringen tijdens de kongresdagen. Aanvragen te richten tot de heer A. D. LOMAN, Jan Luykenstraat 86, Amsterdam.

’S GRAVENHAGE. Eene tentoonstelling van vroeg-middeleeuwsche architectuur uit ons land is van 8—11 Maart in de Ac. van Beeld. Kunsten gehouden. Zij was samengesteld uit de verzamelingen van het Departement van Binnenl. Zaken, de Rijkscommissie tot het Inventariseeren en Beschrijven der Monumenten voor Geschiedenis en Kunst en van den heer C. H. PETERS.

Het overzicht dat de bladen van deze belangrijke tentoonstelling gaven, doet betreuren dat zij slechts zoo kort geopend en niet tijdig aangekondigd was, zoodat slechts weinigen van buitenaf haar konden bezoeken.

De gewijde bouwkunst was het ruimste vertegenwoordigd; en wel: de kerken door de St. Bayo te Aardenburg, door verschillende baksteenkerken in Groningerland, de kerk te St. Odiliënberg, de O. L. Vrouwe- en de St. Servaaskerken te Maastricht, de Munster te Roermond, de Maria- en de St. Pieterskerken te Utrecht en de crypten te Deventer, Rolduc en Utrecht.

De kloosters door de abdijen Koningsveld bij Delft en die te Egmond, Middelburg, Rijnsburg en Rolduc.

De kerktorens door die te Beckum en Doesum in Groningerland, te Deventer, Enschede, Jorwerd (Fr.), Maastricht, Odiliënberg, Oldenzaal, Roermond, Schildwolde en Vries.

De stede-ommuringen en poorten door die te Amersfoort, Arnhem, Dordrecht, Groningen, Haarlem, ’s Hertogenbosch, Kampen, Maastricht, Nijmegen, Utrecht, Zierikzee, Zwolle en Zutphen.

De kasteelen door die te Abcoude, Ammerzoden, Assumburg, Brederode, Doornenburg, Egmond, Die Haghe, Heenvliet, Marquette, Medemblik, Muiden, Nijmegen, Schagen en Teylingen.

De steenen woonhuizen door die in de stad Utrecht, door het Grafelijk huis in Haarlem, het Auckemahuis in Leeuwarden, het huis Egmond in die Haghe, het Tempeliershuis in Zierikzee.

De hoeven enz., door verschillende oude Drentsche hoeven. Eindelijk nog verschillende kapiteelen, doopvonten, een muurschildering, een oude tegelbevoering enz.

Ter vergelijking waren ook eenige buitenlandsche voorbeelden aanwezig: het oude Raadhuis van Dortmund, de brug te New-Castle, de ommuring van Carcassonne, verschillende Romaansche kerken aan den Rijn en een verzameling photo's van Romaansche beeld- en ornamentwerken uit Fransche kerken.

De Paleis-Raadhuiskwestie heeft te 's Gravenhage evenmin als te Amsterdam geleid tot overeenstemming tusschen de Regeering en de stad. Naar aanleiding van een besluit van den Raad hebben B. en W. aan de Regeering voorgesteld het Paleis-Raadhuiskwestie op te lossen door van gemeentewege ter beschikking te stellen een terrein op Zorgvliet in ruil waarmede de stad het tegenwoordige paleis zou krijgen ten einde dit voor raadhuis in te richten. B. en W. van 's Gravenhage hebben aan den gemeenteraad overgelegd de briefwisseling met de Regeering, waaruit blijkt dat er zeer weinig kans bestaat voor den bouw van een nieuw Koninklijk Paleis.

De Regeering — blijkbaar door afstandsrees bevangen — is niet overtuigd van de wenschelijkheid om het paleis uit het centrum der stad naar Zorgvliet over te brengen. Zij oppert bovendien het kostenbezwaar en schrijft, dat zelfs als de bezwaren tegen de verplaatsing niet overwegend geacht worden, toch van een ruiling slechts sprake kon zijn indien de gemeente behalve het terrein, ook aan het Rijk de bouwkosten vergoede voor een paleis van gelijken omvang als het tegenwoordige. Ten laste van het Rijk zou dan nog komen het bedrag, hetgeen een nieuw paleis door zijn grooteren omvang meer zou kosten.

B. en W. antwoordden dat dit voorstel der Regeering er op zou neerkomen dat de gemeente in ruil van het tegenwoordige Paleis (twek met den grond ten hoogste f1.500.000 waard is) zou moeten vergoeden de koopsom van het Zorgvliet-terrein à f3.500.000 de bedoelde bouwsom à f2.000.000, dus totaal f5.500.000.

De regeering liet zich hierdoor nie van haar standpunt afbrengen en acht geene termen aanwezig tot nadere overweging, terwijl omtrent de mogelijkheid eener verbetering van het tegenwoordige Paleis een meer uitgebreid onderzoek wordt ingesteld.

Men mag, de zaak uit architectonisch oogpunt beoordeelend, hopen, dat thans het ruilingsplan voor goed van de baan is. De haagsche Raad die nu al vele jaren sukkelt met den stadhuishouder zou zijn waardigheid — en het stadsschoon tevens! — beter dienen door met een kloek besluit tot de stichting van een nieuw Raadhuis over te gaan, dan door — niet eerder dan over eenige jaren — zich met een afgedankt en weinig monumentaal uitziend paleis zoo goed mogelijk te moeten behelpen.

Rotterdam's stadsschoon. In aansluiting bij het artikel op blz. 30 kan worden bericht dat door het Dag. Bestuur van den Bond Heerschut en den Bond van Ned. Arch. adressen tot den Gemeenteraad zijn gericht met verzoek overeenkomstig het voorstel-BUSKENS c.s. maatregelen tegen ontsierende reclames te treffen.

VLISINGEN. De St. Jacobstoren. De gemeenteraad vereenigde zich met een door B. en W. ingediend ontwerp tot herbouw in den ouden vorm en van eikenhout, een en ander overeenkomstig de beslissing van den Raad in December 1.1. De kosten zijn geraamd op f51.000 totaal (f31.000 de bouw en f20.000 het carillon) Ter versterking der door den brand van 5 Sept. 1911 niet aangetaste torenschacht zal gewapend beton worden toegepast.

De „Ned. Aann. Bond” en de artt. 1638c en 1638d B. W. (Arbeidskontrakt). „De Aannemer” 1913 Nr. 9 behelst het verslag der IXde Huishoudelijke Vergadering van 25 Febr. 1913 waar de navolgende vraag van het Hoofdbestuur werd behandeld.

„Zal de Bond zijn verzet tegen het bekende uitschakelingsverbod inzake de artt. 1638c en 1638d laten varen, indien het mogelijk is op aannemelijke voorwaarden eene verzekering te sluiten, die de leden van het desbetreffend wettelijk risico volledig ontheft en hunne administratieve bemoeiingen tot een minimum beperkt?”

In de toelichting tot deze vraag werd medegedeeld dat het Hoofdbestuur van den Bond onderhandelingen voert met een Verzekeringmaatschappij tot verzekering der uit de genoemde artikelen voortvloeiende risico voor den aannemer. In afwachting van den afloop dier onderhandelingen wenschte het Hoofdbestuur eene principiële uitspraak uit te lokken om — eventueel — zoo spoedig mogelijk nadere voorstellen te kunnen doen.

Na langdurige discussie werd met 137 tegen 39 stemmen aangenomen eene door het Hoofdbest. gestelde motie luidende:

„De IXde Huish. Vergadering,
„overwegende, dat de Nederlandsche Aannemersbond steeds zijne medewerking heeft verleend bij de doorvoering van sociale wetten;

„overwegende, dat daarbij echter voorop moest staan, dat schade aan het bedrijf moet worden voorkomen en juiste berekening van de financieele lasten voor het bedrijf mogelijk moet zijn;

„van oordeel, dat aan deze voorwaarden door de bepalingen, bedoeld bij de artt. 1638c en 1638d B.W. niet wordt voldaan;

„overwegende voorts, dat de wetgever, gezien de verschillende omstandigheden, waaronder de losse werklieden bij aannemers en vaste werklieden in andere bedrijven arbeiden, terecht de bevoegdheid heeft verleend om deze bepalingen uit te schakelen;

„overwegende voorts, dat echter sommige aanbesteders en met name Openbare Besturen toepassing van de artt. 1638c en 1638d, althans wat het beginsel betreft, verlangen;

„gezien de omstandigheid, dat verzekering tegen het risico, uit de artt. 1638c en 1638d B.W. voortvloeiend, thans mogelijk is;

„verklaart, dat toepassing van de artt. 1638c en 1638d B.W. voor den aannemer slechts dan aannemelijk is, indien de uitkeering bij ziekte beperkt wordt tot 70 pCt. van het loon bij een duur van ten hoogste 4 weken en een wachttijd van 2 dagen wordt in acht genomen.”

In aansluiting daarbij werd een voorstel der afd. Rotterdam aangenomen strekkende om de actie tegen de artt. 1638c en 1638d voort te zetten, zoo de aanbesteder zich niet vereenigt met de door den Bond omtrent de verzekering van het risico gestelde voorwaarden.

Het bouwbedrijf in New-York. Volgens het jaarlijksche rapport van het bouw bureau van Manhattan bedraagt de waarde der gedurende de laatste tien jaar in Manhattan gebouwde huizen f2.592.000.000. Het aantal nieuwe bouwwerken loopt zeer uiteen: 659 in 1908 en 2572 in 1909. De gemiddelde bouwsom verschilt van f111.400 tot f312.000.

Alleen in 1911 werd in Greater New-York voor een waarde van f480.000.000 aan nieuwe gebouwen gesticht.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Architectura Nr. 8. Huldiging van den heer A. W. WEISSMAN. Middelbaar Technisch Onderwijs en zijne beteekenis voor de architecten. De gipsverzameling in het Rijksmuseum. De wereldtentoonstelling te Gent (met afb.).

Architectura Nr. 9. De „Aya Sofia” (voordracht van den heer WALENKAMP). Centrale verwarming en luchtverversching van gebouwen door F. G. UNGER.

Architectura Nr. 10. Constantinopel en inzonderheid de „Aya Sofia” (vervolg) (met afb.). Tentoonstelling. Centrale verwarming en luchtverversching van gebouwen door F. G. UNGER (vervolg) (met afb.).

Bouwkundig Weekblad Nr. 10. Kroniek LIII. De aesthetische adviseur van P. W. te Amsterdam. Tentoonstelling „Huis en Tuin” (met afb.). Het schrijven van geschiedenis door A. W. WEISSMAN met repliek van J. GRATAMA.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOONSTELLINGEN

Prijsvraag Hoofd Bouwkundig Bijblad tot het Alg. Ned. Adv.blad. (Zie Bouww. blz 44.)

Vraag 3 Is met het teekenen op de dubbele grootte bedoeld twee maal de hoogte en twee maal de breedte of twee maal de oppervlakte.

Antw. Bedoeld is twee maal de lengte en twee maal de hoogte.

Vraag 4. Is het ook geoorloofd eene tekening (zelf ontworpen) in druk te maken en het gedrukte exemplaar in te zenden, of moet deze beslist met inkt geteekend ingezonden worden?

Zoo ja, mag, als het ontwerp geteekend ingezonden moet worden, ook gebruik gemaakt worden van gedrukte klassieke ornamentjes? Of moet beslist alles penteekening zijn?

Antw. Het ontwerp moet geheel geteekend zijn.

Vraag 5. Mag er ook meer dan één ontwerp worden ingeleverd door denzelfden inzender.

Is met het correspondentieadres bedoeld de naam en het adres van den inzender en moet bij eventuele correspondentie een ander voor den inzender schrijven.

Antw. Ieder inzender is vrij meer dan één ontwerp in te zenden. Het correspondentieadres moet juist dienen om den naam van den inzender geheim te houden; dit adres moet dus niet het adres zijn van den inzender, ook mag, zooals het programma overigens duidelijk genoeg zegt, het schrift op de teekeningen, van bijbehorende stukken en eventuele correspondentie, niet zijn dat van den ontwerper.

Van iederen ontwerper, die zijn naam vóór de uitspraak der Jury op welke wijze dan ook openbaar maakt, valt de inzending buiten mededinging.

Namens de Jury,

H. v. D. VOORT, Rapporteur.

PERSONALIA

Tot gemeente-architect van Franeker werd benoemd de heer S. JELLEMA te Marssum.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

J. H. W. LELIMAN. B.-I. AMSTERDAM. HET UITBREIDINGSPLAN-SPAARDAMMERBUURT EN DE VOLKSHUISVESTING

Reeds meer dan eens zijn in de laatste jaren kleine partiële uitbreidingsplannen — of wil men ze met bescheidener titulatuur als rooilijn-voorstellen beschouwen? — door den gemeenteraad vastgesteld zonder dat zulks de bijzondere aandacht trok.

Het plan voor den aanleg eener vrij omvangrijke stadswijk in aansluiting bij de Spaardammerbuurt, door B. en W. ingediend bij voordracht van 31 December 1912 en opgenomen (met kaart) in het „Gemeentebld” afd. C blz. 3279, ontleent reeds aan de grootte zijn meerdere beteekenis. Het gold de woonkondities vast te leggen voor eene bevolking van ettelijke duizenden.

In de eerste plaats lokte het plan eene discussie uit ter raadszitting van 29 Januari l.l., waarin het door de heeren WIBAUT en FABIUS werd aangevallen. Het werd desniettegenstaande met 22 tegen 14 stemmen vastgesteld. Daarna gaf het nog aanleiding tot eenige nabetrachtingen voornamelijk in verband met de aansprakelijkheid die den aesthetischen adviseur der P. W. voor dit plan zou treffen. Deze laatstbedoelde gedachtenuiting sloot zich aan bij de aesthetische eigenschappen van het plan, of juist gezegd, bij het gemis aan zoodanige eigenschappen.

Nu het stenografisch verslag der Raadszitting van 29 Januari verscheen, moge de kwestie hier nog even worden aangeroerd. Niet in de eerste plaats echter wat hare aesthetische zijde betreft. Immers, hoe belangrijk de schoonheid van een stadsplan ook wezen mag, toch is zij niet van primaire beteekenis.

Er is immers een nog véél belangrijker punt dan het aesthetische. Al had het nu vastgestelde plan tot in onderdeelen beantwoord aan hooge schoonheids-eischen, dan nog had het in ander — en gewichtiger — opzicht zoo veel te wenschen overgelaten, dat men het toch een slecht plan zou moeten noemen. Beschouwt men het namelijk met het oog op zijn belang voor de volkshuisvesting — en dat beheerscht o.i. de waardeering van elk uitbreidingsplan en zeker inzonderheid dat eener volkswijk — dan dient te worden gekonstateerd dat dit ontwerp op zeer bedenkelijke wijze blijft beneden hetgeen geëischt mag worden. En daarop, veeleer nog dan op het tekort aan kunstwaarde, moet ook in bouwkundigen kring worden gewezen.

Een zeer belangwekkend artikel door den auteur van het algemeen als standaardwerk erkende „Handbuch der Wohnungswesens” Prof. Dr. RUD. EBERSTADT geschreven over het onlangs ingediend ontwerp eener Pruisische Woningwet („Berl. Tagebl.” 13 Maart l.l.), heeft tot grondslag de stelling dat verbetering der volkshuisvesting, de woning-reform, moet aansturen op kleine woningtypen door juiste terreinverkaveling. Dat geldt voor onze toestanden in niet mindere mate dan elders. Daarop is trouwens reeds vele jaren geleden gewezen. Een groote bevolkingsdichtheid, als gevolg van de opeenhooping der bevolking zoo in horizontalen als vertikalén zin, d.w.z. in een eng bebouwingsplan en in huizen met vele verdiepingen, werkt noodlottig in ieder opzicht.

Eene dergelijke bebouwing leidt tot eene uiterste exploitatie van het terrein. En deze is eene der factoren welke de grondprijzen omhoog drijven, welke dan op hare beurt weer de huren beïnvloeden. Er bestaat eene wisselwerking: de mogelijkheid om op een terrein vele woningen te stichten en dus eene groote huuropbrengst trekken, beïnvloedt de terreinprijs en omgekeerd dwingt deze weer om van het terrein zoo veel mogelijk partij te trekken. Omdat de opdrijving der huren aan een grens gebonden is, ligt het voor de hand dat voor een stijgende terreinprijs mede vergoeding gezocht wordt in besparing van bouwkosten en dat de woningen zoo klein worden ontworpen als eenigszins doenlijk is.

Dit zijn nog slechts enkele der vele nadeelen die verbonden zijn aan eene gedrongen bebouwing. De lage grondprijzen in Engeland, ook in de onmiddellijke omgeving der groote steden, (het terrein waarop de kolonie White Hartlane Estate der London County Council werd gesticht werd gekocht voor circa f 1.20 per M²., £ 400 per acre), zijn toegeschreven aan de overheersching van het één-gezins-huis, dat de terrein-exploitatie binnen grenzen houdt.

Spread the people, verspreidt de bevolking, is eene Engelsche leuze.

De strijd tegen het etage- en kazernehuis is echter zonder uitzondering overal aangebonden waar het ingang heeft gevonden. Hij beheerscht de ontwikkeling van het woningvraagstuk en van overheidswege wordt, het meest misschien wel in Duitschland, de „Kleinwohnung” met groote welwillendheid bevorderd. Dit geschiedt met tal van middelen deels van finantiëlen deels van technischen aard.

In eene uit 1903 dagteekenende nota door den heer J. W. C. TELLEGEN als Directeur van het Gemeentelijk B. en W.-Toezicht te Amsterdam opgesteld, wordt het vraagstuk besproken. Hij merkt daarin op dat „niet uit het oog (mag) worden verloren het groote onderscheid dat er bestaat tusschen een in het polderland gelegen stad als Amsterdam en steden omgeven door hooge gronden zooals de buitenlandsche steden veelal zijn.

„Elders kost het aanleggen van straten en bouwterreinen en het fundeeren van de huizen, in verhouding tot hetgeen hiervoor te Amsterdam uitgegeven moet worden, betrekkelijk weinig en legt de oorspronkelijke grondprijs dientengevolge veel meer gewicht in de schaal dan te Amsterdam. Kan men bedoelde grondprijs laag houden, dan wordt woningbouw met weinig gezinnen boven elkaar en de bouw van vrijstaande perceelen mogelijk. Ik denk hierbij aan z.g.n. arbeidersdorpen.

„Te Amsterdam staat de zaak geheel anders. Zelfs al kostte de ruwe grond niets, dan zou aan den bouw van vrijstaande perceelen voor verreweg het grootste gedeelte der bevolking toch niet te denken zijn. De gesloten bouwwijze zal te Amsterdam regel moeten blijven. Waar echter wel naar gestreefd kan en moet worden is, dat het aantal woningen boven elkaar kleiner wordt dan het thans is, terwijl in elk geval belet moet worden dat het getal groter wordt.”

Dit laatste is geschied. De bouwverordening van 1905 heeft, op het nippertje, nog paal en sterk gesteld aan de tendenz een vierde bovenwoning in te voeren. De gemeente is bij de bebouwing harer terreinen aan de overzijde van het IJ nog een stap verder gegaan en heeft daar het aantal bovenverdiepingen tot twee beperkt, terwijl het geijkte Amsterdamsche type er drie vertoont.

Intusschen is — en bovendien onder de bezwarende omstandigheden van hooge erfpachtscanon en dure fundeering tegen den Zeeburgerdijk — door de blokken der vereeniging „Eigen Haard” de mogelijkheid bewezen om voor den gebruikelijken huurprijs arbeiderswoningen met slechts ééne geheel vrije bovenwoning te stichten. Ook voor andere vereenigingen zijn woningen van dat type in aanbouw.

Een en ander had een aansporing mogen zijn in die richting door te gaan. De gemeente kan door verschillende maatregelen dit streven naar kleine woningen in de hand werken en ik breng in dit verband in herinnering mijn artikel „Volkshuisvesting te Amsterdam” in „De Bouwwereld” 1912. Zij kan om te beginnen de maten der blokken zóódanig vaststellen dat, in verband met de voorschriften der bouwverordening, geene andere dan een lage bebouwing mogelijk is.

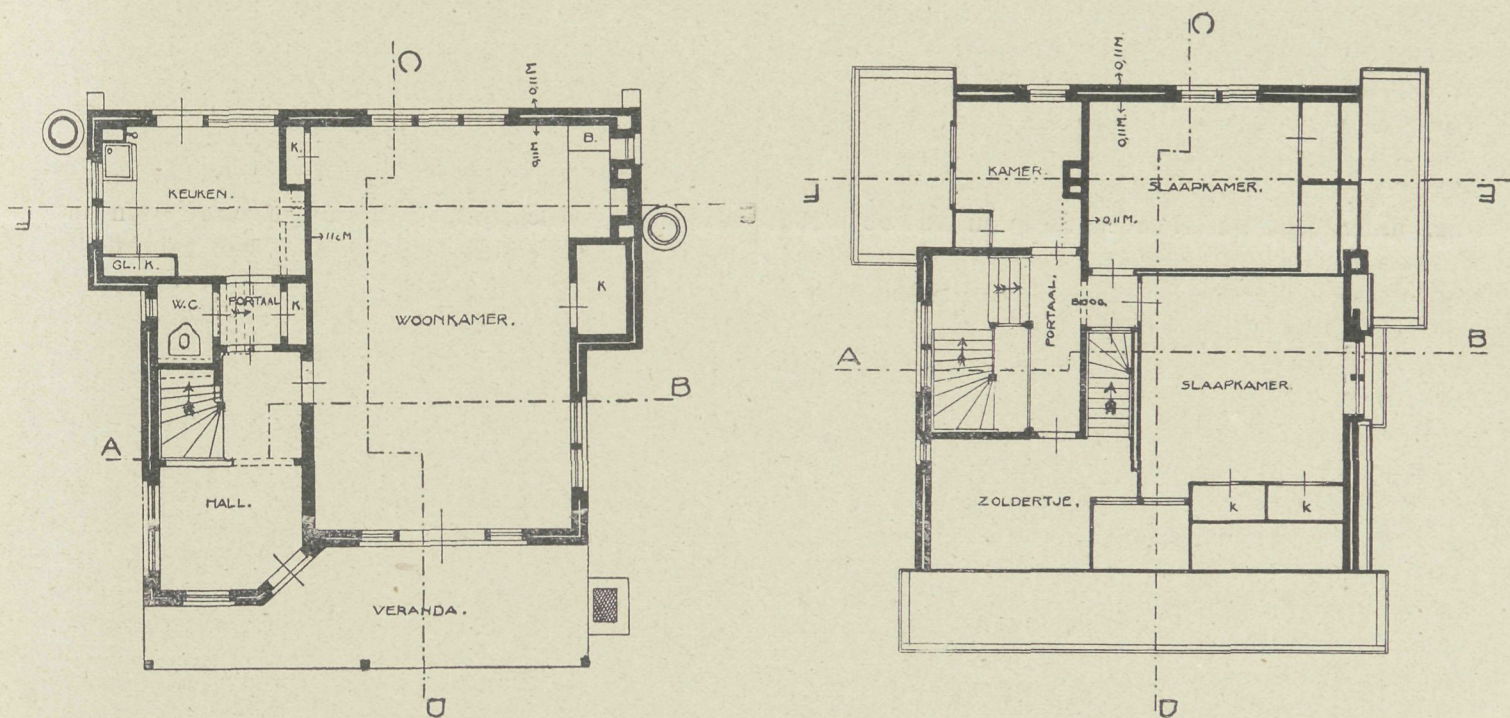
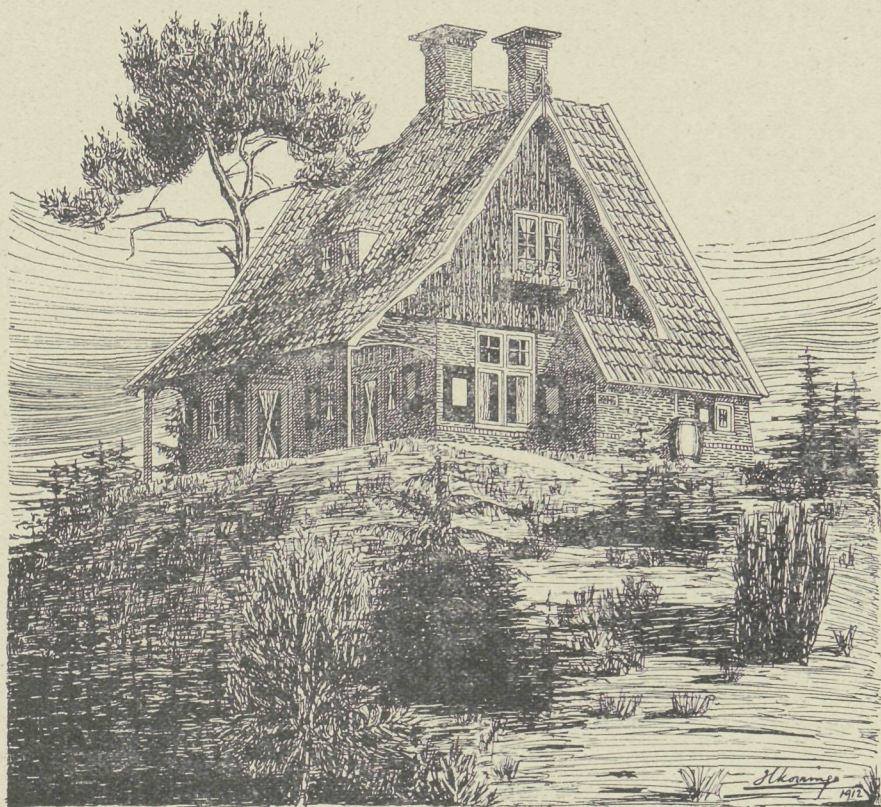
Het zou voor de ontwikkeling der volkshuisvesting van zeer groote beteekenis zijn geweest indien het uitbreidingsplan — Spaardammerbuurt, dat een terrein van circa 14 H. A. voor bebouwing opent, met inachtnaam van dien wensch naar geringe bevolkingsdichtheid was opgesteld.

Zooals de heer WIBAUT in de Raadszitting aantoonde, is met deze zijde van het vraagstuk blijkbaar geen rekening gehouden. Integendeel. Uit zijne rede zij hier het volgende overgenomen.

„Er wordt gezegd, mijnheer de Voorzitter, dat die bouwblokken een diepte hebben, welke zich bijzonder leent voor den bouw van arbeiderswoningen. Mijnheer de Voorzitter, ik vind, dat die bouwblokken een diepte hebben, die zich heel weinig leent voor den bouw van arbeiderswoningen, althans wanneer wij van deze gelegenheid eens zouden willen gebruik maken, om ook op dat punt eens een anderen bouw mogelijk te maken. Die terreinen hebben een diepte van 40 M. en nu weet iedereen, die zich met die zaak wel eens bezig houdt, dat, wanneer men zulk een terrein moet bestemmen voor arbeiderswoningen, men dan weer aangewezen is, om van die vierverdiepingshuizen te bouwen, in onze stad zeer wel bekend.

„Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben een groot aantal jaren gehad, dat wij dat moesten beschouwen als een onvermijdelijkheid, dat altijd voor arbeiderswoningen vierverdiepingshuizen moesten worden gebouwd. Intusschen is die tijd voorbij. Er zijn in Amsterdam enkele vereenigingen, die het bewijs geleverd hebben, dat men, ook met de hier geldende grondprijzen en in huren van gemiddeld f 3.50, kan bouwen huizen met twee verdiepingen. Ik wijs op de vereeniging „Eigen Haard”, die onlangs in de Indische buurt haar eerste blok woningen gemaakt heeft en ook de raadsleden tot bezichtiging heeft uitgenoodigd, een uitnoodiging, wgaraan ik tot mijn spijt niet heb kunnen voldoen, maar de woningen zijn mij bekend. Ik wijs op de „Algemeene woningbouwvereeniging” in de Transvaalbuurt en naar verschillende andere woningbouwvereenigingen, o. a. aan de overzijde van het IJ, die tweeverdiepingshuizen bouwen, en nu vraag ik, wanneer wij een uitbreidingsplan maken, moeten wij de mogelijkheid van zulken bouw dan beletten, door bouwblokken van 40 M. te maken, of moeten wij dien in de hand werken?

„Mijnheer de Voorzitter, ik ben van meening, dat wij die mogelijkheid in de hand moeten werken. Wanneer er weer vierverdiepingshuizen moeten komen te staan — en die komen er, wanneer wij 40 M. diepe bouwblokken maken — dan zullen wij daar hoogstwaarschijnlijk krijgen — het is niet precies uit te rekenen, omdat de oppervlakte niet bekend is — een dichtheid van bevolking van 850 inwoners per H.A. Ik heb geschat, dat het plan ongeveer 14 H.A. groot is en dat daarop komt een bevolking van ongeveer 12.000 inwoners; dat wijst op 850 inwoners per H.A. Mijnheer de Voorzitter, dat is een groote bevolkingsdichtheid. Wij hebben inderdaad in onze stad buurten, die nog veel erger zijn, maar er zijn toch een aantal, die heel wat beter zijn. Ik heb vóór mij de laatste opgaven van de bevolkingsdichtheid van de stad. Het statistisch jaarboek van 1909—1910, met de cijfers van de volkstelling van 1899; die van de laatste

LANDHUISJE TE VIERHOUTEN BIJ NUNSPEET. ARCHITEKT H. KORRINGA (HAARLEM)

volkstelling van 1909 zijn nog niet gepubliceerd. Daar hebben wij een aantal wijken van 600 en 400 inwoners per H.A. en nog kleiner aantallen.

„Maar om nu een vergelijking te maken. Ik kom tot het waarschijnlijke cijfer voor die nieuwe wijk van 850. Dit zou te vergelijken zijn met een wijk van onze oude stad, die 880 inwoners heeft per H.A., dat is wijk PP, de buurt van de Westerstraat. Die Westerstraat hebben wij eenmaal, maar als wij nu een nieuwe buurt gaan maken, of wij aan een bevolkingsdichtheid

willen hebben als in de Westerstraat, dat zullen wij toch niet wenschen? Mijnheer de Voorzitter, 879 inwoners per H.A. hebben wij bijv. aan de Rozengracht en in die buurt; 806 inwoners per H.A. op Uilenburg, de Markengracht en den Houtkoopersburgwal en dergelijke, waar ook een groote dichtheid van bevolking is. En nu gaan wij een uitbreidingsplan maken, waarvan wij zeggen, dat het zooveel beter is dan het vorige en nu gaan wij een wijk scheppen, die weer 850 inwoners per H.A. zal hebben! Wij zijn

eigenlijk bezig, op het punt van uitbreidingsplannen de Chineezzen van Europa te worden. Er zijn een aantal steden, die uitbreidingsplannen ontwerpen en die zoo inrichten, dat de bevolkingsdichtheid 200, 250 en 300 inwoners is.

„Ik heb hier een paar opgaven. Van Londen bijv. Voor de White Hartlane Estate, een terrein van 20 H.A., maakte men in 1911 een uitbreidingsplan met een bevolkingsdichtheid van niet meer dan 180 personen per H.A. en de huren van 684 één-gezinshuizen loopen ook van f 3 af, bewegen zich voor een groot deel tusschen f 3 en f 4.50 en stijgen tot f 5.40. Ik heb opgaven van dergelijke buurten in Sheffield, in Newcastle-upon-Tyne, in Birmingham, Liverpool en Dunfermline, in den laatsten tijd ingericht en ontworpen, allemaal met een bevolkingsdichtheid, zich bewegende tusschen 200 en 250 inwoners per H.A. Een aantal Duitse steden gaan volkomen in dezelfde richting.”

Men zou hierbij nog kunnen opmerken dat de praktijk uitwees dat een diepte der bouwblokken van 33 M. en een bouwdiepte der perceelen van 9 M. volkomen voldoende zijn voor den bouw der door den heer WIBAUT bedoelde kleine woningen.

Wethouder DELPRAT heeft zijne ontkenning daarvan tegenover den heer WIBAUT echter niet nader gemotiveerd. De meerdere terreindiepte legt een onnoodige belasting op de huizen en dwingt tot handhaving van het 4-verdiepinghuis. En evenmin vernemen wij van den Wethouder waarom het „niet wenschelijk (zou zijn) om de straten smaller dan 15 M. te maken”, tenzij men alleen aan den bouw van hooge, 4-verdiepingswoningen van het geijkte model denkt. Voor het verkeer is een dergelijke straatbreedte zeker geen vereischte en voor woonstraten, begrensd door twee- of drie-gezinshuizen is ook bij geringer straatbreedte — 13 M. bijv. en zelfs minder — een voldoende mate van lichtinval en bezonning gewaarborgd. Ondiepe bouwblokken die eene voordeelige verkaveling mogelijk maken (in het Spaardammerplan zijn echter evenals in de Indische buurt wederom onpraktische schuine hoeken

ontworpen) in verband met smalle straten wier kosten de terreinprijs zoo min mogelijk belasten, zijn almeê de belangrijkste factoren die den bouw van kleine huizen ten goede komen.

De Wethouder is er niet in geslaagd de kritiek van den heer WIBAUT op het plan te ontzenuwen; hij leidde de aandacht af op het tweede — en ook in belangrijkheid secundaire — gedeelte van de rede van den heer WIBAUT, de kunstwaarde van het plan betreffend.

Over deze was ook de heer FABIUS slecht te spreken, terwijl de heer LAMBRECHTSEN, die overigens het plan verdedigde, op den voorgrond stelde dat het niet mooi kon worden.

Men kan niet zeggen dat de Wethouder afdoend en door krachtige motiveering overtuigend was. Vooral niet als men daarbij overweegt dat zijn beroep op de autoriteit van den aesthetischen adviseur der P. W. (de architect VAN DER MEY) „die zich persoonlijk voor de zaak heeft gespannen” naar achteraf schijnt, ten onrechte geschiedde. Althans, toen deze (door den heer KEPPLER in het „B.W.” Nr. 7) werd uitgenoodigd te verklaren aan welke motieven het plan zijn aesthetische waarde zou ontleenen, antwoordde hij (in Nr. 9) in een zeer politiek, maar toch doorzichtig stukje, dat na overzetting in rond-Hollandsch verraadt dat de adviseur de aansprakelijkheid voor het plan verre van zich wijst.

De ervaring met het plan-Spaardammerbuurt opgedaan toont m. i. aan dat bij de gemeente Amsterdam nog niet de wensch voorzit om den nieuwbouw stelselmatig in andere banen te leiden. Had die wensch bestaan, dan zou de gelegenheid ditmaal buitengewoon gunstig geweest er van te getuigen en de wording uit te lokken van een naar nieuw grondbeginsel opgebouwd stadskwartier.

Nu echter blijft alles bij het oude en staat — om de treffende karakteriseering van Prof. EBERSTADT over te nemen — de bouwverordening weer voor de ondankbare taak „eine an sich unbefriedigende Gestaltung des Wohnungswesens hinterher durch nachträgliche Eingriffe zu korrigieren.”

W. A. E. VAN DER PLUYM. LANGS DE LOIRE

(Vervolg.)

ok inwendig is die massa-verdeeling zoo intens rustig. Ze heeft nog die mystieke verlichting welke binnensluipt door de lage kleine vensters van het middenschip, en heerlijk is het te zien hoe enkele zonnestrallen zich sprenkelden over de vaal-grijze muren vooral toen, 't was reeds tegen den avond, alles dien roodachtigen violetten schijn aannam, die zijn angstig kleurenspeel onder de lage zijbeuken karig verstroot. Door de ophooging van den vloer schenen de zware kolommen, die als twee rijen stoere dragers zwijsend den bovenliggenden last schoorden, als 't ware in den grond geplant te zijn, zoodat de basementen teneede

in den bodem geperst waren en dus hun plinten niet meer te zien gaven.

De nauwe straatjes die meer en meer afzakten naar de rivier hebben nog enkele interessante huizen. Plotseling duikt een oude toren als overblijfsel van een kerk de St. Firmin, op, temidden der lage gebouwtjes. De zware contre-forten omklemmen stevig het 16e eeuwse bouwwerk, waartegen in de 17e en 18e eeuw een hospitaal aangebouwd werd. In dezelfde omgeving staat nog het oude middeleeuwsche kasteel zoo goed als ruïne, met zijn vierkanten toren. Dan eindelijk bereik je weer de Loire, juist daar waar de oevers verbonden worden door een bijna 500 meter

lange brug, met haar 26 bogen, die in den loop der tijden veel veranderd zijn en waar we heel gemoedelijk de zware gothische bogen onderbroken zien door een dun ijzeren tralie-werk gedeelte. Breed, alsof er duizende menschen dagelijks moesten passeeren, lijkt ze hierdoor nog meer verlaten en somber den stroom te overspannen, een stroom waar zoover het oog reikt geen levende ziel noch zeil te bespeuren is.

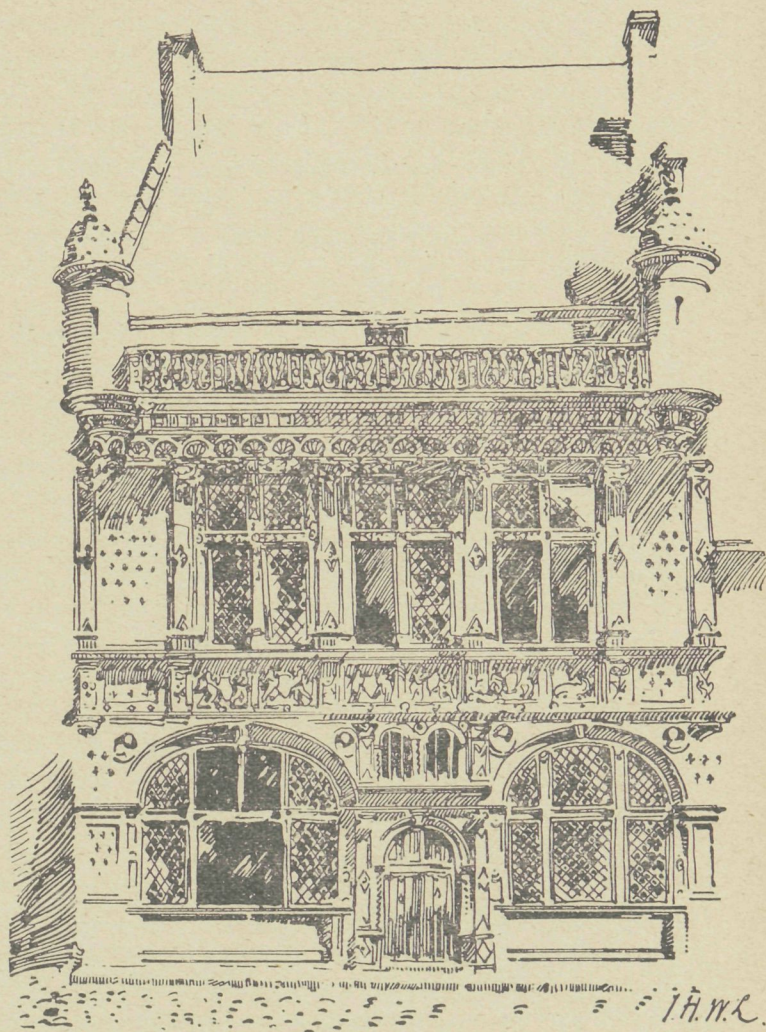
We verlieten Beaugency in den avond. Op 't stille station waar we de eenige reizigers waren, had de stationchef ons aangeklampt, deels uit nieuwsgierigheid, deels uit belangstelling om te weten wat we daar in zijn dorp toch gedaan hadden. Spoedig werd het gesprek afgebroken; de trein was in aantocht en met een groote petroleumlantaarn werd geweldig gewerkt, zoodat ik de noodige spatten van het heerlijk vocht op mijn jas kreeg en even daarna in botsing kwam met het primitieve sein-toestel. Met duizende excuses werden we uitgeleide gedaan en toen ook onze bagage geborgen was zette de trein zich in beweging. Voort ging 't met geweldige vaart door de velden, kwistig beschenen door het laatste rood van den al-verlichter. Hier en daar wat landvolk te midden van 't veldgewas, waarover zich op den achtergrond zoo nu en dan een torentje of huizengedoe afteekende.

Binnen een half uur waren we in Blois, de rustige kalme provincie-stad ook weer gelegen aan de Loire, die eertijds het vroolijke leven van 1500, als centrum van koninklijke macht, ver langs haar oevers hoorde voortsuisen.

Veel konden we niet meer zien bij aankomst, reeds was het duister ingetreden en leek het of heel Blois ter ruste was. Alleen voor 't hotel zaten nog een paar menschen en zoo konden we bij de gratie van den kelner nog wat buiten zitten om te genieten van de avondkoelte. Onwillekeurig komt het gesprek dan op de stad die je den volgenden dag gaat zien, waar je voor 't eerst van je leven aankomt, en je hunkert naar den komenden dag om te genieten in pure werkelijkheid wat je vroeger in boek en plaat verwerkt hebt. Toen waren het ieder op zich zelf staande feiten, nu eens gebouwen, dan weer beeldhouwwerk of producten van schilderkunst, maar straks dan komen ze opdoemen in tastbaren vorm, in kleur, in omgeving van andere uitingen van menselijk vernuft en scheppingsvermogen.

Ons hotel lag buiten, vlak bij het station, en slechts in de verte konden we de lichtjes door het duister zien heenboren als geheimzinnige teekens van het voor ons onbekende Blois.

Blois dat zijn naam reeds legendarisch afleidt van het Celtische woord Bleiz dat wolf beteekent, en in ieder geval reeds in de achtste eeuw, ten tijde van de Merovingers voorkomt op gevonden munten en daar met den naam Bleso Castro betiteld wordt, waaruit men dus kan afleiden dat het in die dagen reeds een sterkte was, is voor deze streken dus een oude stad. Ook weet men dat door **LODEWIJK VAN**

— **STADHUIS TE BEAUGENCY** —
NAAR EEN SCHETS VAN J. H. W. LELIMAN

ORLEANS in 1321 een wapen gegeven werd, waar het schild met de gouden lelie der ORLEANSEN, geflankeerd werd door hun embleem van het stekelvarken en met den wolf in verband met de legendarische naamafleiding. Van dien tijd af neemt de stad gestaag toe en reeds in 1500 heeft zij een hoogtepunt bereikt waarvan we de verstoffelijking in steen thans nog zien staan.

Zoo gingen we in den vroegen morgen op stap, eerst langs den breeden nieuwen buitenstraatweg, met hier en daar een gebouw; dan steeds dalende, de groote bocht om, die ons bracht op den boulevard Victor Hugo en zie, daar lag Blois voor ons juist zooals Hugo eens schreef in zijn „Feuilles d'automne”, met de woorden:

„montez à travers Blois cet escalier de rues
que n'inonde jamais la Loire au temps des crues”.

Ja, het is werkelijk de stad die één groote trap van straten is, steeds dalende naar de oevers der Loire. Maar voor we nog zoover waren schitterde boven ons op den vasten rotsgrond het kasteel in al zijn soberen rijkdom en grootheid van kleine vormen, oprijzende uit den massieven onderbouw die op zijn beurt omsnoerd is met wingerend groen.

We vervolgden onzen weg die kronkelend omlaag liep,

om hoe langer hoe meer af te dalen in de nauwe, bochtige straatjes, telkens en telkens stilstaande voor een of ander brok architectuur of schilderachtig aspect. Die straatjes nu eens in haar volle lengten de morgenstralen der zon opvangend, om zich in blijheid van leven en vibreerende kleuren te baden, om een eind verder weer een lugubere soberheid af te spiegelen op die plaats waar nooit een sprankje van dat gouden licht de gevels had gedrenkt.

Toch ligt er in al die straatjes iets van het karakter der oude stad, en doen ze zooveel beter als die enkele hoofdstraten met hunne akelige winkelpuien-manie, waarvan de voornaamste, de rue Denis Papin, uitmond op den oever der Loire, juist daar waar de eenigste brug de beide kanten verbindt.

Traag stroomde het weinige water van de rivier door de openingen van de brug en evenals bij Orleans of Beaugency was er geen stoomboot of zeilschip te bekennen. We vervolgden onzen tocht langs de kade waar we tal van die kleine straatjes passeerden, totdat een groote kerk voor ons opdoemde. Hoewel dit gebedenhuis niet is de hoofdkerk van Blois, mag deze St. Nicolaas (vroeger St. Laumer) toch voorzeker een der meest belangrijke middeleeuwsche gebouwen van Blois genoemd worden.

Als kloosterkerk in de 12e eeuw begonnen met haar koor, ontwikkelt ze zich vrij zelfstandig als parochiale kerk en is voor een groot gedeelte voltooid reeds in 't begin der 13e eeuw. Nog ziet men de romaansche vormen meer en meer wijken voor de vroeg-gothische elementen, het is de groote strijd der 13e eeuw, dien we hier zien afgeteekend in haar vormenspel, waarbij later de luchtbogen het massieve geheel wat schaadden. Sober is alles, maar toch niet van zekere gratie ontbloot. Ook in haar westgevel zien we de vermenging der ongelijktijdig ontstane bouwdeelen, waarvan de allerlaatste, de spitsen der 19e eeuw het meest ongelukkig doen.

De weg weer vervolgend gaat het steeds stijgend, nu eens als hellend vlak dan weer met treden, steeds hooger. Verschillende oude gevels staan als wegwijzers van het groote verleden en duiden de richting aan

naar het hoogste punt van Blois. Eindelijk bereik je een terras, het oude basse-cour dat het voorplein vormde. Hier en daar met wat boomen beplant, is het geheel een leege ruimte, die aan drie zijden het uitzicht geeft over de daken van Blois, terwijl de vierde zijde door den voorgevel van het slot wordt afgesloten. Het is nog uit de 15e eeuw en toont dit ook in zijn vormen. Fijn genuanceerd door afwisseling van roode baksteen tegen geelgrijze natuursteen, geeft dit kleurenspeel aan het geheel een zekere voornaamheid, waarvan het rhytme nog wel niet kan wedijveren met de klassieke rust van latere gebouwen, maar toch is te midden der veelheid van kleur en vorm een zekere monumentale eenheid bereikt. Nog is het verspringen der assen met ongelijke traveeverdeeling aanwezig, die soms het evenwicht dreigt te verbreken, maar dan weer zijn het de horizontale banden, die de rust van het geheel binden. Een enkele maal is met kracht de laat-gothische uiting op den voorgrond gezet en zoo zien we in den hoofdingang, laag en gedrukt, plotseling een even uit den band springen; vreemd zijn de verhoudingen, maar toch is het juist hier, waar we zoo sterk den strijd tusschen de middeleeuwsche- en renaissancebegrippen zien optreden. Het is voornamelijk in dezen tijd geweest, dat LODEWIJK XII het groote werk opvatte, en is het wellicht onder de bekoring van Italië, dat hij gedurende de oorlogen had leeren kennen en prijzen, dat hij de nieuwe elementen der kunst aan Frankrijk opdrong.

In den zooeven genoemden hoofdingang zien we hem als dorpelwachter, te paard, uitgedost in de kleeding van zijn tijd, als machtig baanbreker de wacht houden. Hoewel deze statue in de revolutie verwoest en vervangen is in de 19e eeuw door een nieuw ruitersstandbeeld, van den beeldhouwer SEURRE, is het geheel toch ongeveer gebleven. Ook in de monogrammen L. (LOUIS) en A. (ANNA VAN BRETAGNE, weduwe van den vorigen koning KAREL VIII en later met LODEWIJK XII gehuwd) en verder in het embleem: het gekroonde stekelvarken der ORLEANS-familie, zien we het gebouw gedateerd.

(Wordt vervolgd.)

GEMENGDE BERICHTEN

De Woningwet in de 1e Kamer. Bij de behandeling der begroting van Binnenl. Zaken liet de heer VAN DER BIESEN zich ook ditmaal de gelegenheid niet ontgaan om naar zijne gewonen trant het een en ander over de Woningwet ten beste te geven. Dit had ongetwijfeld interessant kunnen zijn zoowel voor mede- als tegenstanders. Voor de eersten moet echter de wijze waarop bedoeld kamerlid ook dit jaar deze ernstige kwestie behandelde uiterst teleurstellend geweest zijn. De tweeden kunnen zich er mede troosten dat, zoo niets steekhoudenders tegen de Woningwet en hare toepassing valt aan te voeren dan deze kampioen ten beste gaf, de bezwaren niet zwaar hebben te wegen. Het betoog van de heer VAN DER BIESEN keert zich in het bijzonder tegen de toepassing der Woningwet en der onbewoonbaarverklaring te Amsterdam. Wat hij daarover echter

in het midden bracht bewijst slechts dat de heer VAN DER BIESEN, volkomen onvatbaar is gebleven voor de hygiënische en ethische beteekenis der Woningwet.

Hij ziet van zijn eenzijdig standpunt alleen dat er eigenaars van slechte woningen waren die schade leden doordien hen onmogelijk wordt gemaakt om van hun bezit nog langer misbruik te maken. Hij vergeet daarbij dat de meeste hunner uit zulk bezit lang genoeg onevenredige voordeelen trokken. En als de „kleine burgerij”, die nu — altijd volgens den heer VAN DER BIESEN — gedupeerd zou worden, indertijd „kleine huisjes” kocht — edoch op wiens instigatie? — omdat zij daarmede meer op had dan met „schunnige effecten”, dan was dat eene gewaagde belegging precies als een andere. En terwijl de speculatie met „schunnige effecten” alleen noodlottig kan zijn voor den bezitter zelf, is die in „kleine huisjes” — of ware het niet beter uit analogie ook te spreken van „schunnige” huisjes? — het meestal niet, of althans niet alleen, voor den bezitter maar in de eerste plaats voor de bewoners. En daar de eigenaars van zulke huizen, ten minste in Amsterdam, slechts zelden tevens bewoners zijn, maken zij persoonlijk geen kennis met de schaduwzijde der huizen. Dat soort bezit richt dus in heel wat ruimer kring kwaad uit

dan het „schunnigste effect”; het vernietigt gezondheid en levensgeluk van... anderen.

De heer VAN DER BIESEN voelt er echter nu eenmaal niets voor dat van hooger hand zulk bedrijf belemmerd wordt en dat aldus tevens de waarde van dergelijke perceelen tot hare juiste grenzen teruggebracht wordt. Dat de Woningwet daarmede velen tegen zich in het harnas jaagt, is volkomen begrijpelijk; maar het zou dwaas zijn als iemand zich in zijn oordeel over de Woningwet daardoor liet beheerschen. Indien slecht beraden „kleine burgers” te goeder trouw zulke slechte huizen kochten, mogen zij de schade wijten niet aan den Staat die hunne medeburgers beschermt, maar aan hun slechten raadsman of anders aan hun eigen ingeboren zucht naar abnormaal hooge renten.

De Woningwet blijkt vooral in een stad als Amsterdam waar zij de ruimste toepassing vond, steeds meer een uiterst gunstigen invloed uit te oefenen op de verheffing der volkshuisvesting. Duizenden en nogmaals duizenden werden gebaat door den bouw van nieuwe woningen, de onbewoonbaarverklaring of de verbetering van bestaande woningen. Men mag veilig aannemen dat dit niet vreemd is aan de voortdurende verlagings der sterftecijfers, welke door de statistiek wordt uitgewezen.

Nog onlangs werd in de studie over Trachoom door Dr. SAJET in het „Tijdschr. voor Geneeskunde” als eerste maatregel tot bestrijding der gevreesde oogziekte genoemd: de verbetering der slechte woningtoestanden. Het staat den heer VAN DER BIESEN vrij om, op zijne wijze - ieder vogeltje zingt zooals het gebekt is - de Woningwet „een misdaad” te noemen. Edoch de overtuigende bewijzen is hij schuldig gebleven.

De vrijstelling bedoeld in art. 4 der Woningwet wordt door den heer D. E. WENTINK, Insp. van Volkshuisvesting, behandeld in een zeer interessant artikel, opgenomen in het „Tijdschrift voor Sociale Hygiëne” Nr. 3. Het geldt hier vrijstelling tot het maken van de voorschriften welke regelen de plaatsing der gebouwen ten opzichte van den openbaren weg en van elkander. (Art. 3 sub a en b der wet). In een der provinciën van ons land werd aan eenige gemeenten die vrijstelling verleend. „Deze voorschriften vormen met die welke de hoogte der bebouwing bepalen, het fundament der bouwverordening. De toepassing daarvan raakt onmiddellijk het algemeen belang, in casu het belang der volksgezondheid en der volkshuisvesting. De beteekenis van deze voorschriften ten dien opzichte is zoodanig, dat men zich wel op het standpunt moet stellen, dat daarvan uit den aard der zaak feitelijk onder geen enkele voorwaarde ooit vrijstelling mag of kan worden verleend. Daar de vrijstelling werd verleend voor het buiten de kom gelegen plattelandsgedeelte van gemeenten, valt af te leiden, dat men daarbij uitging van de meening, dat de betreffende voorschriften op de een of andere wijze hinderlijk of bezwaarlijk zijn voor het platteland”. De heer WENTINK gaat dit in den breede na om te komen tot deze slotsom:

- a. dat er geen enkele reden kan zijn, ook niet voor het platteland, om deze vrijstelling te verleenen;
- b. dat deze vrijstelling onder geen enkele voorwaarde ooit dient te worden verleend.

Als een zeer sterk argument dat ook ten plattelande voorschriften noodig zijn, ook al schijnen zij mogelijk overbodig, wordt door de heer WENTINK het navolgende aangevoerd:

„Bij de tegenwoordige periode van bloei in alle takken van bedrijf, komt het meermalen voor, dat groote bedrijven om verschillende redenen zich verplaatsen van de stad naar het platteland en ziet men telkens op de meest onverwachte plaatsen gebouwen stichten, welke de kern gaan vormen voor het ontstaan eener bebouwing van grooter of kleiner afmeting. Geschiedt dit op plaatsen, waar absoluut geen grens aan het gebruik van den grond is gesteld, dan is het met reden te verwachten, dat toestanden zullen ontstaan, welke in strijd zijn met de belangen van de volksgezondheid. In elk geval wordt dan het ontstaan van zulke toestanden mogelijk gemaakt.

„Dit te bevorderen ligt niet op den weg der overheid.”

De heer WENTINK geeft dan ook in overweging om bij de aanstaande wijziging der Woningwet artikel 4 zoodanig te wijzigen dat de bevoegdheid tot het geven der daarin bedoelde vrijstelling niet wordt uitgestrekt tot art 3 sub a en b der Wet, of wel zoo, dat deze vrijstelling alleen kan worden verleend voor eene bebouwingsklasse en niet voor een terrein (zeker gedeelte van eene gemeente).

De „Bond van Vereenigingen van Fabrikanten en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf”, onlangs opgericht en te Amsterdam gevestigd, heeft, blijkens art. 2 zijner statuten ten doel: de bevordering van het vereenigingsleven en de behartiging der gemeenschappelijke belangen zijner leden. Hij tracht dit doel te bereiken door:

1. Het uitgeven van een eigen orgaan en andere geschriften;
2. Het streven naar vermindering van het risico bij leveringen;
3. Het van advies dienen aan en het zich wenden tot de overheid in verband met de gemeenschappelijke belangen zijner leden;

4. Het stichten van een centraal informatiebureau;
5. Het bevorderen van arbitrage bij leveringen in de bouwbedrijven;
6. Het samenwerken met vereenigingen hier te lande en in het buitenland, voor zoover dit met zijn belangen of dat zijner leden mocht wenschelijk zijn;
7. Alle wettige middelen welke wenschelijk of noodzakelijk geacht worden, teneinde den bond aan zijn doel te doen bevoorden.

Volgens art. 4 kunnen leden van dezen bond zijn: rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen van fabrikanten van en handelaren in materialen voor het bouwbedrijf. Onder deze vereenigingen worden in de statuten ook verstaan andere rechtspersonen dan de hiervoren genoemde vereenigingen, mits zij slechts uitsluitend fabrikanten van en/of handelaren in materialen voor het bouwbedrijf in zich vereenigen.

Thans zijn aangesloten Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten, Ver. van handelaren in Bouwmat. in Ned., Nederl. Cement-syndicaat, Bond van Houthandelaren in Ned., Ver. van Ned. Kalkzandsteenfabrikanten, Ned. Ver. van IJzerhandelaren.

Als eerste punt op het program van actie zal komen het ontwerpen eener arbitrage-regeling voor leveringen in de bouwbedrijven.

Als tweede punt zal op het program komen de oprichting van een informatie- en incassobureau voor de bouwvakken, terwijl ook naar een betere organisatie van het credietwezen in die vakken zal gestreefd worden.

Gas-Stopkraan systeem „Behr”. De muurkranen kunnen oorzaak van ongevallen zijn, b.v. door het afslijpen van de caoutchoucslang, door het onwillens openen van de kraan, door het gebruiken van de muurkraan als kapstok (dit komt veel voor), enz. Ook zijn deze kranen dikwijls binnen het bereik van kinderhanden, die haar speelsgewijze kunnen openen.

De door den Dipl. Ing. BEHR, directeur van de gasfabriek te Colberg, uitgevonden stopkraan (ook met den naam stopcontact bestempeld) is zoo eenvoudig, dat zij één van de vindingen is, waarvan men niet kan begrijpen, dat zij niet reeds eer is gevonden, en waarbij men denkt, ik wilde dat ik het gevonden had; daarbij biedt de kraan de grootst mogelijke zekerheid tegen verkeerde behandeling door de verbruikers. BEHR's stopkraan kan met recht worden genoemd: „het ei van COLUMBUS”.

Ofschoon de constructie van de kraan voldoende uit de afbeeldingen blijkt, geef ik ten overvloede de volgende korte beschrijving: Het zich voor een groot deel in de muur bevindende huis bevat de eigenlijke, van buiten af niet te bereiken, kraan, bestaande in een horizontaal geplaatste kraanplug, met een kanaal in de lengterichting, dat zich in twee kanalen splitst. In den geopenden stand, (fig. 1) corresponderen deze twee zijkanalen in het huis, in den gesloten stand (fig. 2) sluiten

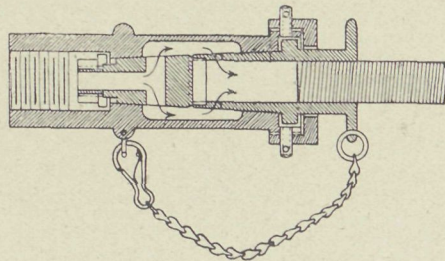

Fig. 1.

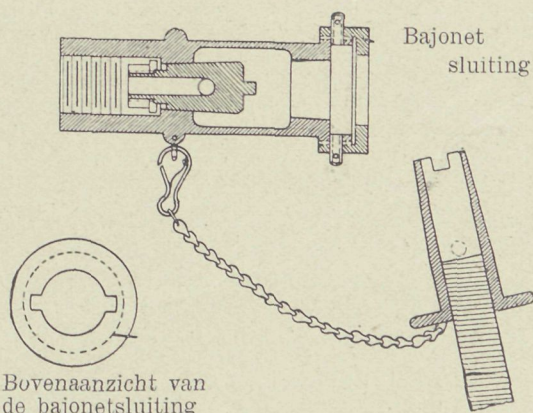

Fig. 2.

de zijkanalen in de kraanplug tegen den dichten wand van het huis. De met eene metalen slang en met een kettingtje

aan het huis verbonden plugsleutel kan slechts in een bepaalden stand, bij gesloten kraan, in de bajonetsluiting en verder met de zich daarin bevindende sleuf over de opstaande kant van de kraanplug komen; dan kan, door het draaien van de plugsleutel, de kraanplug geopend worden, en tevens wordt dan de plugsleutel door de bajonetsluiting vastgehouden.

De stopkraan kan ook dienen voor het verbinden van eene lamp op verschillende plaatsen van een vertrek, zooals bij de stopcontacten bij de elektrische verlichting. Maar de beste toepassing zal m. i. zijn bij de gaskomforen.

Wij wenschen den heer BEHR geluk met zijne schoone en nuttige vinding en hopen, dat deze vele toepassingen zal hebben. Maar daarvoor is vooral noodig eene onbetispelijke vervaardiging uit het beste materiaal (onder hooge drukking vervaardigd, zuiver stafkoper).

Bij de stopkraan wordt geleverd een meter metaalslang „Hydra” uit verzinkt staal, 10 mm. wijd, en de kosten van de stopkraan met de metaalslang zijn Mk. 7.50 (plm. f4.50).

De stopkraan wordt door de A. G. JULIUS PINTSCH, filiale Frankfort a. M. en de Auer-Maatschappij te Berlijn in twee grootten in den handel gebracht, wat wel vertrouwen geeft in de deugdelijkheid zoowel van de vinding als van de vervaardiging. C. T. S. „Het Gas” 1913 Nr. 2.

Verbeterde cementvloeren (Master-Builder vloer). Het Technisch-Bureau NIERSTRASZ te Amsterdam (Plantage Middel-laan 62) heeft in zijn nieuwe magazijn eene vloerbedekking toegepast, welke het voor ons land vertegenwoordigt, en waarvan de bezichtiging gaarne is toegestaan.

De gewone cementdekvloer, hoeveel goede eigenschappen er ook aan verbonden zijn, heeft nog enkele groote nadeelen, die haar dikwijls doet veroordeelen. De gewone cementvloer bestaande uit een mengsel van zuiver portland cement en scherp zand, is poreus. Dientengevolge is zij niet stofvrij en niet waterdicht; onder zwaar bedrijf, het berijden met wagentjes, enz., komen er betrekkelijk spoedig versleten plekken in, waarvoor geen blijvend herstel mogelijk is.

De Master Builder Company heeft onder den naam „Master Builder Concrete Hardner” een mineraalpoeder in den handel gebracht, dat de eigenschap bezit om, mits volgens bepaalde voorschriften, vermengd met de gewone cementspecie en eveneens geheel volgens de gegeven voorschriften gelegd, de poriën der cementmassa op te vullen, daarin nit te zetten en zoodanig te versteen, dat het geheel wordt een ijzerhard, bijna niet poreus lichaam, dat absoluut stofvrij en waterdicht is. Het absorbeert, hetgeen o. a. in machinekamers van belang is, geen olie terwijl vele zuren, die een gewone cementvloer aantasten, op de Master Buildervloer geen invloed hebben. De vloer is bestand tegen het berijden met wagens, het transport van kisten en zware voorwerpen, waterdruk, enz. Dit alles zijn zeer belangrijke voordeelen der Master Buildervloer, die de toepassing voor fabrieken, werkplaatsen, magazijnen, kelders, perrons, enz. uitlokken.

Het nieuwe Central Station te New-York is van perrons volgens The Master Builder Methode voorzien, nadat een proef van 6 maanden, in vergelijking met 30 andere vloersoorten, de superioriteit had bewezen.

Het „amerikaansche gevaar” dat men hier reeds vreesde te bespeuren bij den verkoop van het poortje te Enkhuizen (1912, blz. 321) doet zich elders nog sterker gevoelen. Wij herinnerden, 1912 blz. 359, aan het gebeurde te Alan in Zuid-Frankrijk. Het krachtadige optreden van de bevolking toen de slooping zou beginnen heeft daar tengevolge gehad dat het door een antiquaar gekochte prachtige gothische portaal in der haast „geclasseerd” werd als „Historisch monument” en dat het dus voortaan beschermd is tegen afbraak.

In Engeland voelt men zich nu zeer onaangenaam getroffen door het kasteel Rotherwas bij Hereford aan een kunstkooper is verkocht, wiens kennelijke bedoeling is de prachtige binnenbetimmeringen uit de 16e en 17e eeuw zoo voordeelig mogelijk in Amerika te plaatsen. Hoe onaangenaam een dergelijk kunstverlies ook mag wezen, toch zal men in Engeland misschien van terugkoop afzien omdat (hetzelfde argument weerhield o. a. het „Kon. Oudh. Gen.” den terugkoop van het Enkhuizer-poortje te steunen) anders de deur wordt geopend voor allerlei speculaties en dreigementen van eigenaars en kooplieden.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

Der Industriebau. Afl. II. 1913. Deze afl. geeft weder eenige belangwekkende gebouwen, die als voorbeelden van utiliteitskunst leerzaam zijn. Een meelfabriek (arch. OTTO ORLESHAUSEN), een fabriek voor goudbewerking (arch. OTTO JUNGE) en een nieuw soort bouwschutting en steiger (arch. H. MUTHESIUS), verschillende watertorens, waarvan die in Delmenhorst met het raadhuis is vereenigd tot een geheel van goede werking. De arch. STOFFREGEN die het ontwerp maakte zal hiermede

een mooi en eigenaardig gebouw doen verrijzen in het tot bloei komend stadje. RICH. HOFFMANN bespreekt de nieuwere watertorens. Verder worden in beeld gebracht de gebouwen en beamtenwoning van een zoutwerk, terwijl het bijblad over het ijzer in de bouwkunst, verschillende dakbedekkingen behandelt.

Architectura Nr. 11. Constantinopel en inzonderheid de Aya Sophia (voordracht van den heer H. J. M. WALENKAMP, met aff.). Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. DE VRIES-LAM. De steenhouderswet, door F. B. HARMSSEN.

Bouwkundig Weekblad Nr. 11. Rapport der Commissie voor de bij de keuring van hout te stellen eischen. Een commissie van advies, door A. W. WEISSMAN. Landhuis te Baarn, arch. H. P. BERLAGE (met afbeeldingen). De Binnenhof-misère. Middelbaar Technisch Onderwijs.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Tentoonstelling „Huis en Tuin”.

Prijsvraag „Dorpsschool”. (Zie blz. 35, 44 en 50.)

Tot 15 Maart, den uitersten termijn, zijn nog de volgende vragen ingekomen, waarbij hier de antwoorden:

Vraag 12. Moet de onderwijzerswoning ook aan de centrale verwarming worden aangesloten?

Antw. Ja.

Vraag 13. Moeten de onder d genoemde details, alsmede de onder e genoemde perspectief-teekening, welke in kleuren opgewerkt moeten worden, ook in inkt zijn?

Antw. Is vrijgelaten.

Vraag 14. Wordt onder „ongeëncadreed” hier verstaan of bedoeld, dat men geen rand om het papier op het ontwerp mag trekken?

Antw. Natuurlijk mag dit.

Vraag 15. Wat verstaat men onder open bebouwing? Kunnen nu in den Noord- en Westgevel ramen geplaatst worden?

Antw. Ja, als er geen andere omstandigheden zijn, die dit ongewenscht maken.

Vraag 16. Mag tegen de scheiding der open bebouwing worden aangebouwd?

Antw. Ja.

Vraag 17. Kan ook van genoemde zijde licht verkregen worden?

Antw. Zie antwoord 15.

Vraag 18. Mag het school- of gymnastieklokaal op de scheiding van den weg worden gebouwd, of is een rooilijn bekend?

Antw. Er is een rooilijn gegeven. (Zie situatie).

Vraag 19. Wordt het gymnastieklokaal alleen voor de school gebruikt?

Antw. Ja.

Vraag 20. Moet ondersteld worden, dat het dorp waterleiding heeft?

Antw. Ja.

Vraag 21. Moet ondersteld worden, dat er een goed gemeentewaterlooi is?

Antw. Ja.

Vraag 22. Indien de onderwijzerswoning los van het schoolgebouw is ontworpen, moet er dan voor de centrale verwarming in elk gebouw een afzonderlijke inrichting gemaakt worden, of kan men volstaan met 1 centrale?

Antw. Een centrale is voldoende.

Vraag 23. Kunnen de situatie onder a en de plattegronden onder b genoemd, op één blad geteekend worden?

Antw. Is vrijgelaten.

Vraag 24. Als het voor het détail 1/20 beter uitkomt, het blad ter grootte te nemen 2 × 60 × 80, is dit dan geoorloofd?

Antw. Neen.

Uit tal van ingekomen vragen blijkt, dat velen niet in het bezit zijn van de Koninklijke Besluiten van 25 Juni 1912, „Staatsbl.” 192 en 193. Wij vestigen er de aandacht op, dat het, zonder die besluiten te kennen, onmogelijk is, een schoolgebouw te ontwerpen, dat aan de eischen der wet beantwoordt. Genoemde Koninklijke Besluiten zijn a f 0.25 verkrijgbaar aan het Tentoonstellingsbureau P. C. Hooftstraat 103, Amsterdam, uitsluitend op schriftelijke aanvraag, met bijvoeging van het bedrag in postzegels.

Namens de Jury:

J. GRATAMA.

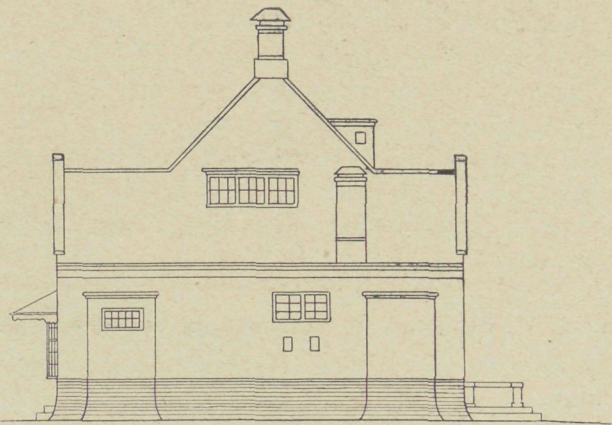
L. ZWIERS.

PERSONALIA

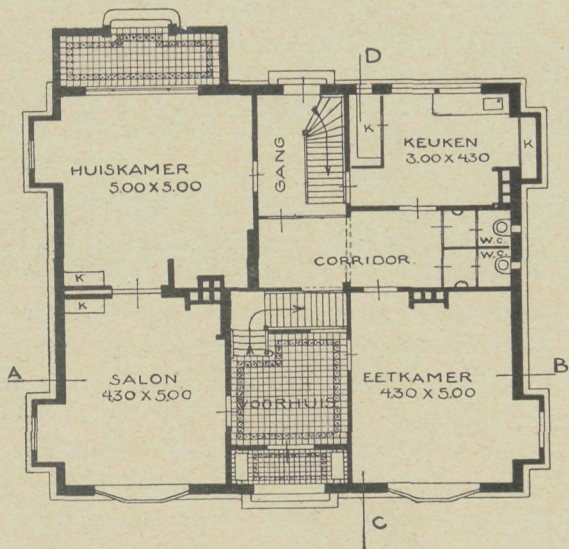
De heer G. LOOMAN heeft 16 Maart zijn zilveren jubileum als directeur van Publieke Werken te Alkmaar herdacht, bij welke gelegenheid den verdienstelijken ambtenaar door vele blijken van belangstelling getoond werd hoe zijne werkzaamheid waardeerend vond.

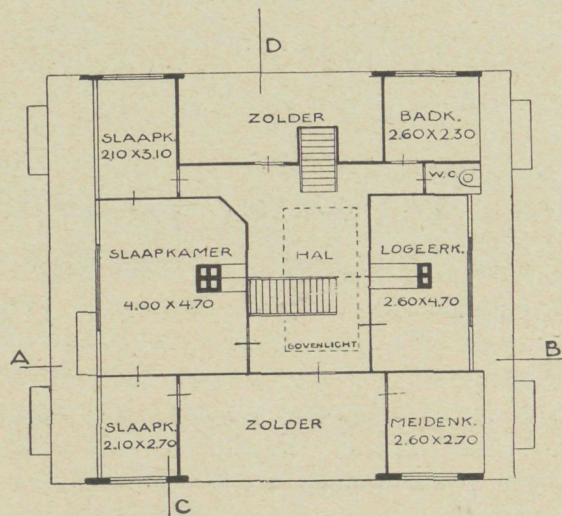
VOORGEVEL

ZIJGEVEL

BEGANEGROND

VERDIEPING

MODELWONING

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

DE TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN”. AMSTERDAM 1913

(ZIE DE DUBBELE LOSSE PLAAT)

De „Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten” heeft het initiatief genomen tot eene tentoonstelling onder den naam „Huis en Tuin”, welke in den zomer van 1913 te Amsterdam zal worden gehouden op een terrein aan de Emmastraat, 't welk door de gemeente ter beschikking is gesteld. Voor de risico van den bouw en der exploitatie is gesticht de N.V. „Huis en Tuin”.

Wij geven hierbij de afbeeldingen van de tentoonstelling en de gebouwen welke door den heer L. ZWIERS architect te Amsterdam, zijn ontworpen.

Aan de omschrijving welke het tentoonstellingscomité publiceerde, is het navolgende ontleent ter toe-

lichting bij de welwillend ten gebruike verstrekte afbeeldingen.

Wat het ontwerp van het gebouwen-complex betreft, moet worden opgemerkt, dat uitgegaan is van het denkbeeld, om de tuinen (een vóór- en een middenhof) te omsluiten door muren, welke eenerzijds als „toonmuren” van de verschillende inlandsche baksteen-soorten dienst zouden kunnen doen, anderzijds zouden moeten dienen als gevelmuren van de tentoonstellingsgebouwen.

De tuinen zouden een verschillend karakter moeten dragen. De voortuin is daarom meer monumentaal

gehouden dan de middentuin, welke meer intiem is en in kleinere perken en tuintjes is verdeeld. De afscheiding tusschen voor- en middenhof geschiedt door een vrij groot gebouw, dat als schouwburg en café-restaurant dienst moet doen. Door poorten is dit gebouw ter weerszijden verbonden met de eigenlijke tentoonstellingsgebouwen. Rondom de beide hoven loopt een klinkerweg met trottoirs.

In de as van den middenhof wordt de model-woning geplaatst. Deze wordt geheel compleet ingericht, en gemeubileerd door „t Binnenhuis”, naar de ontwerpen van den architect der tentoonstelling L. ZWIERS te Amsterdam. Het huis zal bevatten: een voorhuis, een salon, een eetkamer, een huiskamer met terras, een keuken, een logeerkamer, drie slaapkamers en een badkamer.

Ter bevordering van een goede circulatie der tentoonstellingsbezoekers is in de achtergang een tweede trap ontworpen, die dus beschouwd moet worden als in een definitieve woning overbodig te zijn.

Vóór het café-restaurant, dat aan de zijde van den middenhof is gelegen, is een groot terras aangebracht voor de bezoekers. Op dit terras en langs de trottoirs rondom dezen hof is plaats voor circa 1500 bezoekers.

De tentoonstellingsruimten bestaan in hoofdzaak uit rondom de hoven gebouwde, van bovenlicht voorziene loodsen, waar in loges en grootere localiteiten de inzendingen zullen worden geëxposeerd, die behooren tot de volgende groepen: bouwstoffen, hang- en sluitmiddelen, verwarming, verlichting, ventilatie, verkoeling, watervoorziening en -afvoer, keukeninrichting, meubileering en stoffeering, literatuur en instrumenten der bouwtechniek.

In den linkervleugel langs den voorhof zijn een bestuurskamer, een monsterzaal voor baksteenproducten,

een kleine ververschingshal en een drietal tentoonstellingslokalen ontworpen. In deze laatste zullen tijdelijke tentoonstellingen van teekeningen, plaatwerken, schilderijen enz. worden georganiseerd. Ook zullen hier gedurende den tentoonstellingsduur worden ter bezichtiging gesteld de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een dorpschool met onderwijzerswoning, uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Langs den middenhof is een afzonderlijk gebouw ontworpen ten behoeve der Kunstnijverheid.

Achter den middenhof bevindt zich de afdeeling voor machines en bedrijven.

De tuinen zullen rijk versierd worden met fonteinen, beelden, bloemvazen, goudvischkommen, volières en banken. Een 5-tal stadstuintjes, door lage baksteenmuurtjes omgeven, worden naast de model-woning aangebracht.

Wat de inzendingen betreft, verwacht de Commissie een ruimen toevloed van interessante en belangrijke materialen en gegevens betreffende het bouwbedrijf en zijne nevenbedrijven en industrieën.

Tot de Regeering is het verzoek gericht, eene inzending te doen betreffende de Woningwet, de Arbeids- en de Ongevallenwet, de van rijkswege gestichte gebouwen en woningen, enz.

Der gemeente Amsterdam is verzocht, deze tentoonstelling op te luisteren door inzendingen betreffende bouw- en woningtoezicht, plantsoenen, reiniging, enz.

Gedurende den geheelen duur der tentoonstelling zullen in het theater cinematographische vertooningen worden gegeven betreffende de bedrijven en industrieën, op deze tentoonstelling vertegenwoordigd, en zullen verschillende voordrachten worden gehouden door diverse autoriteiten.

W. A. E. VAN DER PLUYM. LANGS DE LOIRE

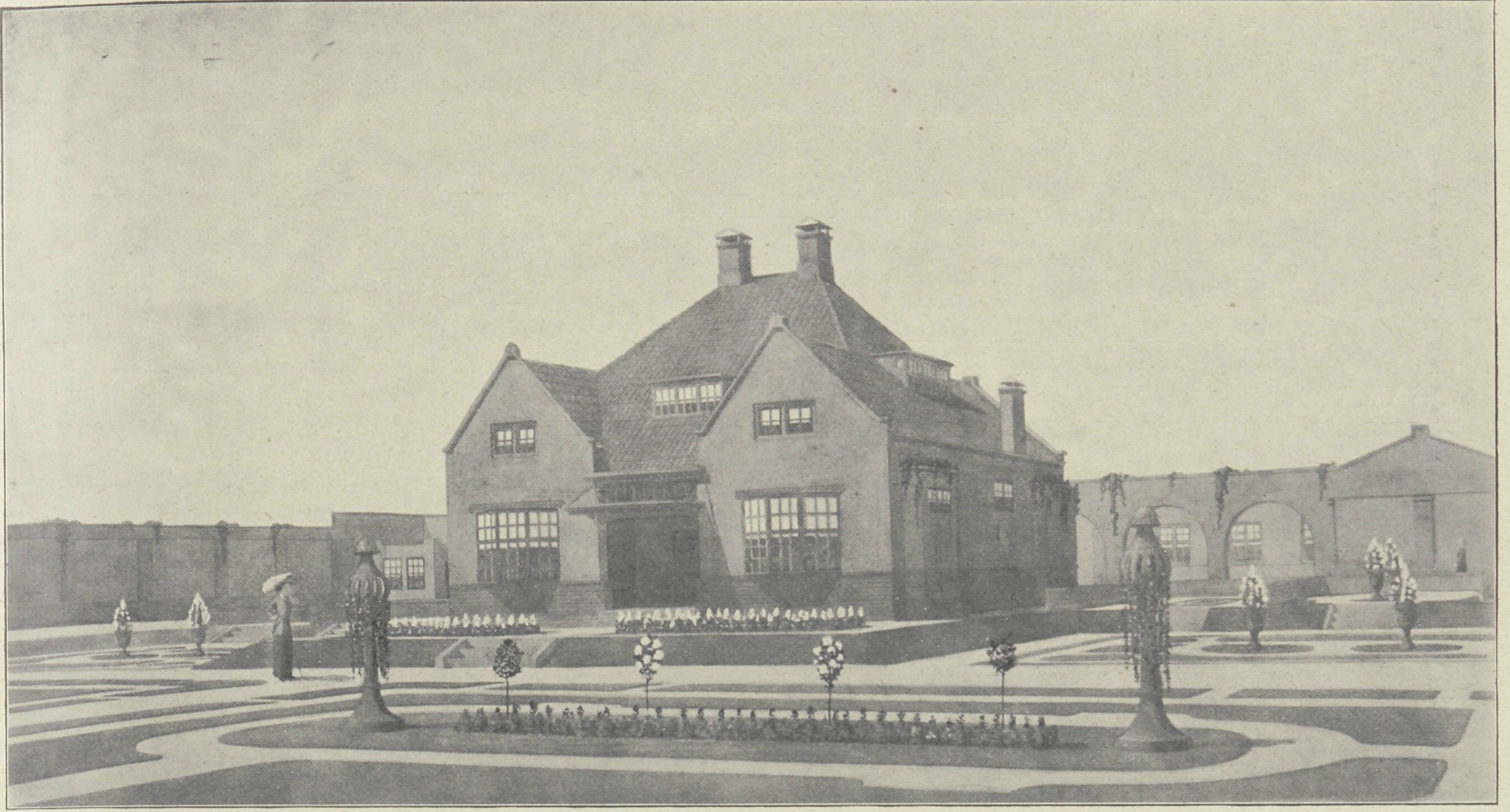
(Vervolg.)

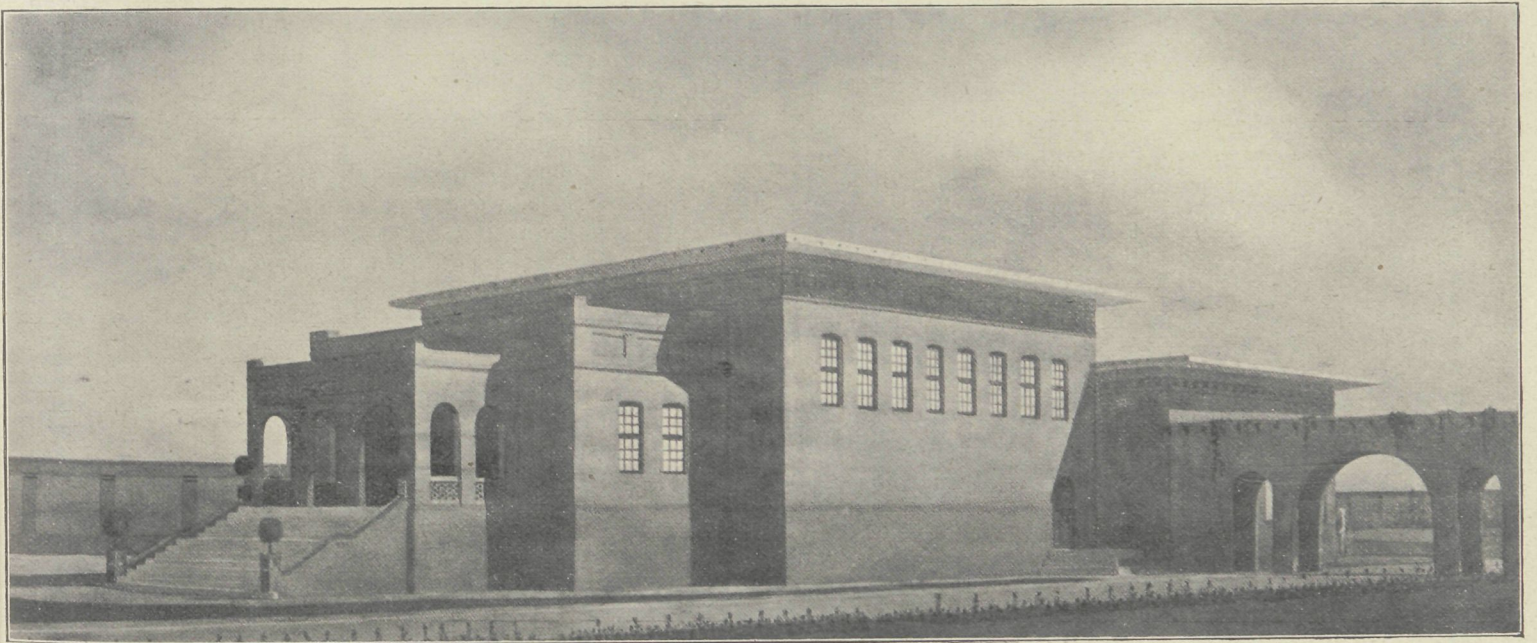
auwelijks de poort door zijnde staan we op het groote binnenhof, het cour d'honneur. Aan vier zijden omsloten door op zichzelf staande bouwwerken uit verschillendetijden, heeft men rechts het gedeelte van den opvolger van LODEWIJK XII n.l. FRANS I (1515—1547). Deze bouw wordt door de groote monumentale buitentrap in twee gedeelten gescheiden. Als merkwaardig product der vroeg-16e eeuwse bouwkunst is toch deze trap het meest integreerend deel. De geheele conceptie is nog laatgothisch in groote trekken, hoewel de details reeds renaissance zijn. Achthoekig in plan, waarvan drie zijden in den muur geborgen zijn, steekt zij dus voor meer dan de helft uit het gevelvlak. De groote steunbeeren, die als krachtige statieven uit den grond rijzen, zijn aaneen gekoppeld door de schuin stijgende leuning, die het beloop van de helling der trap volgt, welke zich als een groote schroef slingert om den kern, hier en daar ruimte gevend aan een bordes.

Boven is deze uitbouw versierd door de omloopende kroonlijst, die als één groote bordure van gebeeldhouwde steen, met haar bogen, consoles en voorsprongen het geheel omzoomt, en waarop een balustrade met emblemen en initialen geplaatst is, welke tegelijkertijd de goot verbergt, die alleen hier en daar haar water kan loozen door de middeleeuwse spuwers. Boven deze rondomlopende beëindigingsvormen is de veelhoekige trap nog één verdieping hooger opgetrokken en weer afgedekt door een rijk versierde kroonlijst, wier geheel in evenwicht tracht te komen met de dakvensters.

De interieurs die achter deze façades zich verschuilen, zijn thans leege ruimten, welke vroeger voor de vorsten en de hofhouding bestemd waren. Op de eerste etage ligt de groote „Salle des gardes”, die uitziet op het binnenhof en waaraan grenzen de kleinere vertrekken, die dus langs den buitengevel aan de stadzijde gelegen zijn. In 't algemeen zijn deze kamers eveneens als die op de 2e etage sterk gerestaureerd, zoodat men weinig

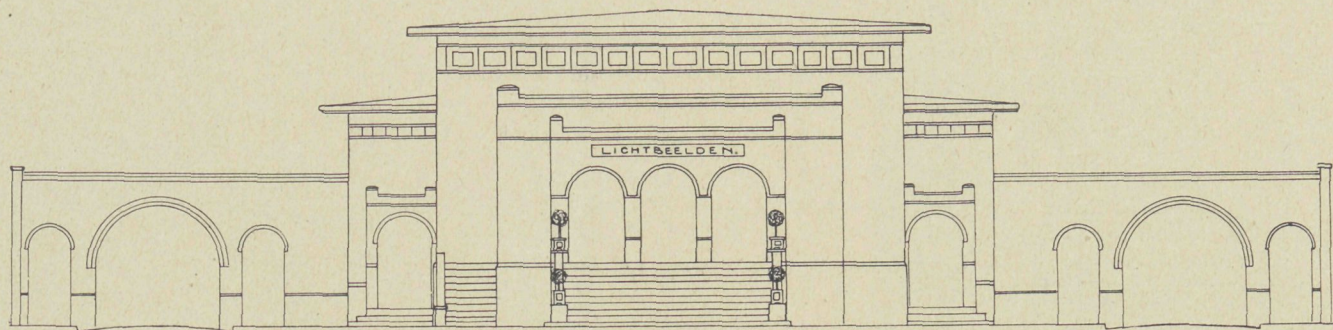

MODELWONING

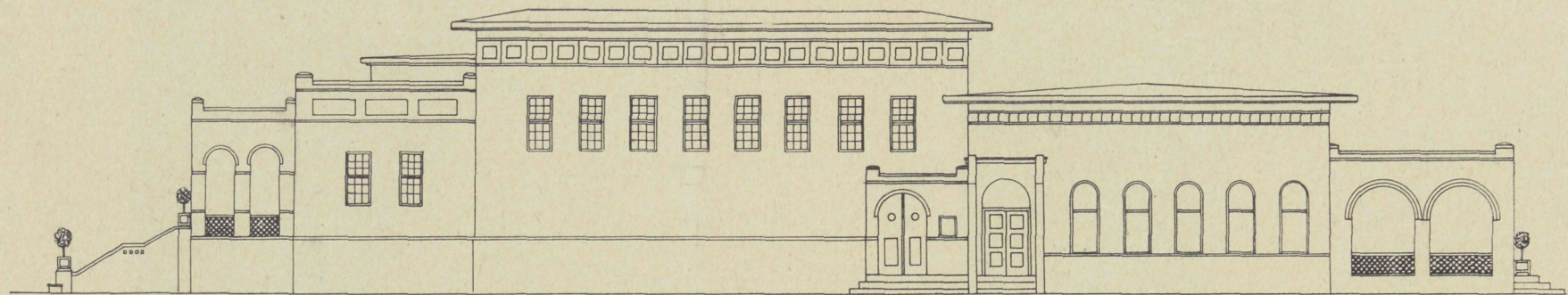

HOOFDGEBOUW. THEATER EN RESTAURANT

TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN”. AMSTERDAM 1913
BIJV. VAN „DE BOUWW.” VAN 26 MAART 1913. NR. 13

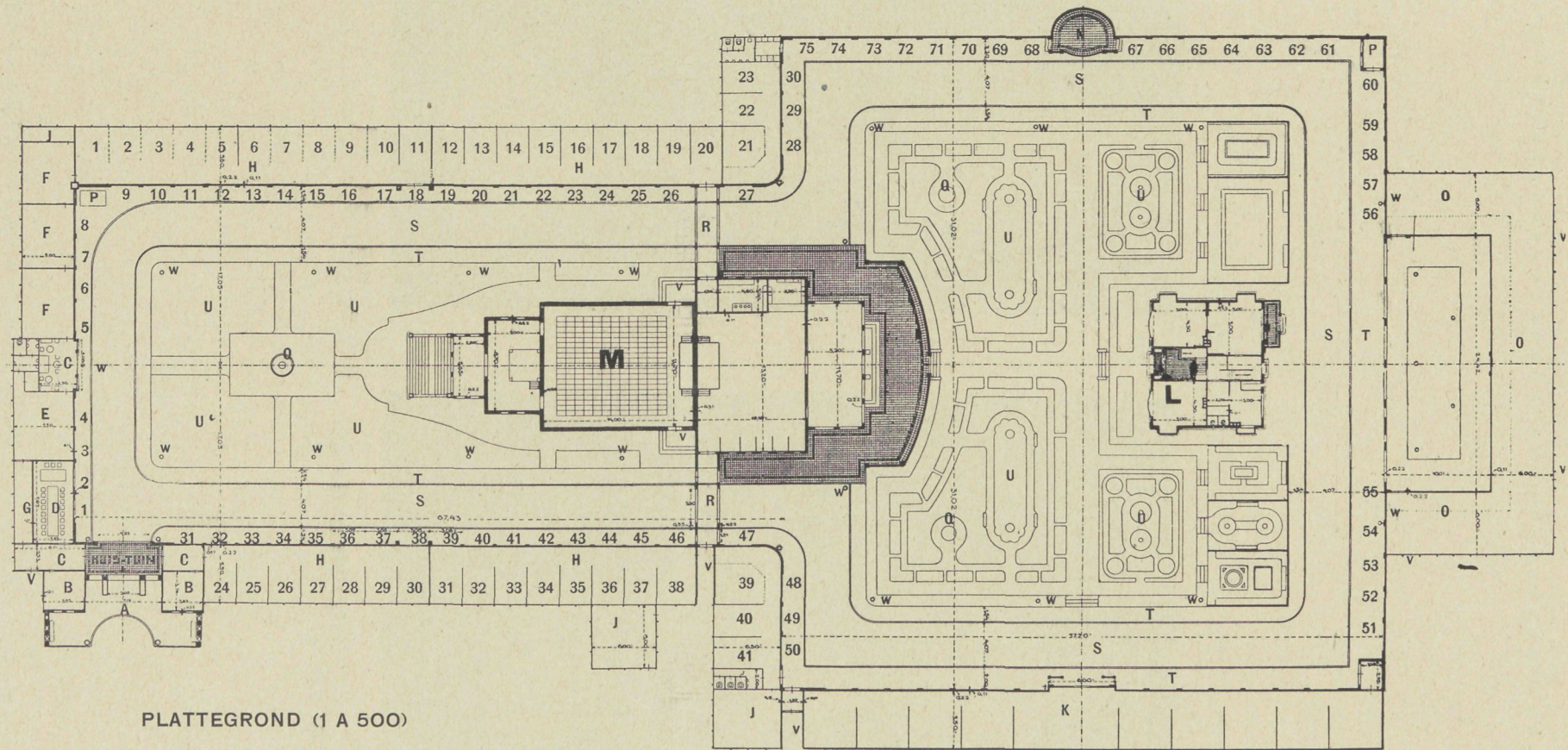

VOORGEVEL

ZIJGEVEL

HOOFDGEBOUW. THEATER EN RESTAURANT

PLATTEGROND (1 A 500)

RENVOOI:

- A Ingang
- B Kantoren
- C Corridors
- D Bestuurskamer
- E Monsterkamer

- F Tentoonstellingszalen
- G Gangen
- H Tentoonstellingsruimten met bovenlicht
- J Emballage
- K Kunstnijverheid

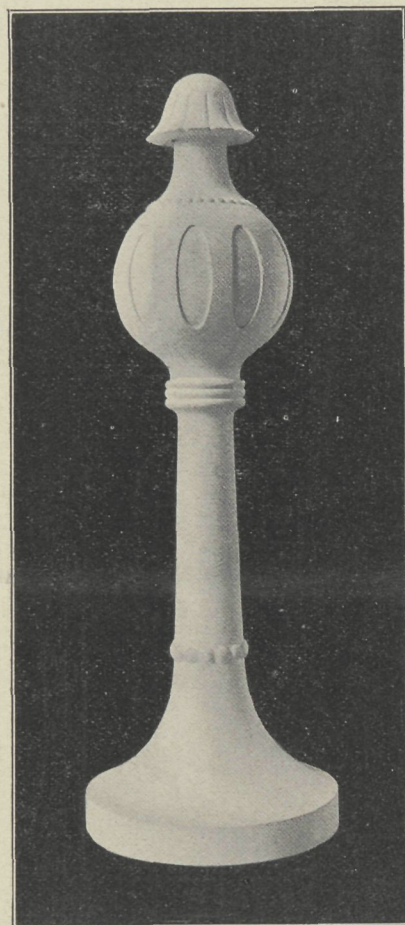
- L Modelwoning
- M Theater met restaurant
- N Muziektent
- O Bedrijven, machines en werkplaatsen
- P Kiosken
- Q Fontein

- R Overdekte galerijen
- S Straatwegen
- T Trottoirs
- U Tuinen
- V Nooduitgangen
- W Lichtpunten

TENTOONSTELLING „HUIS EN TUIN”. AMSTERDAM 1913

GOUDVISCHKOM MET WATERSPROEIER IN GRÈS
HOOG 1.65 M.

BLOEMENSTANDAARD IN GRÈS
HOOG 2.05 M.

meer kan zien hoe de vroegere toestand was. Soms komt een heimelijk wantrouwen op en onwillekeurig denken we aan de sombere Italiaansche CATARINA DE MEDICI die hier troonde in haar cabinet, het vertrek met de 248 gesneden paneelen, thans schreeuwende en prallende van kleur en vorm. En bij 't rondgaan door die vertrekken is het alsof de geschiedenis oplaait vanuit die thans smetteloze mooi opgepoetste vloeren, hoogstens bezoedeld door den onvermoeiden, praatzielen cicerone met zijn horde gewillige kijkers achter zich. Het is alsof men onwillekeurig gaat zoeken naar die vloeren waar offers gevallen zijn van dien goeien ouden tijd, waar een hertog DE GUISE vermoord werd op instigatie van den braven HENDRIK III en tal van andere treurige geschiedenissen zich afgespeeld hebben om des geloofswille. En al zou je er zelf niet aan denken, de cicerone zorgt er wel voor in al zijn kleuren en geuren verhalen op te dissen die het treurige, belachelijk doen schijnen.

Op zij van deze kleine vertrekken loopt buiten de gaanderij. Je ademt weer vrij wanneer de frissche lucht in deze loggia je toewaait. Uitstekend zijn hier de details van den gevel te bezien; onderdeelen toch die zoo weergeven de ornamentale versieringskunst van die vroeg-fransche renaissance, waar nog onderling in strijd zijn het middeleeuwsche principe met de nieuwkomende klassieke begrippen; waar kapiteelen, behangen met aanplaksels van jongere vormen op een oudere kern als nieuwe scheppingen ons 't streven der vroeg 16e eeuw doen zien. Waar dikke gemoedelijke zuilen 't overstekend dak schoren, dat blijkbaar niet voldoende den regen tegen kon houden die in de loggia zou vallen en daarom afgevoerd moet worden door tal van middeleeuwsch-doende spuwversers. En hoe talrijke keeren zien we hier de verheerlijking van den koning in zijn emblemen en naamcijfers. (Salamander met vlammen en gekroonde F van FRANÇOIS I en gekroonde C van CLAUDE DE FRANCE, gemalin van FRANS I.)

Dan eindelijk keer je terug van de smalle omloopen met hun ornamentaal beeldhouwwerk; waarin je telkens waarneemt hoeveel moeite het den kunstenaar gekost heeft te breken met de traditie der middeleeuwen.

En als je dan weer beneden op dat binnenplein staat en alles nog eens rustig beschouwt van dien vleugel, dan voel je hoe sterk een periode geweest is, hoeveel geesteskracht er toe noodig was om een dergelijke schepping daar te stellen.

De westzijde van het binnenplein wordt ingenomen door een monumentaal 17e eeuwsch gebouw. Het was GASTON VAN ORLEANS, hertog van Anjou, die in 1626 dit kasteel van zijn broeder LODEWIJK XIII kreeg en aan FRANÇOIS MANSART (1598—1666) de opdracht gaf het plan te maken, waarbij verondersteld werd de oude gebouwen te sloopen. Ik zal de laatste zijn om een dergelijk plan toe te juichen, maar kenschetsend is het dat, nu men in de 17e eeuw andere eischen had, ook zich bij uitbreiding niet wilde voorzien van oude gegevens, die daar als gesneden koek gereed

stonden. Neen, er waren menschen te vinden, die krachtig genoeg schenen zichzelf te zijn om een nieuw stuk bij te bouwen in het eigen denken van hun eigen tijd. Hier toch zien we in MANSART'S bouwwerk de krachtige forsche opwelling die, steunende op de voorliefde der klassieke werken, zichzelf organisch doet groeien om eindelijk te belichamen in het corpus van massa-bewegen, waar lijn en vlak zich zullen buigen om ondergeschikt te worden aan massa, aan lichaam, waarbij ornamentale versiering van den enkelen eenling zich zal voegen naar de groote conceptie van het alles omvattende individualisme. In MANSART'S tijd zijn andere vraagstukken, andere ideeën omtrent bouwkunst; bij hem is het een accentueeren van assenstelsels om één groote as, die we vinden in het oplossen van den ingang. Het is niet meer de middeleeuwsche kleurzoeking, het pittoreske, het vervallen in een nervositeit van details, het is het trachten en reiken naar het massale van licht en schaduw, die zich zullen afbonken scherp en kantig op het geheel.

De derde kant, de zuidzijde nu van het binnenplein wordt afgesloten voor een gedeelte door de kapel gewijd aan „St. Calais”, doch de restauratie-woede heeft hier zoo goed als alles vernieuwd. Zij sluit zich aan tegen de oostzijde, het gedeelte van Lod. XII waarvoor de groote arcade-gang ligt; waardoor we binnenkwamen en die ons nu weer den uitgang verleent.

Weer keerden we langs die straatjes terug, telkens zigzaggend door de stad en toen we de overzijde van de Loire bereikt hadden om hier wat uit te rusten, stond de zon reeds laag bij den horizon, ver in 't westen het Loire-landschap met haar tintelend spel van goud en bruin drenkend. Dan zie je de twee hoogten waarop Blois gebouwd is, heuvels waar links het kasteel en rechts de kathedraal hun blauwig silhouet afscherpen tegen de lichte lucht; en tusschen de hoogten, bestrooid met huizen en daken die langzaam glooiend opklommen, perst zich de hoofdstraat, waaruit telkens menschenkluiten als donkere massa's op de oude brug aanrollen.

Zoo had ten laatste de duisternis alles overheerscht en zaten we in de stilte van den zomernacht te genieten van de enkele hollandsche sigaar, die ons nog restte. 't Werd doodstil, slechts het even kabbelen van de Loire trilde door het donker en toen de maan haar grillig licht over het oude koningslot goot, waren alle kleinigheden weg, slechts het massale was gebleven.

Eén kleur, één vorm, één samenhangende materie hoe heel anders dan overdag, als je al die nieuwe kleuren en vormen ziet, waar heele brokken je toeroepen: „hier restaureerde ik, FÉLIX DUBAN, zooals ik denk dat het geweest zou zijn indien het toen ter tijd gereed gekomen ware, altijd wanneer ik bouwmeester geweest zou zijn.” Toch is een man als FÉLIX DUBAN in 't midden der 19e eeuw wellicht geheel ter goeder trouw geweest en zoo conscientieus mogelijk volgens zijn principe te werk gegaan. Maar heden ten dage toch vraag je je af, is het een geluk geweest voor het nageslacht dat men toen 1³/₄ miljoen

francs bijeengegaard heeft voor deze restauratie, zou men, wanneer door een spel van het noodlot de hoofden van REMBRANDT'S Staalmeesters verdwenen waren, zich tevreden stellen met opdracht te geven, zij het aan een nog zoo bekwaam schilder, om deze bij te maken. Ja zelfs den tijd waarin men aan de APHRODITE van Melos armen wilde geven, is gelukkig voorbij. Maar is een heel bouwwerk waar de ziel van een gansch volk als één groote afspiegeling in voortleeft, dan zooveel minder? Vreemd, de meeste beschaafde landen hebben in hun codex opgenomen strafrechterlijke vervolging

op het vervalschen van geschriften, maar een groot geschiedenisboek, een brok cultuur-historie van honderde geschriften tezamen over een gansch volk te vervalschen, daarvoor is nog geen plaats in dat wetboek.

Iets anders natuurlijk is de questie van het behouden van een monument, het behoeden tegen verval, maar hier in Blois toch ging de maan dien avond voor de zooveelste maal op over een restauratie uit het midden der 19e eeuw die men heden toch niet meer zou terug wenschen, met welke liefde en kundigheid ze ook gedaan is. (Wordt vervolgd.)

— DR. N. G. VAN HUFFEL. DE BLIKSEMAFLEIDER EN DE ARCHITECTUUR —

In het laatste kwartaal van de 18e eeuw brachten de proeven, genomen met opgelaten vliegers, den beroemden Amerikaan BENJAMIN FRANKLIN tot het ontwerpen van den bliksemafleider. De proef was ook als laboratorium-proef gemakkelijk te nemen, en gaf aanleiding tot allergeestigste instrumentjes, de bliksemhuisjes, die in dien goeden tijd in de toenmaals algemeen verspreide natuurkundige cabinetten, aan den liefhebber gelegenheid gaven tot leering en vermaak.

Van deze combinatie, van het nuttige met het aangename, geven die oude verzamelingen van natuurkundige instrumenten ruimschoots blijk.

Het bliksemhuisje was een houten gebouwtje, waarvan de wanden met scharniertjes aan het voetstuk waren bevestigd, en waarvan het dak, als een deksel, de wanden juist bij elkaar hield en belette om omver te vallen.

Nu was door het dak een geïsoleerd stangetje gestoken, dat met een koperen bolletje uitkwam vlak boven een koperen plaatje op den bodem, maar met dat plaatje ook in aanraking gebracht kon worden.

Was nu het stangetje zoowat één centimeter boven het plaatje gesteld, dan werd op dat plaatje wat buskruit gelegd, waarna men een elektriseermachine in werking bracht en een vonk op het stangetje liet slaan, men liet de bliksem inslaan.

Dadelijk ontbrandde het beetje buskruit, tilde door de drukking der ontwikkelde gassen het dak op, en het huis viel uit elkaar. Bracht men stangetje en plaatje met elkaar in contact, zoo kon men de elektriseermachine zoo hard laten werken als men wilde, maar dan was het huis beveiligd, het stangetje was nu bliksemafleider, de verbinding, de geleidingsweg voor de elektrische verschijnselen tusschen een punt boven het dak en den bodem.

Geleid door de gedachte aan het verschijnsel dat zich bij puntige geleiders voordoet, die tegenover eene met electriciteit geladen bol, pluimvormige in 't donker zichtbare ontladingen vertoonen, heeft men den bliksemafleider reeds vroegtijdig voorzien van scherpe punten, en om nu die punten, ook al weer als gevolg van hetgeen men bij proefneming in 't klein vond, hun

uitstralingsvermogen te laten behouden, werden ze gemaakt van platina, een niet roestend metaal.

Daardoor werd bereikt dat de spits steeds een goed geleidend oppervlak had, hetgeen niet 't geval is wanneer er een roestlaagje op zit.

Eensdeels heeft men aan dit, en andere punten, in den loop der tijden te veel waarde toegekend, andersdeels heeft men te weinig rekening gehouden met de groote hoeveelheden energie die in geval van bliksem-slag in 't spel komen, en waarvan de bliksemafleider als verzamelaar, als reservoir moet dienen.

Tegenover de bliksem-slag toch moet de afleider staan, als een riool tegenover een zondvloed van water en modder, het komt er op aan, de massa's op een gegeven oogenblik te verzwelgen.

Kan dat niet, dan stroomt het riool over, of bij de bliksemontlading kiest de electriciteit naast den afleider nog andere wegen zooals in 1910 in de oude Rijks Munt te Utrecht, waar de schoorsteen op de oude wijze door een koperdraadafleider beveiligd was, die onvoldoende om de geweldige ontladingsstroom tijdens het hevige onweer in Juni van dat jaar te verzwelgen, een deel door de gasleiding liet gaan die daardoor smolt, hetgeen een begin van brand deed ontstaan.

Dergelijke gevallen zijn verre van zeldzaam en hebben voor den bewoner altijd het onaangename, dat al is de uitwerking van den bliksem-slag beperkt, het gevaar geenszins opgeheven is.

De eendraadsafleider is dus niet afdoende, en het meer-stangen-systeem, zooals ik dat gedoopt heb met den naam van kooibliksemafleider vindt allerwege toepassing.

Reeds dadelijk bij de invoering van dit systeem heb ik gebroken met het gebruik van onnoodig dure materialen zooals koper en platina en de spitsen die als meters hooge stangen de gebouwen zoozeer ont-sieren ingekrompen, zelfs geheel laten vervallen.

Dit punt wensch ik nog eens in dit blad, dat in een wijden kring van bouwkundigen zijne lezers vindt, ter sprake te brengen en als uitgangspunt van voor den architect ongetwijfeld welkome beschouwingen te nemen.

Dat het nuttig is om aan de elektrische blikse m

ontladingen een zoo zwaar mogelijk afleidersysteem te bieden behoeft geen nadere toelichting.

Drie punten wensh ik echter in de vorm van stellingen nader te bezien.

I. Uitstekende spitsen hebben geen nut en ontsieren slechts het gebouw.

II. Het afleidersysteem behoeft niet noodwendig buiten het gebouw te worden aangebracht, maar mag gerust in de muurconstructie of daarbinnen worden opgenomen.

III. Voor ieder gebouw moet het grondnet als voornaamste deel van het afleidersysteem in verband met de bodemgesteldheid worden ontworpen.

I. Uitstekende spitsen hebben geen nut en ontsieren het gebouw.

Dat ze het gebouw ontsieren, behoeft geen betoog, alleen zullen ze dat voor ons gevoel in nog sterker mate doen, wanneer de nutteloosheid ervan is aangetoond.

Het bewijs der overbodigheid is eenvoudig.

Stel U voor een toren van bijv. 100 meters hoogte en roep in uwe herinnering de gevallen van bliksemslag die U wel eens heeft waargenomen, stralen die blijkens het tijdsverschil tusschen licht en geluid ¹⁾ bijv. het inslaan op 1 kilometer afstand bewezen.

Welnu, zulk een straal die op 1 kilometer afstand inslaat is voor het oog zoo reusachtig, dat de lengte ervan gerust op 500 meter en zelfs in den regel veel meer geschat mag worden.

Wij nemen echter tot sterkere bewijsvoering slechts 500 meter. Tegenover die 500 meter staat dan de ouderwetsche afleiderpunt $\frac{1}{2}$ tot 1 meter boven het hoogste punt van het gebouw.

Wanneer U dat nu in teekening tracht te brengen, dan zou dus op een vel papier van 60 cm. hoogte, heel bovenaan de onweerswolk moeten geteekend worden, de toren zou onderaan staan ter hoogte van 10 centimeter, en de afleider als een lijntje van een millimeter.

Ik laat het aan U zelf over om eens op schaal te teekenen hoe de afleiderstangen op huizen, waar bijv. de stang van 1 à 2 meter op een der zijmuren van een dak van 20 meter lengte staat, zich zouden vertoonen tegenover de onweerswolk op 500 meter daarboven, en dan zal het U duidelijk zijn, dat of die ontsierende spits er staat ter lengte van 1 à 2 meter of van 1 à 2 centimeter, de invloed op de afleiding nul is.

¹⁾ De snelheid van 't geluid is ± 330 meter in de seconde, zoodat iedere seconde tijdsverschil tusschen licht en slag een afstand van 330 meter beteekent.

De bliksem zal zich niet laten verleiden om juist dat puntje uit te kiezen omdat het een weinigje boven de andere uitseekt maar de ontlading die in tallooze vertakkingen op een gebouw slaat, moet zich snel kunnen concentreren in het afleidersysteem, en daarom zijn verticale afleiderstangen alleen, onvoldoende maar is het noodig deze door horizontale staven en draden onderling te verbinden.

Een fraaie foto van een geval van bliksemslag in het station te Dresden toont hoe geweldig wijd de vertakkingen zich uitstrekken, persoonlijk heb ik meermalen de invloed kunnen waarnemen van zijdelingsche ontladingen op 30-40 meter afstand van de hoofd-ontlading.

(1910. Gevangenis te Utrecht, hoofd-ontlading, in school aan de Plompstorengracht, zijdelingsche ontlading. Ook hier was de afleider op de gevangenis absoluut onvoldoende om de electronenstroom te verzwelgen.)

II. Het afleidersysteem behoeft niet noodwendig buiten het gebouw te worden aangebracht.

Deze stelling behoeft slechts zeer korte toelichting. De muren van het gebouw, als behoorende tot de zeer slechte geleiders, kunnen bij de bliksemslag geheel worden weggedacht, omdat de rol die ze in de electriciteitsbeweging spelen tegenover die van den afleider geheel van ondergeschikt belang is.

Of dus de afleiderstang buiten, binnen of in de muur gemetseld is, doet niets ter zake, en bij bouw in gewapend beton is het alleen zaak er op te letten dat de daarbij voorkomende metaalconstructie degelijke verbinding met het grondnet heeft.

III. Voor ieder gebouw moet het grondnet in verband met de bodemgesteldheid worden ontworpen.

Het door mij ingevoerde grondnet dient tot vervanging van de dikwijls onvoldoende aardplaat, en kan, mits doelmatig ontworpen, waarborg geven dat een groot terrein rond het perceel tevens beveiligd is, doch moet wat ligging en uitgebreidheid betreft ontworpen worden in verband met de vochtigheidstoestand van den bodem.

Hiermede is in korte trekken aangegeven hoe eene absolute beveiliging is te verkrijgen zonder dat van een bliksem-afleider zooals wij die tot dusverre kennen iets zichtbaar is, en door doeltreffende samenwerking van architect en specialiteit op dit gebied is de afleider zonder noemenswaardige kosten in het bouwplan op te nemen.

bezwaard doordien van overheidswege soms het gebruik van verblendsteen verboden werd en hadden zich mitsdien met een klaagschrift gewend tot het Huis van Afgevaarigden, dat de klacht aan de Regeering had overgelegd ten einde hiermede rekening te houden.

In een voordracht van Prof. Dr. HAUPT (Hannover) werd er bovendien op gewezen dat de crisis welke de baksteenbouw eenige jaren geleden bedreigde, thans overwonnen is. De vroegere richting van den baksteenbouw — vooral te Berlijn — vond algemeene afkeuring en de vlakke kleuren van den verblendsteen werd onder den invloed der schilders, niet mooi gevonden. Het gevolg was dat men overging tot toepassing

HEEMSCHUT

Over te ver gaande Heemschut werd geklaagd in enkele bijeenkomsten van de Vereenigingen der bouwmaterialen-industrie welke van 7-14 Februari l.l. te Berlijn vergaderden. Sommige industriën achten zich daardoor eenigszins bedreigd. De fabrikanten van verblendsteen en terra cotta voelden zich

van pleisterwerk zelfs in de streken waar baksteenbouw inheemsch was. De reactie is echter weer ingetreden en de baksteennijverheid past zich aan bij de eischen der architecten.

Ook in de vergadering der cementwarenfabrikanten werd geklaagd, maar daar werd er tevens — en terecht — op gewezen hoe de valsche pronkarchitectuur die met cementwaren werkte, de oorzaak is geworden van het Heemschut-streven.

Een opgravingswet in Pruisen. Volgens het ingediende ontwerp mag eene opgraving van voorwerpen van kultuur- of natuurhistorische beteekenis slechts zoodanig geschieden dat geene schade wordt toegebracht aan het openbare belang dat betrokken is bij de bevordering van wetenschap en monumentenzorg.

Om eene opgraving te doen is vergunning noodig van den regeeringspresident en deze kan bijzondere voorwaarden stellen. Niet toegestane opgravingen kunnen door de politie belet worden. Toevallige vondsten moeten uiterlijk den volgende werkdag bij de politie worden aangemeld. De ontdekker, de eigenaar van het terrein en de leider der werkzaamheden moeten alle maatregelen nemen om het ontdekte voorwerp en de plaats der ontdekking in onveranderden toestand te laten. Eventueel moeten de werkzaamheden geschorst worden. Een ontdekt voorwerp moet desgewenscht aan de overheid worden afgegeven tegen vergoeding der door eene commissie te schatten waarde. Deze afgave kan slechts verlangd worden, wanneer er aanwijzingen zijn, dat het voorwerp zal verwaarloosd worden of verloren gaan en zij moet binnen drie maanden na de ontdekking geschieden. Wie eene vondst niet aangeeft, wordt beboet tot 150 Mark; wie opgegraven voorwerpen vernietigt, beschadigt of verwijdert, wordt gestraft met geldboete van ten hoogste 20.000 Mark.

In de toelichting tot de wet wordt betoogd, dat met de toenemende ontginning van den bodem en de ingebruikname van woeste terreinen de overblijfsels van oude menschelijke vestigingen en graven achteloos worden vernield, zonder dat zulks ter kennis komt van een deskundige. Vondsten worden geschorst en weggevoerd. Op die wijze worden niet alleen materiele en ethische waarden vernietigd, maar ook wordt een ontijdige grens gesteld aan de kennis van de ontwikkelingsgeschiedenis van het mensdom. Daar de meeste Europeesche landen en ook eenige Deutsche staten eene wetgeving op dit gebied bezitten, wil de Pruisische regeering niet achterblijven. Zij nam het grondkenbeeld uit die wetten over, welke er op neerkomen, dat het doen van opgravingen afhankelijk moet zijn van de toestemming der overheid en dat de Staat het recht van aankoop of voorkoop moet bezitten. In het ontwerp is alle scherpte vermeden; het bezit geen verbod van uitvoer en wil geene blijvende eigendomsbeperking; zijn doel is slechts waardevolle vondsten blijvend voor het algemeen belang te bewaren.

Men herinnert zich dat — evenwel te vergeefs — ook bij ons te lande op eene wettelijke bescherming en regeling is aangedrongen.

GEMENGDE BERICHTEN

'S GRAVENHAGE. De verbouwing van het Kon. Paleis aan het Noordeinde welke door de Regeering wordt overwogen (zie het bericht op blz. 68) zou volgens mededeeling van „Het Vaderland” worden opgedragen aan de heer J. A. G. VAN DER STEUR B.-I.

De Utrechtsche tentoonstelling van Architectuur zal 16—29 April op nader te bepalen data worden gehouden in de Fruithal aan het Vredenburg. Van vele zijden heeft het comité finantieelen steun ontvangen, maar, ondanks dat groote zuinigheid werd beoogd bij de betimmering en decoratie der tentoonstellingsruimte, overtreft de raming der uitgaven nog steeds die der inkomsten.

Waar de tentoonstelling beoogt een juist overzicht te geven van het werk van architecten, bouwkundigen enz. uit de provincie Utrecht, en zij tevens kan strekken tot bevordering der bouwkunst in het algemeen, wenscht men aan de commissie (samengesteld uit afgevaardigden der afdeling van de Mij. tot Bev. der Bouwk., de club van Utr. leden van het Gen. A. et A. en het Utrechtsche Kunstverbond) nog meerdere steun van belangstellenden toe, opdat haar initiatief in elk opzicht moge slagen.

De Nederrijnsche baksteenarchitectuur is, volgens een bericht in het „Zentralbl. der Bauverw.”, doorden Provincialen Konservator der Rijnprovincie Prof. Dr. RENARD 13 Febr. j.l. behandeld in een voordracht voor het „Deutsche Verein für Ton-, Zement- und Kalkindustrie”.

De spreker betoogde dat de baksteen aan den Nederrijn oorspronkelijk niet anders was dan eene vervanging van de geliefde en gemakkelijk te verwerken tufsteen. Daarbij werd zelden of nooit een profielsteen gebruikt. De baksteen speelde steeds eene ondergeschikte rol en de tufsteen bleef het voorname materiaal. In den middeleeuwschen kerkbouw werd baksteen slechts gebruikt in afgelegen streken. Eerst later begon men hem meer toe te passen en ook werden eenvoudige traceeringen en profielen uit de vierkante steenen gemaakt. Waar oude romaansche tufsteenkerken bestonden, heeft men het materiaal van deze gebruikt en drie tot vier lagen van de oude tufsteen laten afwisselen met zes of acht lagen baksteen.

Sedert het eind der 15e eeuw heeft de baksteen ook voor den profaanbouw aan beteekenis gewonnen, aanvankelijk ter vulling van vakwerk. Eerst in de 17de eeuw veroverde de baksteen ook het platteland en werden de stille dorpsstreken tusschen Aken en Kleef opgevoold door de drie kleuren rood, wit en groen, welke nog thans aan de Nederlandsche dorpen hunne stemming geven.

Eene nieuwe taak ontving de baksteen door den invloed der groote hollandsche gereformeerde gemeenten op den kerkbouw aan den Neder-Rijn tot in de 19e eeuw. De spreker wees er voorts op dat de grondslag van den baksteenbouw gewijzigd is met de verandering van den baksteen en dat men thans ertoe gekomen was in sommige streken den baksteenbouw geheel te weren. Het is verkeerd om vormen te willen maken met een bouwstof die zich daartoe niet leent. Vroeg-gothische kerken met hare fijngevormde traceeringen kan men niet bouwen van baksteen uit veldovens. Eene moeilijkheid voor de invoering van den baksteenbouw was volgens spreker gelegen in de vette klei van den Neder-Rijn die in lichte kleuren bakt, welke niet gewild zijn.

Tentoonstelling van den Deutschen Werkbund te Keulen 1914. De „Deutsche Werkbund” die zich ten doel stelt de vergeestelijking en veredeling van den deutschen arbeid door opvoering van de kwaliteit en ontwikkeling van den vorm, organiseert eene groote tentoonstelling te Keulen voor 1914. Zij zal worde gehouden op een terrein van 20 H.A. op den rechter Rijnsoever, met uitzicht op de stad Keulen. Het doel is te toonen wat de deutsche nijverheid in samenwerking met de kunst tot stand kan brengen. De tentoonstelling omvat uitgezochte werkstukken van ouden en nieuwen tijd in voorbeeldige tentoonstellingszalen, speciale inzendingen van afzonderlijke kunstenaars, interieurkunst, groepstentoonstellingen van verschillende industrieën enz.

ROME. De noord-amerikaansche kunstakademie is de laatste der groote buitenlandse kunstcentra te Rome die een eigen gebouw heeft gekregen. Noor haar is thans aangekocht de villa Aurelia-Savorelli, die dicht bij de beroemde villa Doria Pamfili op den Janiculus gelegen is. De villa dagteekent volgens het bericht der „D. Bauz.” uit omstreeks 1600. Zij staat met haar voorgevel op den ouden stadsmuur van Marcus Aurelius die van de Porta Aurelia naar den Tiber loopt. PIERPONT MORGAN heeft een naast de villa gelegen terrein ten geschenke gegeven waarop een gebouw voor het kunstonderwijs zal verrijzen.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

G. Simons. Die deutsche Gartenstadt
Ihr Wesen und ihre heutigen Typen.
1912. A. Ziemsen Verlag. Wittenberg.

In het algemeen is elke nieuwe bijdrage tot de literatuur over de tuinstad-beweging met vreugde te begroeten. Elke poging om iets nieuws te vertellen van de tuinsteden, die op verschillende punten van den aardbol snel tot ontwikkeling komen, kan ons tot leering strekken. Mits de schrijver behoorlijk weet te onderscheiden en niet bijdraagt om de verwarring, die bij velen op dit punt heerscht, te vergrooten.

Aan deze laatste voorwaarden voldoet de heer G. Simons, schrijver van „Die deutsche Gartenstadt” in geen deele.

In eenige inleidende artikelen en in een slot-hoofdstuk

worden eenige mededeelingen gedaan over de tuinstad-beweging in het algemeen, die niets nieuws bevatten voor dengene die eenigszins van het onderwerp op de hoogte is en voorts eenige beschouwingen, die evenmin oorspronkelijk zijn.

En voorts bestaat de inhoud uit een beschrijving (met photo's) van vier.... tuinsteden. Althans de schrijver stelt ze ons als zoodanig voor.

In de eerste plaats wordt „die Obstbaukolonie Eden” bij Oranienburg, op \pm 30 K. M. van Berlijn, ten tooneele gevoerd. Dit aardse paradijs blijkt een coöperatieve vruchtenkweekerij van verstokte vegetariërs te zijn (tot 1900 was de kolonie alleen open voor vegetariërs; thans worden ook omnivore medeschepselen toegelaten). Voor deze kolonie welke 101 gebouwen met, welgeteld, 353 bewoners telt, voelt de schrijver een groote bewondering, zich uitend in vele details van het aantal K.G. verwerkte vruchten af tot de zonnebaden toe. Deze bewondering moge verklaarbaar zijn uit de omstandigheid dat de schrijver hier, blijkens zijn mededeeling 19 jaar heeft gewoond, met de tuinstad-beweging heeft deze kolonie al heel weinig uit te staan, het is een op zich zelf staand dorpje met tuinbouwende bevolking. Niet meer en niet minder.

De tweede plaats, die ons beschreven wordt is werkelijk een tuinstad, n.l. het bekende Hellerau bij Dresden. Wij hopen gelegenheid te hebben op deze voorstad van Dresden in den loop van dezen jaargang meer uitvoerig terug te komen.

Dan wordt ons beschreven Frohnou, een villa-park nabij Berlijn, door den schrijver betiteld als „die Villenkolonie in Reinkultur.” Frohnou is een affaire van eenige ondernemende grondexploitanten, die een uitgestrekt \pm 750 H. A. bosch-achtig terrein kochten om dit als villa-park te exploiteeren. Deze op groote schaal opgezette onderneming, bedoeld als asyl voor Berlijnsche millionairs, verdient in menig opzicht onze belangstelling maar een tuinstad is zij niet, al betitelen de exploitanten haar als zoodanig. Een groote plaats hieraan in te ruimen in een verhandeling, waarin als voorbeelden enkele tuinsteden worden beschreven, kan niet anders dan verwarring stichten.

Het merkwaardigst is echter wel het vierde specimen. Als zoodanig wordt ten tooneele gevoerd Bedburg, ... een krankzinnigengesticht, „die Stadt der Geisteskranken.” Al is deze inrichting op een groot terrein (200 H. A.) gebouwd en voor een groot aantal patienten bestemd (3000, in 90 gebouwen), zulks motiveert natuurlijk nog in geen deele haar te rangschikken onder de tuinsteden.

Wij dachten bij het lezen van dit werkje herhaaldelijk aan de woorden van R. BREUER, aangehaald op blz. 118 van den jaargang 1911 van „De Bww.”

„Bij het denkbeeld der tuinstad dat burgerlijk en nuchter uit Engeland kwam, voegden zich allerlei ascetische ideeën, natuurgeneeskunde, vegetarisme en een hartstocht voor baden. Zulke theoriën hebben de

propaganda niet weinig belemmerd, vooral omdat er nog bij kwam de romantiek der Heimatkunst. Zoo kwam het dat verstandige menschen de tuinstad leerden verwerpen als een utopie, als een teruggang tot dorpstoestanden en de onschuld van het paradijs. En inderdaad, wanneer de tuinstad wilde beteekenen een reductie der cultuur het allernoodigste, tot een gematigd dierlijken staat, dan was zij een ramp en ook wanneer zij eens niets anders zou zijn dan een flauwe uiting van volks-sentimentaliteit, dan zou men haar principiëel moeten verwerpen.”

De heer G. SIMONS, die ons in één adem vertelt van een vegetariërs-kolonie, een villa-park en een krankzinnigengesticht als voorbeelden van „de Deutsche tuinstad” zal zeer zeker niet bijdragen tot een helder begrip van de groote beteekenis der tuinstad-beweging voor den modernen stedenbouw.

Wie van die beweging in Duitschland een helder inzicht wil krijgen doet beter het werkje van de Deutsche Gartenstadt-gesellschaft (door ons besproken op blz. 153 van den jaargang 1912), waarvan een tweede druk reeds ter perse is, te raadplegen.

P. B. S.

Architektonische Rundschau. Afl. 5 geeft in hoofdzaak bouwwerken van onvervalscht beierschen eigenaard als: de „Bürgerbräu-Terrassen” te Pullach en de „Römerschanze” bij München door den architect FRANZ ZELL; het museum te Oberammergau, villa's alle van zeer rustiek karakter te Starnberg-Schliersee, Dachau van DELISLE & INGWERSEN en KURZ & HERBERT. Hierbij sluiten zich aan woonhuizen te München en Nördlingen ontworpen door CARL HOCHEDER, welke bij deze bouwwerken getrouw blijft aan de door hem steeds gevolgde typische Zuid-Duitsche barok-vormen.

Uit den lokalen toon dezer aflevering valt het bekroonde ontwerp voor een museum te Wiesbaden (DELISLE & INGWERSEN). In den tekst geeft EUGEN KALCKSCHMIDT eene beschouwing ten beste over „Het bouwblok”, naar aanleiding eener onlangs verschenen studie van C. BEHRENDT „Die einheitliche Blockfront als Raumelement im Stadtbau”.

Architektonische Rundschau. Afl. 6. Het proefschrift van Dr. Ing. W. KOSZMANN „Arbeiterwohnbaustypen Einfamilienhäuser” (G. KÜHLMANN Dresden 1912) geeft aanleiding tot eene beschouwing over de bouwkosten der arbeiderswoning.

De afl. brengt het resultaat der door de „Arch. Rundschau” uitgeschreven prijsvraag voor een stadsbron. De 1e prijs, E. POHLE (Düsseldorf) is sterk geïnspireerd op het renaissance-type: een bekken met middenzuil, door een kinderfiguur bekroond.

Een groot landhuis te Hamburg voor een dokter, ontworpen door M. H. A. JOCHEM, woonhuizen te München van de arch. KURZ & HERBERT, de Bismarckschool te Stettin van de arch. MEYER & STAHL aldaar, landhuizen te Hilversum en Zandvoort van J. H. W. LELLMAN, een villa te Dresden en het kerkhof te Traunstein (arch. Gebr. POLZ aldaar), reisschetsen der binnenplaats van het Palazzo Davanzati te Florence en van een fontein te Solothurn, vormen den overigen inhoud der interessante afl.

Der Baumeister. Afl. V. 1913. Steeds dringender wordt de behoefte om aan de minderbedeelden, beambten en arbeiders in de groote steden voor het gemis aan frische lucht en beweging, als vergoeding te geven vakantiehuizen voor gezonde en zwakke kinderen en dito voor menschen, herstellingsoorden en sanatoria.

De firma L. TIETZ liet een eenvoudig doch smakelijk vakantie-huis bouwen voor haar beamten. Het is in een schilderachtig plekje in den Eiffel gelegen; arch. was G. FALCK uit Keulen. In deze afl., die geheel aan bovenvermelde inrichtingen is gewijd, worden besproken en in beeld gebracht, het zuigelingen-ziekenhuis in Weissensee (arch. C. J. BÜHRING), de kinderbewaarplaats met ziekenhuis in Nördlingen (arch. CARL JÄGER), het herstellingsoord Luisenruhe, dat in het bosch te Königfeld ligt (arch. G. WICKOP), het kindersanatorium „Elisabethhaus” te Nauheim (arch. LEONHARD KRAFT), een verpleegsterstehuis te Düsseldorf (arch. C. W. SCHLEICHER) en zuigelingenziekenhuis te Stockholm (arch. TENGBOM & TORULF. Het bijblad geeft een

zeer lezenswaardig artikel over het woningvraagstuk en voegt daarbij tal van afbeeldingen van groote huurhuizen.

Dekorative Kunst. Afl. VI. 1913. De arch. PAUL MEBETS heeft, in groote verscheidenheid, landhuizen gebouwd, die in dit nummer besproken worden en waarvan tal in beeld gebracht zijn met toevoeging der plattegronden. Voor woningvereenigingen in verschillende plaatsen ontwierp hij beamtenwoningen; voorts nog een groot tehuis voor onderwijzeressen, grafmonumenten, de doodenhal ter eere van Prof. KOCH, waarvoor W. SCHMARGE de gedenksteen maakte. Van deze laatste wordt nog bouw-aardewerk besproken en afgebeeld. In het overige gedeelte van dit nummer worden kunstnijverheidsproducten behandeld o. a. lampen en behang.

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. III. 1913. Behalve schilderijen uit de school van WILHELM LEIBL en beeldhouw-werk van GEORG KOLBE, zijn er een groot aantal reproducties van werken van den arch. EMANUEL JOSEF MARGOLD uit Weenen. Zijne kunst wendt hij aan tot het maken van ontwerpen van zeer verschillende aard. Naast een zeer groote monumentale villa eenige interieurs die naar het eenvoudige overhellen.

Vervolgens zijn er sierlijk geborduurde gordijnen, rijk geornamenteerde lichtkronen, glasschilderwerk, bijouterieën, patronen voor het bedrukken van katoenen stoffen, fayences, boekbanden. In den bijbehorenden tekst vermeldt ARTHUR ROESSLER dat MARGOLD voor korten tijd tot de utopisten behoort heeft, doch thans van inzicht veranderd is en genoemd kan worden „revolutionair conservatief”.

Architectura Nr. 12. Vergaderingsverslag (voordracht van den heer NIJHOFF), Constantinopel en de Aya Sophia (slot met afb.). Middelbaar Technisch Onderwijs, door D. DE VRIES LANS. Steenhouwerswet door F. B. HARMSSEN.

Bouwkundig Weekblad Nr. 12. Officieel gedeelte; o. a. verkiezing Hoofdbestuur. Voorstellen Alg. vergadering. Rapport der comm. voor de keuring van hout. Red. gedeelte: Geen Bau-beratungsstellen, door J. HOOGENBOOM.

PRIJSVRAGEN, EXAMENS EN TENTOON- STELLINGEN

Jury-rapport, Eerste Gevel-wedstrijd Leiden 1911-12.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Leiden.

Gevolg gevende aan de door Uw College tot hen gerichte uitnodiging om als jury op te treden voor den „eersten gevelwedstrijd”, uitgeschreven door het Gemeentebestuur van Leiden, van gevels van gebouwen welke in het tijdvak tusschen 1 Januari 1911 en 1 Januari 1913 binnen de Gemeente Leiden zijn voltooid, hebben de ondergeteekenden de eer Uw College mede te deelen, dat zij op Dinsdag den 11en Februari 1913 te Leiden bijeengekomen zijn ter aanvaarding hunner taak.

Nadat zij door den Wethouder van Fabricage, den heer H. W. FISCHER, in het Raadhuis ontvangen en geïnstalleerd waren, hebben zij aldaar inzage genomen van de acht en tachtig teekeningen van bouwwerken, welke gedurende het bovengenoemde tijdvak te Leiden zijn gebouwd.

Onder die teekeningen waren enkele uitvoerig geteekende projecten van openbare gebouwen, meestal groote, uit ruime beurs door het Rijk gestichte bouwwerken. De jury meende in de eerste plaats deze projecten buiten beoordeeling te moeten laten, omdat de billijkheid tegenover de overige mededingers, die meestal uit minder royale beurs moesten bouwen en over eenvoudiger hulpmiddelen beschikten, zulks gebood. Ook zou het bij eventueele bekroning moeilijkheid kunnen opleveren vast te stellen, wie feitelijk als ontwerper van gebouwen, gesticht door het Rijk of andere openbare lichamen, moet worden aangemerkt.

Na de overige mededingende gevelteekeningen aandachtig vergeleken en besproken te hebben, werd een tweedeschifting gemaakt en vielen die teekeningen uit, welke wegens dadelijk in het oog springende gebreken of geringe bouwkundige waarde in geen geval voor bekroning in aanmerking konden komen. De dertig overblijvende gevelontwerpen werden aan een nadere onderlinge vergelijking onderworpen en werd vervolgens besloten een plaatselijk onderzoek naar de waarde dier gevels in te stellen, mede met het oog op het verband met de omgeving waarin zij gebouwd waren.

De uitslag van dit onderzoek heeft als doorslag bij de toegekende bekroningen gegolden. Immers, de teekeningen door de jury in het Raadhuis bezichtigd, waren geen teekeningen, die speciaal voor deze gelegenheid vervaardigd waren en gaven door oppervlakkige afwerking en te kleine schaal, weinig der details te zien. De voorzichtigheid gebood daarom het getal van de ter plaatse te onderzoeken en te beoordeelen gevels niet te gering te nemen.

Bij dit onderzoek ondervond de jury de dikwerf voorkomende bezwaren, aan een onderlinge vergelijking van gevels verbonden,

wier bouwkunstige waarde weinig verschilde en die min of meer ver van elkaar verwijderd lagen of stond zij voor het feit, dat zij gevels van gebouwen van zeer uiteenloopende bestemming met elkander in mededinging moest brengen.

Na onderling beraad, heeft zij ten slotte als resultaat harer onderzoekingen, de volgende bekroningen volgens het programma van den wedstrijd, toegekend, waarbij nog valt te vermelden dat haar de namen van de ontwerpers en van hen, voor wier rekening gebouwd werd, na de vaststelling der bekroningen, van gemeentewege verstrekt werden.

a. Eerste prijzen:

1e. De verguld zilveren medaille aan den architect P. J. PERQUIN, thans in Nederl.-Indië, als ontwerper van den gevel van het winkelhuis Hoogewoerd 22.

2e. De verguld zilveren medaille aan den heer B. VAN LINDEN, voor wiens rekening het perceel Hoogewoerd 22 gebouwd werd.

b. Tweede prijzen:

1e. De zilveren medaille aan den architect W. FONTEIN, als ontwerper van den gevel van het winkelhuis Breestraat 88.

2e. De zilveren medaille aan de firma W. G. BOELE SR., voor wier rekening het perceel Breestraat 88 gebouwd werd.

c. Derde prijzen:

1e. De bronzen medaille aan den architect H. J. JESSE, als ontwerper van de gevels der woonhuizen Oegstgeesterlaan 3, 5, 7, 9, 11, 13 en 15.

2e. De bronzen medaille aan de heeren Gebr. VAN HOEKEN, voor wier rekening die woonhuizen Oegstgeesterlaan 3, 5, 7, 9, 11, 13 en 15 gebouwd werden.

Gebruik makende van het daartoe aan haar verleende recht, heeft de jury bovendien nog toegekend:

a. Eene eervolle vermelding aan den architect P. J. PERQUIN, thans in Nederl.-Indië, als ontwerper van den gevel van het kantoor en woonhuis Breestraat 45.

b. Eene eervolle vermelding aan de firma J. TH. PERQUIN, voor wier rekening het kantoor en woonhuis Breestraat 45 gebouwd werd.

c. Eene eervolle vermelding aan mevrouw Dr. N. NIEUWENHUIS-VON UEXKÜLL GÜLDENBANDT Dipl. Ing., als ontwerper van den gevel van het heerenhuis Jan van Goyenkade 44.

d. Eene eervolle vermelding aan den heer Prof. Dr. A. W. NIEUWENHUIS, voor wiens rekening het genoemde heerenhuis Jan van Goyenkade 44 gebouwd werd.

e. Eene eervolle vermelding aan den architect H. J. JESSE, als ontwerper van den gevel van het winkelhuis Maarsmansteeg 23.

f. Eene eervolle vermelding aan den heer G. M. COPPERS, voor wiens rekening genoemd winkelhuis Maarsmansteeg 23 gebouwd werd.

Aan het einde harer taak gekomen meent de jury Uw College te mogen wijzen op het groote nut, hetwelk gevelwedstrijden, liefst met medewerking der te benoemen jury voorbereid, voor de beoordeeling der bouwkunst in het algemeen en de verfraaiing van het uiterlijk aanzien der stad in het bijzonder, kunnen hebben en spreekt zij den wensch uit dat deze eerste loffelijke poging van het Gemeentebestuur van Leiden, door meerdere gevolgd zullen worden. Wanneer dan daarbij mogelijk gemaakt wordt, de te beoordeelen gebouwen in enkele rubrieken in te deelen en ook eenige waarde toe te kennen aan een deugdelijke goede uitvoering van den gevel zelve, zou daarmede veel gewonnen zijn.

Tenslotte meent de jury nog de meening te moeten uitspreken, dat het te bejammeren is, dat van de vele in het bedoelde tijdvak gebouwde arbeiderswoningen of woningen van geringe huurwaarde niet één gevel of gevelcomplex voor bekroning in aanmerking kon komen.

Een krachtiger steun van overheidswege en flinke aanmoediging in welken vorm ook, om verbetering te brengen in de aesthetische verzorging van de nieuw te bouwen arbeiderswijken, welke in iedere stad toch van den „nieuw-bouw” het grootste bestanddeel vormen, zou zeker ook te Leiden nuttig kunnen werken. De door de jury bezochte in den laatsten tijd gebouwde arbeiderswijken in deze stad leveren inderdaad een allertreurigsten aanblik van stijlloosheid, leelijkheid en eentonigheid.

Wanneer men wil zien wat op dat gebied voor goeds te bereiken is, zou een bezoek o. a. in Arnhem aan het z.g. „Roode dorp” of aan de Binnenvisschersweide, waar complexen van vriendelijke, goed gegroepeerde en uitgevoerde arbeidersbuurten zijn gesticht, zeker loonend zijn.

Waar Leiden bij landgenoot en vreemdeling terecht de aandacht trekt door zijn mooien breeden aanleg en het bezit van tal van fraaie bouwwerken uit vroegere perioden, zijn alle pogingen, om het fraai en goed bouwen in dezen tijd te bevorderen, zeker niet misplaatst.

Februari 1913.

De Jury:

J. VERHEUL DZN., Rotterdam.
JAN DE QUACK, 's Gravenhage.
G. L. DRIESSEN, Leiden.

DE BOUWWERELD

RED.: J. H. W. LELIMAN B.-I.

AMSTERDAM.

UITGEVER: F. VAN ROSSEN

— A. W. WEISSMAN. DE STRIJD TEGEN DE ONTSIERENDE RECLAME —

In de geheele beschaafde wereld wordt thans tegen de ontsierende reclame gestreden. Dezer dagen ontving ik een vlugschrift „Reclame-Unfug in Frankfurt a. M.”, uitgegeven door den „Frankfurter Verein für Heimatschutz”.

De schrijver is de architect OTTO SCHWABE. Vijftien afbeeldingen van ontsierende reclames verduidelijken den tekst. Aardig is ook het vignet op den titel, dat, in enkele lijnen, den bekenden Römer te Frankfort te zien geeft... doch met drie groote reclameborden er tegen aan!

„De reclame”, zoo begint de schrijver, „is tot een kwelling voor ieder beschaafd mensch geworden, die overal de schoonheid van stad en land door haar vernietigd ziet. Vooral wie in een groote stad woont, heeft van de reclame te lijden; de straten en de pleinen toch zijn voor hem alles, wat hij van de vrije natuur te zien krijgt. Hij komt op de straat of op het plein zoodra hij zijn woning of zijn werkplaats verlaat. Hij kan de stadsgezichten niet ontgaan; voor zijn kinderen zijn deze alles, wat zij van de aarde waarnemen kunnen.

„De huizen behoren aan de eigenaars. Maar het stadsgezicht is een bezitting der gemeenschap, die recht heeft op schoonheid en eigenaardigheid. De heemschut.beweging is verplicht, voor het behoud van die schoonheid op te komen, en haar te beschermen tegen alles, wat haar schade zou kunnen toebrengen.

„Wat heeft de reclame hier te Frankfort niet op haar geweten! Tal van gevels heeft zij onder een korst van afschuwelijkheid doen schuilgaan! Die ontsiering begint al bij de kelderverdieping, zij kruipt langs de borstweringen der winkelramen, over de balcon en langs de dammen tusschen de vensters naar het dak, zij stijgt zelfs nog hooger, en eindigt pas, als zij een stellage, dat 's avonds met schril verlichte letters prijkt, bereikt heeft.

„Is dit noodzakelijk? Het is waar, onze maatschappij is in de laatste jaren veranderd, de voortbrenging, de handel en de gebruiken hebben zich gewijzigd en ontwikkeld. De reclame is tot een noodzakelijkheid geworden. Maar de reclame is op verkeerde wegen gekomen.

„Door de overdrijving doet zij zich zelf schade.”

De schrijver geeft daarvan zeer sprekende bewijzen. Zoo noemt hij winkels te Frankfort, die, daar de

gevels met veertig en meer reclames bedekt zijn, feitelijk geen reclame maken, omdat geen enkel voorbijganger de meete neemt, dit alles te lezen. De eerste afbeelding geeft een schoenenwinkel te zien, die op een hoek staat. De winkelier heeft den zijgevel met reclames laten beschilderen, die niet alleen zeggen, dat deze winkel de grootste van Duitschland is — de afbeelding ziet daar echter niet naar uit — maar die ook alle soorten van schoenen en laarzen opnoemen, welke in den winkel te krijgen zijn. De schrijver merkt volkomen terecht op, dat, ware de winkel inderdaad de grootste van Duitschland, het toch wel vanzelf moest spreken, dat men er alle soorten van schoenen koopen kan. Zulk een reclame kan niet doelmatig wezen; zij ontsiert zonder noodzaak het huis, waartegen zij is aangebracht.

Ook de kleine bierhuizen te Frankfort hebben hun gevels laten beschilderen met een opsomming der heerlijkheden, welke daar den hongerigen voorbijganger „zu jeder Tageszeit” wachten. Niemand laat zich daardoor echter vangen, want hij weet, dat al wat de waard kan geven, onder een kleine stolp op zijn toonbank staat.

Maar er zijn te Frankfort nog erger dingen. Zoo geeft het vlugschrift een afbeelding van een gevel, die de eigenaar, een graveur, met letters, die de hoogte van twee verdiepingen hebben, heeft laten beschilderen! En dan stelt de heer SCHWABE de vraag, wat dit den graveur kan baten, als het werk, dat hij levert, aan de eischen, die zijn klanten stellen, niet voldoet.

Merkwaardig is het, dat juist de beste winkels te Frankfort weinig of niet aan reclame doen. De nieuwe gebouwen, die hun eigenaars hebben laten optrekken, vertoonen niet meer de veel te groote spiegelruiten, de opdringerige reclameletters, die vele neringdoenden als een strikte noodzakelijkheid beschouwen.

Als afschrikwekkende voorbeelden geeft het boekje een paar verluchtingen van kruidenierswinkels, welker puien geheel bedekt zijn met de geëmailleerde borden, welke de fabrikanten van kunstboter, plantenboter en allerlei andere surrogaten en, helaas, ook onze Nederlandsche cacao-fabrikanten daar hebben laten aanbrengen. De fotografie kon de schreeuwende kleuren niet wedergeven. Maar wij kennen ze hier in Nederland voldoende.

In het oude Frankfort zijn nog heel wat mooie gevels

bewaard gebleven. De reclame ontziet ze volstrekt niet. Om dit te doen uitkomen heeft de schrijver er een paar afgebeeld. Daar blijkt, hoe het geheele fronton van een prachtige poort door een reclamebord wordt verborgen, hoe pilasters en lijsten daardoor onzichtbaar zijn gemaakt.

De schrijver wijst er op, dat tot 1900 ongeveer de reclame zich tot de hoofdstraten beperkte. Maar sedert heeft een uitbreiding plaats gevonden, die zelfs de stilste straten der buitenwijken niet heeft verschoond, al kan zij hier, waar weinig verkeer is, onmogelijk eenig nut hebben.

Komt men buiten Frankfort, dan vindt men overal reclameborden opgesteld. Er bestaat een firma, die van het plaatsen dier borden haar specialiteit heeft gemaakt en die een circulaire heeft verspreid, waarin zij zegt: „Men slaat de duurste advertentie in een courant over, men gooit de mooiste brochure ongelezen in de prullemand, maar niemand kan er zich aan onttrekken, de reclameborden te zien, zooals wij ze in grooten getale naast elkander op de mooiste plekken plaatsen. Wij dwingen het publiek, de aanbeveling der artikelen te lezen.”

De heer SCHWABE zegt, dat zulk een dwang niet mag uitgeoefend worden. Hij betreurt het, dat de bepalingen der Pruisische wet op dit stuk, die aan de autoriteiten het recht geven, tegen het misbruik der reclame op te treden, nog zoo weinig baat hebben gebracht, omdat zij het verbod afhankelijk stellen van de schoonheid, die het landschap heeft. De natuur is overal schoon, mits men maar oogen voor haar schoonheid heeft. Die schoonheid wordt door de reclames geschaad.

Het is de verwachting van den schrijver, dat ten slotte de reclame, door de overdrijving, waarin zij vervalt, haar eigen graf zal graven. Maar voor Frankfort acht hij toch een „Ortsstatut”, waardoor aan de ontsiering paal en perk gesteld wordt, noodzakelijk.

De reclame, die zichzelf verslindt! Het is mogelijk, dat wij het eens aanschouwen zullen. Voorloopig lijkt het er echter nog niet naar. En zoo zullen dan verbodsbepalingen noodzakelijk zijn die de gemeenschap tegen de schade, welke de baatzucht van enkelingen haar toebrengt, moeten beschermen.

W. A. E. VAN DER PLUYM. LANGS DE LOIRE

(Vervolg.)

agen aan dagen kan men in Blois doorbrengen alleen met het bekijken van zijn interessante monumenten. Niet alleen uit de profane bouwkunst zooals het kasteel dat gaf, maar evenzeer kan men zich verlustigen aan die werken welke de gewijde bouwkunst heeft nagelaten, al behooren ze niet tot de allerbeste die Frankrijk heeft opgeleverd. Zoo zagen we de kathedraal, de St. Louis, met haar zwaren toren uit de 16e en 17e eeuw, de kerk van St. Saturnin met haar onvoltooiden voorgevel; de St. Vincent de Paul in de z.g. Jesuitenstijl opgetrokken, en voegt men hier nog tal van groote stadswoningen aan toe als de hotels de Guise, d'Alluye, d'Epéron, de Sardini, dan bezit waarlijk Blois een schat van architectonisch schoon.

Ook de omgeving van Blois biedt tal van overblijfselen, meer of minder goed bewaard, uit de dagen dat het hof der koningen hier vertoefde.

Zoo verlieten we op een vroegen morgen het oude Blois, om in oostelijke richting den breeden straatweg op te gaan die, aan weerszijden beplant met groote boomen, waartusschen zich het mooie sobere landschap vertoont, ons zou voeren naar het donkergroene bosch, dat we per rijwiel in een klein half uur bereikt hadden. Breede lanen links en rechts van den grooten weg leiden naar afgelegen plaatsen waar zich nu eens een boschwachterswoning, dan weer een buitenhuis of kasteel bevindt. Zoo waren we aan het slot Beaugard gekomen, dat te midden van zijn tuinen en bosschen gelegen, nog dateert uit het begin der 16e eeuw, alhoewel het in lateren tijd veel van zijn karakter verloren heeft.

Zijn weg vervolgende, komt men betrekkelijk gauw aan den oostelijken zoom van het bosch, daar het zich hier meer in de richting zuid-noord uitstrekt. De groote wijde vlakte hier en daar even gegolfd opent zich hoe langer hoe meer en na een half uur hebben we Cheverny bereikt. Een dorpje met een karakteristiek kerkje, zich geheel aanpassend bij het landelijk schoon, niet groot of monumentaal, maar sober in zijn geheel. Een houten portaal over de geheele breedte en gedeeltelijk ook opzij omgaande, geeft iets aparts aan de massa, een speling van licht en donker in haar grooten eenvoud.

Even van den straatweg af ligt rechts het kasteel Cheverny, dat hoewel een gedeelte der voorgebouwen uit vroegeren tijd dateert, toch, wat zijn hoofdgebouw betreft, geheel uit de eerste helft der 17e eeuw is.

De invloed van den grooten bouwmeester FRANÇOIS MANSART is dan ook hier weer te gevoelen, hoewel men het werk niet op zijn naam kan plaatsen. De interieurs zijn nog voor een groot gedeelte intact gebleven.

Van Cheverny gaat de weg dwars door de bebouwde landen om eindelijk met een groote bocht noordwaarts weer het bosch te bereiken. Een breede laan met eerbiedwaardige boomen, wier ouderdom meer dan één gewoon menschenleven overtreft, opende zich en heel in de verte zage we het merkwaardige slot „Chambord” als eindpunt van ons doel zich scherp afteekend tegen de blauwe lucht.

We moesten omrijden ten einde de voorzijde te bereiken, waar men een overzicht der geheele façade heeft, die zich weerspiegelt in de slotgracht.

Het is in 1519 weer FRANS I die het initiatief voor dit belangwerk nam, waarbij de namen van PIERRE NEPVEU (TRINQUEAU) en DENIS SOURDEAU als meesters over de metselwerken vermeld worden. Maar heeft men deze werkelijk als de bouwmeesters aan te zien, zij die de geestelijke scheppers dus waren? Het antwoord op deze vraag moet toch ontkennend zijn, want het was de Italiaan DOMENICO DA CORTONA (genaamd BOCCADORO) die onafgebroken in Blois arbeidde tusschen de jaren 1512 en 1531, en tal van ontwerpen maakte voor de bouwwerken dezer streken.

Wanneer men de brug over zijnde, het imponeerend werk in zijn geheel beschouwt, dan is het toch voorzeker de middeleeuwsche traditie weer, die uit de sterke, ronde hoektorens spreekt. Het is alsof ze het onverdedigbare slot tot een machtigen burcht moeten maken en men vergeet dat Chambord is het tijdelijke jachtverblijf voor den vorst met zijn hofhouding.

In plan een grooten rechthoek vormend, waar op iederen hoek een donjon is gebouwd en waartusschen lange muren met sobere details het groote binnenplein afsluiten. In het midden van den voorkant is deze afsluitmuur onderbroken door den gevel van het vierkante hoofdgebouw, dat een gedeelte van het binnenhof dus beslaat. Streng en eenvoudig in zijn geheelen onderbouw, die men moet rekenen tot aan de kroonlijst, vormt dit gedeelte een groot contrast met al wat daarboven ligt. Het is dan ook of boven die kroonlijst een chaotische verwarring begint van architectonische vormen waar dakvensters, schoorsteenen, torentjes, dakvlakken, lantaarns, kortom al die details waarvan de Italiaansche kunst min of meer een afkeer heeft, in hun speelsche dartelheid de fransche renaissance doen inluiden.

Het is alsof het gansche architectonisch kunnen boven het dak is uitgegroeid om zijn lust bot te vieren hier in de vrije lucht, daar waar men het beneden van het gebouw niet heeft kunnen plaatsen. Toch zal het den beschouwer een vreemden indruk meegeven wanneer hij eerst hoog boven de omgeving, als 't ware op een nieuw plan staande, deze kleine bouwcomplexen dooreen ziet dwarrelen, zonder den draad te vinden van het logisch onderling verband.

Het inwendige van het hoofdgebouw is door twee elkaar kruisende gangen van ieder tien meter breedte, verdeeld in vier gelijke deelen, terwijl op het kruispunt zich de groote monumentale hoofdtrap ontwikkelt tusschen zware pijlers welke met pilasters zijn versierd. Eigenlijk zijn het twee trappen die zich als evenwijdige schroefvlakken, in plan 180° verschillend, tusschen de pijlers slingeren om een holle kern, welke laatste uit het dak te voorschijn komt en in den vorm van een groote centrale lantaarn waarom de massa der dakdetails zijn gegroepeerd, alles overheerscht. De breede gangen zijn met een gedrukt tongewelf overkluisd, dat op zijn beurt onderverdeeld is door lengte- en dwarsribben die te samen de caissons omsluiten, welke met naamcijfers of attributen gevuld zijn.

Denkt men zich, behoudens een paar uitzonderingen, alie vertrekken ongemeubileerd, dan ligt in het geheel iets groots, dat gepaard gaat aan een zekere kilheid die de holle ruimten uitstralen.

Het beneemt echter niet de lust voor den aandachtigen beschouwer nader in te gaan op de vormenweelde van sculptuur waaraan en interieur en exterieur zoo rijk zijn. Gelukkig dan ook dat het steeds voor belangstellenden dagelijksch geopend is; terwijl bovendien in de eenzame streek een goed onderkomen te verkrijgen is in een hotel juist tegenover het slot gelegen.

Prachtig is het om tegen het einde van den dag Chambord, te midden van zijn groene omgeving, te verlaten. De stilte van den zomerschen avond, die zich in al haar plechtigheid van het groote bosch openbaart, om dan langs de bebouwde akkers met frissche wijnstruiken voort te zweven en eindelijk aan de Loire-oevers haar grootste beking uit te stralen werkt op den beschouwer weldadig. Heel in de verte teekent zich het silhouet van Blois, de stad waar je den nacht moet doorbrengen, om den volgenden dag weer nieuwe kracht in je te voelen en je in staat te stellen de overige kunstwerken te doen genieten.

Zoo dool je dagen rond in die omgeving met haar kasteelen. Kasteelen zooals ze daar aan of bij de Loire liggen, om slechts Menars, Talcy, Bury, Chaumont als de voornaamste te noemen, die ieder telkens weer iets nieuws, iets interessants geven en waarin de glorie van het fransche leven der 15e en 16e eeuw nog voortschemert.

En verder en verder zak je de Loire af om te komen in Touraine, waar het vroolijke, mondaine Tours het brandpunt vormt en waaromheen niet minder kasteelen gegroepeerd liggen dan bij Blois. Je komt in de streek waarvan de dichter zong:

„O beau pays de la Touraine!
Rians jardins, verte fontaine”;

en werkelijk heeft hij het niet overdreven wanneer hij verder zegt:

„Non loin des vieilles tours et des remparts
d'Amboise seul j'égarais mes pas”;

want het is voorzeker een weelde om hier te dwalen in de omstreken van het kasteel van Amboise, dat vanuit de verte op een hoogte aan de Loire als een machtigen burcht het stadje, aan zijn voet gelegen, beheerscht. De plaats waar eens het hof was van een KAREL VIII en LODEWIJK XII, de laatste vorsten der middeleeuwen en tegelijk baanbrekers voor de nieuwe ideeën, welke van ver over de Alpen komende, Frankrijk's kunst zouden verjongen. Het is hetzelfde plaatsje in wiens schaduw de grootste der grooten, de onvergetelijke LEONARDO DA VINCI voor goed de oogen zou sluiten.

Het kasteel van Amboise is voor een groot gedeelte nog zuiver middeleeuwsch en zijn zware donjon aan de noordzijde staat nog heden overeind als een machtig beeld dier dagen. Hoe heel anders zijn de gedeelten

welke na de expeditie van KAREL VIII naar Napels gebouwd werden. Ook zijn opvolger, LODEWIJK XII, zet het werk voort in den geest van het Italiaansche karakter. Jammer genoeg zou het leven op het kasteel reeds in de eerste helft der 16e eeuw overvleugeld worden door Blois, waar het hof zich concentreerde. Van dien tijd af zou het meer en meer verlaten worden, zijn charme verliezen om in de negentiende eeuw als gevangenverblijf te dienen voor den grooten ABD-EL-KADR. En thans, een dertigtal jaren geleden, werd het gerestaureerd in den vorm zooals we het nu zagen.

Merkwaardig blijven naast de hoofdgebouwen de twee ronde torens, welke elk in zich verborgen houden een trap die zich als een spiraal omhoog windt, niet in treden, doch als hellend vlak, zoodat men dus te paard van het laag gelegen stadsniveau naar boven kon rijden om op de hoogte van het kasteel met zijn terrassen, tuinen en parken te komen. En al mogen in een dier torens hier en daar Italiaansche details te vinden zijn, toch is de constructie zuiver uit de middeleeuwsche fransche kunst voortgekomen.

(Slot volgt.)

KUNST EN OUDHEIDKUNDE

Inleiding van „Byzantine and Romanesque Architecture” door T. G. JACKSON R. A. — Cambridge at the University Press. 1913. 1)

en nieuw boek dat over oude bouwkunst handelt schijnt in onze dagen eene verklaring te vragen. Men staat aanstonds voor de vraag omtrent de juiste verhouding van kunst tot oudheidkunde en van oudheidkunde tot kunst. Want in sommige gevallen schijnt de bouwkunst in de oudheidkunde haar beste vriend te hebben gevonden en in andere daarentegen haar ergste vijand.

De kunst van vervlogen dagen behoort natuurlijk tot het gebied der oudheidkunde maar de pogingen die somtijds ondernomen werden om de oudheidkunde te verheffen tot het terrein der kunst, zijn met gevaar verbonden en eindigen in een ramp.

In de uitrusting van den geschiedkundige neemt de oudheidkunde thans een allerbelangrijkste plaats in. De geschiedenis wordt niet meer beoefend naar onderwetschen trant als eene zuivere opsomming van feiten; die vormen het geraamte van het onderwerp dat moet worden omkleed met levend vleesch. De geschiedkundige beoefening der kunst draagt er toe bij het verleden voor ons te doen leven en onder de overblijfselen van de werkzaamheid onzer voorouders trekken er geen sterker onze aandacht dan hunne bouwkundige gedenkteekens. Deze stille getuigen der gebeurtenissen die onze kronieken vullen, roepen meer dan iets anders het verleden voor den geest. De werkstukken onzer voorouders te gebruiken, de trappen te beklimmen die zij maakten, God te dienen onder de welfen die zij stichtten, de straten door te stappen tusschen bouwwerken waarop ook hunne oogen rustten, schijnt ons persoonlijk met hen bekend te maken. Zelfs hunne geschriften brengen ons niet zoo dicht bij hen.

Maar het behoeft nauwelijks te worden gezegd dat de bouwkunst nog heel andere eischen aan ons stelt dan die van geschiedkundige verwantschap. Het letterkundige en geschiedkundige standpunt komt er bij. In

1) Zie blz. 92.

onderscheid met simpele bouwerij, is de allereerste roeping der bouwkunst, evenals die der andere kunsten, te bekoren door het opwekken en bevredigen van zekere schoonheidsverlangens. De bouwkunst van het verleden moet, niet minder dan die van thans, worden beoordeeld naar aesthetische grondslagen en daar staat de geschiedenis buiten: schoonheid is van alle tijden en volmaakt in zichzelf.

Om die reden is de oudheidkunde en de studie van oude bouwkunst niet in tel bij vele bouwmeesters. Zij wordt gelaakt als verwant aan die werktuigelijke herhaling van oude stijlen, welke eenmaal beschouwd werd als het eenige veilige pad dat de bouwmeester kon volgen. De strenge voorschriften der neo-klassieke richting werden belachelijk gemaakt door de aanhangers der neo-gothiek, maar deze vervielen op hunne beurt aanstonds in de fout die zij zelf hadden aangewezen.

Ons werd geleerd om oud werk te ontleden „gelijk een duitsch taalkundige den invloed der voorzetsels rangschikt; en onder dien absoluut onaantastbaren invloed moeten wij beginnen te werken, en mogen wij niet de minste afwijking toestaan in de diepte eener canelure of de breedte van een plat bandje.” 1)

Volgens dit beginsel werkte de nieuwe school gedurende het grootste gedeelte van de vorige eeuw en zij bracht voort een groote hoeveelheid werk dat meer of minder slecht de bouwkunst der middeleeuwen nabootst en soms, het moet erkend worden, in ieder opzicht behalve in oorspronkelijkheid, het voorbeeld evenaart, zoo niet overtreft.

Wanneer de oudheidkunde ons echter één les boven andere geeft, dan is het deze: dat kunst om iets waard te zijn modern moet wezen, uiting moet zijn van haar eigen tijd en van geen anderen. Zoo is het altijd geweest in het verleden en zoo moet het ook zijn in de toekomst. Navolging, die eerst noodzakelijk was, heeft haar nuttig werk volbracht en de blinde vereering van het verleden kan thans slechts schaden. Gelijk FERGUSON lang geleden zeide, is oudheidkunde geen kunst en eene te nauwgezette kennisname van het verleden, kan zeer wel de kunst van heden en toekomst verstijven.

1) RUSKIN „Seven lamps of Architecture”.

GEVELWEDSTRIJD LEIDEN

WINKELHUIS BREESTRAAT 88. ONTW. W. FONTEIN

WOONHUIS JAN VAN GOYENKADE
ONTW. MEVR. N. NIEUWENHUIS-VON UEXKÜLL GÜLDENBANDT DR. PHIL.

Er bestaat echter een gevaar om in tegengestelde richting te ver te gaan. Het schuwen van slaafsche navolging mag niet verward worden met het verwerpen van de lessen der ervaring. Bij de „peccant humours” die de ontwikkeling der wetenschap betemmeren, rangschikt BACON „de uiterste inwerking van twee uitersten; de eene is het oude, de andere het nieuwe, waarbij het schijnt dat de kinderen van den Tijd den aard en de kwaadaardigheid van hun vader overnamen. Want evenals hij zijne kinderen verslindt, zoo tracht elk dezer de andere te verslinden en te verdrukken; terwijl het oude niet duldt dat er nieuwe toevoegingen komen, is het nieuwe niet tevreden iets toe te voegen, maar moet het vervormen. De raad van den profeet is in deze aangelegenheid een juist richtsnoer; „state super vias antiquas, et videte quaenam sit via recta et bona, et ambulate in ea”. Houdt u aan de oude paden en let op welke de goede weg is en bewandel dien. Het oude verdient dien eerbied, dat de menschen ervan uitgaan om te ontdekken welke de beste weg is; maar wanneer de ontdekking juist is, dan moet worden vooruitgegaan.”¹⁾

De hedendaagsche kunstenaar is dan ook verplicht om in zich op te nemen de kunst van het verleden. Daarvoor de oogen te sluiten, gelijk sommige jonge geesten van ons verlangen, zou neerkomen op het uitdooven van elke overlevering en daarmee van de kunst zelf. Immers elke kunst en elke wetenschap is gegrondvest op overgeërfde kennis en iedere stap voorwaarts wordt ondernomen vanaf het laatste standpunt onzer voorgangers en wegbereiders. Losmaking van het verleden is onmogelijk. Men zegt dat CONSTABLE wenschte dat hij kon vergeten ooit een schilderij te hebben gezien. Was zijn wensch vervuld, hij zou nooit CONSTABLE geworden zijn. Bewust of onbewust vormen zich onze denkbeelden op grond onzer ervaring en zij zijn in meerdere of mindere mate onvermijdelijk gevormd door 'tgeen reeds vroeger tot stand gebracht is.

¹⁾ BACON. „Advancement of Learning”. Book I.

GEMENGDE BERICHTEN

Gevelwedstrijd Leiden. Op de losse plaat bij dit nummer behoorende zijn afgebeeld twee huizen die in den Leidschen gevelwedstrijd (zie het Jury-rapport „Bouww.” Nr. 13, blz. 84) onderscheidingen verwierven: het winkelhuis Breestraat 88 ontworpen door den architect W. FONTEIN en het woonhuis Jan van Goyenkade ontworpen door Mevr. Dr. phil. N. NIEUWENHUIS—VON UEXKÜLL GÜLDENBANDT.

Van kerk tot auto-garage. Vóór de groote kerk in de Obrehtstraat te Amsterdam gebouwd werd, stond er al een charmant baksteen kerkje, dat door het typisch doopachtige van zijn exterieur en interieur de aandacht trok. Het eenvoudige geveltje met kleine ingangen en ramen drukte in

Edoch terwijl een bouwmeester tot zekere hoogte de oudheidkunde in zijn dienst moet nemen, dient hij op te passen dat zij niet zijn meester wordt. Hij moet de kunst van het verleden nòch als een onderwerp van geschiedkundig onderzoek beschouwen, nòch als een bron van navolging maar teneinde hare beginselen te leeren kennen, en haar veeleer als een raadsman dan als een voorbeeld te benutten.

De volgende bladzijden stellen zich dan ook ten doel niet eene zuivere beschrijving maar zij beoogen de ontwikkeling der bouwkunst te verklaren van stijl tot stijl sinds het verval der antieke kunst in de 3e en 4e eeuw onzer jaartelling tot den aanvang der gothiek en zulks door de samenstelling en de uitwendige vormen te beschouwen in verband met de sociale omstandigheden die hen de ons bekende vormen gaven.

Uit dit standpunt beschouwd is het van belang om den voortgang der nieuwe kunst in verschillende landen te vergelijken: om niet alleen den hoofdstroom der beweging aan te geven maar ook de onregelmatige en ongelijke sprongen waarmede zij in ieder afzonderlijk geval vorderde. Want hoewel de algemeene neiging der beweging in ééne richting ging, was de voortgang in sommige plaatsen sneller dan in andere en in elk land vertoonde zij een beslist nationalen aard.

Het is ook van belang om de eenheid der bouwkundige ontwikkelingsgeschiedenis vast te stellen; hoe de eene stijl leidde tot den anderen; want nooit werd een stijl uitgevonden, steeds groeide hij uit een anderen; hoe deze ontwikkeling van stijl tot stijl altijd onwilkeurig en onbewust in haar werk ging en hoe herleving na verval steeds begon met eene poging om eene oudere kunst op te wekken met de einduitkomst dat de herleeftde kunst altijd iets nieuws was, want nooit werd een doode kunst wederom levend of zal dat gebeuren.

Deze zijn naar mij voorkomt de lessen die men putten kan uit de oude bouwstijlen met betrekking tot hun invloed op hetgeen ons in deze dagen te doen staat.

simpele belijningjes volkomen de bestemming uit. Het interieur herinnerde aan de Normandisch-Scandinavische kerkjes, nuchter stemmig, alleen aan de zichtbare kapconstructie wat opgelicht met primaire kleuren.

Dat gebouwtje heeft nu echter eene andere bestemming gekregen, meer van profanen aard. De ingangen zijn van spiegelglas voorzien en herschapen in winkelramen. In het midden is eene groote rechthoekige opening gebroken en het metselwerk erboven wordt gedragen door een echt moderne „balk”. Kerkelijke symbolen zijn verdwenen, en binnen heeft de kruisgang plaats gemaakt voor reclameprenten van automobielbanden en auto's Kortom er is in dat voormalige kerkje een auto-garage gevestigd Sic transit glo...

Neen, dat is het niet. De groote kerk ernaast heeft de functie van zijne nietige voorgangster overgenomen. Moraal? Van buiten dienst gestelde trampaarden maakt men worst en van buiten dienst gestelde kerken auto-garages!

W. R. „Architectura” Nr. 12.

ARNHEM. De plaats van de Rijbrug is 31 Maart l.l. door den Raad (met verwerping van het denkbeeld van de meerderheid van B. en W.) met 20 tegen 10 stemmen vastgesteld. De Arnhemse Raad heeft daarmee een voor de schoonheid van het stadsbeeld gelukkiger besluit genomen dan onlangs de Nijmeegsche Raad. Terwijl de Waalbrug een

prachtig rivier- en stadsgezicht zal verstoren (terwijl eene andere situatie, bij de spoorbrug, niet zou hebben gestoord) zal de Rijnbrug het Arnhemse stadsbeeld zooveel mogelijk sparen. De meerderheid van B. en W. had de brug willen bouwen midden voor de stad, ter hoogte van het Roermondsplein. De nu aangewezen ligging aan de oostzijde, tusschen de stad en de industrie-wijk, zal voor het stadsbeeld in zijn geheel beschouwd echter veel gunstiger zijn, zoowel als men ziet op de stad als omgekeerd van de stad op het landschap.

ROTTERDAM. Een fraaie stadswijk in wording? Rotterdam wil aan den oever van de Kralingsche plassen goed maken wat het aan de rivierzijde verzuimde: de stichting van een fraai stadsgedeelte in interessante ligging. Wij hebben destijds het plan van den aanleg in „De Bouww.” opgenomen, met eene bespreking. Deze kon niet onverdeeld gunstig zijn. Er ware van dit zeldzame gegeven, nog meer partij te trekken geweest.

Maar een goede aanleg alléén is niet voldoende om een fraaie stadswijk in het leven te roepen. De bebouwing is een niet minder belangrijke faktor. Aanleg en bebouwing moeten elkander in de hand werken. Dit zal nu ook op „Vredenhof”, het terrein aan den Kralingschen plas welks exploitatie gaat beginnen, worden bevorderd.

Daartoe zal een gevelwedstrijd door de Vereeniging „Het Oosten” worden uitgeschreven. Zij heeft, 27 Febr. l.l., van de gemeente f600.— subsidie verkregen. De „N. R. C.” deelt nadere bijzonderheden over de plannen mede.

In dat bericht staat o.a. „Men is er echter vooraf reeds op bedacht geweest de ontwikkeling van deze wijk langs zulke banen te leiden, dat de architectuur der huizen aan de in verband met de omgeving te stellen eischen beantwoordt.

„Vooreerst onderzoekt de gemeente de ontwerpen uit een oogpunt van welstand, waardoor al een zekere waarborg wordt verkregen, dat het gewenschte karakter van de buurt gehandhaafd blijft. Maar de vereeniging „Het Oosten” wil méér. Zij beoogt ook de aesthetische eischen welke men aan de huizen die op Vredenhof gebouwd zullen worden, mag stellen, in het oog te doen houden, en zoo is zij er toe gekomen prijzen uit te loven voor de beste gevels en voortuinen.”

Het is ons niet geheel duidelijk waarom dit streven van „Het Oosten” méér zou beteekenen, dan het onderzoek naar den welstand waaraan de gemeente de gevels onderwerpt. Dat werkt preventief. In hoever dit laatste echter de „waarborg” zou kunnen bieden, welke de „N. R. C.” er in ziet, hangt geheel af van de personen wien dat onderzoek is toevertrouwd. En nu bestaat er, voorzover ons bekend, te Rotterdam nog geen commissie van deskundigen in den trant der Amsterdamsche, Haagsche of Arnhemse schoonheidscommissies. Wie stellen nu bedoeld onderzoek in?

„Het Oosten” is voornemens zoodra vijftig huizen verrezen zijn voor de twee fraaiste gevels van huis, villa of villacomplex uit te keeren prijzen van f750.— en f250.— (aan de eigenaars) en voor de fraaiste voortuinen prijzen van f75.— en f25.— (aan de bewoners). De ontwerpers van huis of voortuin krijgen resp. een gouden en een zilveren medaille.

Als Jury treden op voor de gevelbeoordeling de architecten HERMAN J. DE ROOS, W. COEPIJN, W. KROMHOUT CZN., 2 architecten aan te wijzen door de eigenaars, terwijl de gemeente twee gemeente-architecten kan afvaardigen. De tuinen worden beoordeeld door de heeren F. M. WACHTER, J. C. DE LANGE JR. (tuin-arch.) en een door de bewoners aan te wijzen tuin-arch.

Een dergelijke wedstrijd zal misschien de animo om knappe huizen te bouwen enigszins verhoogen en de herinnering eraan kan — gelijk de „N. R. C.” terecht opmerkt — in enkele gevallen de ontwerpers wellicht steunen wanneer zij hun projecten moeten verdedigen tegen allerlei vreemde verlangens hunner lastgevers. De uitgeloopte prijzen zijn o.i. echter te laag om een groote attractie uit te oefenen op de nuchter rekenende bouwspeculanten, die zich ook wel van deze wijk zullen meester maken. Het grootste nut van dergelijke wedstrijden is dat zij in ruimen kring belangstelling wekken. Er wordt over gesproken en de aandacht wordt ook elders op het vraagstuk gevestigd. Zij stichten aldus meer nut buiten dan binnen het gebied waarvoor zij zijn uitgeschreven.

De St. Jacobstoren te Vlissingen. Wij ontvangen de volgende omschrijving van de vastgestelde werkzaamheden. Ter herstelling van den St. Jacobstoren zal in de eerste plaats de torenschacht inwendig worden versterkt door eene betonijzerconstructie, bestaande uit 4 hoekkolommen, zwaar 40 bij 40 cM., een muurbekleding ter dikte van 10 tot 20 cM. en tusschen vloeren.

Deze versterking is noodig, omdat in vroegere tijden het uitwendige van de torenschacht, schandelijk is verknoeid, door de 1 M. dikke, van Zeeuwsche moppen opgetrokken rompmuren, ter diepte van 2 waalsteen of 44 cM. af te kloven en met waalsteen vol te metselen. Hierdoor werd het metselverband vernield en bleef er een dikte van 55 cM. minderwaardig metselwerk over, waarom men in die dagen al genoodzaakt

was, de schacht te versterken, door het aanbrennen van meerdere binten, balken en schoren.

Op dien grond rust de versterking van de torenschacht en daarvoor is een gewapende betonconstructie gekozen, omdat die minder kostbaar is en bovendien zoo geconstrueerd kon worden, dat, wanneer het Rijk eenmaal het herstel van die torenschacht zou willen ter hand nemen, een verdere afkloving van het metselwerk en inmeteling met Zeeuwsche moppen, zonder eenig gevaar zou kunnen uitvoeren, aangezien de aangebrachte versterkingsmiddelen den geheele bovenbouw kunnen dragen.

Aangezien die versterkingen aan de binnenzijden van de schacht zijn aangebracht, zal een ieder moeten erkennen, dat hierdoor de waarde van het monument niet wordt geschaad en zeker minder, dan toen men vroeger, geheel onbetwist, den treurigen moed had het monument zoo toe te takelen als het tot op heden nog te zien staat, n.l. het bovengedeelte van klinker waalsteen en het ondergedeelte met portlandcement bezet.

Vervolgens wordt de torenschacht op de bestaande hoogte afgedekt met een dekplaat van gewapend-beton, die een eigenaardige en praktische vorm verkrijgt en onder deze plaat worden consoles van Oberkirchner zandsteen aangebracht.

Op deze plaat die met de hoekkolommen en de z.g.n. betonkuip in elkander gevlochten en een geheel vormt, vangt het metselwerk aan van het besloten achtkant. Dit gesloten achtkant was vroeger een houtconstructie, maar wordt nu van metselwerk samengesteld, om te voldoen aan het verlangen van den Gemeenteraad om den toren zooveel mogelijk brandvrij te maken.

Zooals vroeger het houtwerk was bekleed met leien, zoo wordt ook nu het metselwerk met leien bekleed, op een laag van bimzand-cementbeton, zoodat de toren uitwendig hetzelfde aanzicht van vroeger verkrijgt.

Dit gesloten torendeel wordt eveneens met een plaat van gewapendbeton afgedekt, die voor plaatsing en bevestiging van de houten torenstijlen weer een andere vorm heeft en met 8 ankers, die in het oude metselwerk van de schacht zijn ingewerkt, wordt bevestigd.

De geheele verdere opbouw is van inlandsch eikenhout, ook de kapconstructie van den helm, die evenals vroeger met lood wordt afgedekt.

Het uurwerk en Carillon wordt op denzelfden voet als het vroeger was, geplaatst.

Het kongres voor verwarming en ventilatie in Holland.

In aansluiting bij het kongres dat 29 Juni—1 Juli te Keulen bijeenkomt wordt onder leiding der „Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings Industrie” eene 3-daagsche excursie naar ons land georganiseerd. De kongresleden komen 29 Juni te Amsterdam en bezoeken daar het Rijksmuseum, de verwarmings- en ventilatieinrichting der Nieuwe Beurs en de E. N. T. O. S. Den volgenden dag gaat de reis naar Marken en Volendam en vervolgens naar Den Haag. Voor 1 Juli staan de Grafelijke Zalen en het Binnenhof op het programma, terwijl dien dag tevens te Rotterdam de havens, het magazijn van Stokvis en de vuilverbrandingsinrichting worden bezocht. Een diner in het Kurhaus te Scheveningen met het traditioneele vuurwerk, besluit de excursie.

Amerikaansche reuzengebouwen. In nr. 6 der „Bouw-wereld” is een uittreksel medegedeeld van de rapporten over Amerikaansche reuzengebouwen, die de „Wasserbauinspektor” QUEDEFELD, toegevoegd aan het Duitsche generaal-consulaat te New-York, ambtshalve heeft opgesteld. Zijn rapport werd weersproken door den Duitsch-Amerikaanschen architect C. WECKESSER. Diens betoog wordt hieronder ontleend aan het Bouwkundig Bijblad van het „Alg. Ned. Adv. Blad.”

„In Amerikaansche couranten zijn publicaties verschenen, waaruit blijkt, dat de Duitsche regeering zaakkundige rapporten laat opmaken over de voor- en nadeelen van de in Amerika sedert tientallen van jaren ingevoerde bouwwijze van gebouwen tot 15 en met meer verdiepingen, om tegenover dergelijke aanvragen uit bouwindustrieele kringen partij te kunnen kiezen in deze kwestie. Tot dit doel heeft de regeering zaakkundige personen, die in Amerika woonachtig en met de toestanden aldaar nauwkeurig vertrouwd zijn, aangewezen om hunne meening over deze gebouwen in rapporten weer te geven. Uittreksels uit deze rapporten zijn nu in Amerikaansche bladen verschenen en het is alleszins begrijpelijk, dat deze met levendige belangstelling, ook door de in Amerika levende in het bouwbedrijf werkzame Duitsche architecten en ingenieurs, gevolgd werden.

„Eenige dezer vaklieden, die hier sedert meerdere jaren werkzaam zijn en ten deele zelf aan ontwerpen van de laatste groote wolkenkrabbers gewerkt hebben, vonden ook aanleiding om bij gelegenheid van technische besprekingen het onlangs van den Duitschen expert QUEDEFELD opgemaakte rapport over de wolkenkrabbers aan kritiek te onderwerpen.

„De meening, dat het rapport nog niet volledig en in het algemeen niet zonder vooroordeel was, werd door allen gedeeld.

„Het is niet te loochenen, dat QUEDEFELD alleen op de nadeelen der hooge gebouwen wijst, zonder ook maar in het minst van de voordeelen, die de hooge bouwwijze voor handel en industrie heeft, melding te maken.

„Het moet worden toegegeven, dat het laatste niet doorslaggevend zijn mag, wanneer technische bezwaren tegen de invoering van hooge gebouwen bestaan, of wanneer de bewoners van zulke gebouwen op buitengewone wijze aan gevaren zijn blootgesteld. Dit is hier echter niet het geval, wanneer in aanmerking genomen worden de nieuwe technische voorschriften voor wolkenkrabbers, die het brandgevaar tot een minimum beperken en de veiligheid der bewoners verzekeren.

„Naar deze bouwvoorschriften wordt alles in gebouwen, die een hoogte van 150 voet overschrijden, uit brandvrij materiaal vervaardigd. Woonhuizen worden niet zoo hoog gebouwd, er komen dus alleen in aanmerking gebouwen voor bureaux, die in gevallen van brand slechts het verlies hunner schrifturen en dergelijke te beklagen hebben. Verder krijgt elke verdieping voor elke 25 voet omtrek een hydrant, die direct tot in het verst verwijderde vertrek water kan geven en die op bepaalde tijden wordt onderzocht. Voldoende waterdruk staat ook op alle etages ter beschikking, die, of door een zich in het huis bevindende drukpomp, of in gevallen van nood gemakkelijk met de hulp van een voorgeschreven aansluiting in den voor-gevel met de pomp van de aanrukkende brandweer tot de 30e verdieping kan worden geleverd.

„In de voornaamste straten zijn ook reeds afzonderlijke hoogedrukwaterleidingen van 30 atmosferen druk aanwezig, die met de hydrantenleiding kunnen verbonden. Ook het gevaar van de in de kelders aanwezige petroleum- en kolenbergplaats wordt ver overschat.

De hoeveelheden aan petroleum en aan andere vloeibare brandstoffen mogen in de kelders alleen in beperkte hoeveelheid geborgen worden en moeten in voorgeschreven zeer veilige reservoirs bewaard worden. De voor het gebruik aanwezige kolen geraken moeilijk in brand en zijn in geval van nood vanaf de straat zoo gemakkelijk te bereiken, dat een brand, wanneer deze mocht uitbreken, snel en zeker geblusht kan worden.

De liftkokers zijn in de benedenste verdieping bijna luchtdicht, in de bovenste eveneens volkomen gesloten vervaardigd, zoodat rook of vuur in het geheel niet in deze kokers kunnen binnendringen. De alleen voor veiligheid bij brand gemaakte trappen worden op de binnenplaatsen aangebracht en zijn afgescheiden van de binnen het gebouw liggende trappen.

„Er blijft nog over te wijzen op alle verdere veiligheidsmaatregelen tegen brand, daar de reeds genoemde maatregelen sinds tientallen van jaren hebben bewezen doeltreffend te zijn, want er zijn gedurende dien tijd zeer weinig of slechts enkele gevallen van brand voorgekomen, waarbij menschenlevens waren te betreuren.

„De laatste groote brand, die van het „Equitable Life Insurance“ kan niet ter vergelijking genoemd worden, daar dit reeds een gebouw van verouderd type was en met het blusschen te laat werd begonnen. Verliezen aan menschenlevens van in dit gebouw werkzame personen zijn ook in dit geval niet te betreuren geweest.

„Al is het oprichten van gebouwen met 40 en 50 verdiepingen ook niet als navolgenswaardig voorbeeld te stellen, zoo is toch de vraag gewettigd, of het voor de groote steden in Europa niet wenschelijk zou zijn, dat zij zich in het tijdperk van luchtschip en vliegtuig niet alleen in de breedte, maar ook in de hoogte uitstrekten. Een hoogte van ongeveer 18 verdiepingen zou hier als grens te stellen zijn.

„Wie de voordeelen van een hoog gelegen bureau heeft leeren kennen, zal deze niet gaarne weder ontberen. In de hogere verdiepingen verdwijnt het geruisch van de straat, de lucht is frisscher en vrij van stof en het licht is veel beter, ook de beneden verdiepingen krijgen bij bredere straten, zooals ze in Duitschland zijn aangelegd, nog voldoende licht. Menig zakenman vindt bij het groote aantal bureaux in hetzelfde gebouw zakenvrienden met wie hij in verbinding staat, hierdoor wordt hem veel tijd bespaard en deze omstandigheid draagt er toe bij, dat het zakenbedrijf vereenvoudigd wordt.

„Voor de bouwindustrie en voor alle met haar verwante vakken is de wolkenkrabber van groote beteekenis. Vele tonnen staal worden voor deze gebouwen gebruikt, andere metalen en bouwstoffen worden in groote hoeveelheden verwerkt en zoo zou de geheele metaal- en cementindustrie een nieuw winstgevend afzetgebied verkrijgen, dat bij de tegenwoordige bouwvoorschriften nog gedeeltelijk gesloten is. Daardoor zou de vergunning tot het stichten van hogere gebouwen de belangen der produceerende bevolking ten goede komen en deze zijn zoo aanzienlijk en gewichtig, dat alle

bedenkingen op technische gronden daartegen moeten wegvallen.

„De invloed op grondspeculatie en grondbezit zou ook niet in die mate optreden, zooals misschien van verschillende zijden gevreesd wordt, daar de vergunning wel in de eerste jaren slechts voor het centrum en in latere jaren voor verdere grenzen zou gegeven kunnen worden.

„Bovenstaande uiteenzettingen zijn de gedachten van hier werkende Deutsche collega's en we leggen ze u voor alleen in het belang van de technische en Deutsche zaak, persoonlijke meeningen zijn buitengesloten. Wij houden het echter voor recht en noodzakelijk, dat het onzen landslieden, die niet met alle technische en praktische volkomenheden en ervaringen bij de bouwwerken alhier bekend gemaakt worden, te gemakkelijk zich een eigen oordeel in deze aangelegenheid te kunnen vormen.”

De waarde der fransche paleizen wordt volgens de „Constr. Mod.“ in het rapport over de begroting van Schoone Kunsten aldus geschat. Praktische beteekenis hebben die cijfers natuurlijk niet.

De Arc-de-Triomphe staat voor 20 miljoen te boek, het Louvre voor 284.372.000 franken, het Luxembourg voor 33.353.095 franken. Het Elysée steekt daarbij sterk af met slechts 4.738.000 franken. Versailles en Trianon spannen de kroon met 720.155.000 franken, een bedrag dat — hoe reusachtig ook — toch zeer verre beneden den kostprijs blijft. GARNIER'S opera is op 53.400.000 franken aangegeven. Ook de standbeelden en monumenten zijn getaxeerd: HENDRIK IV op de Pont Neuf op 71.000 franken, LODEWIJK XIV op de Place de Victoires op 60.000 franken, de obelisk op de Place de la Concorde zelfs op 135.000 franken.

BOEK EN TIJDSCHRIFT

De opzichter van den Rijkswaterstaat door B. J. Kerkhof, Opzichter van den Rijkswaterstaat. (MORCK'S Beroeps-Bibliotheek onder Redactie van Dr. A. E. VAN OVEN Nr. 12), L. MORCKS Cz. Dordrecht 1913. Prijs f.0.50.

Wat is volkskunst? Hoe kunnen wij die bevorderen? door R. P. J. Tutein Nolthenius, voorzitter van den Nationalen Bond voor Volkskunst. Van Markens-Drukkerij Vennootschap. Delft.

De schrijver ontleedt het karakter der volkskunst. Hij waarschuwt dat, althans in ons land waar zoovele steden zijn, volkskunst niet als in streken met uitsluitend boerenbevolking, een synoniem van boerenkunst is. Dan wijst hij er op hoe deze boerenkunst niet oorspronkelijk, maar eene verwaterde stadskunst is, en hoe ook zij onderhevig is aan de wisselingen van den smaak, anders gezegd de mode.

Dat geschiedt, zij het ook met zekeren omhaal, op algemeen bevattelijke trant die het boekje voor velen tot eene aangename lectuur zal maken. En daarom is te verwachten dat het ondanks zijne schetsmatigheid en onvolledigheid, toch zal medewerken aan het doel: de verheffing van het algemeene kunstpeil, het wekken van den sluimerenden smaak. Deze heeft in alle kringen der samenleving een prikkel noodig. Het begrip „volk“ immers moet in de combinatie „volkskunst“ worden verstaan in den allerruimsten zin.

Eenige middelen, hoofdzakelijk ter bevordering van liefhebberij-werk, worden ten slotte opgesomd. Maar of daardoor het artistiek gehalte der samenleving zeer zal stijgen? Of niet ondanks prijsvragen en ondanks voorbeelden-verzamelingen elk liefhebberijwerk steeds de nadeelen van het dilettantisme, van het knutselen, zal blijven vertoonen?

De voorbeelden die de schrijver van het boekje aanvoert, betreffen details. De bevordering der volkskunst is ook in andere landen ter hand genomen; maar het lijkt zeer betwijfelbaar of daarmee tot nog toe een ander resultaat bereikt is dan dat, voornamelijk ten profijte van vreemdelingen, soms tegen relatief hoogen prijs, grappige voorwerpen vooral van boersch type te koop worden gesteld. De herleefde zgn. volkskunst is grotendeels luxe-kunst, een mode artikel zoo goed als een ander. Zij gaat buiten het volk om en mist het spontane, het aangeborene.

Het probleem hoe de kunstzin van het volk in den ruimsten zin genomen, inderdaad zal worden verhoogd, is nog niet afdoende opgelost. Men tast en zoekt nog.

De overgroote hoeveelheid der voorwerpen van dagelijksch gebruik is bovendien machinaal massa-fabrikaat. De fabrikanten zullen daarvan in de eerste plaats moeten worden gewonnen opdat zij meer aandacht gaan wijden aan het artistiek karakter hunner waren. Zoolang zij dat niet doen, blijft de wensch van den heer NOLTHENIUS „een mensch moet zich geheel met mooie voorwerpen omringen“ onbevredigbaar.

Beschrijving van handel en nijverheid in Nederland. Samengesteld onder leiding van Mr. J. C. A. EVERWIJN, Chef der Afd. Handel van het Min. van Landbouw, Handel en Nijverheid. — 2 deelen van Historisch-Economische Atlas. — Te's Gravenhage bij de N. V. Boekhandel voorheen Gebrs. BELINFANTE. 1912. — (Prijs van het geheele werk f7.50; de verschillende hoofdstukken, elf in getal, zijn ook afzonderlijk verkrijgbaar.)

Het was eene goede gedachte de gegevens omtrent de beteekenis en de ontwikkeling van de verschillende takken van handel en nijverheid die aan het Departement van Handel verzameld zijn, uit te geven als een samenhangend geheel. De stof is verdeeld in elf hoofdstukken, waarbij voor onze bouwkundige lezers meer in het bijzonder van belang zijn I Mijnbouw, steengroeven en veenderij, II Ertsen en Metalen, IV Aardewerk, Bouwmaterialen en Glas, V Hout.

Volgens het voorwoord wordt in den regel eerst de grondstof besproken, dan de handel daarin, vervolgens de bewerking en ten slotte de handel in het afgewerkte product. Daarbij wordt ook de historische ontwikkeling der bedrijven nagegaan. Dit geschiedt echter begrijpelijkerwijze in te beknopte vorm, dan dat dit werk beschouwd zou mogen worden als een geschiedkundig overzicht van handel en nijverheid. Edoch zij geeft er in groote trekken eene zeer interessante schets van, die een beeld vormt van de opkomst en wording tot op onzen tijd der verschillende industrieën en takken van handel.

In deze uitgave is verwezen naar twee vroegere verslagen, resp. uit 1858 en 1873, beide bewerkt door Ned. Mij. tot bev. van Nijverheid (thans Mij. van Nijverheid). Bij vergelijking blijkt eene aanmerkelijke vooruitgang. Waren er, om een enkel voorbeeld te noemen, in 1858 in Nederland 313 steenbakkerijen waarin 7280 arbeiders werkzaam waren, en bovendien \pm 100 steen- en pannenfabrieken met \pm 1125 arbeiders, in 1906 waren deze getallen gestegen tot \pm 585 steen- en pannenfabrieken en — ondanks het machinale bedrijf veel handkracht uitwon — het aantal arbeiders tot \pm 19250. Men mag daarbij veilig aannemen dat de produktie zich sedert 1858 zeer vele malen uitgebreide, vooral doordien de moderne fabrieken voor groote productie zijn ingericht. In totaal werd in 1909 de productie geschat op 1000 miljoen stuks baksteen.

Wij zouden aan het werk nog menige interessante bijzonderheid ook omtrent andere aan het bouwvak verwante industrieën kunnen ontleenen, maar sporen liever aan het in zijn geheel te lezen omdat het ook van de andere bedrijven en bronnen onzer vaderlandsche welvaart zoovele uiterst wetenswaardige gegevens brengt. Het streven was daarbij zuiver objectieve mededeelingen te doen, grootendeels verschaft 't zij door de reeds verzamelde gegevens, 't zij door op hunne betrouwbaarheid getoetste inlichtingen van vele deskundigen op het gebied van handel en nijverheid.

Byzantine and Romanesque Architecture by T. G. Jackson R. A. 2 Vol. — Cambridge at the University Press. 1913. (£ 2 2s.).

Dit boek is ontstaan uit de aantekeningen van den schrijver voor zijn kollege over Romaansche en Byzantijsche bouwkunst aan de Universiteit te Cambridge. Waar dergelijke onderwerpen veelal worden behandeld door geleerden, archaeologische theoretici, is het in hooge mate interessant den welbekenden architect, den hersteller der kathedraal van Winchester (wien dit jaar het R. I. B. A. zijne gouden medaille toekende) in zijne voorstelling van de ontwikkeling dezer belangrijke bouwkundige perioden te volgen. Reeds aanstonds valt een verschil in behandelingswijze op, die den bouwkundigen lezer bijzonder trekt. Al mag zij niet aan alle eischen van wetenschappelijke volledigheid en belezenheid beantwoorden en mist men ook noode konstruktieve en technische bijzonderheden, het doel wordt bereikt, den lezer een algemeen inzicht en begrip te geven

Deutsche Kunst und Dekoration. Afl. IV. 1913. Dit nummer heeft in den tekst 2 hoofdartikelen, het eene de opleiding voor de kunstnijverheid, het tweede „Oude steden en moderne architectuur” behandelend.

Behalve deze literaire bijdragen worden verder nog besprekingen gegeven, met bijvoeging van vele afbeeldingen, over een schilderachtig theehuis en een landhuis in Rijnland, beide ontworpen door Prof. EM. V. SEIDL; eenvoudige interieurs, ontworpen van den arch. MAX HEIDRICH, uitgevoerd op de werkplaatsen van BERNARD STADLER te Paderborn. Voorts wordt onze aandacht gevraagd voor balletscenen, voor graphische kunst, aquarellen, glasschilderingen, porselein, smeedwerk, vlechtwerk, enz.

Innen-Dekoration. Jan. 1913. Dit tijdschrift, dat bij de lezers en beschouwers wil propageeren den zin voor het edele kunstambacht, het begrip voor het artistieke, gezellige tehuis,

bereikt stellig zijn doel en voldoet aan een behoefte, want het gaat zijn 24ste jaargang in. De „Innen-Dekoration”, brengt in het Januarinumnummer wederom een groot aantal artistieke reproducties van zorgvuldig gekozen kunstwerken. De directie van het Grand Hotel Continental te München, laat door den architect Ino A. CAMPBELL sedert jaren verschillende verbouwingen en interieurs ontwerpen. Dit werk is een voorbeeld van modernen hotelbouw, met beschaafde artistieke luxe. EDUARD PFEIFFER en FERDINAND GOTZ waren voor het beeldhouwwerk en de decoratieve schilderingen behulpzaam.

Prof. EMANUEL V. SEIDL ontwierp het landhuis voor den heer PRYM-STOLBERG in Rijnland. Tal van reproducties, waarvan 2 in kleurendruk, geven er een beeld van.

Van een geheel anderen geest dan deze twee Duitsche scheppingen is het werk van de Engelsche arch. WILLIAM R. LETHABY, VOYSEY, HORDER & WYAND, UNSWORTH, MABERLEY SMITH, HALSEY RICARDO, LUCAS, FISHER. Schilderachtigheid, gezelligheid, bruikbaarheid zijn de eigenschappen dezer huizen. In dit nummer zijn nog meer interieurs, beeldhouwwerk in hout (EDGAR HONIG), gedekte tafels, porselein, borduurwerken, tuinmeubels afgebeeld.

Innen-Dekoration. Februarinumnummer 1913. In Boekarest staat een villa ontworpen door MARCEL KAMMERER een leerling van OTTO WAGNER. Volgens de reproducties is het een vierkant, helder wit gebouw, dat in de tekst erg wordt opgehemd, maar de pretentieuze gewilde moderniteit van dit werk verschilt te zeer van Hollandschen smaak, dan dat men die bewondering zou kunnen deelen.

Onder het opschrift „Neuere Raumkunst in Gross-Berlin” worden de interieurs van een bar, een boardinghouse en woonhuizen vertoond, ontworpen door de Berlijnsche arch. GREVE en HAMBURGER, KARL STAHL, M. NIEMEYER en PAUL REDELSHEIMER. Belangwekkender zijn de meubels en interieurs van ALBERT GESSNER. De jonge architect M. WITMAACK heeft een opdracht gekregen om in een park behorend bij een groot landhuis een logeerkamer voor hooge bezoekers te ontwerpen. Hij heeft zich van deze aangename taak met zorg en smaak gekwetend. Het is een idyllische woonplaats te midden van de mooie Holsteinsche omgeving.

Innen-Dekoration. Maartnummer 1913. In de letterkundige bijdrage wordt de woningkultuur besproken waarvan het hoofdthema is, dat ware behaaglijkheid alleen daar gevonden wordt, waar de woning door een persoonlijkheid met karakter wordt samengesteld. Tal van afbeeldingen geven de interieurs te zien van heerenhuizen en kasteelen, die het werk van de Dresdener architecten Prof. WILLIAM LOSSOW en M. H. KÜHNE, van den Hannoverischen arch. FRANZ HOFFMANN, van den Berlijnschen arch. MAX LANDSBERG, enz. zijn, terwijl hier als een buitengewone moderne uiting van den bouwkunst vermeld zij, de tribunes en de foyers op het terrein der Weener renbaan ontwerp der arch. HOPPE, KAMMERER en SCHONTHAL.

Moderne Bauformen. Afl. III. 1913. Het hoofdartikel is gewijd aan de werken van de arch. BRUNO TAUT en HOFFMANN, die als bouwkundig principe hebben aangenomen dat het de eerste plicht van den architect is elke opgave zonder vooringenomenheid, zonder te voren vaststaand schema of onmiddellijk voltooid vorm-idee aan te vatten. De opgaaf moet in haar vollen omvang duchtig ontwikkeld worden om dan door de praktische en schoonheidseischen een passende vorm te doen ontstaan. Deze architecten maakten ontwerpen voor een turbinegebouw voor kantoren, magazijnen, land- en stadshuizen, een vacatiehuis in de Harz voor de beamten der firma SIEMENS & HALSKE, voor de restauratie der kerk te Niden enz. Voorts zijn er in fraaie afbeeldingen werken gepubliceerd van de architecten F. NAGEL (het gebouw der Weener „Doktorenclub”), M. SCHWARZER, CHR. MUSEL, ADOLF WOLLENBERG, RATH & BALBAOH, W. & R. RZEKONSKI (landhuizen en tuinpaviljoens).

De Architect. 20ste jaargang, afl. 5.

De onlangs verschenen aflevering bevat op zes platen eenige interieurs en losse meubels die door Nederlandsche kunstenaars waren ingezonden op de Ideal Home Exhibition te Londen in April 1912. Het zijn: een eetkamer van W. PENNAAT, de schoorsteen-eener zitkamer door K. P. C. DE BAZEL, een woon- en eetkamer door C. W. NIJHOFF benevens eene wandbekleding en meubels door LION CACHET en een serre met rieten meubels door SMITS & FELS. Het geheel is dus zeer teekenend voor onze specifiek moderne hollandsche interieurkunst.

Architectura Nr. 13. Over een beroemd Bouwmeester der XIXe eeuw door Dr. P. J. H. CUYPERS. Reisinpresties door W. RETERA (met afb.).

Bouwkundig Weekblad Nr. 13. Een plan van uitbreiding-Essen-Ruhr door W. C. BROUWER. Middelbaar-Technisch onderwijs door D. DE VRIES LAM.